

Kari Palonen

Kootut retoriikat

Esimerkkejä politiikan luennasta

SoPhi

Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 11
Jyväskylän yliopisto

SoPhi

Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 11
Jyväskylän yliopisto

SoPhi on Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen julkaisusarja. SoPhissa julkaistaan korkeatasoisia yhteiskuntapolitiikan, sosiologian, valtio-opin ja filosofian tutkimuksia. Julkaistavat tekstit valitaan asiantuntijalausuntojen perusteella.

SoPhin toimituskunnan muodostavat Risto Eräsaari, Kaj Ilmonen, Eeva Jokinen, Jussi Kotkavirta, Eerik Lagerspetz, Marjatta Marin, Kari Palonen, Tuija Parvikko ja Juha Virkki.

SoPhin osoite on Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos/SoPhi, Jyväskylän yliopisto, PL 35, 40351 Jyväskylä. WWW-kotisivun osoite on <http://www.jyu.fi/~yhtfil/sop.html>.

Julkaisuja myy Kampus Kirja, Kauppakatu 9, 40100 Jyväskylä (puh. 014-603157, fax 014-611143, e-mail kkirja@bibelot.jyu.fi) sekä tasokkaat kirjakaupat.

ISBN 951-34-0929-5

ISSN 1238-8025

Copyright © Kari Palonen

Paino Jyväskylän Yliopistopaino, 1997

Kansipaino ER-Paino

Kannen suunnittelu Carita Hyvärinen

Taitto Juha Virkki

Sisällys

Retoriikka poliittisena kielenä	1
---------------------------------------	---

Politiikan retoriikkaa

Ovelointia vai untamointia?

Voideaanko politiikka suomentaa (1994)	11
Puolueohjelmien retorisesta luennasta (1992)	21
Poliittiset kielet ja käsitteet ohjelmateksteissä (1995)	33
Gradunteon ja -ohjauksen retoriikasta (1995)	60

Retoriikan politiikkaa

Argumentin politiikka.

Chaïm Perelmanin retoriikan implisiittisestä politiikkakäsityksestä (1992/1995)	75
Henkilökohtaisen poliittisuus, Protagoras ja EY (1992)	96
Vaalitutkija Sartre.	
Moraalifilosofiasta eetoksen retoriikkaan (1993)	103
Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa.	
Quentin Skinner, käsitehistoria ja retoriikka (1996)	123

Kirja-arvioita

Taistolaisuus – militanttia sosialidemokratiaa.	
Arvio teoksesta Matti Hyvärinen, <i>Viimeiset taistot</i> (1994)	153
Sofistiikka filosofian vaihtoehtona.	
Arvio teoksesta Barbara Cassin, <i>L'effet sophistique</i> (1997) ...	162
Kielellisen toiminnan perspektiivi poliittiseen ajatteluun.	
Quentin Skinnerin retorinen Hobbes-revisio (1996)	173

Nimipolitiikkaa

Nimillä politikointi yliopistossa.	
Yliopisto politikoinnin kenttänä (1991)	189
Puoluenimet edustavana anekdoottina? (1993)	210
Kafka, Arendt ja junailupolitiikka (1993)	226
Politiikan aspektit kadunnimien luennassa (1993)	239
Kirjoitusten alkuperäiset julkaisupaikat	266

Retoriikka poliittisena kielenä

Kävin tammikuussa vuonna 1986 Berliinistä käsin Brysselisä ja ostin sieltä Chaïm Perelmanin ja Lucie Olbrechts-Tytecan monumentaalisen teoksen *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique* vuodelta 1958. Siitä lähtien Bryssel on ollut minulle yhtä hyvin retoriikan kuin Belgian tai Euroopan yhteisön/unionin pääkaupunki. Tämä kokoelma koostuu tuon kirjahankinnan hyväksikäytöstä eräänlaisena kairos-tilanteena, joka avasi uusia näköaloja tutkimuksiini.

On selvää, että en olisi ostanut Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan kirjaa ellen olisi ennestään tiennyt että retoriikka on jotakin kiinnostavaa, vaikka sitä en tarkemmin tuntenutkaan. Silti olin hieman hämmästynyt huomattessani, että vuosien 1981-1987 tekstejä sisältävästä Sanansaivartelua-kokoelmastani ei näytä – vilkaisun perusteella – eksplisiittisesti löytyvän sanaa retoriikka sieltä, missä pian myöhemmin olisin sitä käyttänyt. Tämä tietysti voidaan ottaa myös viitteeksi siitä, että uuden sanaston omaksuminen on kontingenttia (vrt. Rorty 1989), ettei se merkitse mitään katkosta eikä sulje pois muita sanastoja. Retoriikan sanasto ei olekaan tunkenut pois muita sanastoja, vaan se on omissa tutkimuksissani pikemminkin jäänyt käsitehistorian rinnalla toissijaiseksi. Sartre-monografiani *Politik als Vereitelung* (1992) on, jälkikäteen lukien, kuitenkin ymmärrettävissä primaarisesti retoriseksi tutkimukseksi.

Yleensä en seuraa akateemisia(kaan) muoteja, mutta retoriikan

tapauksessa näin näyttää käyneen. Muutkin ”löysivät retoriikan” suunnilleen samoihin aikoihin. Jyväskylän yliopistossa tässä kunnostautui ennen muuta Jouko Salonen, matkallaan pois filosofisesta tutkimuksesta kohti uudentyyppistä empiiristä politiikan tutkimusta (vrt. Salosen lisensiaattityö toposten teoriasta *Juliste ja argumentointi* vuodelta 1990). Käänteen ajoittamisesta Jyväskylän yliopistossa todistaa Pekka Korhonen, joka teki tutkimusta Japanissa vuosina 1986-1988 ja kommentoi tilannetta sieltä palattuaan: ”Ennen kuin minä lähdin Japaniin, kukaan ei puhunut retoriikasta, mutta nyt siitä puhuu kaikki”. Omaan väitöskirjaansa (1992) Pekka Korhonen ehti jo saada merkittäviä inspiraatioita retorisestä kysymyksenasettelusta.

Valtakunnallisesti merkittävin retorisen terminologian introdusoija on ollut Hilka Summa. Hänen *Language and Politics* -kongressin esitelmänsä *Ethos, Pathos, Logos* (julk. pääosin suomeksi *Politiikka-lehdessä* 3/1989, englanniksi teoksessa *Texts, Contexts, Concepts*) ja ennen muuta väitöskirja *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteleuretoriikka* (1989) ovat löytäneet tiensä lukuisten tutkimusten kirjallisuusluetteloihin. Tarkoittamattaan hän on vielä minua ja muita (esim. Matti Hyvärinen) enemmän ollut ”syyllinen” siihen, että retoriikka on introdusoitu suomalaiseen keskusteluun perelmanilaisen idiomien mukaisena.

Omalta osaltani ”retoriikka” merkitsi ennen muuta uutta sanastoa tekstianalyttisiin tutkimuksiini, toissijaisesti argumentointilinjaa 1980-luvulla offensiivisia strukturalistis-semioottisia ja osaksi myös diskurssianalyttisiä tutkimusotteita kohtaan. Nämä Heideggerin *die Sprache spricht* -fraasia noudattavat tutkimusotteet ovat vaarassa kadottaa tajun kielen poliittisuudesta. Tällä en tarkoita vain, tai ensisijaisesti, sitä, että kieltä voi käyttää puolueellisesti, vaan pikemminkin sitä, että kieli ei ole toiminnan vankila vaan pikemminkin politiikoinnin ”resurssi” (Quentin Skinner). Tähän liittyy tulkintani kielestä politiikkaa konstituivana ulottuvuutena, ajan, tilan ja toiminnan rinnalla (ks. esim. *Politikointi, politisointi, politiikka* -opetusmonisteeni, JY, Valtio-opin laitos 1993).

Retoriikka on merkinnyt minulle kielen toiminnallisuuden reabilitoivaa perspektiiviä. J.G.A. Pocockin tunnetun metaforan mukaisesti sitä voidaan pitää yhtenä politologisen tutkimuksen kielenä, jolla on oma sanastonsa ja oma historiansa. Suuri osa oheisista kirjoi-

tuksista koostuukin *ajatuskokeista*, joissa retoriseen terminologiaan liittyen olen avannut näköaloja ilmiöihin, joista tavallisesti puhutaan toisilla sanastoilla. Tässä mielessä kirjoitukseni retoriikasta eivät tavallaan koskaan ole ”pelkkää retoriikkaa” siinä ”oppikirjamaistetun” perelmanilaisuuden mielessä, jota nykyisin luvattoman usein ja luvattoman yhdenmukaisena tapaa opinnäytetöissä.

Tämä kokemus on myös ollut taustalla, kun toimitin Hilikka Summan kanssa oppikirjaa *Pelkkää retoriikkaa* (1996). Sen kirjoitukset lukemalla voi nimittäin vakuuttua siitä, ettei mitään yhtenäistä ”metodia” nimeltä retoriikka voida ajatellakaan. Toisin sanoen retoriikka tutkimuksellisenä kielenä jakaantuu niin moniin idiomeihin ja sen rajat muihin tutkimusotteisiin ovat siksi liukuvia ja diffuuseja, että on mahdotonta sanoa mikä ”on retoriikkaa”. Juuri sen vuoksi yritys muodostaa ”retorista ortodoksiaa” merkitsee retoriikan pointin väärinymmärrystä.

Retoriikasta puhumisen erikoinen ”metodistinen” leiman Suomessa liittyy – maahantuontihistorian lisäksi – siihen erityiseen provinsialismiin, että täällä on tapana puhua ”yhdestä asiasta kerralla”. Näin on nimenomaan silloin kun on kysymys ”tutkimuksen metodeista”. Niin kauan kuin ”positivismin kritiikkiä” onkin eri muodoissa – hermeneutiikka, marxismi, semiotiikka, diskurssianalyysi ym. isminimiä mainitakseni – harjoitettu, positivistisen tieteenideologian mukainen ”metodin” kaipuu on pysynyt entisellään: aina on entiset metodit todettu ”riittämättömiksi”, mutta tästä ei ole siirrytty metodisen pluralismin ja eklektismin suuntaan tai ymmärtämään metodeja kohteesta ja kysymyksenasettelusta riippuvaisiksi. Pikemminkin on edelleen etsitty ”uusia metodeja”, jotka toimisivat taikasanana. Näin on – erityisesti pro gradu -töiden ja tutkimussuunnitelmien tasolla – käynyt myös retoriikalle.

Retoriikan monimielisyys näkyy myös selvästi kansainvälisessä retoriikkabuumissa. Kirjakauppa- ja kirjastoturismia eri kielialueilla harrastavana olen törmännyt retoriikkaan kaikkialla: ensin anglosaksisella ja ranskalaisella kielialueella, sittemmin myös saksalaisella ja pohjoismaisella kielialueella. Väljemmässä mielessä ”politiikan kieltä” ja myös kielen poliittisuutta koskevia tutkimuksia alkaa jo olla sen verran, että mukana on vaikea seurata. Usein varsinkaan lingvistiin tekemät tutkimukset eivät kuitenkaan ole kovin kiinnostavia: ne

ottavat ”politiikan” tunnettuna joko journalistisen arkipuheen tai politologisten alkeisesitysten ”määritelmiin” nojautuen ja siten merkityksen pluraalisuuden ja historiallisuuden sivuuttaen: näin on helppo ymmärtää, miksi tällaiset tutkimukset loppuvat usein juuri siihen, missä politologisesti kiinnostavat kysymykset alkavat.

Spesifimmin ”retoriikkaan” orientoituvia tutkimuksiakin on kovin monenlaisia. Karkeasti ottaen voidaan erottaa toisistaan mm. klassinen kouluretoriikka ja sen historiankirjoitus, ”puhetaidon” tutkimus amerikkalaisten alan oppituolien mielessä, normatiivinen ”laajennetun rationaalisuuden” teoria Perelmanin oikeusteoreettisten kirjoitusten mielessä, trooppien ja figuurien retoriikka, erityisesti metaforologia, tieteenretoriikka (*Rhetoric of Inquiry*), retorinen argumentoinnin tutkimus jne. Otsikon perusteella on usein vaikea sanoa, mihin näistä asianomainen julkaisu sijoittuu, ja epäilemättä kaikkien näiden piirissä tehdään lukemisen arvoista tutkimusta.

Seuraavilla kirjoituksilla ei ole kovin suoraa yhteyttä mainittuihin tutkimusotteisiin. Erityisesti on korostettava, että en tee tässä retorista perustutkimusta tai retoriikan historiankirjoitusta, vaan käytän retoriikkaa heuristisesti politologisen tekstianalyysin välineenä. Tässä mielessä en ole tarkasti pitäytynyt klassisen kouluretoriikan terminologiaan, esimerkiksi trooppien (kielikuvien) ja figuurien (ajatuskuvioiden) erottamiseen, vaan käytän erityisesti figuurin käsitettä väljemmin.

Kun Nietzsche tavoin katson kaiken kielenkäytön figuratiiviseksi, puhe figureista teksteissäni usein painottaa tietyn arkipuheessa reaalioliona esitetyn käsitteen konstruktioaluonnetta.

Tyyliini kuuluu se, että uudet virikkeet nousevat aikaisempien tutkimuskysymysten sisältä, ja tämä koskee myös retorisia ajatuskokeita. Ensisijainen mielenkiinnon kohteeni on politiikan erityisretoriikka, samassa mielessä kuin Max Weber *Politik als Beruf*issa (1919) konstruoi politiikan erityisetiikkaa. Tässä mielessä ymmärrän retoriikan kielellä politikoinnin ja politisoinnin konstituivaksi aspektiksi, jonka eksplikointi eli ”retorinen luenta” on tutkimuksen keskeinen tavoite. Retoriikka on tutkimuskohde, joka on läsnä toimijain omissa kielellisissä käytännöissä, vaikka toimijat eivät itse retorista sanastoa käytäkään. Retorisen sanaston avulla pyritään tekemään toiminta paremmin ymmärrettäväksi kuin mitä se on toimijoille itselleen,

mutta tavalla, joka ei ”funktionalisoi” toimintaa joidenkin ”syvempien” tms. tekijään ilmaukseksi, vaan säilyttää sen poliittisen luonteen, vieläpä eksplikoi juuri tätä poliittisuutta toiminnan spesifisenä pointtina.

Kokoelman ajatuskokeet ovat myös fragmentteja politiikan teorian tutkimisesta nykymaailmassa. Olennaista niissä on nietzscheläis-weberiläinen perspektivismi, ts. sen ymmärtäminen, että politiikka on monitahoinen ilmiö, jota mikään tutkimusote ei valota tyhjentävästi. Kun teksteissä esiintyy eri yhteyksissä mainintoja siitä, että politiikka ”on”, ”merkitsee”, ”edellyttää” tms. jotakin, ei olisi vaikea löytää niiden väliltä eroja ja jopa ”sisäisiä ristiriitaisuuksia”. Näitä en pyri kieltämään: tekstit on kirjoitettu eri aikoina, eri tilanteissa, eri tarkoituksiin ja eri yleisöille. Samalla tekstit yhdessä valottavat perspektivististä otetta: tavoitteena ei ole ’määritellä politiikkaa’, vaan tematisoida kulloinkin sen eri aspekteja.

Kirjoitusten yhteinen teema on tutkia politiikan uudelleen-konseptualisointia tilanteessa, jossa vakiintunut *polityssä* harjoitettavaan *policyyn* suuntautunut politiikka on menettänyt merkitystään ja puhutaan yleensä politiikkaan turhautumisesta tms. Kirjoitusteni tarkoitus ei ole julistaa ’uutta politiikkaa’ tai edes ’uutta politiikkakäsitystä’, vaan pikemminkin poliittisuuden esiin lukemista. Politisointi pelivaran osoittamisena ja merkitsemisenä sekä politikointi pelivaralla operointina ovat ne analyttiset käsitteet, joilla eksplikoin sekä sovinnaisen *polityn* ulkopuolista politiikkaa että tulkitseen *polityä* politisoinnin ja *policyä* politikoinnin rajatapauksena (vrt. johdantoni teokseen *Reading the Political*, 1993).

Kirjoitukset liittyvät laajemmin politiikan käsitehistoriaa kontingenssin perspektiivissä käsitteleviin tutkimuksiini. J.G.A. Pocockin *The Machiavellian Moment* -teoksen (1975,156) formula poliitikalle ”dealing with the contingent event”, toistuu useassa kirjoituksessa. Tähän liittyen *Das Webersche Moment* -teokseni (ilmestyy Westdeutscher Verlagin kustantamana 1997) problematiikka tulee myös esille monissa teksteissä.

Kokoelmassa olen karkeasti erottanut ”politiikan retoriikkaa” ja ”retoriikan politiikkaa” koskevat kirjoitukset. Jako on suhteellinen, mutta ensimmäiseen osaan olen sisällyttänyt ne kirjoitukset, joissa retorista aparaattia käytetään toiminnan eksplikointiin. Kaksi puoleohjelma-artikkelia havainnollistaa retorisen ja käsitehistoriallisen

luennan eroa ja samalla tämän eron suhteellisuutta.

Retoriikan politiikkaa koskevat kirjoitukset analysoivat pikemminkin retoriikan sisään kirjoitettua poliittisuutta. Nämä kirjoitukset voidaan nähdä myös kokoelman 'teoriajaksona', jossa retoriikka itse historiallistetaan ja tulkitaan myös nykykeskustelussa yhdeksi poliittisen teorian näkökulmaksi. Teoriajaksossa samoin kuin kirja-arvosteluissa näkyy tietty irrottautuminen retoriikan perelmanilaisesta paradigmasta ja lisääntyvä mielenkiintoni siihen "filosofian" ja "tieteen" vaihtoehtoon, jonka piirissä antiikin Kreikassa "retoriikka" sai tavaltaan alkunsa, nimittäin sofistiiikkaan.

"Retoriikka" on helppo normalisoida sovinnaisen "filosofian" apuvälineeksi à la Aristoteles samoin empiirisen tutkimuksen välineeksi tai suoranaiseksi tietyn politiikan legitimoinniksi (ks. Paavo Väyrynen HS 1.6. 1996). Sofistiiikka sen sijaan on provokaatio vallitsevaa akateemista järjestyspuoluetta vastaan, eikä sitä kovin monet ole valmiita allekirjoittamaan. Kysymys ei ole mistään väljemmän rationaalisuuden teoriasta, kuten Perelmanilla, vaan ajattelutyylistä, joka pyrkii käsitteellistämään "epäjärjestystä", maailman kontingenttisuutta. Tämä vastaa yleisempää pyrkimystäni tulkita uudelleen politiikkaa siten, että "polityn" ja "policyn" järjestysfiguurit alistetaan politikoinnin ja politisoinnin toiminta- ja liikefiguureille.

Kokoelman päättää joukko kirjoituksissa, joissa nominalistisen politiikan luennan strategioita radikalisoidaan retoriikan ja käsitehistorian 'ohi' nimeämisen politiikkaan. Näissä kirjoituksissa katson pääseväni yksityiskohtaisimmin käsiksi politiikan mikromaailmaan, nimenomaan politisoivan maailman merkitsemisen ja olemassa olevien merkintöjen avaamalla pelivaralla politikoinnin problematiikkaan. Nimeäminen on suoranainen paradigma sille, miten kontingentilla pelaamista voi käsitteellistää.

Kirjoituksia on varovaisesti täsmennetty, koordinoitu keskenään ja ajankohtaistettu sekä sisällön että viitteistön osalta. Kaksi alun perin englanniksi julkaistua kirjoitusta olen itse kääntänyt – niihin on samalla tullut ehkä selvimmät muutokset.

Kommenteista käsikirjoitukseen, sen kompositioon, argumentointiin ja kieliasuun kiittän Jussi Kurunmäkeä ja SoPhin referenää toiminutta Tuomas M. S. Lehtosta, jonka kaikkia korjausehdotuksia

en kuitenkaan ole noudattanut. Tämä koskee ennen muuta retori-
muodon käyttöä. Käytän tätä muotoa systemaattisesti retorisen toi-
mijan analyttisena terminä (ks. *Argumentin politiikka*, viite 17).
Retorisen terminologian suomennoksiin kannattaisi kiinnittää huomio-
ta, samoin kuin muunkin poliittisen käsitteistön osalta, joissa vanhois-
sa suomennoksissa on tosiaan revision varaa.

**POLITIIKAN
RETORIikkaA**

Ovelointia vai untamointia?

*Voidaanko politiikka suomentaa?*¹

Viime presidentinvaalin alla järjestettiin *Tyrvään Sanomissa* kilpailu mm. politiikan suomentamiseksi. Ensimmäinen vaikutelmani kilpailusta kuultuani oli, että lehti on erehtynyt kalenterista: olisi ollut luontevaa etsiä suomennosta politiikalle vuonna 1894, mutta vuonna 1994 suomen kieleenkin on muodostunut kokonainen polit-sanasto, jolla ihmiset operoivat sujuvasti. Samalla sekä akateemisessa että arkikielissä keskustelussa se, mitä 'politiikalla' tarkoitetaan, viittaa aivan toisenlaiseen kysymysten horisonttiin kuin sata vuotta sitten.

Käsitehistoriallinen tutkimusote katsoo, että oppikirjamaiset käsitteenmuodostuksen ideaalit – ajattomuus, yksiselitteisyys ja yksimielinen hyväksyntä – ovat sekä mahdottomia että ei-toivottavia. Käsitteet eivät ole määritelmiä, jotka lopettavat keskustelun. Jokainen niistä on kimppu kysymyksiä, joihin edellytetään kilpailevia vastauksia, käsityksiä tuosta käsitteestä. Sekä kysymysten asettamisella että näkökulmilla, joista vastauksia etsitään, on oma historiansa, joka näkyy esimerkiksi missä tahansa politiikkapuhetta sisältävässä tekstissä. Poliitiikkaa koskevien kysymysten ja vastausten, tarkemmin sanoen kysymyksenasettelujen ja vastauskriteerien, muuntumisen tulisi olla politologian keskeinen tutkimuskohde. Muutos olisi aiheellista noteerata myös muussa politiikkapuheessa.

Suomennosesitykset tulkintahorisonttina

Tyrvään Sanomien nimikilpailun 52 esitystä politiikan kääntämiseksi, jotka päätoimittaja Risto Koivuniemi on ystävällisesti toimittanut käyttööni, tarjoavat esitykselleni aineiston. Tarkastelen niitä esimerkiksi siitä, millaisia tulkintoja politiikasta nykyisessä suomen kielessä esitetään. Käytän niitä seuraavassa empiriana, jonka suhteen illustroin sitä käsitehistoriallista ja retorista lukutapaa, jota omissa tutkimuksissani olen konstruoinut ja käyttänyt.

1800-luvulla suomen kieli yritettiin puhdistaa 'vierasperäisistä sanoista', ja tietysti toisten kielten polit-sanastokin joutui suomennosten kohteeksi. Esimerkiksi niistä varhaisista puolueohjelmista, joista on myös ruotsinkielinen versio tai – kuten sosialidemokraattien Forssan ohjelmalla – ulkomainen malli, polit-sanasto systemaattisesti katosi suomennoksissa. Yleensä politiikasta tuli 'valtioelämä' ja poliittisesta 'valtiollinen', vaikka muitakin koepalloja tarjottiin. Kuitenkin vuosisadan vaihteesta lähtien nämä alettiin kokea kömpelöiksi ja polit-sanasto vähitellen hyväksyttiin mm. sanakirjoihin, hakuteoksiin ja akateemiseen kieleen. Ero ruotsiin katosi siten, että ruotsalaisen kansanpuolueen vuoden 1964 ohjelmassa politiikasta puhutaan yhtä paljon ja yhtä sujuvasti molemmilla kielillä (puolueohjelma-aineistosta ks. Borg [toim] 1965).

Nimikilpailun ehdotuksia ei kuitenkaan pidä tulkita yritykseksi palata 1800-luvun suomennoshankkeisiin. Sen sijaan niistä voi lukea esiin koko politiikan käsitehistorian pääpiirteet, sellaisina kuin ne näytettyvät yleiseurooppalaisessa keskustelussa viimeisen 200 vuoden aikana (ks. tarkemmin Palonen 1985, 1989, 1993). Harvinaisia muinaisjäänteitä ovat esitykset politiikan kääntämiseksi *valtio-opiksi* ja *valtiotaidoksi*. Edellisen viittaa Aristoteleen *Tä politiikā* -teokseen, jossa politiikka viittaa tieteenalan nimeen, ei tutkimuskohteeseen. 1800-luvulta lähtien tämä kielenkäyttö on kuitenkin väistynyt: belgialainen juristi Emile Giraud kommentoikin 1960-luvulla, että politiikan ja politologian sekoittaminen toisiinsa olisi samaa kuin rikoksen ja kriminologian toisiinsa sekoittaminen (Giraud 1963/1966, 470).

Politiikan käsitehistoriassa on siis eri kielissä pääasiassa 1800-luvulla tapahtunut horisontinvaihdos: politiikka ei enää viittaa tieteen-

alaan vaan sen kohteeseen, toiminnalliseen ilmiöön. Tämä vastaa Reinhart Koselleckin (1972, 1979) käsitehistorian ohjelman mukaisesti yleistä siirtymistä topologisista käsitteistä liikekäsitteisiin. Myös kaikki muut nimikilpailun vastaukset liikkuvat tämän uuden horisontin sisällä. *Toimintaus* on sen suoranainen mallitapaus.

Pyrkimys eriyttää politiikka elämänpiiriksi on vanhin variantti toimintahorisontissa. Se nojaa tilametaforiin, joilla politiikalle annetaan selvä raja esimerkiksi moraaliin, oikeuteen, talouteen ja kulttuuriin. Jo 1800-luvulla erotettiin 'poliittiset rikokset' tai 'poliittiset yhdistykset' muista, nykyään vastaava puhetapa tulee esiin mm. näkemyksessä politiikasta poliitikkojen toimialana. Tähän viittaavat aineistossa mm. *kihottiikka*, *latva* tai *urailu*, ja osa valta-johdannaisista, kuten *valtariikki* ja *valtiikka*, voidaan myös lukea tähän ryhmään.

Elämänpiirijattelun vastakohtaksi on 1800-luvun lopulta lähtien noussut esiin poliittisuuden tulkinta toiminnan aspektiksi. Sen etuna on osoittaa, että esimerkiksi monetkaan kansanedustajat eivät ole poliitikkoja, koska heidän toimintansa ei täytä poliittisesti toimimisen taito- ja tasovaatimuksia. 1900-luvun poliittikakeskustelun kiintoisin haara lukee ilmiöiden poliittisuutta elämänalasta riippumattomana toiminnan aspektina. Tämä ajatus näkyy mm. feministien 'henkilökohtainen on poliittista'-iskulauseessa. Kilpailuvastauksissa herättää huomiota, että tämä merkityskenttä on selvästi hallitsevampi kuin sektorijattelu: *juonittelu*, *keinoilu*, *kähmintä* ja *valtapeli* ovat poliittisesti toimimisen operaatioita, jotka voivat koskea mitä elämänalaa tahansa.

Politiikan aspektissa voidaan erottaa kaksi vivahdetta (vrt. Palonen 1993). Toinen viittaa englannin *policy*-terminiä ja näkee politiikkana ohjelmat, suunnitelmat ja toimenpiteiden linjauksen, toinen taas koskee politikointia (vrt. englannin *politicking*), toiminnan operaatioita, taitoja ja strategioita yleisemmin käsittelevässä mielessä. Molemmat löytyvät taas *Tyrvään Sanomien* aineistosta. Edelliseen viittaavat termit *aatteenajo* ja *periaattelu*, joissa on selvä toimenpiteiden koordinoinnin sävy. Tähän on luettavissa myös lehden suomen kielen asiantuntijain suosima *asiainhoito*, joka ei kuitenkaan kykene tekemään eroa politiikan ja pelkän hallinnon välillä. *Toimintamalli* sen sijaan ilmaisee *policy*-konseptiota erittäin täsmällisesti.

Mallin seuraaminen on politiikkana kuitenkin luvattoman yksinkertaista: on osattava myös siitä poikkeaminen, sen syrjäänpano jne. Vastakohtana härkämpäiselle ideologialle tai yksioikoiselle hallinnolle politiikka on kompleksisempaa: se edellyttää vastakkaisten vaatimusten ja kriteerien yhdistämistä. Tähän viittaavat aineistossani esimerkiksi sellaiset ilmaisut kuin *juonittelu*, *kieroilu*, *kieppurointi* ja *ovelointi*. *Valtapeli* on hyvä ilmaus, jos sen tulkitaan vastaavan Max Weberin (1919, 36) käsitystä vallasta politiikan *mediumina*, jonka kautta kaikkia muita pelejä pelataan.

Weber esittää myöhemmissä teksteissään ehkä ensimmäisenä profiloidun ja yksilöllisen mutta samalla ohjelmallisen yksipuolisen perspektiivin politiikan käsitteeseen. Hänen tekstistään löytyy koko joukko 'politiikka on'-lauseita, joita ei kuitenkaan voi tulkita – vaikka niin on usein tehty – miksikään tyhjentäviksi määritelmiksi. Ne viittaavat politiikan erilaisiin merkitystasoihin. Weber konstruoi fragmentaarisen politiikan konseptionsa ikään kuin persoonallisena luomuksena taideteosten tyyliin, eikä hänen jälkeensä ole montaa vastaavaa politiikka-taideteosta kirjoitettu. Näkemys politiikkakäsityksistä monitahoisina ja persoonallisina perspektiiveinä politiikan ilmiöön on tärkeä peruste sille, että politiikkaa ei voi yhdellä sanalla suomentaa.

Politiikan troopit

Käsitehistorialliseksi olen tässä kutsunut lukutapaa, joka saa mistä tahansa tekstistä esiin historiallisen ulottuvuuden käsitteen konstruktiossa ja käytössä. Se osoittaa nykyisen kielenkäytön yhteyksiä menneisiin konflikteihin ja käsitekatkoksiin ja nostaa samalla paremmin esiin sen, mikä nykyisessä on uutta ja erikoista. Käsitehistoriaa ei kuitenkaan pidä ymmärtää vain sanastoanalyysiksi, vaan tätä on täydennettävä retorisella luennalla, joka tunnustaa käsitteidenkäytön figuratiivisuuden: sekä käsitteillä että konseptioilla on myös retorinen vivahteensa. Tässä analyysissä käytän seuraavassa suomennos-ehdotusten tulkintaan Kenneth Burken (1945, erit. 503-517) ns. perustrooppeja (*master tropes*) – metaforaa, metonymiaa, synekdokeeta ja ironiaa.

Aineistossa on muutama selkeä metonymia, joka pyrkii määrittämään politiikan jonkin sille tyypillisen piirteen tai kontekstin avulla. Monet metonymiat, kuten *jokapaikanhöyläys*, *sentulensekoilu*, *siksakkeskustelu* tai *ympäripyöreä* viittaavat selvästi siihen, että politiikassa ei ole mitään yksiselitteistä tulosta tai valmistetta. Latvemetonymia taas viittaa nimenomaan poliitikon spesifiin tavoitteeseen. Metonymiat antavat pelkistävän vaikutelman, mutta ne tavoittavat kovin kapean alan polit-sanaston merkityskentästä nykykielessä ja korostavat toimijoiden sekä voimattomuutta että taitamattomuutta, alisteisuutta kontekstilleen.

Synekdokee-troopilla Burke tarkoittaa 'edustavaa anekdoottia', ts. yritystä luonnehtia ilmiötä yksipuolisesti mutta osuvasti. Aineistossa erityisesti politiikan puheeseen samastavat ilmaukset, kuten *paasaus*, *pälpätys* ja *sepitystyö*, vastaavat tätä tyyppiä. Poliitikon figuurin edustavina anekdootteina voi pitää *keinoilua*, *kierukointia*, *urailua* ja *viisailua*. Aikasidon naisin synekdokee on *väyrystely*, joka henkilöi mielikuvan nykypoliitikon malliesimerkistä. Samoin kuin metonymioissa, myös useimmissa synekdokeissa korostuu katselijan asenne, se miltä politiikka ulospäin näyttää niille jotka luulevat olevansa sen ulkopuolella. Kompetentin poliitikon synekdokeet olisivat varmasti erilaisia.

Metaforiksi olen tässä lukenut vain ne ilmaukset, joissa politiikkaa kuvataan muilla aloilla käytössä olevilla sanoilla. Nimikilpailun tyypillisiä metaforia ovat *puinti* ja *savotti*, jotka havainnollistavat politiikkaa kadotetun agraarisen maailman ilmiöillä. Molempiin sisältyy asioiden monitahaisen käsittelyn vivahde, ts. niissä ei politiikkaa samasteta mihinkään erityiseen operaatioon niin kuin synekdokeesimerkeissä. *Juonittelu* ja *valtapeli* ovat puolestaan muuttuneet suoranaisiksi uinuviksi metaforiksi, *valtajuonto* yhdistää ne onnistuneesti. Nämä metaforat ovat edellisiä trooppeja paremmin yhdistettävissä poliittisesti toimivien kieleen ja kokemushorisonttiin.

Ironian trooppiin olen lukenut kilpailua varten luodut neologismit: *kihottiikka*, *kinaste*, *nykysyke*, *ovelointi* ja *untamointi*. Ironialle on tyypillistä monimielisyys, ja hyvän poliitikon tunnusmerkkinä onkin pidettävä nykyään sekä ironian että itseironian hyväksymistä ja käyttöä. *Untamoinnilla* on ehkä selvimmin halveksiva sävy, *kihottiikka* ja *kinaste* ovat sanaleikkejä, *ovelointi* on merkitykseltään laa-

jempi kuin *kieroilu* tai *kähmintä*, koska se ei viittaa erillisiin temp-puihin vaan kokonaiseen poliittisesti toimimisen repertuaariin, samoin kuin *juonittelun* metaforakin. *Kinaste* on oikeastaan ainoa ilmaus, jossa politiikan konfliktuolottuvuus tulee eksplisiittisesti näkyviin. Osuvin ehdotus on mielestäni *nykysyke*: politiikka vaatii sykettä – muuten se rapistuu hallinnoksi – ja nykyisyys on politiikassa ensisijainen aikaulottuvuus.

Nämä metaforat ja ironiset ilmaukset voidaan myös sitoa siihen, että politikointi-sanassa on suomen kielelle spesifinen resurssi politiikan käsitteellistämiseen toiminnallisena ilmiönä. Sillä voidaan poliittisesti toimiminen ilmaista kätevästi yhdellä verbillä, kun taas muissa kielissä joudutaan käyttämään kiertoilmaisuja, kuten *Politik treiben* saksassa tai *faire de la politique* ranskassa. Toki myös vanhoissa sanakirjoissa yksinomaan mainittu pelkän 'politiikanpuhumisen' vivahte on edelleen mahdollinen politikoinnissa – *paasaus* ja *pälpätys* viittaavat siihen. Ehkä polit-sanaston myöhäinen hyväksyminen suomen kieleen aikana, jolloin horisontinvaihdos toimintakonseptioon on jo selviö, on mahdollistanut politikoinnin muuntumisen toiminnalliseksi. Siitä on tullut toimijoiden itsensä hyväksymä tapa verbalisoida ja temporalisoida politiikka.

Nimikilpailun ehdotukset liikkuvat lähes yksinomaan operatiivisella tasolla, tarjoavat vastauksia kysymykseen, mitä tehdään silloin kun toimitaan 'poliittisesti'. Sen sijaan esitetty kysymys ei tavoita *politisointia*, ilmiöiden 'merkintää poliittiseksi'. Tosin valtioon ja elämänpiiriin – englanniksi *polityyn* – liittyvien vastausten niukkuus antaa epäsuoraa tukea nominalistiselle tulkinnalleni, että mikä tahansa kysymys on politisoitavissa, ts. käsitettävissä valinnanvaraiseksi ja kiistanalaiseksi. Ilmiön politisoiva tulkinta merkitsee aina uuden pelivaran luomista toimijoille. Politisoinnit eivät siirrä poliittisen rajoja, vaan ne konstituivat pelikentän uudelleen. *Polity* on tästä näkökulmasta se jokaisen politisoivan luennan myötä uudelleen tulkittava kenttä, jolla pelaamista kulloinkin pidetään 'varmasti poliittisena' (vrt. Palonen 1993, 10-14).

Politiikkapuheen muodonmuutoksista

Mitä merkitystä näillä tulkinnoilla empiriasta sitten on muuna kuin illustrointina käsittehistoriallis-retorisestä lukutavasta?

Niistä käy ilmi, ettei politiikan ymmärtämisen monimielisyys ja kiistanalaisuus ole pelkkä akateeminen kysymys. Aineisto tekee selväksi, että myös arkikielessä politiikasta puhutaan monilla vastakaisilla ja yhteismitattomillakin tavoilla. Esimerkiksi gallup-uteluille 'oletteko kiinnostunut politiikasta' ei voi antaa mitään arvoa, koska vastaajat ymmärtävät politiikan eri tavoin. Ei voi myöskään puhua esimerkiksi nuorison epäpolitisoitumisesta ikään kuin selviönä, vaan tämä puhe on sidoksissa politiikkakäsityksiin, erityisesti tietyn poliittisen sukupolven polit-puheen projektioon aikaan, jossa politiikan merkityshorisontit näyttäytyvät toisenlaisina.

Tyrvään Sanomien nimikilpailun sato on paljolti samansuuntainen kuin arkipäivän polit-sanastoa koskevien tutkimusten, kuten Kari Paakkunaisen (1991, 1993) 1980-luvun lopun nuorten kouluaineaineiston esiin tuomat seikat. Etenkin valtiosidonnaisten ja *policy*-konseptioon nojaavien viittausten niukkuus vastaa myös Paakkunaisen johtopäätöstä institutionaalisen ja kollektiivisen politiikkapuheen syrjäytymisestä ja ulottaa sen muidenkin kuin nuorten keskuuteen. Tässä suhteessa paluuta vanhaan ei ole: järjestörituaalit ja vaaliseremoniat eivät tarjoa mitään nykysykettä eivätkä pelivaraa oveloinnille.

Institutionaalisen politiikan rappion kääntöpuoli on politiikan henkilöistyminen, jota yleensä tulkitaan politiikan rajoittumiseksi ammatti-poliitikkojen kilpailuksi suosiosta. Mutta teesiä voi tulkita myös 'henkilökohtainen on poliittista' -iskulauseen mukaisesti: kuka tahansa toimii elämänsä eksistentiaalisia ja strategisia valintoja tehdessään poliittisesti. Tältä kannalta voitaisiin suomen kielen pateettinen sana 'kansalainen' korvata Max Weberin (1919, 41) termillä *tilapäispoliitikko*. Tällöin ulkomaalaisia ei helposti voitaisi sulkea politikointimahdollisuuksien ulkopuolelle ja poliitikkojen paheksujat voitaisiin lukea poliitikoiksi. Mutta ehkä kansalainen voitaisiin säilyttää epäpoliittisera yleisökonstruktiona presidentin uudenvuodenpuheissa.

Paasaus- ja *pälpätys-*esimerkit viittaavat siihen, että suomen

kielessä politiikan samastaminen puhumiseen ja yleensä sanoihin, 'tekojen' vastakohtana on ehkä vahvempaa kuin muissa kielissä. 'Sanoilla' on edelleen pelkkien lupauksen ellei suoranaisen valehtelimen vivahde. Suomen kielessä on ollut vaikea ymmärtää toimintaa, joka ei tuota yksiselitteisiä 'valmisteita', vaan jonka 'tulokset' ovat tulkinnanvaraisia, kuten vaalituloksia kommentoitaessa aina huomaa. Tätä ei ole opittu näkemään kielellisenä rikkautena, jolla jatketaan kamppailua tulosten merkitysten arvioinnin tasolla. Hannah Arendtin (1968, 153-154) tavoin politiikkaa voidaan kuitenkin verrata esittävään taiteeseen, jonka 'tulokset' ovat esityksessä itsessään.

Aineisto antaa kuitenkin myös viitteitä siihen, että muutosta tähän suuntaan on jo tapahtunut. Metaforiset ja ironiset ilmaukset viittaavat siihen, että politiikkaa ei pidetä enää haudanvakavana asiana, jolle joko uhraudutaan tai josta pysytään kokonaan erossa. Erityisesti nuorisoinaistossa vilisevät pelimetaforat viittaavat siihen, että politiikan luonne on sikäli muuttunut, että sitoutuneet puolenalinnat menettävät merkitystään tilaisuuksien käytön, virtuoosimaisen pelin jne. hyväksi. Poliitiikkaan suhtautumisen vastakohtat ovatkin siirtyneet politiikan suunnan rinnalla myös sen pelityyliä koskeviksi.

Suomalainen empiirinen aineisto vastaa myös kansainvälisen politiikkakeskustelun uusimpia tulkintoja, joissa selkeät kahtiajaot murtuvat ja taito käsitellä moniselitteisiä ja kontingenteja tilanteita tulee tärkeämmäksi. Ulrich Beckin 'poliittisuuden keksiminen' (1993, kommenttina ks. Palonen 1995) tai Bonnie Honigin (1993) Machiavellin ja hänen aikalaistensa eroon viittaava *virtù*-teorioiden preferointi *virtue*-teorioihin verrattuna ovat tästä esimerkkejä. Tulkintaan sopii myös Risto Alapuron (1994, 321) näkemys, että ristiriitojen torjumisen aikakausi suomalaisten politiikkakäsityksissä olisi päättymässä.

Tätä tilannetta voi luonnehtia myös ihmisten maailmaan orientoitumisen politisoitumiseksi siinä mielessä, että kaikki elämäntilanteet ovat valinnanvaraa sisältäviä ja toimijoilta valintoja vaativia. Poliittisen orientoitumisen perusvastakohta ei enää koske niinkään sitä, millaista politiikkaa noudatetaan, kuin sitä, miten elämäntilanteen politisoitumiseen suhtaudutaan. Torjutaanko se vai opetellaanko sillä pelaamaan?

Akateemisen politologian tulee noudattaa weberiläistä arvovapauden periaatetta siinä, että se ei sano ihmisille, miten heidän

tulisi elää tai ajatella. Mutta juuri tähän sisältyy jo elämän ja ajattelun läpeensä poliittisen luonteen hyväksyminen: 'oikeinajattelu' ja 'oikein-eläminen' ovat poissuljettuja vaihtoehtoja.

Viite

¹ Virkaanastujaisluento Jyväskylän yliopistossa 19. 10. 1994.

Kirjallisuus

- Alapuro, Risto (1994): *Suomen synty paikallisena ilmiönä*. Helsinki: Hanki & jää.
- Arendt, Hannah (1968): *Between past and future*. Harmondsworth: Penguin 1977.
- Beck, Ulrich (1993): *Die Erfindung des Politischen*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Borg, Olavi (toim) (1965): *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964*. Porvoo: WSOY.
- Burke, Kenneth (1945): *A grammar of motives*. Berkeley: University of California Press 1969.
- Giraud, Emile (1963/1966): *Le droit intenational public et la politique. Recueil des cours* 110, 419-809.
- Honig, Bonnie (1993): *Political theory and the displacement of politics*. Ithaca: Cornell UP.
- Koselleck, Reinhart (1972): Einleitung. *Geschichtliche Grundbegriffe*, Bd. I, XIII-XXVII. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Koselleck, Reinhart (1979): *Vergangene Zukunft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Paakkunainen, Kari (1991): *Yhteisten asioiden hoidosta laikaiseen peliin*. Yleisen valtio-opin lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto.
- Paakkunainen, Kari (1993): *The apolitical youth: a re-examination of a thesis*. Teoksessa Kari Palonen & Tuija Parvikko (toim): *Reading the political*, 35-49. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.
- Palonen, Kari (1985): *Politik als Handlungsbegriff. Horizontwandel des Politikbegriffs in Deutschland 1890-1933*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Palonen, Kari (1989): *Die Thematisierung der Politik als Phänomen. Eine Interpretation der Geschichte des Begriffs Politik im Frankreich des 20. Jahrhunderts*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.

- Palonen, Kari (1993): Introduction: From policy and polity to politicking and politicization. Teoksessa Kari Palonen & Tuija Parvikko (toim): *Reading the political*, 6-16. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.
- Palonen, Kari (1995b): Die jüngste Erfindung des Politischen. Ulrich Becks 'Neues Wörterbuch des Politischen' aus der Sicht der Begriffsgeschichte. *Leviathan* 23, 417-436.
- Weber, Max (1919): Politik als Beruf. *Max-Weber-Studienausgabe*, Bd. I/17, 35-88. Tübingen; Mohr 1994.

Tyrvään Sanomien nimikilpailun 8.1.-6.2. 1994 politiikan 'suomennosehdotukset'

(Päätoimittaja Risto Koivuniemen toimittamasta aineistosta koonnut Kari Palonen)

aatteenajo	periaattelus	valtiotaito
asiainhoito	plusmiinus	viisailu
asiointi	puinti	vähkärä
eestaas	puurtotyö	väyrystely
ininä	pälpätys	yhteiskunnallisuus
jokapaikanhöyläys	savotti	ympäripyöreä
juonittelu	sentulensekoilu	
juupasjoopas	sepitystyö	Yht. 52 kpl
keinoilu	siksakkeskustelu	
kieppurointi	tapaistelu	
kierukointi	toimintamalli	
kihottiikka	toimintaus	
kinaste	tutkijointi	
kähmintä	untamointi	
kähmittely	urailu	
latva	vallakkuus	
memento	vallinta	
mitenniinvai	valtajuonto	
naukuminen	valtapeli	
niinpäniin	valtariikki	
nykysyke	valtatoimi	
ovelointi	valtiikka	
paasaus	valtio-oppi	

Puolueohjelmien retorisesta luennasta¹

On tapana väittää, että puolueohjelmat ovat mitään-sanomattomia, ympäröityjä, merkityksettömiä ja keskenään samanlaisia. Se joka noin väittää, ei osaa lukea puolueohjelmia. Näitä poliittisesti lukutaidottomia on tietysti paljon myös niissä, jotka kirjoittavat ohjelmia.

Jotta osaisi lukea puolueohjelmia, on tärkeä irrottautua ohjelmia koskevista vakiintuneista mielikuvista. Yksi näistä on oletus, että puolueohjelmat ovat normi poliitikoille. 1960-luvulta lähtien vallitsevaksi on tullut ohjelmien tarkastelu puolueen toiminnan 'funktiona', kuten sosiologikielellä on totuttu sanomaan.

Ohjelmat tekstilajina

Osuvoimaa on käsitellä puolueohjelmia kirjallisena genrenä, tekstilajina. Tämä ei vähennä niiden poliittista merkitystä, päinvastoin se vasta avaa mahdollisuuden tulkita sitä poliittisuutta, joka ylittää puoluesuhteiden tason. Puolueohjelmia ei toisin sanoen tulisi ymmärtää jonkin puolue-nimisen kvasisubjektin erääksi ominaisuudeksi tai omaisuudeksi, vaan tekstiksi, jonka kirjoittamista, hyväksymistä, lukemista ja arviointia rajaa se, että se on kirjoitettu puolueiden pelikentässä. Puolueohjelma ei siten ole niinkään puolueen ohjelma vaan teksti puolueiden poliittisesta kontekstista.

Tämä tekstilaji ei ole kuitenkaan yhtenäinen eikä selvärajainen. Esimerkiksi Suomen puoluekisteristä löytyy tavattoman erilaisia tekstejä – kommunistista maailmanselityksistä eläkeläispuolueiden liuskan vaatimuslistoihin – jotka kaikki kulkevat puolueohjelman nimellä. Kun puhun puolueista, en tarkoita vain r.p.-lyhenteellä varustettuja organisaatioita, vaan sisällytän tähän myös käsitteen metaforisen käytön. Itselläni on tapa puhua esimerkiksi hiihtoloma-puolueesta, joka keskitalvella häiritsee matkalaukkuprofessorien juna-matkoja, jolloin esimerkiksi seuraamalla amatööri- ja ammatti-matkustajien puhetta ja lukemista junassa voisi rekonstruoida erään-laisia puolueohjelmia.

Rekisteröidyt puolueet ovat siis, nominalistisesti tarkasteltuna, vain rajatapaus *puolueellisesta* toiminnasta ja vastaavasti kanonisoidut puolueohjelmat ovat vain rajatapaus puolueellisen kirjoittamisen genrestä. Ohjelmien poliittisuuden eräs ilmeinen aspekti onkin niiden puolueellisuudessa, ts. siinä että ne samalla suuntautuvat joi-takin kilpailevia tekstejä vastaan, sekä siinä, että niihin sisältyy tietty perspektiivi muutokseen. Jopa CDU:n legendaariset vaalilauseet *Keine Experimente!* (1957) ja *Weiter so!* (1987) voi tulkita muutosperspektiivin rajatapauksiksi. Mikään ohjelma ei yksinkertaisesti voi tyytyä siihen, mitä voisi kutsua rationaaliseksi konservatiivisuudeksi, ts. asettumaan 'vallitsevan tilanteen' puolelle pelkästään sillä perusteella, että kaikki uusi on epävarmaa mutta tämän tilanteen heikkoudet ainakin tunnetaan.

Tarkasteltaessa ohjelmia tekstilajina on tietysti mahdollista yrittää sulkeistaa tekstien 'poliittisuus'. Kun täsmennetään kysymys olevan puolueellisesta kirjoittamisesta, poliittisuus on sekä välttämätön edellytys niiden ymmärtämiselle että pääasiallinen mielenkiintoni kohde. Miten ohjelmateksteistä voidaan siis lukea esiin politiikkaa?

Ohjelmissa teksteinä kysymys on politiikasta, joka ilmaistaan kirjoittamalla ja lukemalla. Sivuutan tässä kuitenkin puolueohjelmien kanonisoidun kirjoittamisen prosessin tyytymällä toteamaan, että ohjelmat ovat tekstejä, joita ei niinkään kirjoiteta kuin allekirjoitetaan. Juuri tältä kannalta voi ymmärtää, että ohjelmien luennassa on mahdollista saada esiin monia poliittisesti kiintoisia ulottuvuuksia, joita kirjoittajat eivät koskaan ole tienneet tekstiin sisällyttävänsä.

Funktionalisoiva puhetapa on totuttanut ajattelemaan, että puolue-

ohjelmat ovat vain sanoja, jotka on alistettu teoille, 'todelliselle politiikalle'. Tähän kytkeytyy näennäinen/todellinen 'filosofisen parin' (Perelman) ajatusmalli, jonka mukaan ohjelmat ovat vain legitimointia joka peittää raakaa reaali politiikkaa. Mutta mikä puolueiden politiikassa on 'raakaa' ja 'reaalista'? Näihin vetoaminen on keino, jolla voi yrittää pelotella yksinkertaisia lukijoita, mutta joka ei tehoa lukutaitoisiin.

Esittämästäni perspektiivistä voidaan lukea myös muita puolueen politiikan tasoja eräänlaisena tekstinä, joka täydentää puolueohjelmaa. Ilman jonkinlaista tekstuaalista kiinnekohtaa on vaikea käyttää ilmausta 'puolueen politiikka', muunlaisen tekstin puuttuessa voidaan myös improvisoidut kannanotot uusiin kysymyksiin tulkita suhteessa ohjelman rekonstruktioon.

Tätä kautta voidaan kyseenalaistaa myös käsitys siitä, että 'varsinainen politiikka' näyttäytyy konkreettisissa puolesta vai vastaan -kannanotoissa. Tietenkin myös tämän tyyppiset valintatilanteet ovat tärkeitä: juuri niiden tasolla näyttäytyy usein politiikan singularisointi tavalla, jota ei suinkaan ole 'johdettavissa' mistään ns. periaatteista, vaan nämä sallivat konkreettiseen ratkaisuun vastakkaisia kantoja. Mutta samaa kantaa voi myös sekä puolustaa että vastustaa usein diametraalisesti vastakkaisin perustein. Puolueen politiikka ei suinkaan muodostu irrallisten kannanottojen summasta, vaan kannattaa lähemmin analysoida sekä kannanottojen suhteita toisiinsa että sitä, mihin ja miten yleensä kantaa otetaan.

Politiikan pelivara

Sikäli kun yleensä historiallisilla trendeillä voi spekuloida, näyttää ilmeiseltä, että sekä universaalisten periaatteiden että punktuaalisten kannanottojen merkitys politiikalle ja myös ohjelmien kirjoittamiselle on marginalisoitunut. Tätä olisi helppo nimittää epäpolitisoitumiseksi: enää ei uskalleta ottaa selvää kantaa eikä julistaa periaatteita. Mutta tilannetta voi tulkita myös päinvastoin: on päästy eroon tietystä absolutismista niin periaatteiden kuin kannanottojenkin tasolla, mikä on politisoitunut tilanteen tulkintaa, antanut toimijoille ja tulkitsijoille lisää pelivaraa.

Toisin sanoen ohjelmateksti viittaa erilaisiin valintatilanteisiin, jotka koskevat sekä sitoumuksia kaikilla tasoilla periaatteista käytännön kannanottoihin että eritasoisten valintojen kombinoitua keskenään. Poliittinen lukutaitoisuus näyttäytyy siinä, että ohjelman tulkinnassa koko valintojen kirjo otetaan huomioon. Ismeihin ja ideaaleihin vetoaminen ikään kuin annettuina ja tunnettuina käsitteinä on tyhjää, koska käsitteet ovat itsessään läpeensä tulkinnanvaraisia eikä niistä sellaisenaan voi tehdä mitään yksiselitteisiä päätelmiä. Jos vain otetaan 'selkeä kanta' asioihin, jotka ovat aktuelleja, joudutaan helposti pelaamaan vastustajien ehdoilla, hyväksymään heidän tapansa valikoida kysymykset ja asettaa vaihtoehdot. Se miten sanotaan ja mistä yleensä sanotaan jotakin, tulee puolueellisessa kirjoittamisessa tärkeäksi.

Pelivaran kasvun voi ymmärtää myös ohjelmien retorisen luonteen korostumisena. Perelmanilaisen argumentoinnin teorian (ks. erit. Perelman & Olbrechts-Tyteca 1958 ja kokoelma Perelman 1989) keskeinen idea on noteerata se välimaasto, mikä jää kahden ajattelutyylin, kvasi-deduktiivisen 'periaatteista johtamisen' ja kvasi-induktiivisen 'kantojen ottamisen' välillä. Tältä kannalta kysymykset sekä kannanottojen että periaatteiden hyväksyttäviltä tai hylättäviltä näyttämisen edellyttämistä taustaoletuksista ja sitoumuksista, nimenomaisista perusteluista ja spesifeistä tulkinnoista, käsitteiden ja teemojen esiin ottamisen ja valikoimisen tavoista, toisiinsa liittämisen ja erilleen ottamisen muodoista jne. ovat kaikkea muuta kuin vain akateemisia.

Perelmanilaiselle retoriikalle argumentit on suhteutettava teesin hyväksymiseen. Mutta juuri tämän vuoksi formuloinnit vivahteineen tulevat tärkeiksi. Ne osoittavat positioiden rajauksia, varauksia, spesifiointeja, relativointeja, implisiittisiä viittauksia toisiin positiioihin, ennen muuta sitoumuksiin ja taustaoletuksiin, joihin tietyn position uskottavuus tai kiistäminen on sidoksissa. Näissä suhteessa argumentit ovat jo osa sitä politiikkaa, jota ohjelmatekstillä tehdään.

Politiikka on yleensäkin siirtynyt entistä selvemmin metatasolle. Tällöin ohjelmien kirjoittaminen ja lukeminen muodostuu eräänlaiseksi paradigmaksi, jonka tasolla eksplisiittisesti joudutaan ottamaan kantaa sellaisiin kysymyksiin, joita kuka tahansa poliittisesti toimiva kohtaa. Näin ymmärrettäessä on selvää, että ohjelmia kirjoittamalla

ja niiden lukutaitoa kohentamalla samalla oppii myös politikoinnin ja politisoinnin taitoja, joiden korrelaatiksi 'politiikkaa' yleensä voi nimittää.

Retoriikalla tarkoitan tässä yleisemmin sellaista perspektiiviä, joka tarkastelee kieltä toiminnallisesta, *vita activa* -perspektiivistä. Paradigmaksi tulee sofistinen retoriikka, joka asettuu 'sokraattisen koulukunnan' (Arendt) kontemplatiivista asennetta vastaan (vrt. Romilly 1988). Tutkimuksen perspektiivinä retoriikasta tulee formaalinen luennan instrumentti², joka etsii tekstistä poliittisuutta yleensä, eikä tue tai vastusta tiettyä politiikkaa. Tällaisena instrumenttina voidaan tarkastella myös perelmanilaisen retoriikan peruskuviota, joka samalla sisältää eräänlaisen mikroskooppisen mallin politiikalle yleensä.

Retoriikan sisäänrakennettu poliittisuus

Jos argumentoinnin tavoitteena, Kenneth Burken formulointia³ hyväksi käyttäen, on provosoida yleisöä muuttamaan käsityksiään, perelmanilaisen retoriikan peruskuvio tilanteesta teesin hyväksymisen suhteen voidaan pelkistää seuraavasti.

Kuka (retori, *eetos*)

vetoaa

keneen (yleisö, paatos)

millä (argumentti, *logos*).

Tämä kuvio sisältää retorisen luennan mallin, jota voi käyttää mihin tahansa tekstiin. Se voidaan tulkita myös konfliktitilanteeksi retorin ja yleisön välillä tietyn teesin hyväksymisen suhteen, jolloin argumentointi näyttäytyy keinona liikuttaa tätä konfliktiasetelmaa. Silloinkin kun yleisö – ts. kuka tahansa lukija – kiistää teesin tai ignoroisen, pelkkä argumentin esittäminen muuntaa retorin ja yleisön konfliktisuhdetta, ts. osoittaa sen että tässä tilanteessa tuolla argumentilla ei ole yleisön kantaa muuntavaa merkitystä. Näin ymmärrettynä retoriseen luentaan kätkeytyy tietty sisäänrakennettu poliittisuus, jonka esiin lukemiseen mistä tahansa tekstistä sitä voi käyttää.

Puolueohjelmien retorisessa luennassa tietyn poliittisuuden esiin

saaminen ei yleensä tuota vaikeuksia. Mutta tätä voi terävöittää olettamalla, että samassa mielessä kuin esimerkiksi Max Weber (erit. 1919) puhuu politiikan etiikasta, politiikalla on myös oma spesii retoriikkansa. Tältä kannalta retorisen luennan peruskuvionle voidaan antaa ahtaampi, konfliktin prioriteetille yhteisymmärrykseen verrat tuna nojaava tulkinta. Voidaan siis kysyä, millaisena tässä perspek tiivissä näyttäytyisi politiikan eetos, paatos ja logos?

Politiikan erityisretoriikka

Teesini mukaan politiikan erityisretoriikka näyttöytyy siis tietyn asymmetriana dissosiaation retoriikan hyväksi. Esitettyjen argumen tien hylkääminen on hyväksymistä tärkeämpää, argumenttien esittä misessä provokaatio on tärkeämpää kuin käännittäminen, argumen tien eksplikoinnissa se mistä irtisanoudutaan tärkeämpää kuin se mit niistä hyväksytään. Tietyn tekstin profiilia politiikkana arvioitaess: ei ole niinkään tärkeää kiinnittää huomiota eksplisiittiseen hylkää miseen, avoimeen provokaatioon tai argumenttien taustaoletusten yn nimenomaiseen kiistämiseen. Pikemminkin retorisen luennan on suur nattava strateginen huomionsa implisiittisiin negaatiofigureihin.

Retoriikan politologisissa sovelluksissa juuri tämäntyyppiste figuurien tarkempi eksplikointi tulisi siis tematisoida. Ajatuskokee omaisesti esitän, että tässä mielessä poliittisuuden retorisen luenna tulisi suunnata huomionsa

rajauksen paatokseen
katkaisun eetokseen
pelinavauksen logokseen.

Käytän seuraavassa tätä kuviota puolueohjelmien spesifisen poliitt suuden profiilin luennan instrumenttina. Se voidaan yhdistää yleisen piin politiikan konseptioihin, esimerkiksi Weberin ajatukseen politi kan asymmetriasta siten, että vallan tavoittelu asetetaan etusijalle saavutetun vallan käyttöön verrattuna (Weber 1919, 507), Sartre ajatukseen vastapuolen ulospelauksesta (ransk. *déjouer*) kaiken poliitiikan sekä välttämättömänä ehtona että syntetisoivana figuurin

tai omaan tulkintaani politiikasta politikoinnin toiminnallisen ja politisoinnin tulkinnallisen operaation korrelaattina (vrt. Palonen 1993).

Ekskurssi puolueohjelman politiikkaprofiiliin

Jotta myös käytännössä demonstroisin politiikan erityisretoriikan luentaa ohjelmatekstistä, otan yhden ohjelmadokumenttiarkistoistani löytämäni esimerkin. Se koskee Ruotsin demarien *90-talsprogrammet* -kirjaseen avauslukua *Politiken och människan* (s. 11-12).

Varoitan siitä, että minun tekemänäni analysista ei voi odottaa muuta kuin ilkeää. Demareita en ole äänestänyt edes missään puhe-lyhydistyksen vaaleissa. Ruotsin demareilta ei voi odottaa ainakaan mitään omintakeista ja yllättävää⁵. Tekstinpätkä on suoranainen paradigma näennäisen ympärilyöreälle 'positiiviselle' ohjelmalle, ja tässä mielessä se sopii hyvin asymmetrioita etsivän retorisen luennan kohteeksi.

Politiikan yleisösuhteen kannalta huomiota herättää universalisoiva puhe ihmisistä, vieläpä kollektiivisingulaari *människan* otsikossa. Mitä universaalisempi tarkoitettu yleisö näyttää olevan, sitä tärkeämpää on kysyä, ketkä rajataan 'ihmisen' kategorian ulkopuolelle. Tekstin suhteen tämä ei ole kovin vaikeaa. Jo ensimmäisessä kappaleessahan julistetaan *ex cathedra* mitä ihmiset 'tahtovat' ja 'tarvitsevat'. Rajaavan retoriikan perspektiivissä tämän implisiittinen kääntöpuoli on, että ne jotka eivät näitä luetteloita allekirjoita, eivät oikeastaan ole ihmisiä. Heistä ei tarvitse välittää, tai heidän pitää tavalla tai toisella palauttaa ihmisiksi, mihin kuitenkin tässä johdantoluussa ei tarkemmin puututa.

Se mitä 'ihmiset tahtovat' sisältää tekstin mukaan esimerkiksi *gemenskap och kärlek*. Tämä on tyypillinen esimerkki formulasta, jonka *ad hominem* tulkitsen siten, että minut, tunnettu single-militantti, joka on valmis heittämään moiset figuurit helvettiin, suljetaan sillä nimenomaisesti 'ihmisten' kategorian ulkopuolelle. No, jos Ruotsin demarit eivät laske minua 'ihmiseksi', ei se ehkä niin vaarallista ole...

Tekstin eetos-aspektia varten on kysyttävä, kuka ohjelman mu-

kaan toimii, tarkemmin sanoen, kuka politikoi. Tekstistä löytyy mm. seuraavia formuloita:

- arbetarrörelsens politiska arbete
- Politiken är ett... redskap som människorna använder
- det dagliga partipolitiska arbetet
- Förutsättningarna... för livet formas av samhällsutvecklingen och kan påverkas av politiken
- Genom gemensamt, politiskt arbete och politiska beslut

Näistä käy jo ilmi tietty paradigma sille, millaisesta politiikasta on kysymys. Poliitiikan subjekti on primaarisesti 'työväenliike', jonka voi tulkita eufemismiksi sosialidemokraattiselle puolueelle. Poliitiikka kategoriana on alistettu 'yhteiskuntakehityksen' anonyymille figurille⁶, jonka reunoja sillä voi korjata. Tämä 'korjaustyö' on mahdollista vain tietyn tyyppisellä, nimittäin 'yhteisellä' toiminnalla, joka yleistää puolue- ja työväenliikeparadigmaa muihinkin joukkoliikkeisiin. Ja tällainen poliitiikka on tietysti vain 'ihmisten' toimintaa, ei koske niitä, jotka luokitellaan ulos tästä kategoriasta.

Mutta: "allt är inte politik". Toisin sanoen sitoutuminen politiikan sektorin rajattomaan laajentamiseen ja puolueparadigman universalisointiin johtaisi seurauksiin, joita demaritkin hirvittelevät. Muuta kuin sektorikäsitystä politiikasta ei edes pohdita, vaan se menee ohi sosialidemokraattisen intellektuaalisen horisontin.

Esimerkit antavat myös selkeän viitteen siitä, millaisena aktiiviteettina poliitiikka ymmärretään, nimittäin *arbetet*-kategorian erikoistapauksena. Vaikka tekstin ensimmäinen lause on lähes suora Aristoteles-käännös, politiikan alistaminen 'työn' figurille on radikaalisti vastakkainen antiikkiselle ajattelulle. Modernissa keskustelussa erityisesti Hannah Arendt on korostanut politiikan luonnetta toimintana, joka ei ole redusoitavissa valmistamiseen saati sitten reproduktiiviseen työntekoon. Mutta tämä ei tietysti ole sovitettavissa yhteen 'työväenliike'-paradigmaan sitoutuneen poliitiikkamuodon kanssa⁷.

Teksti vilisee sekä naturalistisia, työparadigmaan sopivia formulointeja (*behov, liv, samhörighet*) että instrumentalistisia, valmistusparadigman mukaisia figureita (*redskap, uppgift, förverkliga, frigörelse*). Sen sijaan toiminnalliset, politikointiin ja politisointiin liit-

tyvät figuurit, kuten aloitteen, tilanteen, pelin ja tulkinnan käsitteet tai yleisemminkin valmius sietää ennakoimatonta ja kontrolloimatonta kontingenttisuutta maailmassa tai pelata sillä, loistavat poissaolollaan.

Tämän mukaisesti on ymmärrettävää, että kaikki ajatukset politiikasta toimijain elämäntilanteeseen kuuluvana aspektina jäävät täysin vieraiksi tekstile. Klassinen *zoon politikon* -ajatus, sartrelainen 'politiikka persoonan dimensiona' tai feministinen 'ensimmäisen persoonan politiikka' eivät kerta kaikkiaan mahdu tekstin ajatusmaailmaan. Koko politiikan elämäntapaparadigma (ks. esim. Offe 1987), ts. ajatus oman elämän luonnetta ja suuntaa koskevista valinnoista kaiken politiikan mallitilanteina, puuttuu tekstistä. Mutta tämän tyyppiset ajatukset eivät voi olla ruotsalaisille demareillekaan tuntemattomia. Tekstin positiivisuuspuhetta voi retorisesti tulkita siten, että sillä halutaan sulkea ulos ja peittää näkyvistä kaikenlaiset politisoivat avaukset näihin suuntiin. Ohjelmassa ei avata uusia pelejä vaan pikemminkin pyritään estämään toisia tekemästä niin.

Tekstin aristotelinen alkulause voidaan tulkita myös tietyn moraalisen ja eksistentiaalisen traditionalismin ilmaukseksi. Vaikka 'hyvä elämä' on tietysti läpeensä tulkinnanvarainen käsite, juuri tämä formula on ollut klassinen huolto- ja holhousvaltion kritiikin kohde, ja 'ihmisten' rajausta voidaan tulkita myös tästä perspektiivistä. Sosiaalidemokraattinen reformismi on uskottavaa vain, jos 'hyvän' mittapuita ei kyseenalaisteta. Holhoava asenne näyttäytyy siinä, että tekstistä puuttuu kaikki nietzscheläinen *Umwertung der Werte*. Juuri tästä voidaan nähdä olevan kysymys myös siinä, että 'elämä' pyritään pitämään politiikan ulkopuolella eikä suinkaan politisoimaan sitä ja politikoimaan sillä.

Ohjelmat pelimuotona

Politiikan asymmetristä retoriikkaa perspektiivinä käyttäen ohjelma-teksteistä voidaan siis löytää politiikkaa sieltäkin, missä kirjoittajat joko kieltävät sen tai eivät näe tekevänsä poliittisia valintoja. Eri asia on, voivatko ohjelmien kirjoittajat yleensä käyttää hyväksi tällaista luentaa. Selvää on, että nykyään en itse osaisi kirjoittaa muita kuin ohjelmien parodioita.

Jos kuitenkin trendi politiikan siirtymisestä metatasolle ja sen mukainen pelivaran kasvu koetaan reaalisiksi, myös ohjelmien kirjoittajien on välttämätöntä opetella toisenlainen, pelillisempi, kielellisempi ja retorisempi suhde ohjelmatekstiin ja politiikkaan yleensä. Kun ohjelmat eivät voi olla periaatejulistuksia eivätkä sitovia kannanottoja, niiden on toimittava pikemminkin politikoinnin ja politisoinnin malleina tiettyä kontekstia silmällä pitäen. Ohjelmien lukemisesta ja kirjoittamisesta voidaan tehdä eräänlaista johdatusta pelien politiikan taitoihin. Jos politiikassa on hallittava monien erilaisten pelien ja niiden kombinoinnin taitoja, myös ohjelmien kirjoittaminen voidaan ymmärtää yhdeksi pelimuodoksi.

Viitteet

¹ Esitelmä Helsingissä 22.4.1992.

² Tässä mielessä voidaan hyväksyä seuraava Aristoteleen retoriikan tavoitteenasettelu: Die Rhetorik stellt also das Vermögen dar, bei jedem Gegenstand das möglicherweise *Glaubenerweckende* zu entdecken. Denn dies ist die Funktion keiner anderen Theorie. ... Die Theorie der Beredsamkeit dagegen scheint sozusagen in der Lage zu sein, das Glaubenerweckende an jedem vorgegebenen Gegenstand zu untersuchen. *Rhetorik*, 1355b.

³ *The Rhetoric* deals with the possibilities of classification in its *partisan* aspects; it considers the ways in which individuals are at odds with one another, or become identified with groups more or less at odds with one another (*A Rhetoric of Motives*, 22).

⁴ Tämä näyttäytyy selvimmin *Critique de la raison dialectiquen* I osan (1960) viimeisillä sivuilla ja postuumisti (1985) julkaistun II-osan fragmentin alkusivuilla, vrt. myös Palonen 1992.

⁵ Parhaita parodioita tältä kannalta sisältyy Hans-Magnus Enzensbergerin *Ach Europa!* -teoksen (1987) Ruotsi-lukuun. Suomen demarien v. 1987 ohjelman yhteisöllisyyskielen eksegeesistä hieman eri näkökulmista ks. Pekonen 1990 ja Palonen 1995, 50-54.

⁶ *Samhället* -käsitteestä ks. seuraava Enzensberger-sitaatti: "Sie glauben im Namen nicht nur ihrer Institution, sondern im Namen der ganzen Gesellschaft sprechen und handeln können. In ihren Äußerungen kehren immer wieder bezeichnende Sätze wieder: 'Hier muß die Gesellschaft eingreifen.' 'Das kann die Gesellschaft nicht zulassen.' 'Darum muß sich

die Gesellschaft kümmern.' Wenn man solche Sätze genauer untersucht, wird man feststellen, daß das Wort *samhället* in ihnen gleichbedeutend ist mit 'der Institution, die ich vertrete'." (*Ach Europa!*, mt., 24).

⁷ Vrt. Arendtin *Vita activa* -teoksen (1958/1960) luku *Die Arbeiterbewegung*, joka rehabilitoi politiikan neuvostoissa, vastakohtana työtä idealisoivalle liikkeen normaalimuodolle.

Kirjallisuus

- Arendt, Hannah (1958/1960): *Vita activa*. München: Piper 1981
- Aristoteles, *Rhetorik*. Toim. Franz G. Sievecke. München: Fink 1987.
- Burke, Kenneth (1950): *A Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press.
- Enzensberger, Hans-Magnus (1987): *Ach Europa!* Frankfurt/M: Suhrkamp 1987
- 90-talsprogrammet – en debattbok om arbetarrörelsens viktigaste frågor under 90-talet*. Stockholm: Tidens förlag 1989
- Offe, Claus (1987): Challenging the boundaries of institutional politics: social movements since the 1960s. Teoksessa Charles S. Maier, *Changing boundaries of the political*. Cambridge: CUP.
- Palonen, Kari (1992): *Politik als Vereitelung. Die Politikkonzeption in Jean-Paul Sartres 'Critique de la raison dialectique'*, Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Palonen, Kari (1995): Poliittiset kielet ja käsitteet ohjelmatekstissä. Teoksessa Eeva Aarnio & Jukka Kanerva (toim): *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*, 36-58. Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos, Julkaisuja 69.
- Pekonen, Kyösti (1990): Community as a Topic in the Finnish Social Democratic Discourse. Teoksessa Sakari Hänninen & Kari Palonen (toim), *Texts, Contexts, Concepts. Studies on Politics and Power in Language*. Helsinki: FPSA.
- Perelman, Chaïm (1989): *Rhétoriques*. Toim. Michel Meyer. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles.
- Perelman, Chaïm & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1958): *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles 1983.
- Romilly, Jacqueline (1988): *Les grands sophistes dans l'Athènes de Péricles*. Paris: Fallois.

Sartre, Jean-Paul (1960): *Critique de la raison dialectique*, I. Paris: Gallimard 1985.

Sartre, Jean-Paul (1985): *Critique de la raison dialectique* II. Toim. Arlette Elkaim-Sartre. Paris: Gallimard.

Weber, Max (1919): *Politik als Beruf. Gesammelte Politische Schriften*, 505-560. Tübingen: Mohr 1971.

Poliittiset kielet ja käsitteet ohjelmateksteissä

USA:n demokraattisen puolueen vaaliohjelma vuodelta 1900 syyttää republikaaneja siitä, että he ovat luopuneet republikaanisesta politiikasta imperialistisen hyväksi, kun republikaaninen hallitus oli hyökännyt Puerto Ricoon:

”In this, the first act of its imperialistic programme, the Republican party seeks to commit the United States to a colonial policy, inconsistent with republican institutions and condemned by the Supreme Court in numerous decisions.” (*National party platforms, vol. I*, 1840-1956, 113)

Mutta miksi imperialistinen politiikka ei voisi olla republikaanista? Jos tämä mahdollisuus myönnetään, käsite republikaaninen menettää sen terän, joka sillä on antiikin Rooman ajoista lähtien ollut. Demokraattien vaaliohjelmassa käytetään republikaanisen puolueen kritiikkiin systemaattisesti kieltä, joka operoi Rooman tasavaltalaisen puhutavan käsitteistöllä, jolla tunnetusti on ollut keskeinen merkitys USA:n perustuslain taustaideologiana. Tässä kielessä tasavaltana näyttöytyy asymmetrisenä vastakohtana imperiumin käsitteelle.

”We assert that no nation can long endure half republic and half empire, and we warn the American people that imperialism abroad will lead quickly and inevitably to despotism home.” (mt., 112)

Esimerkki havainnollistaa sitä, kuinka puolueohjelmiin saattaa sisältyä merkittäviäkin käsitteellisiä sitoumuksia ja katkoksia käsitteiden tulkinnassa. Ohjelmatekstien pintaa tietyllä lukutavalla ei tarvitse paljoakaan raaputtaa, kun voidaan avata perspektiivi käsitteistöä koskeviin konflikteihin ja käsitteistön muutoksiin.

Kielet ja käsitteet

Tarkastelussa voidaan erottaa 'politiikan kielten' (vrt. esim. Pocock 1971) ja yksittäisten 'peruskäsitteiden' (Koselleck 1972) tulkintojen taso. Edellisessä on kysymys käsitteiden lukemisesta kuuluvaksi laajempiin kokonaisuuksiin, 'diskursseihin' tai kieliin, jälkimmäisessä 'kielirajat' ainakin osittain ylittävien politiikalle relevanttien käsitteiden tulkinnoista.

J.G.A. Pocockin idea siitä, että politiikasta puhutaan eri kulttuureissa erilaisilla kielillä (vrt. myös Pagden [toim] 1987) voidaan hieinan väljentäen ulottaa puolueohjelmiin. Näiden suhteen 'kielet' eivät ole niinkään enää klassisia ismejä kuin pikemminkin eri akateemisten tieteenalojen ja niillä eri vaiheissa näyttäytyvien traditioiden tai koulukuntien kieliä. Esimerkiksi Olavi Borgin kirjoittamalla lkp:n ohjelmalla vuodelta 1965 on vähemmän yhteistä klassisen liberalismiin kuin 1950- ja 1960-luvun akateemisen 'yhteiskuntatieteellisen' ajatus- ja puhutavan kanssa. Mutta on helppo ymmärtää, että yhdesäkkin ohjelmassa käytetään erilaisista historiallisista traditioista peräisin olevia idiomeja, ja niiden sisäisen yhdenmukaisuuden ongelmat liittyvätkin usein eri idiomien yhteismitattomuuteen.

Juuri tämä tekee avainkäsitteiden identifioinnin ja eksplikoinnin ensisijaisen tärkeäksi.

Vastoin strukturalistista ja pragmalingvististä (tästä esim. Holly 1990) käsitystä, käsitteitä ei suinkaan voida ylittää tutkimalla kieliä tai diskursseja, joihin ne kuuluvat. Yhtä tärkeitä kuin näiden kielten identifiointi käsitteverkostojen ja niiden historian nojalla ovat käsitteiden hienojakoisemmat ja implisiittisemmät konfliktit ja muutokset, joita voidaan eksplikoida vain yksittäisten käsitteiden tematisointia ja tulkintaa koskevalla tasolla.

Analyyttistä filosofiaa jäljittelevät määritelmäyritykset tuskin

koskaan kattavat käsitteiden käyttöalaa puolueohjelman kaltaisessa tekstissä. Puolueen lanseeraamat iskusanat, kuten dynaaminen konservatismi tai sosiaalinen valintatalous kokoomuksen ohjelmissa, antavat viitteitä ajattelutavasta. Mutta kiintoisampia ovat käsitteet, joita melkein kaikki käyttävät, mutta joiden merkitystä konfliktien ja poliittisten asetelmien muutosten merkkeinä on tarkemmin eriteltävä (vrt. Klein 1989 ja 1990). Käsitteet politiikassa ovat kysymyksiä, joista kiistely kuuluu asiaan ja joille annetut tulkinnat voivat tuoda esiin uusia aspekteja käsitteestä, siten että erilaiset tulkinnat samasta käsitteestä eivät välttämättä ole yhteismitallisia vaan viittaavat pikemminkin kysymyksenasettelujen eroihin (vrt. Koselleck 1979, Palonen 1988).

Seuraavassa havainnollistan ja teen paremmin ymmärrettäväksi muutamalla esimerkillä poliittisten kielten käyttöä ja avainkäsitteiden tulkintaa voimassa olevissa suomalaisissa ohjelmateksteissä. Tulkintaani ei pidä ymmärtää kritiikiksi ohjelmia kohtaan jostakin substantiaalisesta positiosta käsin, vaan näen kaikki kielet relatiivisiksi ja kaikki käsitteet läpeensä tulkinnanvaraisiksi ja tyhjentyttömiksi, koko kielten ja käsitteiden valinnan historialliseen tilanteeseen sidotuksi ja samalla kiertämättömäksi: ilman jonkinlaista kieltä ja käsitetulkintaa ohjelmia ei yleensä saataisi kirjoitetuksi. Niin haluttaessa tulkintani tietysti voidaan lukea myös polemiikiksi kaikkien käytettyjen kielten ja käsitetulkintojen *absolutisointia vastaan*. Siitä, että johonkin ohjelmaan ei seuraavassa tule käytetyksi tällaista absolutisoivien tendenssien esiin kaivamista, ei tarkoita sitä, etteikö niitä siitäkin löytyisi.

Marxilainen maailmanselitys ja sen universalisointi

Max Weber (1918) pitää maailmankatsomuspuolueita eurooppalaiselle puoluelaitokselle tunnusomaisina. Näistä tänä päivänä puhtaimmat esimerkit lienevät kommunistiset ja kristilliset puolueet, mutta myös uudempiin puoluetyppeihin, kuten ekologistisiin ja feministisiin puolueisiin, sisältyy tendenssi vaatia kannattajilta maailmankatsomuk-

sellista tunnustautumista. Ohjelmat ovat etenkin varhaisissa sosialistisissa ja kommunistisissa puolueissa toimineet jonkinlaisina poliittisina katekismuksina. Näin ei sen sijaan välttämättä ole asia kristillisissä puolueissa (CDU:sta ks. Hermanns 1990).

Puhtaimmin yhden osin akateemisen, osin hallinnollistuneen tradition kieltä puhutaan siis kommunistisissa ohjelmissa. Tämä kieli on tänä päivänä nähtävissä 'vesittymättömänä' kommunistisen työväenpuolueen ohjelmassa (1991), josta tässä muutama näyte:

Elämme... kriisien ennennäkemättömän kärjistymisen aikaa.

Työväenluokan historiallinen tehtävä on suorittaa kapitalistisessa yhteiskunnassa vallankumous ja muodostaa sosialistinen luokaton yhteiskunta. Tämä ei onnistu ilman tieteellistä ideologiaa.

Marx ja Engels ratkaisivat ensimmäisinä yhteiskunnan sisäiset taloudelliset lainomaisuudet ja loivat näin perustan yhteiskunnan ilmiöiden tieteelliselle ymmärtämiselle.

Vallankumouksellinen tilanne syntyy kapitalismin ajautuessa syvään kriisiin, joka ilmenee esim. taloudellisena lamana tai sotilaallisena selkkauksena yms. Tällaisessa tilanteessa yhteiskunnan normaalit toiminnot ja hallitsemisen mekanismit lamautuvat, mutta samalla työtätekevien tietoisuus asemastaan kasvaa nopeasti.

Nykylukijalle teksti näyttäytyy kuluneena fraseologiana: kuka esimerkiksi uskoo sitä, että kriisit kärjistyvät, kun ne ovat tehneet sitä jo sata vuotta... Työväenluokan historiallisesta tehtävästä puhuminen ei myöskään enää vakuuta, vaikka ohjelmateksti kuinka todistelee prosenttiluvuin työväenluokan kasvua, pikemminkin se antaa vaikutelman pitäytymisestä 'tehtävään', jonka toteuttajia eivät ole ihmiset vaan Historia. 1800-luvun jäänteinä voi pitää myös Tieteen asettamista vastaansanomattomaksi auktoriteetiksi, josta ajatellaan 'johdettavan' myös poliittisen toiminnan periaatteet ja strategia, mistä ohjelmassa käytetään historiallisesti huvittavalta kuulostavaa termiä 'tieteellinen ideologia'.

Tämän ajatusmallin eräs seuraus on auktoriteettiretoriikka, Marxin ja Engelsin nimiin vetoaminen. Ohjelmat kirjoitetaan ikään kuin marxilaisen analyysin populaareiksi versioiksi, jolloin niiden lausumat pakostakin näyttäytyvät kovin kategorisilta ja vulgarisoivilta. Tradition kielestä perillä oleva lukija kuitenkin ymmärtää, että esimerkiksi 'lainalaisuuden' käsite on siinä läpeensä tulkinnanvarainen, ja käyttäessään esim.- ja yms.-ilmauksia siteeraamani analyysi 'vallankumouksellisen tilanteen' ehdoista jää pelkäksi illustraatioksi, jota on, tilanteen ehkä joskus aktualisoituessa, erikseen tulkittava. Ohjelmatekstiksi 1990-luvulle siirrettynä marxilainen kieli onkin heuristiselta arvoltaan vähemmän vakuuttavaa.

Mutta mitä marxilaisesta kielestä on jäljellä vasemmistoliiton ohjelmassa: puoluetta perustettaessahan sanouduttiin irti ahtaasta maailmankatsomuspuolueesta. Sosialistisen ohjelmakielen traditioon kuuluu pitkien historiallisten analyysien sijoittaminen ohjelmatekstin alkuun. Vasemmistoliiton ohjelmassa tästä on tavallaan luovuttu, mutta silti alkujaksossa on mm. seuraavaa maailmanhistorian tulkinta:

Ensimmäistä kertaa historiansa aikana ihminen on silmäkkäin sen tosiasian kanssa, että elämä maapallolla jatkuu tai loppuu hänen valintojensa seurauksena. Ihmisen on hallittava suhteen-
sa luontoon niin arkielämässään kuin yhteiskuntiansa toiminnassa. Luonnon tuhoutumisen estää vain yhteisin ponnistuksin aikaansaatu kestävä kehitys.

Lukijalle tuodaan hegeliläinen globaali visio Historiasta isolla kirjaimella ja Ihmisestä yksiköllisenä subjektioliona. Mutta sovinnaisen marxilaisen edistyskertomuksen tilalle on tullut katastrofikertomus, joka ei kohdistu vain kapitalismiin vaan koko lajiolio Ihmisen toimintaan. Marxilainen puhetapa on ikään kuin alistettu vielä globaalimmalle ekologistiselle kielelle, jossa pelastuskertomus säilyy mutta jossa kommunismin sijalle on tullut 'kestävä kehitys' ja jossa luokkataistelun ja yleensä konfliktiperspektiivin sijasta puhutaan 'yhteisistä ponnistuksista'. Ohjelmassa on tavallaan palattu nuoren Marxin vieraantumis- ja lajioliopuheisiin, jotka on ollut helppo yhdistää moderniin ekologistiseen kieleen.

'Kestävä kehitys' on ohjelmatekstin johtava retorinen figuuri.

Se on omaksuttu YK:n Brundtlandin komission raportista (käännöksenä termille *sustainable development*) ja on ekologistisen puhe-tavan vulgarisoitu ja evolutionistiseen – vastakohtana stationääriselle à la Linkola – perspektiiviin sovitettu variantti. Vasemmistoliiton oh-jelmassa siitä on kuitenkin tehty samanlainen 'historiallinen tehtävä' kuin mikä sosialismi on ktp:n ohjelmassa. Sitä käytetään, tavalla joka tuskin sopisi englanninkieliseen ilmaukseen, retorisenä kriteerinä, jolla sekä analysoidaan tilanteita että asetetaan muutosvaatimuksia, esi-merkiksi seuraavissa yhteyksissä:

Kasinotalous on jyrkässä ristiriidassa kestävän kehityksen peri-aatteen kanssa. Keinottelu ja saalistus eivät kuulu kestävään ta-louteen. Kestämätön on myös Suomen talouden ja teollisuuden yksipuolinen, puunjalostusteollisuuteen perustuva rakenne.

Kestävällä taloudella on oltava kestävä etiikka; sen perustana on hyvinvoinnin oikeudenmukainen jako.

Avarakatseisuus ja ihmisarvo arvona sinänsä ovat kestävän ke-hityksen yhteiskunnan lähtökohtia.

Esimerkit viittaavat siihen, että vasemmistoliiton ohjelmassa ekolo-gistiseen kieleen yhdistyy myös vanhempaa luontaisoikeudellista kiel-tä, jolle oikeudenmukaisuus, ihmisarvo ja -oikeudet ovat keskeisiä problematisoimattomia käsitteitä. Tähän on ollut luontevaa liittää myös tiettyjä puolia feministisestä kielestä, etenkin modernista differenssi-feminismistä:

Tasa-arvon toteuttaminen ei saa merkitä naisten ja miesten täy-dellistä samanlaistumista. Sen täytyy johtaa sukupuolten välisen eron ymmärtämiseen. Sukupuoli ei enää ole kenellekään rajoitus tai puute, vaan ihmiselämään kuuluva rikkaus.

Spesifi marxilainen kieli on siis väistynyt vasemmistoliiton ohjelmas-ta väljemmän, kaiken sulattavan hegeliläisen universalisoivan kielen hyväksi, joka käyttää erilaisia moderneja ja vanhempia murteita, mutta joka kiistää niiden välisten ristiriitojen sovittamattomuuden. Keston,

kehityksen ja perustan figuurit antavat koko tekstille samanlaisen fundamentalistisen, oikeita, ts. inhimillisen päätös- ja tulkintavallan yläpuolella olevia ajatusmalleja etsivän vaikutelman kuin mikä on ollut tunnusomaista perinteisen vasemmistonkin ohjelmille. Tämä antaa ohjelmalle julistuksellisen, puolueen toimintaa epäpolitisovan sävyn.

Puolueohjelma raamatun eksegeesinä

Ensimmäinen kristillisen liiton kansanedustaja Raino Westerholm (1970) selitti, ettei puolue tarvitse ohjelmaa, kun se voi tukeutua Raamattuun. Kristillisen liiton ohjelma vuodelta 1979 kanonisoi Raamatun eksplisiittisesti. Tekstissä vedotaan vieläkin useammin auktoriteetteihin kuin ktp:n ohjelmassa: nimet Jumala, Luoja, Herra, Jeesus, Kristus, Jumalan Poika esiintyvät kaikki ohjelmassa isolla alkukirjaimella. Tietyt formulat antavat suorastaan vaikutelman teokraattisesta puolueesta, joten ero mm. CDU:hun on selvä (vrt. tästä Hermanns 1990, Voßschmidt 1993).

Kristillisen puolueen politiikan lähtökohtana on usko Jumalaan maailman Luojana ja Herrana sekä Kristukseen pelastajana. Puolueen aatteellisen perustan muodostavat ne yleispätevät ohjeet inhimillistä yhteiselämää varten, jotka Jumala on Sanassaan, Raamatussa antanut.

Juuri tämän vuoksi on aiheellista eritellä hieman tarkemmin sitä, *miten* raamattua tulkitaan kristillisen politiikan lähteenä. Ohjelma torjui yksityisten sitaattien ottamisen ja katsoo, että

kristillinen puolue toimii Raamatun ajatusta soveltaen viljellen varjellen Jumalan luomaa maailmaa.

Kristillinen kielikin näyttäytyy siis maailmanselityksenä, joka näkyy mm. tulkintana lähihistoriasta vastustettavana maallistumisena sekä maallisen ja hengellisen elämänpiirin eron kieltona ja vetoamisena 'lankeemukseen' 'kurjuuden' selityslähteenä:

Vaikka Raamattua ei voida pitää käytännön politiikan käsikirjana, tulee sen olla kristillisen politiikan ideologisena perustana ja päälähteenä. Raamatun ilmoitus Jumalasta koko maailmankaikkeuden Luojana merkitsee sitä, että Jumalan edessä ei ole kaksijaakoisuutta elämän hengelliseen ja maalliseen osaan. Jumala on koko maailman ja elämän luoja ja Herra. Siksi emme voi sulkea Jumalaa minkään elämänalueen ulkopuolelle. Tämän perusteella tulee Jumalan tahdon olla sekä yksilöllisen että yhteiskunnallisen elämän perustana.

Mutta ihminen on Jumalansa edessä myös langennut ja epätäydellinen. Tästä johtuu ihmiskunnassa vallitseva kaikenlainen kurjuus ja hätä.

Ohjelmassa myönnetään raamatun tietty historiallinen relativisuus, joka tekee sen auktoriteetista esimerkiksi talouspolitiikassa rajallisen:

Yhteiskunta on Raamatun mukaan alunperin ollut maatalousyhteiskunta. Tämän vuoksi Raamatusta ei voida löytää suoraa talousjärjestelmän mallia. Kristinuskon yleisiä periaatteita soveltamalla voidaan kuitenkin arvioida eri talousjärjestelmien myönteisiä ja kielteisiä puolia.

Kuitenkin mm. yksityisomistus 'johdetaan' kymmenestä käskystä ja valtioauktoriteetin hyväksyntä raamatullisesta esivallan tottelemisperiaatteesta:

Kristinuskon lähtee periaatteessa olemassaolevan esivallan tunnustamisesta. Tämä käy ilmi mm. Jeesuksen vastauksesta juutalaisille vaikeassa verokysymyksessä: »Antakaa keisarille, mikä keisarin on ja Jumalalle, mikä Jumalan on». Myös Paavali kehottaa kristittyjä olemaan kuuliaisia esivallalle. Kristityillä on myös velvollisuus tukea esivaltaa sen ylläpitäessä järjestystä ja turvallisuutta.

Esivaltapykälä on kuitenkin Lutherista alkaen ollut problemaattinen ei-uskovaisten hallitsijain suhteen. Tämä relativointi näkyy myös kris-

tillisen liiton ohjelmatekstissä:

Esivallan määräysten ja Jumalan sanan ollessa ristiriidassa keskenään on kristityn muistettava, että ihmisen tulee totella enemmän Jumalaa kuin ihmistä.

Vetoaminen 'tottelemiseen' antaa vaikutelman, että maallinen hallitsija on eräänlainen jumalan korvike, jota normaalisti tulee totella, mutta jos kristitty tulkitsee tilanteen niin, että hallitsijan politiikka on ristiriidassa jumalan tottelemisen kanssa, hän voi itse nostaa tottelemisen auktoriteettitasoa. Tämä näkyy mm. rauhan ja järjestyksen identifiointissa ja vallankumouksen vastustuksessa viidenteen käskyyn nojaten:

Jumala ei ole epäjärjestyksen vaan rauhan Jumala. Kristityn tehtävänä yhteiskunnassa on olla rauhan välikappaleena. Aseellisen vallankumouksen ajatus on sen vuoksi ristiriidassa kristillisen yhteiskuntanäkemyksen kanssa. Raamatun suhde väkivaltaan on periaatteessa kielteinen, mikä käy ilmi jo viidennestä käskystä: "Älä tapa". Esivallalle on kuitenkin annettu velvollisuus ylläpitää järjestystä ja turvata kansakunnan olemassaolo.

Luterilaisen tradition moderni haara supistaa raamatun maailman-selitysluonnetta ja vetoaa sen 'etiikkaan'. Tämä ajatuslinja on ulottunut myös kristillisen liiton ohjelmaan, jonka mukaan Raamatun ohjeiden noudattamisen merkitsee

kristinuskon eettisten yleislinjojen pohjalta tapahtuvaa asiallista ja johdonmukaista työskentelyä.

Tähän formulaan voidaan liittää vetoaminen 'perusarvoihin':

Kristillisen puolueen aatteellinen perusta voidaan myös kiteyttää sanaan »perusarvot». Kristillisen Liiton mielestä ne ovat luonteeltaan kolmenlaisia.

Ensimmäisen ryhmän muodostavat kristilliset arvot, jotka ovat ilmoitetut Raamatussa...

Toiseen ryhmään kuuluvat kansalliset arvot, jotka ovat syntyneet vuosisatojen kuluessa kansallisen kulttuurimme pohjalta. Me koemme nämä arvot terveenä suomalaisena kansallistunteena...

Kolmannen ryhmän muodostavat kansainvälisesti tunnustetut ihmisoikeudet.

Perusarvoihin vedotaan mm. saksalaisten sosialidemokraattien ohjelmissa, ja niitä käytetään yleensäkin ohjelmateksteissä figuurina, johon vedoten jotkut asiat pyritään julistamaan kiistojen yläpuolisiksi. Mitä 'arvoja' tähän luetaan, on tulkintakysymys: esimerkiksi kristillisen liiton ohjelmassa nationalismille annetaan 'perusarvon' asema. Ihmisoikeudet ovat luontaisoikeudellisen tradition ajatuskuvio, jolle on helppo antaa patakonservatiivinen sisältö (vrt. katolisen kirkon osuus julistuksen synnyssä). Kuitenkin kristillisen liiton ohjelmatekstissä ihmisoikeuksiin vetoaminen on tärkein politisoiva momentti, joka rajoittaa teokraattisen auktoriteettiajattelun käyttöä. Mutta tietysti on turha odottaa kristillisiltä toimenpiteitä esimerkiksi homojen ja lesbojen syrjinnän poistamiseksi ihmisoikeuksien nimissä.

Kristillisenkin maailmankatsomuspuolueen luonne näkyy ohjelmakielessä sitoutumisena 'perustaan'. Kuten kommunistit, hekin pyrkivät 'johtamaan' maailmankatsomuksesta sen millaista politiikkaa tulee harjoittaa, jolloin politiikka supistuu 'noudattamiseksi'. Poliitiikan luominen, sen eri puolten suhteuttaminen toisiinsa, taktiikan ja strategian kysymykset, jäävät marginaalisiksi, kuten yleensäkin ohjelmissa, jotka sitoutuvat yhteen erityiseen kieleen.

Tieteenalatraditiot poliittisina kielinä

Karkeasti ottaen voi 1900-luvun suomalaisissa ohjelmissa erottaa ideologisia kerrostumia sen mukaan, mikä on ollut se akateeminen tieteenala, jonka kieli on dominoinut tekstejä useissa puolueissa. Eduskuntaudistuksen aikaisissa puolueohjelmissa *juridinen* kieli on dominoiva, ja myöhemminkin se säilyttää keskeisen sijan ennen muuta liberaalipuolueissa, ja perustuslaillisten nimessä jo näkyy maailmankatsomuksellinen sitoutuminen juridiikkaan.

Toisen kerrostuman, joka on jo läsnä eduskuntaudistuksen ajan

ohjelmissa, ja joka on siitä lähtien säilyttänyt keskeisen aseman kaikissa valtavirran puolueissa, muodostaa *ekonomistinen* kieli. Sen paradigmaattisena esimerkkinä voi tavallaan pitää vanhoja sosialidemokraattisia ohjelmia, mutta se näkyy myös vahvana porvarillisissa intressipuolueissa, kuten maalaisliitossa sekä pienviljelijäpuolueissa nykyistä smp:tä myöten, mutta etenkin sodanjälkeisenä aikana myös kokoomuksessa. Ekonomismin varianttien ja käyttötapojen retorinen tai diskurssianalyttinen tutkimus olisikin hyvinkin paikallaan myös suomalaisten puolueohjelmien suhteen.

Akateemisten yhteiskuntatieteiden läpimurto ja siihen liittyvä tietty ohjelmankirjoituksen professionalisoituminen – Onni Rantalan kirjoittama vuoden 1957 kokoomuksen ohjelma on tästä ehkä ensimmäinen esimerkki – merkitsivät osin ekonomistisen kielen modernisoinnista keynesiläisyyden ym. huomioon ottavaksi. Mutta vielä vahvempi akatemisoitumisen merkki on *sosiologistisen* kielen läpimurto ohjelmiin 1960-luvulta alkaen. Rakenteet, tehtävät, prosessit, roolit jne. siirtyivät sosiologian oppikirjoista puolueohjelmateksteihin kautta linjan. Kuten edellä esittämistäni sitaateista on käynyt ilmi, niillä on edelleenkin keskeinen merkitys mm. vasemmistoliiton ohjelmassa, jossa sosiologismi on yksi tapa relativoida ja samalla universalisoida marxismia kieltä. Palaan tuonempänä 'yhteiskunnan' käsitteen käyttöön.

1970-luvun alusta, Rooman klubin ensimmäisen raportin päivästä lähtien, ekonomistisen ja sosiologistien kielen päälle ja osin tilallekin on tullut kuitenkin *ekologistinen* kieli. Sen ohjelmakäytön ongelmana on luonnontieteellisen puhutavan siirtäminen poliittiseen tekstiin. Jos kirjoittajat eivät ole perillä luonnontieteiden keskustelusta, ekologia voi usein näyttäytyä pinnallisena fraseologiana, jos taas he ovat itse luonnontieteilijöitä, tekstistä tulee helposti poliittisesti diletanttista 'opin' selittämistä.

Akateemisen tutkimuksen uusimpien muotivirtausten läpilyönti puolueohjelmiin oli erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla ilmeistä. Uudemmat muodit eivät kuitenkaan ole samalla tavalla tavoittaneet ohjelmankirjoittajia, vaikka eräät akateemiset poliitikot – kuten Kalevi Kivistö tai Paavo Väyrynen – mielellään käyttävätkin teksteissään alan uusimpien auktoriteettien terminologiaa. *Diskurssia* ja *dekonstruktioita* on turha odottaakaan löytyvän puolueohjelmista, ei edes niiden suomennosehdotuksia, kuten 'puhumon purkua'.

Etsin uusimmista ohjelmista kolmea saksalaisen kielialueen keskustelusta peräisin olevaa termiä, nimittäin *turvavaltiota* (vrt. Hirsch 1980, suom. 1983), *elämismaailmaa* (Husserlia muuntaen vrt. Habermas 1981) ja *riskiyhteiskuntaa* (vrt. Beck 1986, 1988, joka on myös suomennettu). Mitään näistä ei löytynyt ohjelmista. Sen sijaan ekologisen puolueen ohjelmassa vaaditaan *retoriikan* opetusta, tosin pelkkänä puhetekniikkana. *Konsensus*-termi löytyi, kritiikin kohteena tietysti, kommunistisen työväenpuolueen ohjelmatekstistä. *Kestävä kehitys* -fraasia käytetään vasemmistoliiton ohella keskeisesti myös naisliikkeen ohjelmassa.

Mitään samanlaista kautta linjan läpi lyövää uuden poliittisen sanaston aaltoa kuin mitä 1960-luvun sosiologismi oli, ei siis tämän päivän ohjelmateksteistä löydy. Vaikka akateemiset muodit vaihtuvat parin vuoden välein, niiden 'opettelu' ja hyväksyttävyyksi poliitikkojen keskuudessa on vähäisempää kuin aikaisemmin. Ehkä tämän vuoksi 1950- ja 1960-lukujen sosiologistiset ajatusmuodot edelleen pilkistävät esiin poliitikkojen ja byrokraattien ajattelusta, vaikka niitä ei yliopistolla enää näekään.

Ekologistisen kielen läpimurto

Ohjelma-aineiston vertailevassa tarkastelussa osoittautuu, että jokainen voimassa olevista 1970-luvulla tai myöhemmin kirjoitetuista ohjelmista sisältää jonkinlaisen kannan luonto-, ympäristö- tai ekologia-kysymyksiin (vuonna 1967 hyväksytty smp:n ohjelmakin sisältää lauseen: "Kansakunnan varallisuus perustuu sen ihmisiin ja luonnonrikkauksiin."). Missä määrin tämä merkitsee maailmankatsomuksellista sitoutumista, on jo aivan toinen asia.

Otettakoon esimerkkejä puolueista, joiden linjaan ei vahva ekologinen profiili ole kuulunut ja joista monien ohjelmatekstitkin ovat kovin suppeita:

Puolue tulee pääoma- ja veropolitiikassaan kehittämään alueellista tasa-arvoa päämääränä tasapuolinen talouselämän kehittyminen koko maassa huomioon ottaen asutuksen ja olemassa olevat luonnonvarat, mukaanluettuna puhdas vesi ja ilma. (Skyp 1972)

Ihmisen elinympäristöä uhkaavien saastevaarojen torjumiseksi on valtiovallan yhteistyössä talouselämän kanssa pikaisesti huolehdittava siitä, että ihmisellä on hyvä asuinympäristö sekä puhdas vesi ja ilma. Suomen luonnon säilyttäminen mahdollisimman koskemattomana on ensiarvoisen tärkeä tehtävä. (Spk 1973)

Puolue haluaa parantaa luonnonsuojelua lisäämällä jätteiden hyötykäyttöä sekä kotimaista energiantuotantoa huomioiden että maa-kaasu ja ydinenergia ovat myös vaihtoehto energian tuotannossa. (SEP 1985)

Jätteiden hyötykäyttöä ja kotimaista energiantuotantoa on lisättävä luonnonsuojelun vaatimat näkökohdat huomioiden. (RSES 1991)

Tuotantotoiminta uudelleensijoitettava – siten että saastuttavat tuotannot on siirrettävä paikkoihin joista saasteita ei pääse, – ei vahingoittamaan ihmisten terveyttä, eikä estämään uusiutuvien luonnonvarojen kasvua (EVY 1990).

Etabloituneilla puolueilla ja 'moderneimmilla' uusilla puoluehankkeilla, kuten naisliikkeellä tai jopa KTP:llä, on tietysti vähintään oma lukunsa ympäristöpolitiikasta. Tämä koskee jo sosialistisen työväenpuolueen ohjelmaa vuodelta 1973:

Tämä tuotantotapa on jo johtanut uhkaavaan luonnonvarojen, elämän perusedellytysten ehtymiseen. Alan tiedemiehet eivät ole yksimielisiä siitä, kuinka paljon ihmisiä ja kuinka kauan maapallo kykenee elättämään, eikä sitäpaitsi ole nähtävissä mitä tuleva tieteellinen tutkimus tuo tullessaan. Mutta kaikki alan tutkijat ovat vakuuttuneita, että nykyisenlainen luonnonvarojen tuhlaus ja elinympäristön saastuminen tekevät inhimillisen elämän maapallolla lyhyessä ajassa mahdottomaksi. Kehitys ei ole tässä järjestelmässä pysäytettävissä, sillä voittoon pyrkivä markkinatalous ei voi ottaa huomioon luonnonvarojen ehtymistä eikä elinympäristön saastumista. (stp 1973)

Tämä kaikki osoittaa ekologisen teeman merkittävyyttä poliittisena

keskustelukohteena, ja sitä että vakavasti otettavan puolueen on sanottava siitä jotakin, mikä saa sen näyttämään 'asiantuntevalta' alan suhteen. Monien ohjelmien ekologialuvuissa onkin sama vahvasti opettavainen sävy kuin marxilaista kieltä käyttävissä teksteissä ja kommunistisen työväenpuolueen ohjelma puhuu ekologisista 'kriiseistä', 'ongelmista' ja 'ristiriidoista', jotka koko ajan kärjistyvät. Puhe 'luonnonvaroista' (esim. em. stp:n ohjelmäsitaatti) on vielä ekonomistisen kielen mukaista: luonto ymmärretään ihmisten resurssina. 'Luonnonläheinen' tai 'luonnonmukainen' viittaa sen sijaan termin käyttöön normina.

Askeleena kohti spesifiä maailmankatsomuksellistettua ekologistista kieltä voi sen sijaan pitää jo puhetta luonnon tai ekologisesta tasapainosta. Tästä muutama sitaatti eri puolueilta:

Samalla on vältettävä sellaisia teknisiä ratkaisuja, jotka vaarantavat jälkipolvien elämisen perustaa järkyttämällä luonnon tasapainoa ja aiheuttamalla elinympäristönsaastumista. (Kesk. 1982)

Maailmanlaajuisesti pyrkimyksenä tulee olla elämän kunnioittaminen ja sen jatkuvuuden turvaaminen, luonnon tasapainon säilyttäminen sekä ihmisyyden kehittäminen. (kokoomus 1981)

Elämän kehitystä niin Suomessa kuin koko maapallollakin säätelevät ekologiset eli ihmisen ja luonnon tasapainoista suhdetta koskevat lainalaisuudet. (LKP 1984)

Ihmiskunnan on... pyrittävä järjestelmään, jossa vallitsee rauha, oikeudenmukaisuus ja ekologinen tasapaino. (Naisl. 1991)

Ekologisen tasapainon palauttaminen ei ole vaihtoehto, vaan välttämättömyys. (Eko 1992)

Pitkällä tähtäimellä luonnontalouden tasapainon järkkäminen johtaa myös tuotannollisen toiminnan häiriintymiseen ja kansantalouden järkkymiseen. (Vihreät 1990)

Tasapaino on malliesimerkki ekologistisen kielen metaforasta, joka

näyttää ilmeiseltä, mutta joka kuitenkin on vain eräs mahdollinen ihmisten konstruoima tulkintaväline, jonka avulla pyritään ymmärtämään erityisesti ihmistoiminnan tarkoittamattomia seurauksia. Sen poliittinen merkitys on ehkä vastakohtana kasvumetafooriikalle. Poliittisen toiminnan ohjauksen ja kontrollin kannalta tasapainon figuurikin on rajattoman tulkinnanvarainen ja sitä voidaan käyttää mitä erilaisimpien asiantuntija-auktoriteettien vallan lähteenä.

Luonto-figuurin tulkintaparadigmat

Käsittehistoriallisesti tarkasteltuna 'luonto' on ollut hyvinkin monimielinen figuuri, jota on retorisesti käytetty legitimoimaan mitä erilaisimpia tarkoituksia. Nykyisiä puolueohjelmia käsittehistorian valossa eritellen voi erottaa ainakin kahdenlaisia tapoja politisoida 'luonto' ihmisten toimintaa ohjaavaksi figuuriksi. Toisesta on hyvä esimerkki keskustapuolueen ohjelmassa:

Se kokoa asuinpaikasta ja ammatista riippumatta keskustalaisesti ajattelevat ihmiset yhteistoimintaan luodaksemme kansallisesti eheän, kansanvaltaisen, oikeudenmukaisen, alueellisesti tasapainoisen ja luonnon kanssa sopusointuisen yhteiskunnan. (Kesk. 1982)

Viimeksi mainittu sitaatti tekee 'luonnosta' eräänlaisen subjektiolion, jonka kanssa 'ihmisen' yksiköllisenä subjektina tulisi olla 'tasapainossa'. Samanlaista antropomorfismia luonto-figuurin käytön suhteen esiintyy myös vihreiden ohjelmassa:

Luonto määrää ihmisten ja yhteiskuntien elämän ehdot. Yksilöiden tietoiset valinnat ja yhteiskunnallinen päätöksenteko tapahtuvat luonnonjärjestelmän kokonaisuuden asettamissa rajoissa, joita ei voida älyn ja tekniikan keinoin loputtomiin siirtää. (Vihreät 1990)

Puhe määräämisestä, rajoista ja siirtämisestä tekee luonnosta hie-man samantapaisen figuurin kuin jumala kristillisten ohjelmassa. Mutta kaikki nämä analogiat jättävät pelivaraa loputtomiin, kun 'luonto' ei

puhu samaa kieltä kuin ohjelmankirjoittajat. Näin tulkiten tasapainoa voi pitää metaforana, joka tunnustaa sekä vastapuolen olemassaolon että omien toimenpiteiden tarkoittamattomien seurauksien merkityksen: niissä näkyy se miten luonto-subjektiksi lyhennetty vastapuoli 'iskee takaisin'. Tässä mielessä luonto-puhe ei oikeastaan merkitse politiikan pelivaran supistamista, vaan pikemminkin uusien pelien tai peleissä menestymisen kriteerien käyttöönottoa, ts. pelin komplisointia.

Sosialidemokraattien ohjelmassa ei puhuta tasapainosta, mutta alaotsikko "Sopusointuun luonnon kanssa" merkitsee vain mekanistisen metaforan korvaamista organistisella. Luonnon antropomorfinen subjektivointi on sillekin tunnusomaista.

Ihminen on osa luontoa ja elää vuorovaikutuksessa sen kanssa.
Luonnon tuottokyky ravinnonsaannin ja tuotannon perusta. (sdp 1987)

Tässä voi katsoa, kuten vasemmistoliiton ohjelmassakin, olevan kysymys eräänlaisesta naturalistisen historiankäsitteilyksen laajentamisesta 'luontoon' ulottuvaksi. Ero sopusoinnun ja tasapainon välillä on siinä, että kun tasapaino nojaa tiettyyn pyrkimysten ja intressien vastakohtaisuuteen, sopusoinnin retoriikka on suoraan reduktionistista ja legitimoi luontoon sopeutumisen vaatimusta, ts. supistaa pelivaraa. Poliitiikan naturalisointia tavoitellaan myös ekologisen puolueen ohjelmassa, esimerkiksi seuraava julistuksessa:

Ekologisen tasapainon palauttaminen ei ole vaihtoehto, vaan välttämättömyys. Ekologinen ideologia poikkeaa täysin totunnaisesta tuotannon kasvua, voitonmaksimointia ja materiaalista elintasoarvostavasta ajattelusta. Kaikki vanhat poliittiset liikkeet ääri-vasemmistosta äärioikeistoon ovat saman kasvuideologian muunnelmia. Kaikki ne pyrkivät jatkamaan tuotannon kasvua ja luonnon alistamista, ikäänkuin ihminen olisi maapallolla yksin, ikäänkuin ihmisen talous olisi luonnosta irrallinen. Tosiasioita tunnustamatta ne ovat vielä tuhon edessä uskovinaan entisen jatkumiseen. Kaikki nämä poliittiset liikkeet ovat täysin utopistisia siinä missä ekologinen liike on vankasti realistinen.

Ohjelmassa markkinoidaan kuitenkin myös 'ekologista etiikkaa', jossa reduktionistisen lajipuheen rinnalla jopa siirretään ihmisoikeuksien julistus luontoa koskevaksi ja vedotaan, vastoin ultranaturalisteja, etiikkaan 'viidakon lakeja' vastaan. Tällä retoriikalla kuitenkin legitimoidaan, kuten demarien ohjelmassa, politiikan rajoittamista välttämättömyyksiin mukautumiseen, jota kuitenkin kaunistetaan etiikan nimellä.

Naturalistinen tai reduktionistinen luontokonseptio nojaa sisään-sulkemisen retoriikkaan, ihmisten toiminnan 'luontoon lukemiseen', kun sen sijaan luonnon subjektiivointi operoi konfliktilla ja ulossulkemisen retoriikalla. Siinäkin käytetään yksikkömuotoja 'ihminen' ja 'luonto' tavalla, joka mahdollistaa mm. dissidenttien sulkemiseen 'ihmisten' ulkopuolelle ja mystisesti yhtenäistää 'luonnon' käsitteen sisältämän figuurien kentän.

Ekologistisen kielen houkutus ohjelmankirjoittajille onkin siinä, että vetoaminen 'luontoon' ja 'ekologiaan' on helppo saada näyttämään vastaansanomattomalta. Kun muunlaiset 'perusteet' ja 'kiinnekohdat' ovat relativoituneet, luonto-figuurin ympärille on helpompi rakentaa retoriikkaa, joka olettaa tietyt seikat annetuiksi ja ikään kuin politiikan pelin yläpuolella oleviksi. Juuri tältä kannalta luontokonseptioiden implisiittisten poliittisten erojen eksplikointi on tärkeää ekologismien maailmankatsomuksellisuudesta purkamista.

Ajatuskokeen omaisesti viitataan mahdollisuuksiin, joissa ihmisten luontosuhteiden aktualisoituminen irrotetaan niin naturalistisista kuin antropomorfisistakin metaforista. Sen voi katsoa merkitsevän suhteiden politisointia tilanteessa, jossa toiminnan tulokset ovat aina arvaamattomia ja kontrolloimattomia. Tässä mielessä esimerkiksi kasvihuoneilmiö ja otsonikato voidaan ymmärtää politiikan pelivaran kiertämättömän kasvun ilmauksiksi; ilmasto ja ilmakehä näyttäytyvät ihmisten päätösten varassa oleviksi mutta silti vain rajallisesti ihmisten kontrolloitavissa ja vielä vähemmän ennakoimattomiksi ilmiöiksi. Niiden suhteen ei ole paluuta vanhaan ongelmattomaan tilanteeseen, vaan päinvastoin nuo ilmiöt aktualisoivat kysymykset, mitä ja miten ao. ilmiöille voidaan ja tulisi tehdä. Poliitiikasta pidättäytyminen vain pahentaa tilannetta. Naturalistisesta kielestä huolimatta luonto-teeman aktualisoitumisen ohjelmissa voi tulkita ilmaukseksi luonnon politisoinnista, joka avaa pelitiloja politikoinnille.

Yhteiskunnan käsitehistoriasta

Poliittisen puheen suhteen voidaan erottaa muutama avainkäsite, joiden tulkinnat ovat läpeensä kiistanalaisia, mutta joita silti käytetään kontekstibarrikadien yli sekä ajassa että tilassa ikään kuin yleisesti tunnettuina. Käsitehistoriallisella otteella olisikin tärkeä tutkia puolueohjelmia esimerkiksi politiikan, vallan, valtion, demokratian, kansan ja puolueen käsitteiden suhteen (vrt. esim. Ball ym. 1989).

Tässä rajoitun erittelemään vain yhtä käsitettä, jonka problemaattisuutta ei näihin aikoihin asti ole juuri ymmärretty, ja jonka massiivinen introdusointi on osa sodanjälkeisen ajan suomalaista intellektuaalista ja poliittista kulttuuria. Tarkoitan tietysti 'yhteiskunta'-käsitettä, jossa sosiologinen kieli ja sen dominoivat murteet inkarnoituivat.

Käsitehistoriallisesti tärkeää on vanhemman ihmisten intentionaalista yhteenliittymää tarkoittavan latinan *societas civilis* käsitteen väistyminen 1700-luvulta naturalistisemmän, skottilaisen politekonomian, Hegelin historianfilosofian ja comtelais-durkheimilaisen sosiologian 'yhteiskunta'-käsitteen tieltä. Eräät modernit käsitteen kriitikot kuten Michael Oakeshott (1975) ovatkin erottaneet *societas*-käsitteen modernista *society*-käsitteestä. Yhdistysten ja seurojen nimissä kuten *Royal society* näkyy vieläkin englannissa vanhempi, juridispohjainen *societas*-merkitys. Saksassa 'yhteiskuntaa' tavaltaan vastaa kaksi, erityisesti Ferdinand Tönniesin toistensa vastakohdiksi asettamaa käsitettä *Gesellschaft* ja *Gemeinschaft*, joita ei voi suoraan kääntää muihin kieliin (vrt. esim. Plessner 1924). *Geselle* viittaa kumppaniin tai seuralaiseen ja *Gesellschaftin* etymologia on 'salissa', erityisesti nukkumatilassa. Tämän mukaisesti metaforia tutkinut Demandt kirjoittaa: "Mein 'Geselle' ist, wer mit mir im gleichen 'Saal' schläft" (1978, 288).

Suomen kielen yhteiskunta-käsite on neologismi, tosin ilmeisesti vanhempi kuin muu, pääasiassa 1800-luvun puolenvälin tienoilla muodostettu poliittinen sanasto (tästä ks. Paavilainen 1985, 1987). Lähin esikuva on epäilemättä ruotsin *samhället* -käsite. Juuri ruotsin kielessä tämä käsite on 1900-luvulla, sosialidemokraattien valtakaudella laajentunut lähes rajattomiin. Hans Magnus Enzensberger parodioi tätä puhetapaa:

”Sie glauben im Namen nicht nur ihrer Institution, sondern im Namen der ganzen Gesellschaft sprechen und handeln können. In ihren Äußerungen kehren immer wieder bezeichnende Sätze wieder: ’Hier muß die Gesellschaft eingreifen.’ ’Das kann die Gesellschaft nicht zulassen.’ ’Darum muß sich die Gesellschaft kümmern.’ Wenn man solche Sätze genauer untersucht, wird man feststellen, daß das Wort *samhället* in ihnen gleichbedeutend ist mit ’der Institution, die ich vertrete.’”(Ach Europa! 1987, 24)

Samanlaista ’yhteiskunnan’ mystifiointia on löydettävissä suomalaisistakin puolueohjelmista. Esimerkiksi kokoomuksen ohjelman ensimmäisellä sivulla kirjoitetaan yhteiskunnasta subjekti käsitteenä tavalla, joka kyseenalaistaa ohjelman eksplisiittisen yksilöpuheen.

”Viime kädessä yhteiskunnan tehtävänä on valvoa, ettei kenenkään menestys perustu toisten ihmisten hyväksikäyttöön eikä heidän mahdollisuuksiensa tai vapauksiensa rajoittamiseen.” (kokoomus 1981)

Kyösti Pekonen (1990) on lähinnä poliittisen symboliikan näkökulmasta tarkastellut osuvasti ’yhteisöllisyyskieltä’ sosialidemokraattisissa ohjelmissa vuosilta 1903-1987. Sdp:n periaateohjelma vuodelta 1987 muodostaakin suoranaisen paradigman ’yhteiskunta’-käsitteen ympärillä liikkuvalla kielellä. Vaikka kuulunkin ’yhteiskunnanvastaisiin voimiin’, ts. pidän spesifistä poliittisen ajattelutavan parhaina edustajina niitä, jotka tulevat toimeen ilman ’yhteiskunta’-käsitettä – Weber, Arendt, Sartre, Oakeshott jne. – en seuraavassa niinkään kritikoiki käsitteen käyttöä vaan erittelen sen monenlaisia merkityksiä sdp:n periaateohjelmassa.

Yhteiskunta sosialidemokratian taikasanana

Hakuohjelmalla operoiden löysin sdp:n vuoden 1987 ohjelmasta 47 yhteiskuntasanan ilmausta, joista 19 adjektiivimuodossa, yksi yhdessä (yhteiskuntaluokat) ja muut substantiivin käyttöä eri kieliopil-

lisissa muodoissaan. Suuri osa yhteiskuntasanan, ehkä nimenomaan substantiivin käytöstä on ikään kuin deskriptiivistä, yhteiskunnan kaikille tutuksi ja objektiivisesti olemassa olevaksi instanssiksi olettavaa. Tässäkin puhettavassa voidaan erottaa ainakin kaksi vivahdetta, joihin viittaavat esimerkiksi seuraavat sitaatit:

Ihminen kysyy olemassaolonsa perusteita, asemaansa maailmassa ja ihmiskunnassa sekä vastausta yhteiskunnassa vallitsevaan vääryyteen ja uhkaan.

Yhteiskunnan muutos, saavutukset ja uudistustyön kokemukset ovat vaikuttaneet myös sosialidemokratian tavoitteisiin ja menettelytapoihin.

Edellisessä sitaatissa 'yhteiskunta' viittaa politiikan yleiseen kohteeseen, jolle pyritään antamaan tietty normatiivinen sisältö, jota pyritään muuttamaan. Demarien politiikan normatiivinen sisältö kohdistuukin juuri 'yhteiskunnan' kvaliteetteihin. Mitään 'yhteiskunnan' ulkopuolista politiikkaa ei nähdä mahdolliseksi, vaan 'yhteiskunta' muodostaa sen yleisen 'raamin', jonka 'sisällä' politiikkaa tehdään. Tässä mielessä 'yhteiskunnasta' puhutaan eräänlaisena universaalisenä tila- tai kontekstikäsitteenä, metapaikkana.

Tässä konseptiossa riittää, että raamit ovat olemassa, mutta niillä ei ole mitään omaa sisältöä. Jälkimmäisessä sitaatissa itse raamitkin muuttuvat ja asettavat tiettyjä ehtoja politiikalle, ts. nekään eivät ole neutraaleja, vaan se miten ne on vedetty ja miten niiden rajat muuttuvat, sillä on jo poliittista merkitystä. Mutta tämä raamien muuttuminen ei ole yksinomaan politiikan tulos vaan pikemminkin faktisuus, johon politiikan on mukauduttava.

Molemmilla näistä merkitysvivahteista on ohjelmatekstissä myös tiettyjä implisiittisiä vastakäsitteitä, joiden avulla 'yhteiskunnan' kvasi-deskriptiivistä merkitystä supistetaan eri suuntiin. Eräs tärkeä vivahde sisältyy adjektiivin käyttöön seuraavassa lauseessa:

Työväenluokan taistelu yhtyi sosialismin aatteeseen, ihmisten sorretun enemmistön poliittiseen ja yhteiskunnalliseen vapauttamiseen.

Yhteiskunnallisen vapautuksen implisiittinen vastakäsite on tässä yhteydessä juridinen, valtiollinen tai 'poliittinen' vapauttaminen. Tässä 'yhteiskunta' viittaa siis totaliteettiin, joka erottuu erillisistä sektoreista. Kun 'yhteiskunta' on poliittisen toiminnan kohde, tämä viittaa sosialidemokraattisessa kielessä juuri totaliteettiin, 'kokonaisuuden' näkökulmaan erillisten sektorien tai aspektien sijasta. Tämä näkyy puhuttuun 'koko yhteiskunta'-ilmauksen käytöstä tai implisiittisemmin vastakäsitteidensä kautta:

Sosialidemokratia noudattaa omassa toiminnassaan koko yhteiskunnan kehittämiseksi asettamiaan ihanteita ja demokraattisia menettelytapoja.

Sukupuolten tasa-arvo on toteutettava työssä, perheessä ja yhteiskunnassa.

Viimeksi mainitussa sitaatissa yhteiskunta näyttäytyy totaliteetin rinnalla myös yksityisen vastakohtana. Tälläkin on erilaisia vivahteita sosialidemokraattien ohjelmassa, eräs näistä on viittaus pelkän privaatin ylittämiseen:

Sosialidemokratia yhdistää yksilölliset tavoitteet yhteiskunnallisella tasolla.

Tämä kielenkäyttö on sikäli kiinnostavaa, että modernin yhteiskunnan figuurin alkujuuri on nähtävissä juuri yksityistä aluetta koskevassa oikoksessa, vastakohtana julkiselle poliikselle (vrt. erit. Arendt 1958/60, 32). 1900-luvun tavanomaisessa ismiluokituksessa yksityisen ja yhteiskunnallisen eron suhde kuitenkin viittaa ensisijaisesti omistukseen. Tästä sdp:n ohjelma kirjoittaa:

Sosialidemokraatit hyväksyvät tuotantovälineiden sekä yhteiskunnallisen että yksityisen omistamisen.

Tässä 'yhteiskunnallisen' merkitys on ambivalentti: se voi viitata sekä valtiolliseen että tämän lisäksi muuhun julkiseen, lähinnä kunnalliseen, omistukseen kuin myös ei-kapitalistiseen yksityisomistukseen,

kuten osuustoimintaan. Tämä monimielisyys mahdollistaa sen, että sosialidemokraatit voivat samanaikaisesti irtisanoutua 'valtiollistamisesta', niin kommunistisessa kuin kapitalistisessakin mielessä, että käyttää 'yhteiskunnallista' eräänlaisena peitenimenä juuri valtiolliselle omistukselle. Tähän ambivalenssiin viittaa mm. edellä siteerattu Enzensbergerin kommentti ruotsalaisesta sosialidemokratiasta. Demarien ohjelmassa tendenssi samastaa valtio ja yhteiskunta näky seuraavassa formulassa:

Valtion yritystoimintaa on kehitettävä, tarvittaessa laajennettava saattamalla yrityksiä yhteiskunnan hallintaan.

Skottilaisen moraalifilosofian ja Hegelin tavoin modernissakin keskustelussa valtiollinen ja yhteiskunnallinen asetetaan usein vastakkain siten, että valtiolla ymmärretään pakkovallan aluetta ja yhteiskunnalla (*civil society*, *Zivilgesellschaft*, *kansalaisyhteiskunta*) tästä pakkovallasta riippumatonta ihmisten joukko- tai yhteistoiminnan kenttää. Ainoa kohta jossa tällainen vivahde saattaisi näkyä demarien ohjelmassa on seuraavaa:

Vielä kuluvan vuosisadan alkupuolella yhteiskuntaa leimasi jyrkkä luokkavastakohtaisuus. Sen tasoittamiseksi valtio on monin tavoin puuttunut yhteiskunnan toimintoihin.

Tässäkin suhteessa 'puuttuminen' näyttäytyy kuitenkin oikeutetulta, ja 'valtio' pikemminkin yhteiskunta-totaliteetin sisäiseltä 'ohjausinstanssilta', joka säätelee 'kokonaisuutta. Sdp:n ohjelman käsityksellä yhteiskunnasta totaliteettina voi nähdä kääntöpuolen, jonka mukaan 'yhteiskunnalliselta' puuttuu puolueen kielessä kokonaan antietatistinen vivahde: 'yhteiskunta' ei ole 'vähemmän' kuin valtio vaan 'enemmän' kuin valtio.

Totaliteettikäsitteenä 'yhteiskunta' sisältää myös tendenssin itsenäistyä pelkästä raamista substanssiksi. Tämä näkyy kahdessa muodossa, joita voi kutsua subjektiivoitumiseksi ja prosessoitumiseksi. Edellisessä 'yhteiskunnasta' tulee jotakin enemmän kuin joukko-toiminnan instrumentti, eräänlainen yliyksilöllinen toimija, joka ainakin potentiaalisesti asettuu yksilötoimijoita vastaan.

Yhteiskunnan on ohjattava pankkien ja vakuutusyhtiöiden toimintaa ja yleisen edun niin vaatiessa hankittava niitä hallintaan-
sa.

Tekninen kehitys muuttaa perusteellisesti työn luonnetta ja määrää. Siksi yhteiskunnan ja palkanansaitsijain on voitava vaikuttaa tähän muutokseen.

Yksilöiden ja yhteiskunnan yhteinen etu on pyrkiä hyvään elämäntilaan ilman luonnolle koituvaa uhkaa.

Yhteiskunnan substantivoituminen ensimmäisen sitaatin tyyliin herättää paitsi kysymyksen suhteesta valtioon myös kysymyksen siitä, ketkä toimivat yhteiskunta-figuurin nimeä käyttäen. Tätä kysymystä ei demarien ohjelmassa aseteta, vaan kaksi viimeksi mainittua sitaattia nojaavat ilmeiseen harmoniaoletukseen yksilöiden tai ryhmien ja yhteiskunnan kesken, mikä voidaan tulkita totaliteetin 'vaatimusten' hyväksymiseksi ja legitimoinniksi. Tämä yhteiskunta-subjektin kasvottomuus on yhdistettävissä myös käsitteen prosessuaalisoitumiseen, nimenomaan 'kehitys'-käsitteen välityksellä.

Osaamisen ja tiedon merkitys kasvaa yhteiskunnan kehittyessä.

Työnteon arvostaminen on terveen yhteiskunnallisen kehityksen tausta.

Vuonna 1987 sokea edistysusko ei enää tule kysymykseen, mutta silti 'kehitys' ymmärretään jonakin itsestään etenevänä prosessina, jonka marginaaleja voi korjata, mutta joka itsessään on politiikan yläpuolella.

Nämä substanssi- ja prosessimetaforat ovat myös taustalla vielä yhdelle vivahteelle, jonka käsitehistorioitsija voi lukea esiin esimerkiksi seuraavasta formulasta:

Sosialidemokratia taistelee puolueena yhteiskunnallisesta vaikutusvallasta ja toimii samalla jäsenistönsä yhteiskunnallisen tietoisuuden kasvun yhteisönä.

Ainakin silloin kun on kysymys sosialidemokraateista puolueena, lukija odottaisi sen toiminnan tulkitsemista poliittiseksi. Kun ohjelmateksti kuitenkin kuvattuun tapaan puhuu yhteiskunnallisesta vallasta ja tietoisuudesta, kyse ei ole ainoastaan totaliteettiajattelun ilmauksesta. Näissä yhteyksissä 'yhteiskunnallinen' näyttäytyy peiteilmauksena poliittiselle, joka 1980-luvun kielessä on saanut epäilyttävän riitelyn ja puolueellisuuden maineen, kun taas 'yhteiskunnallinen' näyttäytyy harmittomalta yhteiseltä ja yleiseltä hyvältä.

Kun demarien ohjelmassa yhteiskunnan käsite on näinkin monikasvoinen, se on myös käsite, jonka merkitykset liukuvat vivahteesta toiseen, ilman että tarkkaavainenkaan lukija helposti huomaa näin tapahtuvan. Juuri tässä mielessä käsitteestä tulee helposti sellainen itselegitimoinnin väline kuin mistä Enzensberger puhuu ruotsin *samhället* -käsitteen suhteen.

Käsittehistorialliselta kannalta on kuitenkin mahdollista kiinnittää huomiota vielä pariin merkitysvivahteeseen, jotka ohjelmasta kokonaan puuttuvat. Ensimmäinen niistä on klassinen *societas civilis*, joka nykyaikana olisikin ehkä parempi kääntää sivilisaation tilaksi vastakohtana luonnontilalle ja vastaavasti esimerkiksi Rousseauin *contrat social* ja muut sopimuskonseptiot pikemminkin *sivilisaatio-sopimukseksi*, jotta ero moderniin 'yhteiskunta' -käsitteeseen säilyisi. Toisaalta Tönniesin *Gemeinschaft* vs. *Gesellschaft*-erottelu puuttuu myös kokonaan: demareilla ei 'yhteiskunta' tarkoita koskaan puhtaasti instrumentaalista tai satunnaista yhteenliittymää ideologisen tms. yhteisökäsitteen vastakohtana, vaan pikemminkin, kuten yleensäkin suomalaisessa keskustelussa (vrt. esim. Sondermann 1992), 'yhteiskunta' viittaa pikemminkin *Gemeinschaftiin*. Eikä ohjelmista tietenkään myöskään sitä merkitystä, 'seurapiirejä' tai anglismilla ilmaisten 'establishmenttia' (vrt. Weber 1919, 525), jota suomessakin käytetään puhuttaessa 'yhteiskunnan' tukipilareista tai siitä ulos suljetuista.

Pelkistäen voi kiinnittää huomiota kahteen piirteeseen sdp:n ohjelmassa. 'Yhteiskunta'-sanastoa ei koskaan käytetä negatiivisesti värityneenä, eikä siitä puhuta myöskään puhtaasti analyttisenä yksikönä tai retorisenä figurina, vaan siitä puhutaan ikään kuin se olisi jokin vastaansanomaton realiteetti.

Kielten ja käsitteiden retoriikka

Ohjelmien kirjoittaminen ei tänään ole suinkaan helppoa. Kirjoittipa niihin mitä tahansa, kritiikkiä löytyy, ja kritiikki kohdistuu kaikkeen mahdolliseen ohjelmassa (vrt. Hermanns 1989). Valinta ohjelmassa käytettävien kielten välillä sekä käsitteelliset sitoumukset ovat eräs aspekti sitä 'mahdottoman taitoa', jota ohjelmankirjoituksessa vaa-ditaan. Kirjoittajien on oltava sekä tietoinen näiden valintojen relatiivisuudesta että sen verran vakuuttunut omien valintojensa puolustettavuudesta, että ohjelma yleensä kyetään kirjoittamaan.

Relatiivisuus merkitsee sen ymmärtämistä, että 'oikeaa kieltä' tai 'parhaita mahdollisia tulkintoja' käsitteistä ei voida esittää, vaan ohjelman sisältävät valinnat ovat ainoastaan *perspektiivejä*, joita voi arvioida osin sisäisin kriteerein – johdonmukaisuuden, pelkistyk-sen jne. suhteen, osin suhteessa toisiin ohjelmiin – omat vanhat, kil-pailevat puolueet, 'veljespuolueet' toisissa maissa jne., jolloin ohjel-mien profiilikysymykset korostuvat.

Toinen mahdollisuus arvioida ohjelman relatiivisuutta on tarkas-tella sitä 'politiikan retorisenä pelitilana' (vrt. Palonen 1993). Tältä kannalta lopuksi muutama teesi kielen- ja käsitteidenkäytön retori-sesta merkityksestä:

1. Ohjelmia kannattaa kirjoittaa pikemminkin vastustajia kuin 'meikäläisiä' silmällä pitäen.
2. Ohjelmilla tulee tavoitella pikemminkin provosointia kuin yleistä hyväksyttävyyttä.
3. Ohjelmissa on vältettävä sitoumuksia, jotka kahlitsevat omia politikoinnin mahdollisuuksia.
4. Ohjelmilla tulee opettaa toimijoita tilanteiden politisoivaan luentaan.

Kirjallisuus

- Arendt, Hannah (1958/1960): *Vita activa*. München: Piper 1981.
- Ball, Terence et. al. [toim] (1989): *Political innovation and conceptual chance*. Cambridge: CUP.
- Beck, Ulrich (1986): *Risikogesellschaft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Beck, Ulrich (1988): *Gegengifte*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Demandt, Alexander (1978): *Metaphern für Geschichte. Sprachbilder und Gleichnisse im historisch-politischen Denken*. München: Beck.
- Enzensberger, Hans Magnus (1987): *Ach Europa!* Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1981): *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Hermanns, Fritz (1989): Deontische Tautologien. Ein linguistischer Beitrag zur Interpretation des Godesberger Programms (1959) der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Josef Klein (toim): *Politische Semantik*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Hermanns, Fritz (1991): Leistung und Entfaltung. Ein linguistischer Beitrag zur Interpretation des Ludwigshafener Grundsatzprogramms (1978) der Christlich Demokratischen Union Deutschland. Frank Liedtke ym. (toim): *Begriffe besetzen*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Hirsch, Joachim (1980): *Der Sicherheitsstaat*. Frankfurt/M: EVA.
- Holly, Werner (1990): *Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten*. Berlin: de Gruyter 1990.
- Klein, Josef (1989): Wortschatz, Wortkampf, Wortfelder in der Politik. Josef Klein (toim): *Politische Semantik*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Klein, Josef (1991): Kann man 'Begriffe besetzen'? Zur linguistischen Differenzierung einer plakativen Metapher. Liedtke, Frank ym. (toim): *Begriffe besetzen*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Koselleck, Reinhart (1972): Einleitung. *Geschichtliche Grundbegriffe*. Bd. I. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Koselleck, Reinhart (1979): *Vergangene Zukunft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- National party platforms*, vol. I, 1840-1976. Compiled by Donald Bruce Johnson. Urbana: University of Illinois Press 1978.
- Oakeshott, Michael (1975): *The Human Conduct*. Oxford: Clarendon Press 1991.
- Paavilainen, Marja (1985): Suomen kielen poliittiset sanavarat ja kieli-politiikka 1800-luvulla. *Politiikka* 27, 1985.
- Paavilainen, Marja (1987): Politiikan kieli ja kielipolitiikka 1800-luvun Suomessa, *Paradoksi* 7.

- Pagden, Anthony (toim) (1987): *Languages of political theory in early-modern Europe*. Cambridge: CUP.
- Palonen, Kari (1988): *Tekstistä politiikkaan*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari (1993): Das Parteiprogramm als ein rhetorischer Spielraum des Politischen. Teoksessa Tapani Kaakkuriniemi & Kari Palonen (toim): *Sprache, Denken und Kultur des Politischen*. Studia Politica Jyväskylän ensia 5.
- Pekonen, Kyösti (1990): The Community as a topic in Finnish Social Democratic discourse. Teoksessa Sakari Hänninen & Kari Palonen (toim): *Texts, contexts, concepts*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.
- Plessner, Helmuth (1924): *Grenzen der Gemeinschaft*. Bonn: Cohen
- Pocock, J.G.A (1971): *Politics, language and time*. Chicago: University of Chicago Press 1989.
- Sondermann, Klaus (1992): *Suomi, Suomi über alles! Reading national anthems politically*. Esitelmä, European Consortium for Political Research, Joint Sessions of Workshops, Limerick 1992.
- Voßschmidt, Liisa (1993): Das Menschenbild in den Grundsatzprogrammen der Christlich Demokratischen Union Deutschlands und der finnischen Sammlungspartei "Kansallinen kokoomus" – eine textlinguistische Interpretation. Teoksessa Tapani Kaakkuriniemi & Kari Palonen (toim): *Sprache, Denken und Kultur des Politischen*. Studia Politica Jyväskylän ensia 5, 1993.
- Weber, Max (1918): *Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland: Gesammelte politische Schriften*, 306-443. Tübingen: Mohr 1971.
- Weber, Max (1919): *Politik als Beruf. Gesammelte politische Schriften*, 505-560. Tübingen: Mohr 1971.

Gradunteon ja -ohjauksen retoriikasta¹

Politologia on tulkintani mukaan tiedettä siitä, miten poliittista aspektia luetaan esiin mistä tahansa ihmisten toimintaa koskevasta ilmiöstä. Poliittisena tilanteena voi käsitellä myös työnohjaajan ja gradun tai muun opinnäytetyön tekijän välistä suhdetta. Hylkään pedagogiikan kielen – aikuisten maailmassa kohtuutomana holhouksena – ja puhun poliittisuuden kieltä, erityisesti retoriikan murretta.

Lähtökohdaksi voidaan ottaa Max Weberin tunnetut politiikka- ja valta-formulat, joita ei voi ymmärtää ilman toisiaan, vaikka ne onkin esitetty eri yhteyksissä:

'Politik' würde für uns also heißen: Streben nach Machtanteil oder nach Beeinflußung der Machtverteilung. (*Politik als Beruf* [1919], Max-Weber-Studienausgabe, 36)

Macht bedeutet jede Chance, innerhalb einer sozialen Beziehung, den eigenen Willen auch gegen Widerstreben durchzusetzen, gleichviel worauf die Chance beruht (*Wirtschaft und Gesellschaft*, 28).

Weber tulkitsee siis politiikan 'tavoittelemiseksi' tai muutospyrkimykseksi, jota toteutetaan vallan kautta. Weberille 'valta' ei ole

ominaisuus, vaan se on politiikan medium, joka koostuu mahdollisuuksista tai tilaisuuksista (*Chancen*), jotka muodostuvat muutospyrkimysten kamppailussa (*Streben, Widerstreben*). Valta on suhdekäsite, mutta ei nollansummakäsite, jota jollakin olisi ja toisilta puuttuisi, vaan kaikilla poliittisesti toimivilla on joitakin 'valtaosuuksia' ja mahdollisuuksia muuntaa valtasuhteita. Kun kaikilla toimijoilla on 'medioita' sekaantua peliin, kamppailun tulos poikkeaa kaikkien tavoitteista (*Politik als Beruf, 75-76*). Kun valta on (vain) *Chance*, ts. ilmaus muutospyrkimyksen realisoitavuudesta, se mikä 'toteutuu' on valtakamppailun tarkoittamaton ja ennakoimaton tulos. Kaikkivaltiuden, valistuneen itsevaltiuden tai suvereenin diktaattorin käsitteet merkitsivät tilanteen epäpolitisointia, ts. vaatisivat vastustavien toimijain lopettamista.

Tällä kielellä tarkasteltuna myös opettajan ja opiskelijan välinen suhde yliopistossa voidaan ymmärtää poliittisena tilanteena, jossa molemmilla on erilaisia muutospyrkimyksiä ja valtaosuuksia medioina niiden toteuttamiseen, mutta jossa pyrkimykset törmäävät yhteen siten, että tulos on säännöllisesti toinen kuin mitä kukaan on tarkoittanut. Tätä tilannetta ei pidä valittaa, vaan sitä on tulkittava tilaisuudeksi, joka voi johtaa myös uutuuksiin, joita kukaan toimija ei ole ennakoinnut.

Toisin sanoen tulkitsen seuraavassa sitä politikointia, mikä tutkielman – puhun tässä gradusta, mutta *mutatis mutandis* tämä sopii myös jatko-opintoihin tai päinvastoin seminaariesitelmiin tms. – ohjaamiseen sisältyy. Oman tutkimuksensa suhteen opiskelija on tietysti primaarinen toimija, ja ohjaajan valtaosuudet ovat melko rajoitettuja. Ei ole mitään mieltä siinä, että opettaja pyrki gradunteon yhteydessä demonstroimaan niitä valtaosuuksiaan, jossa hän on ylivoimainen, kuten sanelemaan tutkimuksen sisällön tai arvostelemaan työn ankarasti sillä perusteella, etteivät opiskelijat luulisi itseään häntä viisaammaksi.

Kuulun poliittiseen sukupolveen, joka on menettänyt uskonsa opettajien viisauteen jo kouluaikana. Allekirjoitan Umberto Econ ilmaus siitä, että jokaisen tulee olla oman gradunsa suhteen 'maailman paras asiantuntija' (*Oppineisuuden osoittaminen, 181*), ja aihevalintaan olen käyttänyt Paul Feyerabendin *anything goes* -iskulausetta. Tällä asenteella on kritiikiton luottamus siihen, että kuka

tahansa osaa gradun tehdä ilman suurempaa ohjaustakin, jos vain osaa suhteuttaa toisiinsa lukemisen, ajattelun ja kirjoittamisen. Kuitenkin opinnäytetöiden, erityisesti jatko-opintojen, ohjaus vie nykyään viranhoidossa paljon enemmän aikaa kuin luento-opetus. Vaikka on parempi tehdä jonkinlainen gradu kuin pitkittää sen valmistumista, lähdän tässä gradun tason kohentamisen näkökohdista ja jätän läpimenevän työn aikaansaamisen opiskelijan oman valtaosuuden varaan. Tällä tasolla voin käsitellä myös gradua, sen kirjoittajaa ja lukijaa tekstuaalisina käsitteinä, eikä minun tarvitse sekaantua ihmisten 'reaalisen elämän' ongelmiin.

Tulkitsen opinnäytteen ohjauksen politiikaksi, jolla ohjaaja pyrkii saamaan opiskelijaa muuntamaan työtään niin, että sen taso nousee ilman että työn valmistuminen kohtuuttomasti viivästyy. Ohjauksen politiikkaan sisältyy sekä yksittäiset toimenpiteet (politikointi) että yleinen linjaus (*policy*) (vrt. johdantolukuni teokseen *Reading the political*).

Retoriikan kielestä

Retoriikalla tarkoitan seuraavassa kieltä, sanastojen ja toposten kimppeä, jota voi käyttää tutkimusta arvioitaessa. Sillä ei ole tässä mitään tekemistä sen kanssa, käytetäänkö mahdollisesti retoriikan kieltä 'metodina' tutkimuksessa. Mistä tahansa tutkimuksesta on luettavissa esiin retorisia ulottuvuuksia, ja myös tutkimisen prosessin etenemistä voi arvioida retoriikan kielellä.

Näkökulmalle voidaan myös antaa filosofisempi perustelu. Kysymys on tutkimisesta tilanteesta, jossa sitä ei voi käsittää 'asioiden todellisen tilan' selvittämiseksi. Kohdetta ei ole olemassa valmiina odottamassa tutkijaa, vaan tutkijan on konstruoitava kohteensa ja asetettava sille kysymykset. Yhtä vähän on olemassa lähteitä, joissa vastaus olisi valmiina, ikään kuin odottaisi noutamistaan, vaan kaikkien lähteiden luonne tutkimuksen aineistona on problemaattinen.

Tutkimusta ei voi koskaan ymmärtää 'näin se on' -kieltä käyttävänä genrenä. Tällä on mahdollista päästä korkeintaan luokiteltuun aineistoon, josta puuttuu kysymysten eksplikointi tai ainakin 'tulosten' merkityksen arviointi tai molemmat. Nämä ovat myös gradujen

tavallisimmat heikkouksia, joista voi pyrkiä eroon korostamalla tutkimuksen retorista itseymmärrystä.

Tutkimus kirjallisena genrenä on perspektivististä argumentointia (vrt. Weber, *Die 'Objektivität'...*, 181). Tämä on yksi vastaus kysymykseen, miten on mahdollista tutkia silloin kun 'totuuden selvittämisen' tavoite on hylätty, mutta ei myöskään tyydytä ns. pelkkien mielipiteiden esittämiseen, joihin ei tutkimusta tarvita. Tutkimus sisältää tietyn näkökulman valinnan ja spesifioinnin, jonka avulla analysoidaan ja arvioidaan tiettyä kohdetta tietyn aineiston välityksellä siten, että pyritään sanomaan jotakin uutta. Tutkimus siis revisoi aikaisempia tulkintoja kohteestaan tai konstruoi uuden näkökulman ja muuntaa tätä kautta itse kohdetta. Näiden tavoitteiden raja on suhteellinen, ja niiden välisen painotuksen asettaminen on ensimmäisiä oman tutkimuksen luonnetta ja rajausta koskevia valintoja.

Tarkastelen seuraavassa tutkimuksen tekoa kahteen, jo Aristoteleen *Retoriikasta* löytyvään alakäsitteistöön nojautuen. Aluksi tarkastelen näkökulmaeroa eetoksen, päätöksen ja logoksen aspektien välillä, joita vastaa huomion suuntaaminen toimijan, yleisön ja argumentoinnin suhteisiin. Sen jälkeen nojaan deliberatiivisen, forensisen ja epideiktisen retoriikan kolmijakoon, erityisesti siihen sisältävään aikasuhteiden erilaisuuteen.

Logos, etos ja paatos

Ns. uuden retoriikan tavoitteenasettelu sisältyy näkemykseen retoriikasta teoriana, joka pyrkii provosoimaan tai lisäämään esitettyjen teesien hyväksyntää (ks. Perelman & Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation*, 5). Tutkimuksessa on kysymys tekstilajista, jossa logos, ts. tietyn teesin ja argumenttien kompleksin esittäminen, erottaa sen muista tekstilajeista. Tutkimus on siis argumentointia teeseistä, ei primaarisesti tekijän itseilmaisua tai kaunokirjallista esitystä. Sen *logos* sisältää sekä teesit, joiden hyväksymisestä on tehtävä ratkaisu, että argumentoinnin, joka pyrkii muuntamaan aikaisempia ratkaisuja.

Retorisen perspektiivin arvo myös opinnäytteille on vaatimuksessa erottaa teesit ja argumentit toisistaan tutkimuksen logoksessa. Tältä

kannalta kysymyksenasettelun perspektiivi ja tarkastellun aineiston ylittävät päätelmät tulevat tutkimuksessa keskeisiksi, kun taas aineistoa koskevat tulkinnot tarjoavat argumenttivälineistöä tutkimukselle. Teesien ja argumenttien erolla on ohjauksessa se merkitys, että ohjaajan tulee omaksua relativistinen asenne teesin pätevyuden suhteen. Weberiläisen arvovapausperiaatteen mukaisesti tutkimuksen taso on riippumaton siitä, hyväksyykö ohjaaja tutkimuksen teesit vai ei. Provokatiivisten teesien konstruktio tai teesien sisäinen koherensso ovat kuitenkin ilmeisiä ansioita tutkimuksessa, jotka ovat yhtä tärkeitä kuin niitä koskevan argumentoinnin perusteellisuus, huolellisuus jne. näkökohdat.

Ohjauksen operationaaliselle tasolla identifioin aluksi niitä tekstejä, joista tutkimuksen logosta voi arvioida. Tällä tasolla voi erottaa ainakin seuraavat tasot: tutkimusidea, tutkimussuunnitelma, näyte tutkimuksesta, tutkimusluonnos, valmis tutkimus. Olen pyrkinyt operationalisoimaan tämän erilaisiksi opetustilanteiksi, siten että vastaavuudet arviointikohteen ja opetustilanteen välillä voidaan sijoittaa seuraavaan taulukkoon:

tutkimusidea	keskustelu laudaturseminaariin tullessa
tutkimussuunnitelma	laudatur I-seminaari
näyte tutkimuksesta	laudatur II-seminaari
tutkimusluonnos	esitarkastus
valmis tutkimus	lausunto tiedekunnalle

Tätä voi tietysti komplisoida, esimerkiksi ottamalla mukaan tutkimusidean etsimisvaiheen ja laudatur-seminaarit käyneiden 'seuranta-seminaarin'. Olennaista on, että tutkimusenteko voidaan jäsentää tekstuaalisesti toisiaan seuraaviin vaiheisiin, joiden läpikäyminen on kiertämätöntä, ja joissa ohjaus suuntautuu ensisijaisesti seuraavaan vaiheeseen etenemiseen mutta samanaikaisesti myös työn valmistumiseen. Gradunteko voidaan ymmärtää tietyn idean muuntumiseksi, rajautumiseksi, täsmentymiseksi ja revisoitumiseksi. Tältä kannalta ohjaus voidaan ymmärtää eri tekstivaiheisiin liittyväksi argumentoinniksi tutkijan teeseistä, jotta tutkija voi paremmin formuloida teesinsä ja argumenttinsa valmiiksi tutkimukseksi. Retoriikan eri genret voidaan liittää nimenomaan tutkimuksen logoksen arviointiin.

Tutkimuksen *etoksen* arvioinnissa en tässä kysy sitä, miten 'kirjoittaa itsensä tutkimukseen'. Minua kiinnostaa sen sijaan tekijän asenne opinnäytteeseensä. Oma innostuneisuus työhönsä on tärkeä edellytys sille, että tutkimus tulee tehdyksi. Tekijän tulisi kokea aihe omakseen ja olla kiinnostunut juuri niistä operaatioista, joita sen tutkimuksellinen käsittely edellyttää. Ohjaajan osuus on yrittää saada tekijä tekemään sellaisia kysymyksenasettelua, aineiston luentaa, tulkintaa ja päättelyä koskevia valintoja ja rajauksia, jotka painottavat tutkimusta suuntaan, jonka tutkija sekä kokee haasteelliseksi että sellaiseksi, mitä hän tietää osaavansa tehdä.

Toinen aspekti liittyy tutkimuksen sellaiseen rajaukseen, että se vastaa gradun genrelle asetettavia odotuksia. Toisin sanoen gradu pitää rajata sellaiseksi, että tekijä ei kuvittele sen avulla ratkaisevansa maailman tai oman elämänsä ongelmia, mutta sisältää riittävän oman tutkimuksellisen osuuden. Usein omalle elämälle etäiset aiheet ovat parempia kuin läheiset ja tekijän maailmankatsomuksellisten sitoumuksien julistaminen tai kritiikki on parasta jättää gradun ulkopuolelle. Ehkä vaikeinta on monille sen tajuaminen, että graduun mahtuu käytännössä yhden-kahden teeman käsittely, mieluiten sellaisten teemojen, joista kukaan aikaisemmin ei ole sanonut mitään yhtä spesifistä.

Olennaista ohjauksessa on myös tutkimuksen rajauksen ja operaatioiden suhteuttaminen tekijän edellytyksiin ja resursseihin. Kieli-taito ja sivuainevalinnat ovat ensisijaisia, usein myös pääsy aineistoihin, joita on vaikea saada kotimaasta. Näissä suhteissa tunnen kuitenkin myös ihailtavia esimerkkejä siitä, että ei ole menty ali siitä missä aita on matalin, vaan on nähty omakohtaista vaivaa erikoisten resurssien hankkimiseksi, vaikka tämä veisikin tavallista enemmän aikaa. Pidän tätä repertuaarin laajentamista tärkeänä omakohtaisena oppimisprosessina, jota on gradun arvostelussa palkittava. Tietenkään kehtään ei voi pakottaa esimerkiksi opettelemaan uutta kieltä gradu-vaiheessa, mutta viimeistään jatko-opintoihin siirryttäessä pitäisi lähteitä lukea myös alkukielisinä.

Olennaista gradunteossa on oppia se, että tutkimus on genre, johon ei ole mitään valmiita sääntöjä, malleja, teorioita, metodeja jne. *Tekstistä politiikkaan* -teokseni tärkein idea liittyy siihen, miten tästä huolimatta voi tehdä tutkimusta jäsentämällä niitä valintatilanteita, joiden eteen tutkimuksessa törmää ja tekemällä sellaisia valintoja,

jotka mahdollistavat sellaisen tutkimuksen, joka on itselle antoisaa. Spekulaatiota erilaisista mahdollisista rajauksista ja painotuksista toivoisin etenkin tutkimussuunnitelmilta, joita olisi silloin myös helpompi kommentoida.

Retorisena terminä *paatos* viittaa yleisösuhteeseen, siihen kenelle tutkimuksen kirjoitetaan. Tärkeää on saada tutkimuksenteko sujumaan siten, että sitä ei koeta 'pakkopullaksi', vaan se kirjoitetaan ensisijaisesti itselle. Tutkimus on primaarisesti sen eksplikointia, mitä on saanut irti tietystä kysymyksestä tiettyä aineistoa käyttäen. Ero luokitellun aineiston ja tutkimuksen välillä on se että tekijä ei tyydy vain esittelemään ja luokittelemaan aineistoaan jonkin kehikon avulla, vaan myös 'sulattaa' sen, erottaa itselle olennaiset seikat toissijaisista ja oppii spekuloimaan sillä, mitä aineistosta saadut 'tulokset' merkitsevät.

Opinnäytetyön etu on myös, että se ei ole mikään paavin puhe kokomaailmalle (*urbi et orbi*), vaan se kohdentuu akateemiselle erityisyleisölle. Kirjoittamisen taidon olennaiseksi ongelmaksi tulee osata olla kertomatta yleisesti tunnetuiksi oletettavia seikkoja maailman tapahtumista, henkilöistä jne. Valtio-opin gradussa esimerkiksi Berliinin muurin rakentamisen ja avautumien päivämäärät voidaan katsoa ilman muuta yleisesti tunnetuiksi ja siinä mielessä 'ulkoaosattaviksi', että niillä tulee osata operoida tutkimuksessa, jos se on aiheen kannalta tarpeellista.

Gradunohjaajan olennaisia taitoja on ohjata kontekstuaalisen tiedon käytön arvioinnissa, toisinaan kehottaen eksplikoimaan sitä, mikä aiheessa sisällä olevalle kirjoittajalle tuntuu selviöltä, toisinaan taas poistamaan viitteitä yleisesti tunnettuun. Ehkä tärkeämpää on kuitenkin opastaa kirjoittamaan siten, että kontekstuaalinen tieto mahdollisuuksien mukaan kirjoitetaan gradun 'pääkertomuksen' sisään, sitä täsmentäväksi ja rajaavaksi osaksi, sen sijaan että työhön sisällytetään 'lyhyt katsaus maailmanhistoriaan', jonka päälle varsinainen kertomus kirjoitetaan. Tässä mielessä esimerkiksi tutkimuksen omien kysymysten mukaiset periodisoinnit jne. on osattava itsenäistää koulukirjatason historiakirjoituksen yleisistä jaoista.

Työn ohjaajien yhden-kahden henkilön yleisö on opinnäytetyössä erityisasemassa. Diskussio teesien ja argumenttien suhteista on ensiarvoista, ja ohjaajan tulee suhtautua työhön riittävän viileästi ja formalistisesti, ts.lähtien siitä, että mistä tahansa aiheesta voi tehdä

mielenkiintoisen. Jos pelkää joutuvansa liialliseen polemiikkiin kirjoittajan kanssa, on osattava vetäytyä tarkastuksesta. Gradulausuntoon voi sen sijaan sisällyttää polemiikkeja tekijän teesejä ja argumentteja kohtaan sillä edellytyksellä, että ymmärtää, että näkemyserot eivät ole oikeutettu peruste alentaa arvosanaa.

Forensinen, deliberatiivinen ja epideiktinen retoriikka

Retoriikan genrejako tarjoaa näkökulman jäsentää tutkimustekstin argumentointia. Jokaisessa tekstissä voidaan nähdä sekä mennyttä arvioiva eli forensinen, tulevaisuuteen orientoitunut eli deliberatiivinen sekä itse työssä esityksenä näkyvä nykyisyyttä ilmaiseva eli epideiktinen retoriikka.

Tutkimustekstille tuottaa monesti ongelmia oman työn suhteuttaminen 'alan aikaisempaan tutkimukseen'. Lainausmerkit osoittavat kuitenkin, että kysymys on paljolti näennäinen: samaa aihepiiriä ja aineistoa koskeva tutkimus on tietysti tunnettava ja hallittava, mutta siitä on yleensä itselle vain rajallisesti apua: omalla tutkimuksella on kuitenkin aina erilainen kysymyksenasettelu ja vastaavasti tutkimuskohteesta tulee toinen. Työn kuluessa 'samuus' osoittautuukin usein näennäiseksi, kosketuskohdat aikaisempaan tutkimukseen marginaalisiksi. Hyvä tutkimus edellyttää ulosmarssia sovinnaisesta keskustelusta ja kysymysten uudenlaista asettamista: tärkeämmäksi tulee se, mitä itse saa irti alkuperäismateriaaleista kuin se, mitä muut ovat sanoneet aiheen liepeiltä. Econ teesi 'maailman parhaasta asiantuntijasta' edellyttää, että tekijä ymmärtää kuinka tutkimuksen kautta aina myös konstruoidaan itse 'asia' uudella tavalla.

Näin tutkimuksen forensinen retoriikka näyttää toiselta kuin silloin, kun pidetään kiinni sovinnaisista tieteen edistymiskertomuksista, jotka olettavat 'kohteen' pysyvän likimäärin annettuna. Perspektiivistisen tiedeideaalin kannalta polemiikki koskee toisten tutkimusten kysymyksenasettelujen irrelevanssia omille kysymyksille, ei toisten vastauksia omiin kysymyksiinsä. Opinnäytetöiden suurimpia vaikeuksia on panna aikaisempien tutkimusten kysymyksenasettelut syrjään,

jotta ei jäisi niiden vangiksi. Jos tämän uskaltautuu tekemään, tutkimuksesta tulee itseään sikäli palkitsevaa, että ei ole kovin vaikeaa lukea esiin aineistosta jotakin aivan muuta kuin tähänastiset tutkijat, olivatpa he kuinka auktoritatiivisia nimiä tahansa. Kun myöntää yhteismitallisten kysymyksenasettelujen marginaalisuuden, voi myös ymmärtää, että omalta kannalta irrelevantit tutkijat eivät sinänsä ole huonoja, ja tällä asenteella heidän tulkintojaan voi myös luontevammin käyttää sekä tukena että polemiikin kohteena.

Perspektivistiseltä kannalta oma tutkimus on hyvää silloin kun se näyttää radikaalisti empiiriseltä. Silloin kun tekijä spesifioi ja eksplikoi riittävästi omaa kysymyksenasetteluaan, lukemisen, tulkinnan ja päättelyn strategioitaan, tutkimus näyttäytyy ikään kuin dialogina kohteen kanssa siten, että aikaisempien tutkimusten tuottama jälki-
viisaus on opittu panemaan syrjään. Tämä asenne on omiaan tuottamaan hyvää perustutkimusta, mutta edellyttää päättelyjaksossa oman perspektiivin kääntöä siten että sekä konfrontaatio aikaisemman tutkimuksen kanssa että yleisempi pohdiskelu oman tutkimuksen merkityksestä tulevat näkyviin.

Huomaan puhuvani välillä pikemminkin omien tutkimusteni kuin toisten ohjaamisen forensisesta retoriikasta. Mutta käytän tätä toki, tilanteen mukaan laimennettuna, myös ohjauksessa. Esimerkiksi saksalaisten väitöskirjojen tyyliset kymmenien sivujen keskustelukatsaukset joutaa heittää pois ja kommentaarit ja polemiikit tulisi kirjoittaa reunahuomautuksiksi omilla ehdoilla etenevän tutkimustekstin sisään pikemminkin kuin erilliseksi keskustelukatsaukseksi.

Jos tutkiminen – politiikan tavoin – nähdään kimppuna peräkkäisiä mutta kiertämättömiä valintatilanteita, joissa tutkija aina voisi valita toisinkin kuin se mitä tekee, deliberatiivisen retoriikan merkitys tutkimukselle on ilmeinen. Tutkimuksenteon mielenkiintoinen mutta vaativa puoli on juuri valmius hyväksyä tämä tutkimisen radikaali kontingenssi tutkijan vapauden osoitukseksi. Mutta kontingenssi voidaan muuntaa itse tutkimisen operatiiviseksi periaatteeksi. Tämä näkyy mm. spekulointina siitä, mihin kukin vaihtoehto voi viedä mm. kohteen konstruktion, aineiston valinnan, luennan, tulkinnan ja päättelyn strategioiden ja merkityksen arvioinnin tasolla. Pienikin tutkimusasetelman revisio saattaa johtaa aivan toisenlaisiin tutkimustyyppeihin ja päättelyn ongelmiin. Omaa tutkimusta tulisi oppia tarkastelemaan

kaikkialla vastaantulevien vaihtoehtojen ja niiden mahdollisten seurausten pohtimisen perspektiivissä.

Työnohjaajan tärkeimpiä tehtäviä on valintatilanteiden esille nostaminen tekijän teksteistä, valintojen vaihtoehtojen tematisointi sekä myös tehtyjen valintojen perusteleva. Valintojen tietoisuus, tehtyjen valintojen vaativuus ja toisaalta hallittavuus tutkimuksessa sekä tutkijan itseymmärrys siitä, millaisia valintoja hän onkaan tehnyt ja mikä merkitys näillä on hänen tutkimuksensa kokonaisuudelle, ovat keskeisiä tutkimuksen arvostelukriteereitä. Tämä näkyy selvimmän esitarkastusvaiheessa, jossa ohjaan tekijää korjaamaan alustavaa versiota juuri valintojensa eksplikoinnin suhteen. Tutkimuksesta on karsittavat pois toteuttamattomat lupaukset, eksplikoitava se mitä onkaan tullut tehdyksi ja täydennettävä työtä empiriasta irrottautuvalla eksplikoitavalla päättelyllä sekä merkitysarvioinnilla. Valtaosa opinnäytteistä, nimenomaan graduista, paranee olennaisesti, jos tekijä malttaa vielä paneutua omien valintojensa eksplikoinnin ja seurausten pohdiskeluun. Mutta eksplikointi ei ole itsetarkoitus, vaan väline työn korjaamiseen sisältäpäin, ja lausunnoissa ohjaaja voi kaivaa työstä esiin näkökulmia, joihin työ sisältää vastauksia, vaikka tekijä ei olekaan niitä tematisoinut.

Deliberatiivinen retoriikka näyttyy opinnäytteiden ohjauksessa myös tutkimussuunnitelmissa. Ne voi ymmärtää ennakoinneiksi oman tutkimusprosessin valinnoista ja niiden seurauksista, ja ohjaaja voi kommentoida niitä sekä eksplikoinnin taidon että valintojen sisällön ja merkityksen tasolla. Valmiin tutkimuksen ennakoinnin kannalta alustavalla sisällysluettelolla on keskeinen sekä tekijää että lukijaa arvioiva merkitys. Suunnitelmaa ei tietysti pidä ymmärtää velvoittavaksi ohjeeksi, vaan tutkija voi ja hänen tuleekin tilanteen vaatiessa voida poiketa suunnitelmasta: jos valmis tutkimus on korkeatasoinen, kukaan ei kysy, onko se suunnitelman mukainen. Suunnitelmat eivät ole noudattamista vaan muuttamista varten.

Epideiktisen retoriikan merkitys tutkimukselle on ilmeinen, kun myönnetään, että tutkimuskin on kirjallisuudenlaji. Perspektivistisen tiedekonseption mukaisesti tutkimus ei ole mitään materiaalin esittelyä tai tulosten raportointia, vaan vaatii tämän tason ylittävää esitystä. Se miten tekijä esittää kysymyksensä, aineistonsa, tulkintansa, päätelmänsä ja arvionsa tutkimuksen merkityksestä näkyy paitsi sii-

nä, mitä sanotaan, myös siinä, miten sanotaan. Sisältöä ja esitystapaa ei voida tutkimuksessa radikaalisti erottaa toisistaan, vaan esitys on osa sisältöä.

Logoksen prioriteetti näyttäytyy tutkimuksen genressä siten, että 'sisällötöntä' tutkimusta ei voi pelastaa suvereenillakaan esitystavalla – vaikka esimerkiksi ranskalaisen filosofian suhteen monesti kysyy itseltään, onko juuri näin yritetty tehdä. Mutta sisällöllisesti loistavat ajatukset usein katoavat sen vuoksi, että niiden esittämiseen lukijoille ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota. Tämä koskee tietysti yhtä hyvin ammattilaisten spesialisoitunutta tutkimusta kuin opinnäytetöitä.

Tieteen retoriikan nimellä kulkevassa kirjallisuudessa päättelyn ja arvioinnin retoristen strategioiden tarkastelulla on keskeinen asema. Alan klassikko, Hayden Whiten *Metahistory*, tarkastelee 1800-luvun historiankirjoitusta kertomusmuotojen ja keskeisten retoristen kuvioiden eli trooppien tasolla, ja tämäntyyppistä tutkimusta kannattaisi tehdä muillakin tieteenaloilla.

Opinnäytteiden ohjauksessa olen tyytynyt vaatimattomampiin esitysretoristen käytäntöjen arviointiin. Esityksen koherenssi ja hallittavuus, kirjoituksen sujuvuus sekä tutkimuksen monikerroksisuus ym. toimivat keskeisinä kriteereinä opinnäytteiden arvostelussa. Nämä seikat tulevat toisten teksteihin luontevasti, toisten pitää harjoitella niitä enemmän – mihin ei aina tahdo maltti riittää gradun valmistumisvaiheessa. Tuntuu siltä, että nykyopiskelijoilta puuttuu – verrattuna ylioppilas- ja puoluepoliitointia harrastaneeseen sukupolveen – usein myös kirjoitustottumus, mikä vaikeuttaa myös gradussa ajatusten paperille saamista.

Tämäntapaisista näkökohdista käsin voi tutkimussuunnitelman ohella tärkeänä pitää myös sitä, että seminaariesitelmässä ja laudatur-tason esseidenkirjoituksessa annetaan myös näyttö siitä, miten tekijä kirjoittaa tutkimustaan. Ohjelmalliset julistukset ja suulliset selonteot siitä, mitä aikoo tutkia, osoittautuvat usein pettäviksi siinä vaiheessa, kun pitäisi saada omaa tekstiä 'paperille'. Tältä kannalta oman työn yhden 'empiirisen' kappaleen esittäminen työn ohjaajalle on ensisijaisen tärkeä, jotta tämä voi varmistua työn etenemisestä asianmukaisesti ja myös tekijä itse saa varmuuden siitä, että ei tarvitse huolestua asiasta vaan voi jatkaa eteenpäin. Kenneth Burken *A grammar of motives* -teoksen termillä tällainen näyte on eräänlai-

nen edustava anekdootti työn kokonaisuudesta, jonka perusteella jo saa hyvän ennakkokuvan siitä, mitä tekijä on tekemässä, mitkä ovat hänen spesifit ideansa ja strategiansa, ja missä hän kohtaa ongelmia.

Epideiktisen retoriikan kannalta tutkimuksissa on tärkeä myös persoonallinen kirjoitustapa ja yksilöllinen tutkijaprofiili. Korkeatasoiset tutkimukset erottaa muista se, että ne eivät päästä lukijaa helpolla, eivät ole 'liian sujuvia' ja 'nopeasti luettuja', vaan vaativat pysähtymistä ja takaisinpaluuta sekä miettimistä siitä, miten tietty kohta liittyy muihin. Työnohjaajan ja tarkastajan on muistettava tämä ja varottava leimaamasta tiivistä mutta monikerroksista tutkimusta 'hämäräksi' – ainakaan ennen kun on itse malttanut paneutua asiaan, jolloin oman kokemukseni mukaan 'hämäryyden' vaikutelma lähes poikkeuksetta katoaa. Yksinkertaistaminen ja selkeyttäminen on tietysti paikallaan, jos tällaisesta tutkimuksesta kirjoittaa jotakin laajemmalle lukijakunnalle, mutta akateemisessa opinnäytteessä arvioijan on tunnustettava, että kun joutuu lukemaan työtä moneen kertaan ja edestakaisin, tämä ei ole puute vaan ehdoton ansio. Hyvä tutkimus on lähempänä kaunokirjallisuutta kuin journalismia.

Aikaa retoriikalle

Gradunohjaajan on varottava liiaksi kiirehtimästä gradun valmistumisesta. Gradu edellyttää politiologian kaltaisilla aloilla intellektuaalista, esimerkiksi ajallista, paikallista, kielellistä tms. irrottautumista arkipäiväisen elämän kontekstista, ja sellainen vaatii melkoisesti aikaa. Ennen muuta korkeatasoinen gradu edellyttää ajan varaamista kertaalleen läpikirjoitetun version uudelleen työstämiseen. Vain tällä edellytyksellä voi päästä eroon turhasta rönsyilevyydestä ja kiinnittää riittävästi huomiota asioiden itselle ajattelun lisäksi sen toisille kirjoittamiseen. Toisin sanoen graduissa on varattava aikaa retoriikalle.

Jos gradua ei ole tehnyt kunnolla, on ainakin politiologiassa käytännössä turha haaveilla jatkotutkinnoista saati sitten pääsemisestä tieteenalan ammattilaisten sarjaan. Tässä mielessä kaavailut minimitutkinnon ylittämisen rajoittamisesta ovat turmiollisia: ne ovat omiaan mm. provinsiaalistaa aihevalintoja ja kaventamaan kielitaitoa ja laiminlyömään graduvaiheessa tarpeellisiksi osoittautuvat lisäopinnot,

esimerkiksi filosofian sivuaineopinnot. Seuraavalla tasolla ne ovat omiaan koulumaistamaan jatko-opintoja, ts. vaihetta jossa viimeistään pitäisi päästä kuulusteluista eroon. Nämä kaavailut ovat äärimmäisen lyhytnäköisesti omiaan alentamaan tutkimuksen tasoa ja vaikeuttamaan tulevien professorien ja muiden tiedeammattilaisten rekrytoimista.

Periferiasta käsin voi usein ymmärtää ”suurten keskusten provinsialismia” (Antonin Liehm). Englanninkielisten suurkustantajien puuttuva valmius hyväksyä edes saksan- tai ranskankielisiä sitaatteja tai jopa kirjannimiä alkukielisinä on tällaisen provinsialismin silmiinpistäviä ilmauksia. Periferiasta tulevien tutkijain ei pidä suostua tällaiseen provinsialismiin, vaan päinvastoin nähtävä oppineisuus, jopa sillä briljeeraaminen, intellektuaalisena resurssina keskusten provinsialisteja vastaan.

Viite

¹ Esitelmä Kokkolassa 2.12. 1994.

Kirjallisuus

- Aristoteles: *Rhetorik*, toim. Franz G. Sievecke. München: UTB 1988.
- Burke, Kenneth (1945): *A grammar of motives*. Berkeley: University of California Press 1969.
- Eco, Umberto (1977): *Oppineisuuden osoittaminen*. Tampere: Vastapaino 1989.
- Palonen, Kari (1988): *Tekstistä politiikkaan*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari & Parvikko, Tuija (toim) (1993): *Reading the political. Exploring the margins of politics*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.
- Perelman, Chaïm & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1958): *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*. Bruxelles: Presses de l'Université libre de Bruxelles 1983.
- Weber, Max (1904): Die 'Objektivität' sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Forschung. Teoksessa *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: Mohr 1973.
- Weber, Max (1919): Politik als Beruf. Teoksessa *Max-Weber-Studienausgabe* Bd. I/17. Tübingen: Mohr 1994.
- Weber, Max (1922): *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr 1980.
- White, Hayden (1973): *Metahistory*. Baltimore: Johns Hopkins University Press 1990.

RETORIIKAN POLITIikkaA

Argumentin politiikka¹

Chaïm Perelmanin retoriikan implisiittisestä politiikkakäsityksestä

Suhteessa politiikkaan retoriikkaa voi käsitellä sekä tutkimusmetodina että aspektina tutkimuskohteesta. Retoriikka sellaisenaan sisältää jo tietyn perspektiivin politiikkaan, ts. poliittisuus on jotakin mikä on aina läsnä kun puhutaan retoriikasta.

Tämä ero viittaa antiikin sofistien ja 'sokraattisen koulukunnan' (Arendt) vastakohtaan. Sofistit esiintyivät poliitikkojen teoreettisina neuvonantajina ja puolustivat käsitystä, jonka mukaan tiedolla on juurensa poliksessa toimimisessa, ei sille vastakkaisessa kontemplaatiossa, kuten filosofit olettivat (ks. esim. Romilly 1988). Ns. uuden retoriikan poliittinen ulottuvuus aktualisoi tämän sofistien esittämän 'järjestyspuolueen' kritiikin.

Rekonstruoin seuraavassa Chaïm Perelmanin 'politiikkakäsitystä' tätä historiallista taustaa vasten. Lopuksi otan esiin joitakin kysymyksiä, jotka ovat tunnusomaisia poliittisuuden erityisretoriikalle samassa mielessä kuin Max Weber *Politik als Berufissa* kysyy politiikan erityisetiikkaa. Perelman korkeintaan viittaa näihin, mutta hänen tekstiensä luenta poliittisuuden perspektiivissä suuntaa huomiota niihin ja tematisoi niiden merkityksen niin politiikan kuin retoriikan teoretisoinnille.

Perelmanin politiikkakäsitystä ei voi tutkia ensisijaisesti hänen

eksplisiittistä polit-sanastoaan käyttämällä. Se mitä Perelman nimenomaisesti sanoo politiikasta, esimerkiksi myöhemmissä artikkelissaan *Rhétorique et politique* (1982), ei herätä kiinnostusta hänen retoriikkansa poliittisuutta kohtaan. Poliittisuuden luentaan hänen teksteistään tarvitaankin epäsuoraa tarkastelua, jonka mahdollistaa se perspektiivi 1900-luvun politiikkakeskusteluun, joka sisältyy käsitehistoriallisiin tutkimuksiini (esim. Palonen 1985, 1989, 1993). Tässä kirjoituksessa en ole ryhtynyt toistamaan näiden tutkimusteni argumentointia muuten kuin viitteellisesti.

Epäsuoralla menettelyllä tarkoitan sekä toimintakonseptioiden horisontissa 'politiikkaa konstituovien' käsitteiden (toiminta, konflikti, ratkaisu, kontingenssi jne.) merkitysten että 'poliittisesti relevanttien' nimitysten, erottelujen, luokitusten ym. sisältämän käsitteiden käytön eksplikointia. Weberiläisen nominalismin kannalta olen ennen muuta kiinnostunut siitä politiikan 'mikromaailmasta', joka näyttyy yksilöiden välisten toimintatilanteiden tasolla, joka ei edellytä välttämättömiksi sellaisia instansseja kuin valtioita, instituutioita, organisaatioita, puolueita tai ryhmiä. Kun mielenkiintoni kohdistuu Perelmanin konseptin 'mikropoliittikkaan', olen pannut syrjään sekä normatiivisen 'parhaan politiikan' kaipuun että politiikkakäsitysten käytön argumenttina spesifisissä historiallisissa tilanteissa.

Perelman ja hänen tuotantonsa²

Belgialainen, tosin Varsovassa syntynyt, filosofi Chaïm Perelman (1912-1984) kiinnostui sodan jälkeen ei-formaalisesta argumentoinnin teoriasta, jota hän noin vuoden 1950 lähtien kutsuu 'uudeksi retoriikaksi'. Tämä ensimmäinen ohjelmallinen teksti on yhdessä Lucie Olbrechts-Tytecan kanssa kirjoitettu artikkeli *Logique et rhétorique* vuodelta 1950 (sit. Rhét, 63-105). Tiivistetysti artikkeli sisältää jo sen perspektiivin argumentointiin, jota Perelman ja Olbrechts-Tyteca puolustavat pääteoksessaan *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique* ja muissa yhteyksissä. *L'empire rhétorique* (1977) on eräänlainen kansanpainos, joka osin eksplikoi lähtökohtia paremmin, osin maltillistaa pääteoksen teesejä. Perelmanin retoriikka-artikkeleita on äskettäin koottu kokoelmaksi nimeltä *Rhétoriques*. Joissa-

kin sen artikkeleissa toiminnan ja argumentoinnin suhteet esitetään eksplisiittisemmin kuin monografioissa.

Perelman on myös oikeusfilosofi ja juridisen argumentoinnin teoreetikko. Kokoelma *Ethique et droit* lähtee hänen klassisesta, 'esiretorisesta' teoksestaan *Justice et raison* (1945). Kokoelman artikkelit käsittelevät sekä spesifistä juridista argumentointia että yleisiä oikeus- ja moraalifilosofian kysymyksiä. Oikeustapaukset tarjoavat kokoelmassa keskeisen retorisen argumentoinnin käyttökohteen ja teoksessa *Logique juridique* (1976) Perelman puolustaa retoriikkaa näkökulmana oikeustieteelliseen argumentointiin. Juridiset kirjoitukset korostavat myös perelmanilaisen retoriikan erikoisluonnetta, forensisen retoriikan etusijaa deliberatiiviseen nähden, ts. tuomioistuinten eikä kansankokousten puhetilanteiden ottamista retorisen tarkastelun malliksi.

Politiikkaan suhtautuminen on Perelmanilla ambivalenttia. Sofistis-retorisen kielen mukaisesti hän myöntää ajatteluun ja argumentointiin sisältyvän poliittisen ulottuvuuden, mutta juridisen kielen tradition mukaisesti hän pyrkii rajoittamaan poliittisuutta sisältäpäin. Tämän jännitteen käsitteellisiä ilmenemismuotoja erittelen seuraavassa joidenkin teemojen osalta.

Argumentointi poliittisena toimintana

Perelman-luennan lähtökohdaksi voidaan ottaa seuraava lause:

Argumentointi... on ennen muuta toimintaa. (Rhét, 439)³

Argumentointi ei siis kuulu *vita contemplativan* vaan *vita activan* alaan. Jos tämä Arendtin (1958/1960) tavoin jaetaan työnteon, valmistamisen ja toiminnan aloihin, argumentointi on juuri toimintaa, ei työtä eikä valmistamista. Arendtille politiikka on toiminnan paradigma. Myös Perelmanin kysymyksenasettelua voi tulkita siten, että logiikassa argumentointi on alistettu tuloksille, ts. valmistamiselle, kun taas retoriikassa argumentointi on yksi aspekti toimintatilannetta.

Politologiassa on pitkään vallinnut kvasi-machiavellistinen käsitys, että retoriikka on pelkkiä sanoja, ei tekoja. Tämän sanojen ja

tekojen erottelun ovat erilaiset filosofiset ja lingvistiset suuntaukset kiistäneet. Myös sanat, ilmaisut, tekstit ym. ovat toimintaa, ja voi jopa kysyä, onko yleensä olemassa toimintaa, josta puuttuisi kielellinen ulottuvuus. Perelmanin mukaan sanat-teot -erottelu muodostaa tyyppiesimerkin ns. filosofisen parin retorisesta käytöstä, jossa ensimmäinen jäsen esitetään vähemmän tärkeänä ja toinen tärkeänä (vrt. TA, 556-580):

Tiedetäänhän, kuinka tietyt lausumat saadaan menettämään arvoaan määrittämällä ne 'sanoiksi', vastakohtana 'teoille'. 'Verbaalisen' ja 'reaalisen' välinen erottelu on kuitenkin vain yksi tasojen erotteluun liittyvä arvonalennuksen tapa. (Rhét, 448)⁴

Jos argumentointi ymmärretään toiminnaksi, se ei voi olla enempää ilmeistä kuin välttämätöntäkään, vaan sen luonne on problemaattinen. *Traitén* ensimmäisellä sivulla Perelman ja Olbrechts-Tyteca kirjoittavat Aristoteleen Retoriikan mukaisesti:

Pelkän luonteensa perusteella deliberointi ja argumentointi ovat vastakkaisia välttämättömyydelle ja evidenssille, sillä siellä missä ratkaisu on välttämätön, ei väitellä, eikä evidenssiä vastaan argumentoida⁵.

Toisin sanoen argumentointi edellyttää kontingenssin läsnäoloa tilanteessa. Tämä on tavallaan sanottu myös Aristoteleen *Retoriikassa* (1357a), missä se kuitenkin liittyy oletukseen, että on olemassa myös evidentin ja välttämättömän alueita. Kun Perelman tarkastelee argumentointia toimintana ja spesifimmin politiikkana, hän ei tee tuota aristotelistä oletusta. Tässä mielessä hänen argumentointiteoriaansa voidaan sitoa 1900-luvun politiikkakeskusteluun. Kontingenssin yhteyttä politiikkaan korostaa mm. Keith M. Baker tutkimuksessaan valistus- ja vallankumousajan poliittisista kielistä:

What do I mean by a specifically political mode of thinking. I mean a representation of the social field that emphasizes will, contingency, choice, participation... As a result social life is thought as contingent, in that its state at any particular point in

time depends upon the exercise of some will (or wills) and can be changed by it. (*Inventing the French Revolution*, 86)

J.G.A. Pocock tekee *The Machiavellian Moment* -teoksessaan kontingenssista eräänlaisen poliittisen toiminnan metaobjektin, johon suhtautumiselle kaikki 'asiakysymykset' on alistettava:

If politics be thought as the art of dealing with the contingent event, it is the art of dealing with fortuna as the force which directs such events and thus symbolizes pure, uncontrolled and unlegitimated contingency. (156)

Nykykeskustelun kannalta kontingenssi ei kuitenkaan ole yksinomaan *fortunan* kaltainen toiminnan taustafiguuri, johon politiikka on suhteutettava. 1900-luvun keskustelussa voi puhua politiikan operatiivisesta kontingenssista itse toiminnan pelivaraa, tarkoittamattomia seurauksia ym. korostavana mahdollisuusaspektina. Tätä tilannetta kutsun 'Weberin momentiksi' (Palonen 1997). Kontingenssiin retoriikan formaalisesta logiikasta erottavana seikkana viittaa myös Perelman eräässä kirjoituksessaan vuodelta 1955:

Yksiiänisyydelle on kaksi estettä: uuden kokemuksen tuottama yllätys, joka on aina mahdollinen, sekä tietyissä tilanteissa esiintyvä välttämättömyys päätyä ratkaisuun mihin hintaan tahansa. Nämä ovat vain saman ilmiön kaksi aspektia: kontingenttien, ennakoimattomien seikkojen mukaantulo, jota on katsottava silmiin. (Rhét, 126)⁶

Uutuuden kohtaamista ja ratkaisujen kiertämättömyyttä poliittisuuden kriteereinä tilanteessa olen mm. itse korostanut eräässä ohjelmallisessa kirjoituksessani. Tällöin nousee esiin sellaisia kysymyksiä kuin ratkaisujen nopeus, peruuttamattomuus ja suhde toisiinsa sekä tilanteen uutuuden arviointi poikkeuksena, käännekohtana tai muodonmuutoksen mahdollisuutena (Palonen 1983).

Politiikan mikromaailma

Jo *Logique et rhétorique* -artikkeli sisältää lähtökohdan analysoida perelmanilaista retoriikkaa politiikkakäsityksenä. Vastoin formaalia logiikkaa retoriikka on

tutkimusta niistä argumentoinnin välineistä, jotka poikkeavat formaalin logiikan kannalta relevantista keinoista, mutta joiden välityksellä voi saada toiset kannattamaan teesejä, jotka heille esitetään hyväksyttäväksi, tai vahvistamaan kannatustaan. (Rhét, 63)⁷

Tämä kryptinen käsitys retoriikan tavoitteista toistuu lievästi muunneltuna perelmanilaisen retoriikan eri ohjelmateksteissä (TA, 5, ER, 23). Argumentointi näyttäytyy siinä retorin toimintana, joka käyttämällä 'argumentteja' pyrkii saamaan toisia eli kulloistakin yleisöään hyväksymään joitakin heille esitettyjä teesejä. Tämä neljän termin – retori ja auditori⁸, teesi ja argumentti – kompleksi muodostaa perelmanilaisen politiikan mikromaailman ytimen. Ilmaisusta voi päätellä, että retoriikka on tärkeää juuri siksi, että se mahdollistaa auditorien joukossa kannan muuttamisen teesien suhteen. Neljän termin mikromaailma käy ilmi vielä selvemmin sitaatista, jossa argumentoinnin toimintaluonne esitetään:

Argumentointi,... joka tavoittelee kannatuksen saavuttamista, on ennen muuta toimintaa: yksilön, jota voi kutsua retoriksi (*l'orateur*) toimintaa suhteessa toiseen yksilöön, jota voi kutsua... auditoriksi (*l'auditeur*), pitäen silmällä toisen toiminnan käynnistämistä. (Rhét, 439)⁹

Retoriikan voi tätä taustaa vasten luonnehtia lähestymistavaksi, joka löytää mistä tahansa tekstistä kaksi toimijatyyppeä, retorin ja auditorin. Heidän suhteensa kannalta olennaista on noteerata, kuinka Perelman kirjoittaa, että argumentointi edellyttää vastustajaa ja kamppailua ("un adversaire, donc un combat", Rhét, 75).

Näin retorin ja auditorin suhdetta voi tulkita mikroskooppisena versiona siitä ihmisten välisiä suhteita ja niitä 'liikuttavaa' toimintaa

koskevasta konfliktisuudesta, joka on tunnusomaista politiikalle. Perelmanin kielessä tämä konflikti jää implisiittiseksi argumentoinnin edellytykseksi, johon hän harvoin viittaa (vrt. Plantin 1990, 13), ja monissa yhteyksissä hän päinvastoin puolustaa eräänlaista yhteisymmärrystä argumentoinnin ehtona (vrt. Plantin mt., 18,20).

Perusteena konfliktiaspektin jäämiselle Perelmanilla implisiittiseksi voi nähdä myös hänen yksipuolisesti retorin tilanteesta lähtevän näkökulmansa, jolloin auditorista tulee retorin konstruktio, erityisyleisö, jolle hänen argumentointinsa suuntautuu (vrt. TA, 25-30). Tämä asetelma rajaa auditorin politiikan ainoastaan retorin esittämän argumentin hyväksymiseen tai hylkäämiseen, kun sen sijaan vasta-argumentointi, jossa auditori puolestaan muuttuu retoriksi ja retori yleisöksi, jää Perelmanin tarkasteluhorisontin ulkopuolelle.

Käsittehistorioitsijalle tämä yksisuuntainen näkemys politiikasta on hyvinkin tuttu. Max Weberin käsiteparilla ilmaistuna Perelmanin asetelma on tilanne, joka vastaa *Herrschaft*-, ei *Macht*-käsitettä, koska osapuolten suhteet eivät ole *amorph* vaan rakenteellisesti asymmetrisiä (*Wirtschaft und Gesellschaft*, 28-29).

Tämän tyyppinen asymmetria on yleinen politiikkakäsitysten lähtökohta. Esimerkiksi Carl Schmittin tapa käyttää ratkaisua ystävästä ja vihollisesta (*Der Begriff des Politischen*, 26) on yhtä yksipuolinen 'suvereenin' ratkaisu: viholliselta eikä ystävältäkään ei kysytä sitä, haluavatko he kuulua tähän luokkaan. Sama koskee Bertrand de Jouvenelin – jonka aikaisempaan tuotantoon Perelmanilta löytyy viitteitä, mutta joka puolestaan ei viittaa Perelmaniin eikä retoriikkaan – tulkintaa politiikan alkeistilanteesta *De la politique pure* -teoksessa:

A kehottaa (*demande*) B:tä tekemään H:n. (mt., 107)¹⁰

Tämä ajatusmalli vastaa perelmanilaisen retoriikan peruskuviota yhden henkilön auditorin tilanteessa, jos 'pyytäminen' tulkitaan argumentoinniksi. Perelmania ja de Jouvenelia vastaan voi mm. Hannah Arendtin tavoin pitää toimijain moneutta politiikasta puhumisen edellytyksenä (ks. *Vita activa*, 14-15). Ilman tätä oletusta retorin ja auditorin konflikti näyttäytyy argumentoinnissa oudon asymmetrisenä: retorin on sopeuduttava siihen mitä hän olettaa auditorin hyväksyvän, mutta tälle ei anneta tilaisuutta vasta-argumentointiin.

Perelman puolustaa filosofista pluralismia ja edellyttää myös molemminpuolisuutta argumentointitilanteessa esimerkiksi silloin, kun hän puhuu kompromissista molempien osapuolten lähtöasemista poikkeavana tuloksena (Rhét, 89). Tältä kannalta tärkeä on myös Perelmanin oikeusfilosofian keskeinen periaate, ns. oikeudenmukaisuussääntö (*la règle de la justice*), jonka hän formuloi seuraavasti:

Oikeudenmukaisuussääntö vaatii samanlaisten olioiden tai saman kategorian tilanteiden käsittelemistä samalla tavalla. (TA, 294)¹¹

Konfliktiperspektiivistä lukien retorin ja auditorin suhteesta tulee poliittinen silloin, kun molemmat osapuolet tunnustavat toisensa poliittisiksi toimijoiksi tilanteessa. Vaikka Perelman ei käsittelekään retorin ja auditorin suhteen kääntämisen mahdollisuutta ja merkitystä toiminnan poliittisuudelle, myös hänen käsittelemänsä asymmetrinen konflikti tunnustaa molemmat osapuolet poliittisiksi, vaikkakin retorin ja auditorin poliittisuus on erilaista, kuten myös de Jouvenelin konseptiossa aloitteentekijällä (*l'instigateur*) ja vastaajalla (*appellé*). Tilanteen kääntymisen siten että auditori muuttuu retoriksi ja retori hyväksyy sen, että hän toimii myös auditorina, voidaan ymmärtää politisoinniksi siinä mielessä, että 'roolien' vaihdettavuus laajentaa toimijoiden poliittisesti toimimisen repertuaaria ja toisaalta myös intensivoi heidän välistään argumenttikamppailua.

Teesit ja argumentit

Retorin ja auditorin vastakohtaan lisäksi perelmanilaisen retoriikan peruskuvio sisältää myös vastakohtaan teesien ja argumenttien välillä, mikä käy ilmi myös retoriikan edellä siteeratusta kohdemäärityksestä. Retorin ja auditorin konfliktin välittää siis toiminnan tasolle kaksi eri politikoinnin figuuria. Sekä teesit että argumentit määrittävät toimintaa, mutta niiden merkitys sille on erilainen.

Jos lukee tarkkaan mainitun sitaatin, käy selväksi, että Perelmanille teesit ovat ensisijaisia toiminnassa. Argumentointi on aina suhteessa joihinkin teeseihin eikä ole ymmärrettävissä ilman niitä.

Se ei voi korvata teesejä, vaan ainoastaan tukea tai horjuttaa niiden hyväksymistä, joka puolestaan vaatii erityistä päätöstä. Vastakohta retorin ja auditorin välillä koskee ensisijaisesti teesejä, joihin on otettava kantaa puolesta tai vastaan. Uuden retoriikan argumentointiteoria edellyttää kuitenkin, että teesien hyväksymisessä ja sen kautta retorin ja auditorin suhteissa tapahtuvia muutoksia ei voi ymmärtää ottamatta huomioon argumenttien tuomaa välitystä. Myös argumenttien syrjään paneminen muuttaa sekä teesien hyväksymistilannetta että retorin ja auditorin suhteita.

Tällä näkemyksellä Perelman ottaa kantaa yhteen modernin poliittisen ja filosofisen debatin keskeiseen kiistaan, jossa ääripäinä ovat ultrarationalistit ja desisionistit. Polemiikissaan formaalisen logiikan evidenssi- ja todistusorientoitunutta argumentointitapaa vastaan Perelman korostaa sekä päätösten (*décisions*) ratkaisevaa merkitystä (vrt. Rhét, 411-423) että argumentoinnin ei-pakottavaa luonnetta.

Toisin kuin logiikassa, jossa argumentointi on pakottavaa, retoriikassa ei tunneta pakkoa. Ketään ei voi pakottaa kannattamaan tiettyä väitettä tai hylkäämään sitä jonkin ristiriitaisuuden vuoksi, johon se johtaisi. (Rhét, 87)¹²

Perusteena tälle on ero loogisen ristiriidan ja tekojen yhteensovittamattomuuden välillä. Retoriikassa on vain yhteensovittamattomuuksia, joita voi aina käsitellä eri tavoin ja joiden poistaminenkin aina vaatii erillistä päätöstä. Niillä argumentointi on myös aina suhteessa aikaan.

Aika sallii monenlaisia keinoja kiertää yhteensovittamattomuutta, ja ne tekevät argumentoinnista ei-pakottavaa. (Rhét, 456)¹³

Tällä polemiikilla formaalisen logiikan ajatusmallien retoriikkaan siirtämistä vastaan Perelman ottaa myös kantaa niitä ultrarationalisteja, jotka etsivät 'pakottavia' perusteita tai argumentteja, joita ei 'rationaalisesti' voi vastustaa. Juridisissa kirjoituksissaan Perelman eksplisiitisti puolustaa käsitystä, jonka mukaan samaan kysymykseen voi olla useita 'järjellisiä' (*raisonnable*) vastauksia. Ultrarationalistit à la Habermashan vaativat, karkeasti puhuen, jokaiselta kannanotolta

perusteluja, sallimatta oikeastaan sen puolustamista esimerkiksi pelkänä mielipiteenä tai provokatiivisena irrottautumisena sovinnaisesta. Tämä merkitsee teesien hyväksymistä koskevine päätösten itsenäisyyden uhraamista argumenttien painavuuden arvioinnille. Perelmanilaisesta(kin) näkökulmasta tämä ultrarationalismi on toivoton epäpoliittista, toimijan itsenäisen päätösvallan kiistämistä.

Mutta Perelman vastustaa myös käsitystä, jossa argumentoinnilla ei ole mitään merkitystä teesien hyväksymiselle tai hylkäämiselle. Mahdollisesti vihjaten Carl Schmittin¹⁴ tunnettuun teesiin, jonka mukaan ratkaisut 'syntyvät tyhjästä' ("aus einem Nichts geboren", *Politische Theologie*, 42), Perelman kirjoittaa:

Päinvastoin, yksin ratkaisu olisi tärkeä, ja kun ei olisi mitään motivoinnin järjestelmiä, ratkaisut eivät perustuisi mihinkään ja niiltä puuttuisi kaikki rationaalisuus, ne olisivat täysin mielivaltaisia ja niillä ei olisi mitään merkitystä tiedon muodostamiselle. (Rhét, 415, vrt. ED, 660)¹⁵

Perelmanilaisittain voi argumenttien suhteellista merkitystä teeseille puolustaa myös paljon pragmaattisemmin. Raaka desisionismi muuntaisi, kuten Perelman sitaatissa implikoi, teesit pisteittäisiksi kannanotoiksi, joiden välillä ei ole mitään yhteyttä. Perelmanin idea yhteensovittamattomuudesta heikkona analogiana loogiselle ristiriidalle mahdollistaa sen kannan puolustamisen, että yhteensovittamattomuuksia argumenttien tai teesienkään välillä ei voi hyväksyä, ellei tälle ole joitakin perusteita. Tähän liittyy Perelmanin esimerkki yhteensovittamattomuuden tuottamisesta mahdollisena hallituskriisin perusteena.

Kun pääministeri vahvistaa kannan, että jos tiettyä lakiesitystä ei hyväksytä, hallitus eroaa, hän asettaa yhteensovittamattomuuden esityksen hylkäämisen ja oman vallassapysymisensä välille. Tämä yhteensovittamattomuus on hänen ratkaisunsa tulos, eikä ole mahdotonta ajatella, että se on poistettavissa. (Rhét, 88)¹⁶

Perelman korostaa siis argumentoinnin merkitystä seikkana, joka pyrkii muuntamaan teesien hyväksymistä tai hyväksymien vahvuutta sen yleisön keskuudessa, jolle ne on kohdistettu. Tähän viittaa

myös seuraava muotoilu argumentoinnin tarkoituksesta:

Muutos auditorien keskuudessa, olipa kysymys sen muuntamisesta, mitä teesejä auditorit kannattavat, tai yksinkertaisesti kannatuksen intensiivisyydestä. (Rhét, 361)¹⁷

Mutta millainen merkitys on argumentoinnissa kannan ja poliittisen asetelman muutoksilla? Yhteensovittamattomuusargumentit voi yksinkertaisesti sysätä syrjään, ikään kuin odottaen että ajan mittaan niiden näennäisyys kävisi ilmeiseksi. Perelmanin konseption mukaan kuitenkin argumentit on aina noteerattava ja otettava vakavasti. Hän kirjoittaa tästä *Logique et rhétorique* -artikkelissa:

Jotta retorista argumentointia voisi syventää, on tärkeää että retori antaa arvoa sille, että toiset kannattavat teesiä, samoin kuin se että puhuja kuuntelee niiden korvilla, joille hän suuntaa puheensa. (Rhét, 79)¹⁸

Vakavasti ottamiseen sisältyy mahdollisuus varautua siihen, että tulee vastustajien argumenttien käännettämäksi teesin hyväksymisen tai hylkäämisen suhteen (Rhét, 385). Tämä ei kuitenkaan koske kaikkea argumentointia, vaan esimerkiksi asianajajille on Perelmanin mukaan tunnusomaista kuunnella vastapuolen argumentointia vain löytääkseen sille vasta-argumentteja (Rhét, 102). Tätä jo sofistisesta retoriikasta tuttua argumentin käyttöä vastaan Perelman asettaa Aristoteleen forensisen retoriikan mallin mukaisesti valistuneen tuomarin paradigmaksi retoriselle argumentoinnille.

Suhteessa retorin ja auditorin konfliktitilanteeseen merkitsee luottamus tuomariin epäpolitisovaa askelta. Perelmanille tuomarin päätöksiin sisältyy toki poliittinenkin ulottuvuus: ne eivät ole lain eivätkä logiikan sitomia, vaan päätökset perustuvat harkintaan, joka mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon eri näkökohdat ja punnitsee niiden arvoa. Artikkelit *Ethique et droit* -kokoelmassa viittaavat siihen, että Perelman on ajan myötä löytänyt yhä enemmän seikkoja, jotka tuomarin on otettava huomioon päätöksissään. Mutta itse tuomarin paradigmaedellyttää, että oikeus asetetaan (muun) politiikan yläpuolelle siinä mielessä, että tilanteessa toimivat retorit ja auditorit

hyväksyvät sen, että on olemassa instanssi, joka ratkaisee heidän välisiä kiistakysymyksiään.

Tuomariparadigman käyttökelpoisuutta ja poliittista merkittävyyttä ei tietysti voida kiistää, kysymys on vain siitä, sopiiko se kaikkien kiistakysymysten käsittelyyn. Kansainvälisessä oikeudessa ero kahden riitojen tyyppin, *différend* ja *litige*, välillä näyttää olevan vain aste-ero. Jean-François Lyotard korostaa sofistisen retoriikan inspiromassa teoksessaan *Le différend* (1983) kuitenkin sitä, että *le différend* on riitatyyppi, joka eroaa *litigestä* siinä, että sen suhteen tuomarin ratkaisu ei tule kysymykseen. Perelmanin kanta voidaan tällä sanastolla tulkita ohjelmaksi redusoida kaikki riitakysymykset *litige*-tasolle. Sen sijaan Lyotardille politiikan ero oikeudenkäyttöön näyttäytyy juuri kiistakysymysten *différend*-luonteesta: politiikan arvioinnissa ei voi olla osapuolten yläpuolelle asettuvia tuomareita.¹⁹

Tämän keskustelutaustan kautta voi tämentää Perelmanin käsitystä poliittisen ja oikeudellisen suhteista. Siitä hän kirjoittaa vuonna 1982 seuraavasti:

Auktorisoitu ratkaisu edellyttää, että sitä varten muodostetut toimielimet eivät ole kiistanalaisia, tai ainakin jos ne sitä ovat, on olemassa instanssi, joka viime kädessä säätelee toimivaltakonflikteja. Näiden välineiden puuttuessa riitojen (*litiges*) sovittelu ei ole oikeudellinen kysymys vaan siitä tulee poliittinen, jonka sovittelu tehdään pakon (*force*) avulla. (ED, 663)²⁰

Hans Morgenthau (erit. 1933) varhaistyöt kansainvälisestä oikeudesta korostavat sitä, että oikeudellisetkin kysymykset sisältävät poliittisen aspektin ja kääntäen. Perelman taas puoltaa sovinnasta näkemystä poliittisten ja oikeudellisten kysymysten keskinäisestä poissulkevuudesta, sen sijaan että eksplikoisi Morgenthauin tavoin käsitteet riippumatta toisistaan, mikä mahdollistaisi sekä politiikan oikeudellisuuden että oikeuden poliittisuuden tutkimisen. Perelmanin erottelu tuntuu jo aristotelisen retoriikankin kannalta epäilyttävältä: forensisen retoriikan vastakohtana 'poliittisuus' ei tässä suinkaan viittaa deliberointiin monien muodostamassa yleisössä, vaan 'voimasta' tulee poliittisen kriteeri. Tällaista puhetapaa epäilemättä tapaa tietyissä konteksteissa, kuten konsensuaalisessa juristikielessä. Mutta

puhe pakosta (*force*) on tässä yhteydessä joko metafora kaikelle auktoritatiivisen instanssin kiistävälle ratkaisun tyyppille tai se suorastaan sivuuttaa muut kuin fyysiseen pakkoon perustuvat kriteerit, esimerkiksi äänen lukumäärän käytön auktoritatiivisen ratkaisun perusteena (vrt. esim. Weber 1917, 167-172).

Perelmanin tuomariparadigma, joka pyrkii kiistämään auktoritatiivisen ratkaisun poliittisuuden, edellyttää tietynlaista ideologista yhtenäiskulttuuria, jossa rajattukin siviilivastarinta koetaan anarkiaan, luonnontilaan tms. johtavaksi. Antiikkinen vastapositio tälle on Protagoraan tunnettu näkemys retoriikasta keinona 'vahvistaa heikompa *logosta*' (tästä vrt. esim. Romilly 1988, erit. 100-101). Modernisti ilmaisten: tuomarin ratkaisun auktoritatiivisuuden kiistäminen merkitsee tilanteen politisointia, suljetuksi tarkoitettua kiistan uutta avaamista. Tai retoriikan kielellä: edes tuomariretoria ei voi kohottaa sellaiseen asemaan, jonka ratkaisu olisi riippumaton auditorien hyväksynnästä.

Modernien politiikkakäsitysten kannalta pelkkä voimainmittelo näyttää oikeastaan epäpoliittiselta. Arendtin *Vita activassa* ja *On violencessa* eksplikoima ero valmistamiseen suuntautuvan voiman (*force, Kraft*) ja toimintaan eli politiikkaan suuntautuvan vallan (*power, Macht*) välillä on hyvin tunnettu. Myös Sartren *Critiquen* toisen osan alun nyrkkeilyesimerkki toimii metaforana politiikalle. Sartren mukaan nyrkkeilyssäkin ottelujen järjestäjät pyrkivät voiman funktionalisointiin, joka vieraannuttaa ottelijoita suvereenisuudestaan ja siten epäpoliittisoi voiman käyttöä. Sikäli kun ottelijat säilyttävät suvereenisuuttaan kamppailussa, heidän toimintansa poliittisuus näytättyy siinä, että otteluissa ei heillekään ole kysymys vain voiman manifestoinnista, vaan myös eksistentiaalisista ja strategisista valinnoista oman elämänsä suhteen (vrt. myös Palonen 1992). Vastavasti Max Weberin näkemys politiikasta 'vallan' mediumin, tarkemmin sanoen 'valtaosuuksien' ja 'vallanjakoon vaikuttamisen', tavoitteluna (vrt. Weber 1919, 36-37), nojaa käsitykseen vallasta mahdollisuus- tai tilaisuuskäsitteenä (*Chance*), joka ei redusoidu voimaan tai väkivaltaan, jotka ovat vain yksi valtamediumin kysymykseen tuleva lähde (tulkinnasta, ks. Palonen 1994).

Perelmanin tuomariparadigma edellyttää, että retorin ja auditorin konflikti teeseistä ja argumentointi niiden suhteen on sidoksissa tiet-

tyyn yhteiseen kehykseen. Retorilta ja auditorilta edellytetään konsensusta tämän kehyksen hyväksymisestä, mitä Perelman tulkitsee siten, että ne muodostavat keskenään 'ongelmayhteisön'.

Sen, joka esittää teesin ja sen, jonka kannatuksen teesin esittäjä haluaa voittaa, tulee jo muodostaa yhteisö (*communauté*) yksin sen seikan perusteella, että heidän mielenkiintonsa kohdistuu samaan ongelmaan. (Rhét, 87, vrt. TA, 73)²¹

Tämä yhteisö on tietysti formaalinen, ongelma- ja tapauskohtainen eikä mikään tönnesläinen *Gemeinschaft*. Kysymys on pikemminkin siitä, että osapuolet suostuvat puhumaan keskenään. Vaikka em. sitaatti antaisi mahdollisuuden tulkintaan, että ongelma ja yleisö määrittävät *ad hoc* sen mikä näyttäytyy 'yhteisönä', Perelmaninkin teksteistä löytyy nykykeskustelun termein ilmaisten 'kommunitarismiin' vivahtavia sävyjä, kuten klassisistinen polemiikki 'anarkiaa' vastaan hänen juridisissa kirjoituksissaan (vrt. ED, 212, 229, 401). Hän näyttää etenkin juridisissa teksteissään hyväksyvän sovinnaisen ajatuksen, että olisi olemassa jokin kvasiluonnollinen yhteisö – valtio, yhteiskunta tai kansakunta – joka olisi konfliktien yläpuolella.

Politiikan mikromaailma mahdollistaa sen, että substantiaaliset ja pysyvät yhteisöfiguurit tulisi eliminoida Occamin partaveitsellä. Se kvasiluonnollinen järjestys, joka yhteisöoppihin sisältyy – myös liberaaleilla kuten Rawlsin *Political liberalism* osoittaa – on nominalistisissa, 'yhteiskunnanvastaisissa' konseptioissa Weberistä alkaen tulkittu sekä poliittisesti tukahduttavaksi että yhteenliittymien kontingentin, rajallisen, väliaikaisen ja välineellisen luonteen ymmärtämistä estäväksi. Myös politologioiden olisi korkea aika luopua puhumasta 'poliittisista järjestelmistä' ja konstruoida analyttisiä välineitä 'järjestelmättömän' politiikan käsitteellistämiseen. Esimerkiksi Ulrich Beckin (1986, 1993) *polityn* ulkopuolella ilmenevää poliittisuutta ilmaiseva 'subpolitiikka' voidaan nähdä avauksena tähän suuntaan (ks. Palonen 1995), kohti politiikan mikromuotojen ja niiden kontingenttien kombinointien tutkimista (vrt. Palonen 1993).

Perelmanilaisen retoriikan peruskuvio – retori-auditori- sekä teesi-argumentti -suhteet – tarjoaa erinomaisen mielenkiintoisen näkökulman tutkia politiikan mikromaailmaa. *Traité de l'argumentation*

-teoksen diskussio argumentoinnin edellytyksistä, tekniikoista ja strategioista, sisältää kiintoisia välineitä politiikan mikromaailman analyysiin, riippumatta siitä, sitoutuuko perelmanilaiseen malliin vai käyttääkö jotakin muuta perspektiiviä. Kriitikkini kohdistuu Perelmanin klassisistiseen painolastiin, jonka poisheittäminen on edellytys sille, että hänen 'politiikkakäsityksellään' on heuristista arvoa myös maailmassa, jossa politiikka näyttäytyy monien ja vain fragmentaarisesti yhteismitallisten pelien kompleksina.

Politiikan retoriset asymmetriat

Tulkintani perelmanilaisen politiikan mikromaailmasta retorin ja auditorin kamppailuna argumenteilla teeseistä, sisältää myös perspektiivin politiikan erityisretoriikkaan. Toisin sanoen konfliktiperspektiiviä toimijain suhteissa vastaa negaatiofiguurien ensisijainen merkitys argumentoinnissa. Poliitikassa on kysymys argumentoinnin tilanteesta, jossa teesin vastustus on auditorille sen kannatusta tärkeämpää, jolloin vastaavasti retorin argumentoinnissa auditorin provosointi on suostuttelua tärkeämpi. Tämä tulkinta spesifioi sitä, miten politiikan erityisretoriikan historialliset lähtökohdat ovat pikemminkin sofistisessa kuin aristotelisessä retoriikassa.

Retoriikan ei-pakottavaan luonteeseen sisältyvät mahdollisuudet kiistää argumentointi tai jopa vetää takaisin kerran annettu kannatus teesille.

Retorisessa argumentoinnissa kaikki voidaan milloin tahansa kysenalaistaa; hyväksyntä voidaan aina perua. (Rhét, 87)²²

Politiikan retoriikassa voidaan siis lähteä oletuksesta, että vastustus on paradigma ja kannatus poikkeustapaus. Ne ovat kuitenkin molemmat kiinnostavia tilannetta ja osapuolten suhteita muuttavina tekijöinä. Argumentointi näyttäytyy tällöin toimintana, joka pitää tilannetta liikkeessä, sillä myös argumentin kiistäminen muuttaa tilannetta, sekä teesin ja argumenttien välistä linkkiä että retorin ja auditorin välistä suhdetta. Poliitiikan erityisretoriikassa on kysymys tämän tilanteen muutoksen detaljoidusta tarkastelusta.

Tältä kannalta voi kiinnittää huomiota siihen nyanssieroon argumentoinnin tavoitteenasettelussa, joka edellä siteerattuun v. 1950 artikkeliin verrattuna tulee näkyviin sekä *Traitéssa* että *L'empire rhétoriqueessa*.

Tämän teorian kohteena on tutkimus niistä diskursiivisista tekniikoista, jotka mahdollistavat provosoinnin tai vahvistamisen auditorien hyväksyttäväksi esitettyjen teesien kannatuksen suhteen. (TA, 5; ER, 23)²³

Mitä *provoquer*-verbi tässä yhteydessä tarkoittaa? Sekä lauseyhteys että Perelmanin tuotannon konsensusorientoituminen (vrt. esim. ER, 36) antaisivat perusteita väittää, että kyse on vain teesien kannatuksen aikaansaamisesta tai tekemisestä eksplisiittiseksi. Mutta verbi-valinta ja poikkeaminen aikaisemmasta *obtenir*-formulasta antaa aiheen kysymykseen, eikö provosoinnin tarkoitus olekin toinen kuin hyväksynnän aikaansaaminen. Suostuttelut ym. sovinnaiset määrätykset retoriikan käytön tavoitteista ovat politiikan kannalta kovin yksinkertaisia. Ei ole vaikea löytää tilanteita, joissa argumentointi ei suinkaan suuntaudu suostutteluun vaan pikemminkin yleisön provosointiin. Esimerkiksi mainitsemani Protagoraan pyrkimys vahvistaa heikompaan *logosta* on klassinen ilmaisu tälle poliittisen retoriikan lajille. On vaikea uskoa, etteikö Perelmankin olisi nähnyt tällaisia tilanteita reaaliksi mahdollisuuksiksi juuri poliittisessa retoriikassa.

Selvää on, että perelmanilaisen retoriikan perusidea, jonka mukaan retorin tulee suhteuttaa (*adapter*) argumentointinsa yleisöönsä ei merkitse gallup-demokraattista yleisön mielipiteisiin mukautumista, vaan pikemminkin niiden liikuttamista suhteessa teeseihin. Muuten kukaan retori ei saisi aikaan 'epämiellyttäviä päätöksiä', eikä olisi mahdollista revisoida yleisön lukkiintuneita ennakkokäsityksiä. Esimerkiksi Max Weberin *Politik als Beruf* on täynnä provosointeja erilaisten yleisökonstruktioiden suuntiin.

Teesin ja argumenttien suhteista käsin voi myös ymmärtää provosoivan retoriikan mahdollisuutta ja merkittävyyttä politiikassa. Spesifisten argumenttien käyttö on usein tarpeen, jotta voi irrottautua joistakin samasta teesiä puolustavista, esimerkiksi välttää sen että ydinvoiman vastustus kompromettoituu, kun sitä voi tehdä myös

fasistisin perusteluihin. Omintakeisilla argumenteilla poliittikkoretori voi yleensäkin profiloitua poliittisesti ja ottaa etäisyyttä myös innokkaiisiin kannattajiinsa. Näissä tapauksissa on kysymys politiikasta, jossa argumentit saavuttavat tietyn itseisarvon esimerkiksi poliittisten kenttien jakoperusteina. Poliittisesti juonikas argumentointi on myös omiaan murtamaan argumentoinnin kehyksen kvasiluonnollisuutta, joko sulkemaan osan yleisöstä pois pelistä tai korostamaan retorin omaa suvereenisuutta, jolla hän irrottautuu yleisö- ja yhteisösiteistään.

Politiikkakäsityksenä perelmanilainen 'argumentin politiikka' on tietysti rajallinen. Toiminnan poliittisuuden kielellistä aspektia ei suinkaan voi rajata argumentointiin, vaan tämä kadottaa helposti mm. politiikan ironiset ulottuvuudet (vrt. tästä Seery 1991). Samoin Perelmanin konseptiossa ne teesit, joita argumentointi koskee, otetaan ikään kuin valmiina, kysymättä niiden alkuperää ja valintaa ja merkitystä. Vaikka *Traité* sisältää kiintoisat luvut argumentoinnissa 'annettujen seikkojen' (*les données*) valinnasta ja esitystavasta (s. 154-248), joita voi laajemminkin käyttää politikoinnin ja politisoinnin valinta- ja tematisointikysymyksiin, Perelmanin näkökulma on yksipuolisesti argumentoinnissa.

Chaim Perelmanin 'politiikkakäsitys' on implisiittinen, jotakin minkä eksplikointi edellyttää asettumista hänen retorisen ohjelman sa ulkopuolelle, käsittehistoriaan ja toisenlaisiin retoriisiin konseptioihin. Tämä taas edellyttää tiettyjä identifiointeja, erotteluja ja luokitusten uusia tulkintoja, jotka vievät Perelmanin oman kiinnostuksen horisontin ulkopuolelle. Kuitenkin tämäntapaisella perelmanilaisen ajattelun yksipuolisella jatkamisella hänelle vieraisiin suuntiin voi hänen teksteistään löytää heuristista välineistöä politiikan retoriselle luenlalle yleensä.

Viitteet

¹ Esitetty alunperin ruotsiksi nimellä *Argument som politik* seminaarissa *Retorik och politisk diskurs*, Uppsala, 6.-8. maaliskuuta 1992. Käännöstä tehdessäni olen kuitenkin revisoinut sisältöä ja joissakin suhteissa viitannut kirjallisuuteen, jota ei alkuperäisversiossa vielä ollut käytettävissä tai kirjoitettu. Kiitän myös *Kosmopoliksen* toimitusta kommenteis-

- ta, jotka olen osin noteerannut. Lehden julkaisemaan versioon on kuitenkin tehty joitakin suorastaan harhaanjohtavia ”suomennoksia” ym. otsikosta alkaen. Ne olen palauttanut käsikirjoitusasuunsa.
- ² Käytän Perelmanin (osin yhdessä Lucie-Olbrechts-Tytecan kanssa kirjoitetuista) teksteistä tässä seuraavia kokoelmia *Traité de l'argumentation* (lyh. TA), *L'empire rhétorique* (ER), *Rhétoriques* (Rhét) ja *Ethique et droit* (ED). Suomennokset ovat Leena Subran avustamana tehtyjä raakakäännöksiäni, joiden käyttämiseen retorisen terminologian kääntämisen mallina on suhtauduttava varauksin.
 - ³ L'argumentation... est avant tout une action.
 - ⁴ On connaît la dépréciation qu'on fait subir à certains énoncés en les qualifiant de 'mots', par opposition aux 'choses'. La distinction entre ce qui est 'verbal' et ce qui est 'réel' n'est toutefois qu'un des modes de dépréciation attachés à des différenciations des niveaux. (*De la temporalité, Rhét.*, 448).
 - ⁵ La nature même de la délibération et de l'argumentation s'oppose à la nécessité et à l'évidence, car on ne délibère pas là où la solution est nécessaire et l'on n'argumente pas contre l'évidence (TA, 1).
 - ⁶ Ces deux empêchements à l'univocité, surprise toujours possible de l'expérience nouvelle, obligation dans certains cas d'aboutir coûte que coûte à une décision, ne sont que le double aspect d'un même phénomène: l'intrusion du contingent, du non prévu, auquel il faut faire face.
 - ⁷ L'étude des moyens d'argumentation, autres que ceux relevant de la logique formelle, qui permettent d'obtenir ou d'accroître l'adhésion d'autrui aux thèses qu'on propose à son assentiment.
 - ⁸ Suomennoksen eri vaihtoehtoilta on erilaisia vivahteita. Reetori on roomalainen virkamies, reetori viittaa traditionaaliseen 'kaunopuhujaan', näistä erotukseksi käytän retoriikan teknisenä terminä muotoa retori, joka mm. paremmin sisältää myös kirjallisen tai kuvallisen esityksen. Auditori puolestaan on tekninen termi, joka viittaa yhden toimijan yleisöön.
 - ⁹ L'argumentation..., qui sollicite une adhésion, est avant tout une action: action d'un individu qui l'on peut appeler... l'orateur, sur un individu, que l'on peut appeler... l'auditeur, et cela en vue de déclencher une autre action.
 - ¹⁰ A demande à B d'accomplir l'action H.
 - ¹¹ La règle de justice exige l'application d'un traitement identique à des êtres ou à des situations que l'on intègre à une même catégorie.
 - ¹² Tandis que, en logique, l'argumentation est contraignante, il n'y pas de contrainte en rhétorique. On ne peut être obligé d'adhérer à une proposition ou obligé d'y renoncer à cause d'une contradiction à laquelle on serait acculé.

- ¹³ Le temps permet toute sorte d'échappatoires qui rendent l'argumentation non contraignante.
- ¹⁴ Schmittiä ei Perelman kertaakaan mainitse nimeltä. Erityisesti ranskalaisella kielialueellahan Schmittillä on näihin päiviin asti ollut natsikauden kannanottojensa vuoksi huono maine, jota Perelman juutalaisena ei voinut sivuuttaa, mutta muualtakin Perelmanin tuotannosta on löydettävissä implisiittisiä Schmitt-polemiikkeja.
- ¹⁵ Par contre, seule la décision serait importante, en l'absence de tout système permettant la motiver: mais alors les décisions n'étant fondées sur rien et dépourvues de toute rationalité, seraient entièrement arbitraires et ne contribueraient aucunement à l'élaboration du savoir.
- ¹⁶ Lorsqu'un premier ministre affirme que si tel projet de loi n'est pas admis, le cabinet sera démissionnaire, il établit une incompatibilité entre le rejet du projet et son maintien au pouvoir. Cette incompatibilité est le résultat de sa décision et il n'est pas inconcevable qu'on puisse la lever...
- ¹⁷ ...un changement dans le chef des auditeurs, qu'il s'agisse de modifier les thèses mêmes auxquelles ils adhèrent ou simplement l'intensité de cette adhésion.
- ¹⁸ Pour que l'argumentation rhétorique puisse se développer, il faut que l'orateur attache du prix à l'adhésion d'autrui et que celui qui parle ait l'oreille de ceux auxquels il s'adresse...
- ¹⁹ Myös tässä suhteessa rinnastus Carl Schmittiin on huomionarvoinen. Dosentinväitöskirjassaan *Gesetz und Urteil* Schmitt pitää sitä, että 'toinen tuomari' olisi tehnyt saman päätöksen, 'oikean' ratkaisun kriteerinä, kun sen sijaan hän teoksissa *Die Diktatur* ja *Politische Theologie* siirtyi tilanteeseen, jossa ei voi olla tuomaria, nimittäin suvereenin ratkaisuun poikkeustilasta.
- ²⁰ Il faut que les organes qualifiés pour prendre une décision autorisée ne soient pas contestés, ou du moins, s'ils le sont, il y ait une instance chargée, en dernier ressort, de régler les conflits de compétence. En l'absence de pareilles dispositions, le règlement des litiges échappe au droit, et devient une question politique, dont le règlement se impose par la force.
- ²¹ Il faut que celui qui développe sa thèse et celui qu'il veut gagner forment déjà une communauté, et cela par le fait même de l'engagement des esprits à s'intéresser à un même problème.
- ²² Dans une argumentation rhétorique tout peut toujours être remis en question; on peut toujours retirer son adhésion.
- ²³ L'objet de cette théorie est l'étude des techniques discursives permettant de provoquer ou d'accroître l'adhésion des esprits aux thèses qu'on présente à leur assentiment.

Kirjallisuus

- Arendt, Hannah (1958/1960): *Vita activa*. München: Piper 1981.
- Arendt, Hannah (1969): *On Violence*. Teoksessa *Crises of the Republic*. Harmondsworth: Pelican 1973.
- Aristoteles. *Rhetorik*. Toim. Frank. G. Sievecke. München: Fink 1988.
- Baker, Keith M (1990): *Inventing the French Revolution*. Cambridge: CUP.
- Beck, Ulrich (1986): *Risikogesellschaft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Beck, Ulrich (1993): *Die Erfindung des Politischen*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- de Jouvenel, Bertrand (1963): *De la politique pure*. Paris: Calmann-Lévy 1977.
- Liotard, Jean-François (1983): *Le différend*. Paris: Minuit.
- Morgenthau, Hans (1933): *La notion du 'politique' et les différends internationaux*. Paris: Sirey.
- Palonen, Kari (1983): Politics as a dramatic action-situation. Teoksessa Ilkka Heiskanen & Sakari Hänninen (eds): *Exploring the basis of politics* 13-31. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Palonen, Kari (1985): *Politik als Handlungsbegriff. Horizontwandel des Politikbegriffs in Deutschland 1890-1933*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Palonen, Kari (1989): *Die Thematisierung der Politik als Phänomen. Eine Interpretation des Begriffs Politik im Frankreich des 20. Jahrhunderts*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Palonen, Kari (1992): *Politik als Vereitelung. Eine Interpretation der Politikkonzeption in Jean-Paul Sartres 'Critique de la raison dialectique'*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Palonen, Kari (1993): From policy and polity to politicking and politicization. Teoksessa Kari Palonen & Tuija Parvikko (toim): *Reading the political* 6-16. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Palonen, Kari (1994): *Power-as-a-Chance. Max Weber's political innovation: sources, revisions, recontextualizations*. Esitelmä symposiumissa Power, Possibility, Action, Tampere jouluku 1994.
- Palonen, Kari (1995): Die jüngste Erfindung des Politischen. Ulrich Becks 'Neues Wörterbuch des Politischen' aus der Sicht der Begriffsgeschichte. *Leviathan* 23, 417-436.
- Palonen, Kari (1997): *Das Webersche Moment*. IIm. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Perelman, Chaïm (1976): *Logique juridique*. Paris: Dalloz.
- Perelman, Chaïm (1977): *L'empire rhétorique*. Paris: Vrin 1988 (ER)
- Perelman, Chaïm (1982): *Rhétorique et politique*. Teoksessa Maurice Crans-

- ton & Lucy Mair (toim): *Langage et politique*. Bruxelles: Bruyant.
- Perelman, Chaïm (1989): *Rhétoriques*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles (Rhét.).
- Perelman, Chaïm (1990): *Ethique et droit*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles (ED)
- Perelman, Chaïm & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1958): *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles 1983 (TA).
- Plantin, Christian (1990): *Essais sur l'argumentation*. Paris: Kimé.
- Pocock, J.G.A. (1975): *The Machiavellian Moment*. Princeton: UP 1990.
- Rawls, John (1993): *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Romilly, Jacqueline (1971): *Les grands sophistes dans L'Athènes de Pericles*. Paris: Fallois.
- Sartre, Jean-Paul (1985): *Critique de la raison dialectique II*. Toim. Arlette Elkaim-Sartre. Paris: Gallimard.
- Schmitt, Carl (1912): *Gesetz und Urteil*. München: Beck 1969.
- Schmitt, Carl (1921): *Die Diktatur*. Berlin: Duncker& Humblot 1978.
- Schmitt, Carl (1922): *Politische Theologie*. Berlin: Duncker& Humblot 1979.
- Schmitt, Carl (1932): *Der Begriff des Politischen*. Berlin: Duncker& Humblot 1979.
- Seery, John Evan (1991): *Political Returns. Irony in Politics and Theory from Plato to the Antinuclear Movement*. Westview Press: Boulder.
- Weber, Max (1917): *Wahlrecht und Demokratie in Deutschland*. Max-Weber-Studienausgabe I/15. Tübingen: Mohr 1988.
- Weber, Max (1919): *Politik als Beruf*. Max-Weber-Studienausgabe I/17. Tübingen: Mohr 1994.
- Weber, Max (1922): *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr 1980.

Henkilökohtaisen poliittisuus, Protagoras ja EY¹

Aristotelesta on usein nimitetty ensimmäiseksi politiikan tutkijaksi. Retorisen käänteän jälkeinen politologia menee kuitenkin hieman kauemmaksi, korostaa sofistiiikan, retoriikan ja politologian yhteyttä. Aristoteles katsoo *Retoriikassa* (1335b) sofistisiin viitaten, että aikaisemmin on tyydytty opettamaan suostuttelun käytäntöjä, mutta hän tutkii teoriaa suostuttelusta. Nykytutkimuksen mukaan tämä on kuitenkin 'sokraattiselle koulukunnalle' tyypillistä sofistien aliarviointia².

Erityisesti ranskalaisen antiikintutkijan Jacqueline Romillyn teos *Les grands sophistes dans L'Athènes de Péricles* purkaa huolellisesti jälkiviisautta ja korostaa jo sofistien ohjelmaan sisältyneen useiden 'modernien' tieteenalojen, kuten politologian, lähtökohdat (erit. s. 113-114). Sofistinen retoriikka ei suinkaan rajoittunut puhetaidon käytäntöjen opettamiseen. Ehkä merkittävin sofisti on Abderan kaupungista kotoisin ollut Protagoras, joka kuului Perikleen ystäviin ja konsultteihin. Platonin *Protagoras*-dialogiin (319a) sisältyy sitaatti Protagoralta, joka tekee politologiasta eräänlaisen *opin politikoinnin taidosta*.

Politikè technèn kohteena on ranskalaisen formulana³ mukaan

”de savoir bien administrer ses affaires et celles de la cité.” (sit. Romilly 1971/1988,23)

tai hieman pidemmin

”L’objet de mon enseignement, c’est la prudence pour chacun dans l’administration de sa maison et, quant aux choses de la cité, la capacité d’y intervenir mieux que personne par la parole et par l’action.” (sit. mt. 223, vrt. myös 252)

Esitykseni tarkoitus on demonstroida sanansaivartelun taitoa esittämällä sekä kontekstualisoiva että dekontekstualisoiva tulkinta tuosta formulasta.

Protagoraan formula käyttää asioiden hoitoon tai järjestämiseen viittaavaa verbimuotoa, joka turhaan yksinkertaistaa sitä, mitä taitoja politikoinnilta jo poliiksen kontekstissa on vaadittu. Mutta unohtetakaan tämä ja tarkasteltakoon itse em. lyhemmän formulaa kahta osaa, omien ja poliiksen asioiden toisiinsa sitomisen tapaa. Retorisen luennan kannalta on kiinnostettava huomiota kahteen seikkaan, nimittäin järjestykseen ja konjunktion. Juuri näillä tietoisesti pelataan Protagoraan formulassa, politikoidaan suhteessa aikalaisten konseptioihin.

Henkilökohtainen on poliittista

Mitä siis merkitsee se, että omien asioiden järjestämisestä puhutaan ennen kuin poliiksen asioiden järjestämisestä? Kontekstualisoivalle luennalle pitempi formula antaa vihjeen siitä, että ’omissa asioissa’ on kysymys ensisijaisesti siitä, mikä poliiksen kontekstissa kuuluu ’oikoksen’ piiriin (vrt. ranskan *maison*). Toisin sanoen sofistisen kriitikin eräs aspekti on, että politikoinnin taito ei rajoitukaan poliikseen, vaan koskee myös oikoksen asioiden järjestämistä.

Antiikkisen ajattelun valtavirrassa ja koko sitä seuraavassa myöhemmässä poliittisessä teoriassa (vrt. esim. Sternberger 1978) poliiksen ja oikoksen vastakkainasettelu on käsitetty ehdottomaksi ja ’poliittinen’ on sen mukaisesti rajattu poliiksen piiriin, ts. vapaiden ja tasa-arvoisten miesten julkisten ja näkyvien suhteiden pelikenttään. Vastakohtana ’poliittiselle’ toiminnalle oikoksen piiriä koskevaa toimintaa nimitetään ’despoottiseksi’. Kun Protagoras katsoo politi-

kan taidon koskevan myös oikosta, tämä merkitsee sitä, että oikoksen piirin ihmisten väliset suhteet – aviomiehen suhde vaimoon, vanhempien suhde lapsiin, isäntäväen suhde orjiin – eivät olekaan välttämättä despoottisia, vaan nekin voidaan politisoida, ts. niidenkin suhteen on pelivaraa, ne voidaan muotonsa tai oikeutuksensa suhteen tehdä valinnan, kiistan ja muutoksen kohteeksi.

Näin poliksen ja oikoksen ero menettää nykykielellä puhuen sektooraalisen luonteensa ja poliittinen näyttäytyy aspektikäsitteenä. Protagoraan käsitys politikoinnin taidosta on siten aktuaalisempi kuin Platonin tai Aristoteleen polis-teoriat. Protagoraan formulasta on jo luetavissa esiin teesi henkilökohtaisen poliittisuudesta, ei vain yksityisen piirin politisoinnin vaan – suppeampaa muotoilua dekontekstualisoiden lukien – myös politiikan elämäntapaparadigman mielessä (termistä vrt. esim. Offe 1987).

Myös kontekstualisoiva lukutapa nostaa esiin elämäntavan valintojen politisoinnin ja niillä politikoinnin sofistisen poliittisen taidon eräänä aspektina. Kleisteneen ja Efiälteen reformien jälkeisellä kaudella demokratisoidussa ateenalaisessa poliksessa jokaisen kansalaisen (*polités*) tai – tähän kontekstiin viittaavaa uutta suomennostani (vrt. Palonen 1991) käyttääkseni – jokaisen *poliitin* edellytettiin ottavan kantaa poliksen asioihin kansankokouksissa, kansantuomoistumuissa, *demos*-piirikunnissa jne. Protagoraan teesin voi tulkita sisältävän myös sen ajatuksen, että tällainen politisoituminen, Christian Meierin (1980) mukaan ateenalaisten 'poliittisen identiteetin' muodostuminen, välittyy myös omaa elämää koskeviin tekoihin ja ratkaisuihin.

Protagoras, kuten valtaosa sofisteista, ei ollut *polités* vaan muukalainen Ateenassa. Kun politikoinnin taito käsitetään kohdistuvaksi myös ja ensisijaisesti omaan elämään, tämä antaa tilaisuuden politikointiin myös muukalaisille. Toisin sanoen ateenalainen politisoitumiskokemus ei rajoitu yksin paikallisiin poliitteihin, vaan sisältää haasteen myös maassa eläville muukalaisille, ymmärtää oman elämänsä tapaa koskevat valinnat poliittisiksi⁴. Sofistien oma käytäntö, puheym. politikointitaitojen opettaminen maksusta ateenalaisnuorukaisille, sisältää myös viitteen siihen, että tuolloin muukalaiset olivat jo oppineet taidon 'puhuen ja toimien sekaantua poliksen asioihin' ilman äänioikeuttakin.

Kreikkalaiseen polis-konseptioon mm. Max Weber (vrt. *Wirt-*

schaft und Gesellschaft, 805, 809) on nähnyt sisältyvän nykyihmisille sietämätöntä valtaa sekaantua yksilön elämään. Protagoras-sitaatti viittaa siihen, että sofistit ottavat etäisyyttä tähän ajatustapaan, pääty-mättä kuitenkin siihen, mitä Benjamin Constant (1819) kutsuu 'moderniksi vapauskäsitteeksi', joka näkee yksityisen piirin vapauden vapautena politiikasta. Pikemminkin sofistit muukalaisina olivat tyytyväisiä siihen, että heidän ei tarvinnut kerran kuussa mennä koko päiväksi kansankokouksiin ja välissä osallistua vielä muihin kokouksiin, vaan he saattoivat sekaantua poliiksen asioihin epäsuoremmin ja heille vastaavasti jäi enemmän aikaa oman elämänsä politisointiin.

Protagoraan käsitystä omien ja poliiksen asioiden suhteista voi kutsua nominalistiseksi. Romillyn (mt., 195-196) mukaan Protagoras faktisesti lähestyy eräänlaista sopimusteoriaa. Tämä mahdollistaa vahvan dekontekstualisoivan tulkinnan siitä, mikä merkitys omien ja poliiksen asioiden järjestämisen järjestyksellä on Protagoraan formulassa. Polis, valtio, yhteiskunta ym. figuurit eivät ole mitään itse-näisiä yksiköitä, vaan niiden olemassaolo on kontingenttia, yksilö-tasoisten tekojen ja ratkaisujen yhteenkietoutumisten tulosta. Ne ovat eri yksilöiden omaa elämää koskevien päätösten erilaisten kontrol-loimattomien linkkien tuottamia merkityskivettymiä. Protagoraan ehkä tärkein oppi politologialle onkin vaatimus käyttää Occamin parta-veistä kaikkeen yhteiskunta- valtio- ym. puheen substantivointiin ja subjektivointiin.

Tästä päädytäänkin Protagoraan formulaa konjunktion tulkintaan. Omien ja poliisten asioiden sitominen toisiinsa konjunktiolla voi al-keellisen kieliopin mukaan tarkoittaa kahta eri asiaa, joita voi kutsua rinnastukseksi ja komplisoinniksi, ehkä voisi puhua myös 'niin kuin'- ja 'sekä'-tulkinnoista.

Rinnastavan tulkinnan ideana on tietty paralellismi, omien ja poliiksen asioiden suhteen näkeminen toisilleen analogisina, ikään kuin mikro- ja makrokosmoksen suhteina. Protagoraan nominalismi mer-kitsee sitä, että myös tämän analogian käytössä hän etenee koko ajan mikroskooppisesta makroskooppiseen, jolloin hän perustaa myös 'Polis-Räsonin' ajatuksensa yksilötason intressien varaan, kuten sopimusteorian à la Hobbes myöhemminkin tekevät (vrt. Romilly, 193-196). Sopimusteorian mukaisesti sitoumukset sovittujen instans-sien puolesta ovat mahdollista, mutta aina peruutettavissa jne.

Kuitenkin Protagoraan konjunktiota voi tulkita myös hylkäämällä koko mikro- ja makrokosmosanalogia. Yksilöt ovat politiikan konstituivia subjekteja, mutta polis ei ole näille analoginen konstituoitu subjekti vaan pikemminkin pelikenttä, olennaisesti kontingentimpi kompleksiksi, monitahoinen ja sisäisesti ristiriitainen pelikieliakatila. Omien ja poliiksen asioiden järjestämisen välillä on pikemminkin sellainen ero, että jälkimmäisten suhteen vaaditaan komplisoidumpaa taitoa kuin edellisten. Omalla elämällä politikoinnin taito on välttämätön edellytys poliiksen asioilla politikoinnin taidolle, mutta ei riittävä sille, vaan tähän vaaditaan toisenlaisia operaatioita, jotka aktualisoivat kulloisetkin interindividuaalisten relaatioiden muodot ja niiden historialliset kivettymät. Formulan laajempi muotoilu viittaa eksplisiittisesti tällaiseen tulkintaan.

Protagoraan etäisyydenotto polis-paradigmaan voidaan myös tulkita siten, että hänelle polis ei ole, kuten Aristoteleelle, mikään kvasiluonnollinen yksikkö. Pikemminkin hän kyseenalaistaa poliiksen monopoliaseman politikoinnin pelikenttänä, ts. pluralisoi ja politisoi pelikenttäsuhteen niin yksilötason valintojen, oikoksen poliittisen aspektin kuin muukalaisten kosmopoliittisuuden perspektiivissä. Henkilökohtaisen poliittisuus näyttäytyy pelivaraa sisältävänä suhteena eri kenttiin. Kun Protagoras formulan loppupuolella puhuu poliiksesta, tätä ei tulekaan ymmärtää erityiseksi yhteisöksi vaan pikemminkin erilaisten pelikieliakatiloiden kontingentinkompleksin yhteisnimitykseksi.

Protagoras ja EY

Teesini mukaan Protagoraan formulan tulkinnalla on ilman muuta myös poliittista merkitystä, ei vain politiikan käsitehistorialle tai politologian esihistorialle, vaan myös tämän päivän suomalaisen politiikan käytännön ymmärtämiselle. Tarkoitin tällä nimenomaan sitä, mistä kaikki puhuvat, jotkut jopa kohtalonkysymyksenä, nimittäin suomalaista EY-keskustelua. Tarkoitukseni ei ole *ex cathedra* julistaa kantaani asiaan, vaan analysoida protagoraalaisen nominalismin ja politiikan taitokonseption perspektiivissä tapoja tulkinta tilannetta.

'Suomen liittyminen EY:hyn'-figuuri esitetään usein ikään kuin kysymys olisi tietyn mikrokosmoksen sulattamisesta makrokosmok-

seen. Nominalistisesti puhuen on kuitenkin selvää, että EY ei ole mikään makrokosmos, yhteisö sanan vahvassa mielessä, tönniesiläinen *Gemeinschaft*. Se on tietty kontingentti pelikieliakatila, jossa on purettu tiettyjä traditionaalisia jakoja, mutta joka osin juuri tämän vuoksi sallii erilaisten pelimuotojen-, tyylien ym. pelaamista, uusien keksimistä jne.

Vastaavasti 'Suomi' ei ole enempää mikrokosmos, toimiva subjekti, kuin makrokosmoskaan, sisäisesti yhdenmukaisten subjektien analogia. 'Suomi' on vastaavalla tavalla kontingentisti muodostunut toimijoiden ja heidän peliensä kompleksi kuin EY. Yksilön politikointi ja politisointimahdollisuuksien kannalta 'Suomi' ja 'EY' ovat siis samanlaisia retorisia figureja. 'Suomen liittyminen EY:hyn' merkitsee Suomi-figuurin muista erottavien jakojen tiettyä relativointia, jonka avaamien pelikieliakatilojen käyttömahdollisuus tällä oleskeleville toimijoille on keskeisesti riippuvainen heidän pelitaidostaan.

Ne politikoinnin taidot, jotka on opittu täkäläisessä politikoinnissa, eivät riitä EY-kompleksissa, vaan tarvitaan komplisoidumpia taitoja, samalla kun jotkut taidot voivat muuttua epätaidoiksi. Kysymys ei ole vain pitäjänkeisarinen neuvottomuudesta europarlamenteissa, vaan myös siitä, että itse ajatus tietystä yhtenäisestä politikoinnin kentästä, 'valtiosta', 'yhteiskunnasta' jne. on relativoitunut: on osattava politikoida myös aivan toisentyypisillä, ajan, kielen ja toimijain suhteen radikaalisti pluraalisilla ja heterogeenisillä pelikentillä.

EY-vastustuksen retoriikassa on tältä kannalta kysymys siitä, että ei luoteta suomalaisten toimijain pelitaitoon uusilla ja oudoilla kentillä, ja halutaan mieluummin pitäytyä vanhoissa peleissä. Samalla halutaan edelleen sitoa kaikki Suomi-nimisellä pelikentällä liikkuvat vanhaan yhteisöllisyyspeliin. Protagoraan analogia muukalaisten epäsuorasta politikoinnista viittaa kuitenkin juuri mahdollisuuteen irrottautua tästä painostavasta Suomi-*Gemeinschaftista* ilman että tarvitsisi samastua mihinkään muuhun yhteisöön yhtä vahvassa mielessä. EY-kompleksin heterogeenisuus on niin ilmeistä, että siitä tuskin kukaan voi ajatella samantapaista *Gemeinschaftia* kuin se mikä on ollut Suomi-ideologian kulmakivi.

Tilaisuutena irrottautua tästä *Gemeinschaft*-ideologiasta 'liittyminen EY:hyn' voidaan ymmärtää yksilön elämää politisoivaksi kokemukseksi. Tässä perspektiivissä EY:n pelko on politiikan pelkoa.

Viitteet

- ¹ Valtio-opin laitoksen 30-vuotisseminaari, Jyväskylä 6.2.1992.
- ² Editointina dokumentointina sofistisesta retoriikasta politiikan kannalta ks. nyt Gagarin & Woodruff (toim) 1995, Protagoraasta s. 173-189.
- ³ Moderneissa Platon-suomennoksissakin jatkuu vuosisadan alun käännöksille tunnusomainen poliittisen hävittämistäktiikka. Kaarle Hirvosen *Protagoras*-dialogin käännös vuodelta 1977 kääntää *politikè technèn* 'yhteiskunnalliseksi taidoksi' ja poliiksen valtioksi.
- ⁴ Romilly viittaa toisaalla (mt., 254) myös siihen, että uudemman tutkimuksen mukaan *politeia*-käsitteelläkin on ollut tällainen, yksityiselämää ja elämäntapaa koskeva merkityksensä.

Kirjallisuus

- Aristoteles, *Rhetorik*. München: Fink 1987.
- Constant, Benjamin (1819): De la liberté anciens comparée à celle des modernes. Teoksessa *De la liberté chez les modernes. Ecrits politiques*. Paris: Hachette 1980.
- Gagarin, Michael & Woodruff, Paul (toim) (1995): *Early Greek Political Thought from Homer to the Sophists*. Cambridge: CUP
- Meier, Christian (1980): *Die Entstehung des Politischen bei den Griechen*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Offe, Claus (1987): Changing boundaries of institutional politics. Teoksessa Charles S. Maier (toim): *Changing boundaries of the political*. Cambridge: CUP.
- Palonen, Kari (1991): Pakolaisuuden poliittisuus käsitehistorian perspektiivissä. Jälkisanat teokseen Anu Riila, *Poliittisuuden kriteeri kansainvälisen oikeuden pakolaiskeskustelussa*. Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitoksen tutkimuksia 64-1991.
- Platon, *Protagoras*. Suom. Kaarle Hirvonen, Teokset osa 1. Keuruu: Otava 1977.
- Romilly, Jacqueline (1971/1988): *Les grands sophistes dans l'Athènes de Péricles*. Paris: Fallois 1988.
- Sternberger, Dolf (1978): *Drei Wurzeln der Politik*. Frankfurt/M: Insel.
- Weber, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr 1980.

Vaalitutkija Sartre

Moraalifilosofiasta poliitikon eetoksen retoriikkaan¹

Postuumit tekstit ovat tuoneet esiin uusia piirteitä Jean-Paul Sartren intellektuaalisesta profiilista. Politologikin suorastaan ilahtuu siitä, että hän ei olekaan niin esoteerinen kirjoittaja kuin mitä on yleensä ajateltu: hänhän on analysoinut myös vaaleja, tarkemmin sanoen USA:n demokraattien vuoden 1960 esivaalien kamppailua John F. Kennedyn ja Hubert Humphreyn välillä Länsi-Virginian osavaltiossa.

Sartren 1960-luvun moraalifilosofiset kirjoituksensa on pääosin edelleen julkaisematta, joskin jotkut ovat saaneet mahdollisuuden tutustua niihin. *Sartre alive* -kokoelma sisältää niistä englanninnetun fragmentin nimeltä *Kennedy and West Virginia*, jonka oli alunperin määrä olla osa Sartren Cornellin yliopistoon sovittua luentosarjaa moraalista, mutta joka jäi esittämättä, kun Sartre Vietnamin sotaan vedoten peruutti koko luentosarjan. Sartrologit ovat jo lyhyesti analysoineet tuota fragmenttia (ks. Stone & Bowman 1991, Simont 1987), mutta lähinnä filosofisesta näkökulmasta. Seuraavassa analysoin tekstiä politologiselta kannalta, osoittaen sen relevanssia sekä 'vaalitutkimukselle' että poliittiselle retoriikalle.

Filosofit ovat usein valittaneet sitä, että Sartre ei koskaan kirjoittanut *L'être et le néant* -teoksen lopussa lupaamaansa etiikkaa, toiset taas ovat etsineet etiikkaa Sartren muista kirjoituksista. 1940-luvun 'moraalivihkojen' (*Cahiers pour une morale*) julkaiseminen on vahvistanut jälkimmäistä strategiaa, samoin 1960-luvun moraalii-

kirjoitusten saaminen luettavaksi. Kuitenkaan toistaiseksi julkaistut fragmentit ja kommentit 1960-luvun kirjoituksista eivät tue käsitystä, että Sartre olisi niissä esittänyt oman moraalinsa. Pikemminkin näyttää siltä, että Sartre ei ole koskaan hylännyt 1950-luvun alun kirjoitustensa – *Saint Genet, Réponse à Albert Camus, Le diable et le bon dieu* – antimoralistista perusvirettä, vaan sekä *Critique de la raison dialectique* että 1960-luvun kirjoitukset ovat hyvinkin sen mukaisia.

Tämä tulee ymmärrettäväksi, jos otetaan huomioon se, ettei Sartre 1960-luvulla suinkaan pyri luomaan mitään normatiivista etiikkaa, vaan analysoi etiikkaan vetoamisen käyttöä argumenttina. Tässä mielessä voikin katsoa, että Sartren tapa puhua etiikasta sisältää eräänlaisen retorisen käänteen *avant la lettre*. Tämä käy selväksi *Kennedy and West Virginia* -fragmentista, jossa Sartre nimenomaisesti käyttää retorista *eetos*-termiä puhuessaan etiikan käytöstä politiikassa.

Sartren mielenkiinnon kohteena tuossa kirjoituksessa on siis etiikan erityinen merkitys politiikassa. Olen saanut tuon kirjoituksen käsiini sen jälkeen, kun oma Sartre-monografiani *Politik als Vereitelung* on kirjoitettu, mutta se tukee hyvin siinä esittämäni käsitystä siitä, kuinka Sartre voi lukea yhtenä harvoista teoreetikoista, joilla on jotakin spesifistä ja omintakeista sanottavaa politiikasta, silloin kun sitä tarkastellaan tilanteena ihmisten toiminnassa. Sartren politiikan – tai poliitikon – eetos voidaankin suhteuttaa hänen yleiseen politiikan käsitteen horisonttiinsa. Tulkintani mukaan tätä sävyttää peli-metaforan 'negativistinen' muunnelmä, politiikan käsittäminen vastapuolen ulospelaamisena tilanteesta (*déjouer*) (vrt. Palonen 1992). Mutta millainen asema ja merkitys etiikalla voi olla tällaisessa politiikkakäsityksessä?

Kun Sartre puhuu politiikan etiikasta, hän ottaa esiin – ehkä tahattomasti, ehkä Raymond Aronin kirjoituksia taustana käyttäen – Max Weberin kysymyksen *Politik als Beruf* vuodelta 1919:

Was ist das Ethos der Politik als Sache? (GPS, 548)

Myös Weber käyttää tässä siis retorista eetos-termiä, ja koko hänen vastakkainasetteluansa vakaumus- ja vastuuetiikan välillä voidaan lukea retorisesti. Toisin sanoen poliitikon etiikka Weberillä on

retorisesti välittyntä (ks. Palonen 1994, 1995). Tavoitteeni onkin seuraavassa myös verrata Sartren ja Weberin käsityksiä eetoksen roolista politiikassa suhteessa heidän yleisiin politiikan konseptioihinsa.

Vaalit, etiikka ja retoriikka

Jean-Paul Sartre kuului tunnetusti useimmiten 'nukkuvien puolueeseen' ja polemisoi useissa yhteyksissä äänestämistä vastaan. *Élections – piège à cons* vuodelta 1973, ts. hänen maolaissympatisoijan kaudeltaan, on ehkä militantein esimerkki hänen polemiikkeistaan vaaleja vastaan, mutta jo Sartren kritiikit (1958, 1961) de Gaullen masinoimia kansanäänestyksiä kohtaan ovat sävyllään tiukoja (kontekstista Sartren tuotannossa, ks. Palonen 1990). Vaikka Sartre ei suoraan kehotakaan boikotoimaan vaaleja, nämä kirjoitukset jättävät vaikutelman siitä, että hän pitää vaaleja täysin yhden-tekevinä ratkaisutilanteen tyyppinä eikä hän ole lainkaan kiinnostunut niiden tuloksista, olivatpa ne millaisia tahansa.

Tätä taustaa vasten *Kennedy and West Virginia* on yllättävä teksti. Siinä Sartre käsittelee vaaleja ”reaalisena ja mitattavissa olevana tapahtumana”, joka mahdollistaa ”eetoksen praktisen tehokkuuden” tutkimisen (*Kennedy*, 39). Tässä Sartre palaa vanhaan eksistentiaaliseen ideaan valitsemisesta itsensä valitsemisena (vrt. Jaspers 1932) ja tutkii vaalia tilanteena, jossa äänestäjä valitsee ehdokkaan lisäksi myös itsensä. Kennedyn voitto Humphreysta Länsi-Virginian esivaaleissa vuonna 1960 näyttäytyy tältä kannalta äänestäjien uudenlaisena itsensä määrittäytymisenä:

they chose him *above all* in order to act themselves as good persons and therefore we can say: "Here ethos motivates the political choice." (ibid.)

Käsittelen aluksi Sartren kirjoitusta suhteessa 'vaalitutkimukseen'. Siinähan voidaan erottaa kahdenlaisia tutkimussuuntia, joista toiset ovat kiinnostuneita vaalien tuloksesta, toiset vaalikampanjasta. Sartren kirjoitus voidaan liittää jälkimmäiseen tutkimustyyppiin, mutta sillä voi nähdä olevan tietty merkitys myös tulosanalyysien kannalta.

Vaalitulosten tutkimuksen päähaaraa on 1930-luvulta lähtien sävyttänyt eräänlainen kausaalideterminismi: ”sano minulle, millainen olet, niin minä sanon sinulle, ketä sinä äänestät” voisi olla suuntauksen mottona. Tämä pätee riippumatta siitä, ymmärretäänkö ”selittävät tekijät” historiallisiksi, sosiologiksi, psykologisiksi, taloudellisiksi, maantieteellisiksi, geologisiksi tms. 1950-luvulta lähtien tätä suuntaa vastaan on asetettu ns. rationaalisen äänestäjän paradigma, Anthony Downsin *An economic theory of democracy* (1957) klassisena edustajanaan. Se käyttää siis teleologisia selityksiä äänestystuloksille.

Sartren kirjoituksen ilmeinen politologinen pointti on siinä, että se ei käytä kumpaakaan paradigmaa. Kennedyn voittoa Humphreysta ei selitetä enempää äänestäjien olemisella – *pratico-inertellä* Sartren terminologiaa käyttäen – kuin heidän rationaalisilla intresseiläänkään. Sartre rehabilitoi normatiivisten näkökohtien heuristista arvoa vaalituloksen ’selittämisessä’.

Kampanjatutkimuksilla on nykyisin politologiassa ja sosiologiasa oikeastaan yhtä suuri osuus kuin tulostutkimuksilla. Osaksi tämä liittyy puoluesosiologian klassikoiden – Moisei Ostrogorski, Robert Michels, James Bryce ym. – työhön, johon myös Weber nojaa *Politik als Berufin* historiallisten poliittikotyyppien erittelyssään. Toinen suuntaus liittyy retoriikkaan ja mediatutkimukseen. Erityisesti *Quarterly Journal of Speech* -lehdessä on 1950-luvulta lähtien harjoitettu ”presidenttiretoriikkaa” yhdysvaltalaisen politologian ja puheviestinnän tieteenalojen rajamaastossa (ks. esim. Simons & Aghazarian [toim] 1986).

Sartren eetosta tutkiva ote voidaan hyvinkin liittää kampanjaretoriikan perinteeseen. Siinä voidaan nähdä alkeellisen ohjelma sen kysymyksen tutkimiselle, miten tuloksellista vetoaminen eetokseen voi olla silloin kun huomio suunnataan äänestäjien itsensävalitsemiseen. Kampanjaretoriikan näkökulmasta eettisen vetoamisen merkitys on kuitenkin relativoitava. Kuten Sartre kirjoittaa, enempiä Kennedy kuin Humphreykaan ei tarjonnut äänestäjille konkreettisia ohjelmia muutokselle: ”everything remains vague” (41). Tämä teesi voidaan nähdä merkiksi tendenssistä, joka nykyaikana on itseltään selvä, nimittäin ’vaalien persoonallistumisesta’. Kennedyn vetoaminen eetoksen onkin luettavissa osoitukseksi sekä tunnustaa tämä tendenssi että kääntää se omaksi eduksi. Kennedyn voitto on vas-

taavasti viite siitä, että tämä kääntöoperaatio oli hänelle menestyksellinen. Vaalien personalisoitumisen perspektiivi antaa siis vahvan perusteen käsitellä eetokseen vetoamista vaalikampanjassa retorisenä siirtona.

Yleisemminkin retoriikkaa voidaan käyttää kielenä, jolla arvioida Sartren analyysia Kennedyn ja Humphreyn kamppailusta. Jos aristotelista triadia – eetos, paatos, logos – tulkitaan perelmanilaisen argumentoinnin teorian välityksellä, voidaan termien suhteille antaa poliittinen tulkinta kamppailutilanteen aspekteina. Eetos viittaa toimijaan eli retoriin, paatos yleisöön ja logos argumenttiin, jolla toimija pyrkii muuntamaan yleisön – tai yksittäisen auditorin – kantaa johonkin asiaan. Retoriikka konstruoi politiikan mikromaailman, jossa retori pyrkii argumentoimalla ’liikuttamaan’ konfliktia yleisön kanssa. Useiden retorien kamppailu saman yleisön kannatuksesta on ensimmäinen askel tämän mikromaailman komplisoinnissa.

Sartren tutkimusasetelmassa kaksi retoria, Kennedy ja Humphrey, kamppailevat esivaalikampanjan varhaisessa vaiheessa vetoamalla Länsi-Virginian demokraattien muodostamaan yleisöön. Itse asiassa Sartre ei sano juuri mitään Humphreystä, mutta tyytyy oletamaan hänen käyneen sovinnasta kampanjaa, joka vetoaa sekä äänestäjien praktis-inerttiseen olemiseen että heidän rationaalsiin etuihinsa. Sartre on kiinnostunut yksin Kennedyn epäortodoksisesta kampanjasta, joka nojautuu normatiiviseen vetoomukseen: ”he *imposes* a normative option to the voter” (42). Tällä vetoomuksella Kennedy sekä pyrkii ylittämään äänestäjien faktisen olemisen että välttämään epämääräisiä lupauksia heidän erityisten etujensa ajamisesta. Sartren ongelma on tehdä ymmärrettäväksi se, miksi Kennedyn epäortodoksinen kampanja osoittautui menestykselliseksi.

Kennedyn normatiivisen vetoomuksen paatos suuntautuu pääosin protestanttisen äänestäjäkunnan ennakkoluuloihin katolista ehdokasta, Kennedyä itseään, kohtaan. Hän vetoaa suvaitsevaisuuteen, arvoon jonka tämä yleisö laajalti hyväksyy. Sartren mukaan seikka, jonka Kennedy onnistuu kääntämään edukseen, on nimenomaan suvaitsevaisuuden periaatteen aktualisointi vaalutilanteen yhteydessä. Kennedylle tämä tuli mahdolliseksi siten että hän onnistui taivuttamaan äänestäjät uskomaan, että äänestämällä Kennedyä he samalla ottavat vastaan haasteen tulkita uudelleen omaa eetostaan:

... he did not demand of the voter that the voter vote for Kennedy, but rather that his vote is not to be conditioned by any outside determination (42).

Eettisen vetoimuksen poliittinen merkitys ei koske siis – ainakaan yksinomaan tai ensisijaisesti retori Kennedyn omaa eetosta. Tosin Kennedyn argumenttikin – jota Sartre siteeraa muodossa ”Never would I have thought in my adolescence that one could exclude a man from the presidency because of his religious opinion” (41-42) – sisältää eetoksen, joka on toinen kuin Humphreylla. Mutta uskonnon muuttaminen kysymykseksi suvaitsevaisuudesta viittaa jo eetoksen käyttöön argumenttina, osana tilanteessa toimimisen logosta. Sartren argumentoinnissa kuitenkin Kennedyn sekä eetos että logos on alistettu päätökselle, ts. yleisön käännättämiseen omalle puolelle vaaleissa. Tämä merkitsee samalla retorin vaihtumista, kysymyksen siirtyminen Kennedyn puheesta äänestäjien itsedeliberaatioon, heidän oman eetoksensa uudelleen määrittämiseen (ks. Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1958, 53-59). Sartrelaisessa imaginaatiossa tilanne näyttäytyy seuraavanlaisena:

Kennedy gives the exercise of a civic right – voting – all its value by demanding that it be for the West Virginians the opportunity of reaffirming their freedom (43).

Tämä vaalitutkimuksesta sanan suppeassa merkityksessä. Mutta Sartren pointin ymmärtäminen edellyttää sen suhteuttamista laajempaan keskusteluun politiikan erityisetiikasta ja tämän teeman historiasta.

Eettinen argumentti politiikassa

Politiikan ja etiikan suhteet ovat näyttäytyneet usein toisilleen vastakaisina, esimerkiksi 1800-luvun loppupuolen Saksassa. Tässä yhteydessä eettisten vaatimusten alaa rajoittaviksi käsitettiin Bismarckin ja hänen apologeettojensa kuten Treitschken keskuudessa teleologiset periaatteet *Staatsräson* ja *Realpolitik*. Vastapuolen muodostivat moralistit, jotka käyttivät etiikkaan vetoamista politiikan alan supis-

tamiseen. Tämä tilanne muuntui osittain 1900-luvun alussa, jolloin nietzscheläinen etiikka tuli muotiin, ja esimerkiksi ekspressionistiset literaatit, kuten Kurt Hiller, pyrkivät löytämään sekä teleologisen dimension etiikkaan että normatiivisen ulottuvuuden politiikkaan. Ensimmäisen maailmansodan aikana käytiin aiheesta vilkasta debattia, jossa tavoiteltiin klassisen vastakohtan ylitystä (ks. Palonen 1985).

Max Weberin *Politik als Beruf* esitettiin aluksi luentona Münchenissä tammikuussa 1919, sodan päätyttyä ja 'vallankumouksen' ollessa käynnissä Baijerissa. Weber määrittelee tässä kirjasessa keskusteluasetelman uudella tavalla. Se sisältää kritiikkiä kahteen suuntaan, sekä apoliittista moralismia kohtaan, jonka edustaja Saksassa oli pedagogi F.W. Foerster (1918), että bismarckilais-treitschkelaisen tradition amoralistista *Realpolitikia* vastaan. Weber luonnostelee näille molemmille käsittämätöntä politiikan erityisetiikkaa. Poliitiikan eettinen horisontti muodostaa yhden ulottuvuuden poliitikon ideaalityypistä (ks. esim. Palonen 1994, kpl. 6). Sitä luonnehtii vastakohtaisuus vakaumusetiikan (*Gesinnungsethik*) ja vastuuetiikan (*Verantwortungsethik*) välillä. Sikäli kun nämä etiikat ovat toisilleen vastakkaisia, ne muotoilevat uudella tavalla klassisen vastakohtan. Weberin pointti on kuitenkin se, että poliitikko ei voi luopua kummastakaan niistä. Vaikka hän tietääkin, että ne ovat yhteensovittamattomia, hänen on pyrittävä yhdistämään niitä. Juuri tämä tekee politiikasta "mahdottoman taitoa", kuten Weber kääntää ympäri bismarckilaisen reaalipoliitiikan iskulauseen (Weber 1917, 514; 1919, 559-560).

Ranskan kolmannessa tasavallassa politiikan ja etiikan suhteista käytiin samantapaista keskustelua kuin Saksassa. Dreyfus-jutun jälkimainingeissa kuitenkin myös politiikkaa puoltavat tasavaltalaiset, kuten Alain ja Georges Guy-Grand, argumentoivat vahvan moralistisesti, kun taas toiset moralistit, kuten Georges Péguy ja Julien Benda, argumentoivat antipoliittisesti. Antimoralistista ja *raison d'Etat'ia* puolustaneista tunnetuimpia olivat Charles Maurras ja hänen uusmonarkistinsa, jotka puolustivat politiikkaa siis ahtaasti valtiopologeettisen politiikkakäsityksen näkökulmasta. Neljännen tasavallan aikana moralistista ja antipoliittista näkemystä edusti mm. Albert Camus (1951), kun taas Maurice Merleau-Ponty ottaa kantaa provokatiivisessa ja useimmiten väärinymmärretyssä kirjassaan *Humanisme et terreur* (1947) moralismia vastaan, vedoten tässä

eksplisiittisesti Weberin seurausten paradoksiin (ks. Palonen 1989, 1990b).

Merleau-Pontyn polemiikki moralismia vastaan weberiläisine paradokseineen sävyttää 1950-luvun alusta lähtien myös Sartren kantaa, kuten hän itse sanoo muistosanoissaan ystävästään (1961). Hän ei kuitenkaan allekirjoittanut Merleau-Pontyn *Humanisme et terreurissa* toteuttamaa hegeliläisten moraalin ja politiikan alistamista historianfilosofialle. Tätä alistusta Merleau-Ponty ei myöskään hylännyt silloin kuin hän *Les aventures de la dialectique* -teoksessa korvasi pro-marxilaisen tulevaisuusorientoitumisensa menneisyys-orientoituneella historiankäsitelyllä. Tosin myös Sartren *Critiquessa* on – erityisesti 'kirjekuoritotalisoinnin' käsitteen yhteydessä (osa II, 198 ja seur.) – sivuvirtauksena myös tällaisia merleaulaisia sävyjä, jotka alistavat sekä politiikan että moraalin Historialle. Kuitenkin näyttää siltä, että kun Sartre 1960-luvun luentofragmenteissaan palaa weberiläiseen ongelmaan politiikan etiikasta, hän on vapautunut Historian ylivallasta.

Tätä taustaa vasten *Kennedy and West Virginia* -fragmentin sanastollinen ambivalenssi tulee paremmin ymmärrettäväksi. Kun Sartre puhuu "poliittisen ja normatiivisen oudosta dialektiikasta" tai "poliitikosta, joka manipuloi eetosta" (39) tai kun hän käyttää ilmausta "asettaa eettinen toiminta politiikan tilalle" (47), näissä yhteyksissä 'poliittinen' tai 'politiikka' viittaa klassiseen tapaa tilanteen teleologiseen arvosteluun, joka toimii normatiivisen arvostelun vastakohtana. Sartre myöntää, että on hyvinkin mahdollista ymmärtää Kennedyn eettinen vetoisuus "politiikan juonena", mutta Kennedyn puheet eivät tue tällaista tulkintaa, vaan "kaikki saa meidän uskomaan hänen vilpittömyyteensä" (44).

Juuri tämä oletus on kuitenkin se seikka, mikä saa Sartren revisoi-
maan klassista teleologisten ja normatiivisten arvostelmien vastakohtaa ja näkemään Kennedyn vetoomuksessa "eettisen innovaation":

Invention is put in the service of political ambition, but it cannot itself be political. (45)

Tässä sitaatissa poliittinen-adjektiivin ahtaasti teleologinen tulkinta on korvattu laajemmalla käsityksellä poliitikasta, jossa myös norma-

tiivisella aspektilla on oma sijansa. Sartren tulkinnan mukaan tämä voidaan ymmärtää seuraavasti:

... in West Virginia Kennedy invents the idea of addressing himself to the ethos of its voters to the exact extent that he produces himself. as ethical agent. A politician can in any number of cases imitate ethical attitudes in order to elicit the same from his co-citizens or militants of his party. But in that case, the collective ethos is so well known that he can foresee the reactions of the social group. In the typical case that we have chosen, analysis shows that imitation of the prevailing ethos did not pay off due to the uncertainty of the candidate's situation. The political undertaking, regardless of its reasons and its objective, is forced to undergo the normative moment. The ethical can here become the clever maneuver of the political on the condition of living the ethical in its purity. (46)

Juoni ja etiikka eivät näyttäyty tässä toisilleen vastakkaisina, vaan, päinvastoin, mitä puhtaammalta eettinen vetoisuus näyttää, sitä tehokkaampi se on sellaisen yleisön keskuudessa, jolle avoin juoni on epäilyttävää. Tässä mielessä voidaan puhua eettisyyden retorisesta käytöstä, joka muuntaa eettisen poliittisuuden ulottuvuudeksi. Sartren mukaan Kennedyn argumentointi ”asetti eettisen vaikuttavuuden (*efficiency*) politiikan palvelukseen” (46). Tässä tapauksessa normatiivinen aspekti säilyttää ’vaatimuksen’ (*exigence*), samalla kun se säilyy – retorisen käytön perusteella – alistettuna politiikan finalistiselle kategorialle.

Politiikan normatiivisen ja finalistisen aspektin suhteiden uudelleentulkinnan lisäksi Sartre myös relativoi niiden välistä klassista vastakohtaisuutta sekä eksistentiaalisesti että kontekstuaalisesti. Tässä mielessä normatiivinen ja finalistinen aspekti alistetaan äänestäjien itsedeliberoinnissa heidän itsensä valitsemisensa ’desisionistiselle’ aspektille, joka viittaa heidän eksistentiaaliseen tilanteeseensa. Tilanteen kontekstuaalinen ulottuvuus viittaa yleisöjen eroihin. Eettisen vetoisuuden vaikuttavuus saadaan näkyviin silloin kun laajennetaan yleisö Länsi-Virginiasta koko yhdysvaltalaisista poliittista kulttuuria koskevaksi:

... the West Virginia voter only produced himself as an American: it is a trait of puritanism in the United States to live politics ethically. (47)

Tämä tilanne voidaan kuvata vastakohtaksi kirjoitetun ja pyhäksi koetun perustuslain ja julkilausumattomien presidenttiehdokkaille asetettujen menestysvaatimusten välillä – vain WASP:eilla [White Anglo-Saxon Protestant] on mahdollisuuksia.

At this level the problem takes a moral dimensions: Americans are not worthy of the Constitution they made since they reject unity founded on the equality of rights. (45)

Kennedyn vaatimusten normatiivisuus on siis sidoksissa kontekstuaalisiin sulkeisiin. Hän käyttää kriteereitä, jotka ovat hyväksytyjä laajemman yleisön keskuudessa, kyseenalaistamaan erityisyleisön ahtaita sulkeita. Toisin sanoen normatiivinen vetoamus palvelee aktuaalisen yleisön departikularisointia ja vetoaa siihen, että äänestäjät laajentaisivat arvosteluperiaatteitaan ja tämän mukaisesti ylittäisivät traditionaalisen identiteettinsä.

Kuitenkin tämä eettisen dimension mukaanveto vaaleihin on suhteellista. 'Amerikkalaisen' identiteetin partikularismi säilyy, Kennedyn vetoamus suvaitsevaisuuteen jopa vahvistaa sitä ja tuo samalla näkyviin lisää rajoittavia sulkeistuksia:

he who votes for a Catholic would certainly not vote for a black (47).

Retorisesti tarkasteltuna Kennedyn eettinen vetoamus säilyy siis rajallisenä. Se voi tulla poliittisesti merkittäväksi sikäli kun se voi osoittaa yleisön olemassaolevia ennakkokäsityksiä suhteellisiksi. Julkilausumattomista 'presidentiaabeliyden' WASP-kriteereistä Kennedyn menestys purkaa vain viimeisen: katolilaisuuden hylkääminen oli – Johannes XXIII:n reformipaaviuden aikana – menettänyt merkityksensä. Tarvittiin vain joku joka uskalsi provosoida yleisöä kieltämällä sen pätevyyden. Toista, AS-kriteeriähän, testattiin vuoden 1988 vaa-

leissa, jolloin Michael Dukakisin tappio ehkä perustui siihen, että hän ei täyttänyt tätä kriteeriä.

Kennedyn menestys on siten ymmärrettävissä siten, että hänen onnistui purkaa sellainen kontekstuaalinen sulkeistus, jota siihen asti oli pidetty pätevänä asianomaisen yleisön keskuudessa. Koselleckin (1979) termin ilmaistuna tämän provosoinnin odotushorisontti oli juuri sopiva tähän tarkoitukseen: Kennedyn ehdokkuus esivaaleissa tarjosi äänestäjille tilaisuuden toteuttaa sellainen itseymmärryksen muutos, joka olisi oikeastaan voitu tehdä aikaisemminkin.

Poliitikon etiikasta poliitikon retoriikkaan

Retorinen välitys etiikan ja politiikan välillä ei tarkoita kuitenkaan sitä, että Sartre kokonaan eliminoisi vastakohtaan tilanteen eettisen ja poliittisen aspektin välillä. Normatiivisen retorinen sisällyttäminen finalistiseen aspektiin on mahdollista vain tiettyyn rajaan saakka. Tämä raja on vaatimuksessa ottaa huomioon toiminnan tarkoittamattomat seuraukset eli sartrelaisittain puhuen vastafinaalisuudet. Poliitikassa on kysymys toiminnasta, joka Sartren – kuten myös Weberin (ks. 1919, 547) – mukaan aina on suhteutettava vastafinaalisuuksien kohtaamiseen ja pitämiseen toiminnalle merkittävänä:

At this level, the difference between ethics and politics . is that politics must assume even the unforeseen consequences of its action. The ethical person, however, refuses a priori the non-ethical consequences of the action, as in the maxim: 'Do what you must and let the chips fall where they may. (50-51)

Tämä tilanne vastaa täsmälleen weberiläistä vastakohtaa vastuu- ja vakaumusetiikan välillä. Sartren retorinen pointti koskee tarkoittamattomien seurausten poliittisen merkityksen suhteuttamista tilanteeseen. Juuri tämä sallii hänen tinkiä finalistisen ulottuvuuden ehdottomasta ensisijaisuudesta ja tunnustaa eettisen aspektin autonominen merkitys politiikalle. Tämä relativointi on Sartrelle kuitenkin

temporaalista, ts. rajattu vaalitapahtuman erityiseen aikahorisonttiin:

The ethical absolute – that is, the moment when the historical agent denies his conditioning – is realized in the precise moment when the voter votes. The ethical result, to the extent that it holds ethical interests for the community, lasts no longer than the tabulation of the votes. The television says: 'Kennedy wins,' and the listener understands: 'Tolerance triumphed in West Virginia'. Or, if you prefer, 'We have proved by putting our interests aside that the relationships of reciprocity are always possible'. (51)

Temporalisoimalla etiikan poliittinen merkitys vaalitulanteen yhteyteen Sartre samalla asettuu vastustamaan sovinnaista näkemystä pitkän aikavälin kysymysten ensisijaisuudesta lyhyeen verrattuna, mikä sävyttää vielä Weberin vastuuetiikan apologiaa. Kun populaari poliitikkojen kritiikki moittii heitä lyhytnäköisyydestä ja orientoitumisesta seuraaviin vaaleihin, Sartre päinvastoin katsoo, että juuri vaaleihin orientoituminen antaa poliitikoille tilaisuuden tuoda esiin eettinen aspekti, juuri seurauksista piittaamattoman vakaumusetiikan mielessä. Vaalien koettu merkitys (*le vécu*) voidaan ymmärtää potentiaalisesti eksistentiaalisesti tilanteeksi, jossa hetkelliset ratkaisut omasta eettisestä itseymmärryksestä tulevat mahdollisiksi. Tässä mielessä vaalit eksistentiaalisena ratkaisutilanteena voidaan nähdä perusteeksi hylätä sovinnainen ”pitkään kestävien” ratkaisujen ideologia politiikassa, jota ilmaisevat sekä poliitikon vastuun paatos että populaari antipoliittinen retoriikka, johon sisältyy vähintäänkin impliittinen ennakoimattomien muutosten pelko.

Vastafinaalisuuksien ambivalentti poliittinen merkitys on Sartren tuotannossa suhteutettavissa siihen mitä Manfred Frank (esim. 1980/1990) on kutsunut hänen ”kaksoisrekisterikseen”. Sartre arvioi toimintaa sekä sen koetun merkityksen että sen tilannetta muuttavan merkityksen (*signification*) näkökulmasta. Seuraava sitaatti sisältää suoranaisen malliesimerkin tästä kaksoisrekisteristä:

The result of this unconditional exigency is limited but absolute: it is the election of a Catholic (and not Kennedy) by a protestant

majority. 'Let the chips fall where they may' means either: it matters little that this Catholic is Kennedy since we accept in advance all the consequences of our choice; or though it comes down to the same thing, we brush aside the consequences, assuming them politically but not ethically. (51)

Ehkä kiintoisinta eettisen aspektin sisällyttämisessä politiikkaan Sartrella onkin koetun merkityksen rehabilitointi toiminnan arvioinnin kriteerinä. Sartre puolustaa koetun merkityksen autonomiaa sitä vastaan, että toimintaa arvioitaisiin yksin seurausten perusteella ja katsoo, että äänestystilanteessa seuraukset ovat joko yhdentekeviä tai toissijaisia suhteessa äänestämistekoon, siihen sisältyvään itsensä valitsemiseen. Jos äänestäjä ei arvioi oman valintansa seurauksia suorastaan kohtalokkaiksi, hän voi aina kokeilla jotakin uutta. Näin tekemällä hän voi määrittää uudelleen oman eetoksensa vaalien yhteydessä, esimerkiksi purkaa eettisten ennakkokäsitystensä provinssialisuutta. Juuri tämä kokemus rehabilitoi myös vaalien kokemisen potentiaalisesti poliittisesti merkittävänä, vastakohtana 'turvallisen' vaihtoehdon valitsemiselle.

Vaikka Max Weber hylkääkin *Politik als Berufissa* yksipuolisen vakaumusetiikan, hän on hyvin tietoinen tämän seurauksista. Osaksi tähän liittyy hänen tulkintansa, että politiikallekonfliktitilanteen on luonteenomaista, että toiminnan seuraukset ovat säännöllisesti paradoksaalisissa suhteissa toimijain intentioihin (1919, 547). Tämän vastafinaalisuuden perusteella Weber myöntää, että on olemassa tilanteita, joissa intentioiltaan epäpoliittinen toiminta voi olla poliittisesti merkittävämpää kuin 'realistinen' vastuunkanto. Hän viittaa kveekareihin (mt., 555-556) ja mahdollisuuteen asettaa, Lutherin tavoin, rajat seurauslaskelmiin perustuvalla toiminnan arvioinnille: "Ich kann nicht anders, hier stehe ich" (mt., 559). Weber viittaa myös siihen, kuinka juonikkaasti William Gladstone yhdistää toisiinsa eettisen vetoimuksen äänestäjille ja tehokkaan vaaliapparaatin (mt., 535).

Sartren Kennedy-fragmentti ottaa yhden lisäaskeleen sen osoittamisessa, kuinka vakaumusetiikka voi olla poliitikolle potentiaalisesti tehokas vaalikampanjan väline. Poliitikolle kysymykseen tulevan eettisen vetoimuksen horisontti näyttäytyy Sartrelle sekä laajempänä että nyansoidumpana kuin mitä Weberin polemiikki vakaumusetiikkaa

vastaan sallii. Edellytys tälle merkityssiirtymälle on, että Sartre, vieläkin selvemmin kuin Weber, ymmärtää normatiivisen vetoomuksen retorisen ulottuvuuden. Kennedyn kampanja toimii paradigmana, joka mahdollistaa Sartrelle puheen strategisesti viisaasta vakaumuspolitiikasta: Kennedyn kampanja ilmaisi ”supreme political cleverness” (46). Edellä esitetty diskussio tekee kuitenkin selväksi, että tämä eetoksen taitava käyttö kampanjassa on sekä käsitteellisesti että kontekstuaalisesti rajattua.

Toisin kuin Weber, Sartre ei ole varsinaisesti kiinnostunut poliittikon eetoksesta yleensä. Hänelle eetos on aina retorisesti välittyntä, koska se on suhteessa tilaisuuksiin kääntää vaalit tilanteeksi, jossa äänestäjät määrittävät ’itsensä’ uudestaan. Tähän tarkoitukseen vetoomus poliittikon eetokseen ei suinkaan ole välttämätöntä, mutta ’vakaumuspoliittikon’ tyyppin omaleimaisuus on juuri yrityksessä aktualisoida äänestäjien eetos. Eettisestä tulee tässä retoriikassa sekä keino voittaa vaalit että projekti saada äänestäjäkunta orientoitumaan uudelleen siten että eettisellä argumentoinnilla voisi olla mahdollisuuksia myös seuraavissa vaaleissa.

Retorinen pelieetos

Weberin ohella Sartre on ehkä se moderni ajattelija, joka varauksettomimmin hylkää harmonian tavoittelun. Tämän mukaisesti hän suhteuttaa poliittikon eetoksen aina vastapuoliin. *Kennedy and West Virginia* -fragmentissa kiintoisaa onkin Humphreyn tilanteen erittely suhteessa Kennedyn taitavaan retoriikkaan:

The trap functions all the better because Humphrey cannot fight on this terrain. Protestant, he cannot demand the votes of the Protestants in the name of tolerance: Democrat, he cannot demand them in the name of religious intolerance. In a word, Humphrey remains in the terrain of facts while his adversary, making his handicap into the source of an unconditional exigency, has raised himself to the terrain of norm. (43)

Tästä voidaan hyvin lukea esiin Sartren käsitys politiikasta pelaami-

sen muotona. Tämä ei kuitenkaan vastaa populaaria käsitystä politiikosta pelkkänä pelurina. Tärkein ero on siinä, että Sartrelle politiikka ei ole mikään erityinen peli tietyllä annetulla areenalla, vaan monien erilaisten pelien joustava ja koko ajan muuttuva kompleksiksi. Poliitiikka ei ole nollasummapeli eikä moniottelu, jonka osanottajat laskevat pisteitä eri lajeissa. Poliittiselle kamppailulle on pikemminkin tunnusomaista – erityisesti nykyaikana – annetun keskuksen eli polityn puuttuminen (vrt. Beckin 1986, 1993 näkemys subpolitiikoista). Tässä mielessä politiikka toimintana – tai täsmällisemmin puhuen: politikoinnin ja politisoinnin operaatiot (ks. Palonen 1993) eivät niinkään muodostu suorista pyrkimysten yhteentörmäyksistä kuin peliareenoiden käytöstä ja konstruoinnista. Poliitiikan keskeinen ongelma on pikemminkin jotakin seuraavanlaista: millaisia mahdollisuuksia toimijoilla on löytää ja keksiä pelivaraa paikoista, joita vastapuolet eivät hallitse mutta joista käsin on mahdollista vastustaa toisten pelejä?

Tällaista monien pelien kompleksia edellyttääkin se käsittehorisontti, jossa liikkuu Sartren keskeinen politiikkafiguuri, *déjouer*, ts. vastapuolen ulospelaaminen aktuaalisesta tilanteesta. Tätä figuuria voidaan tulkita – sanojen sartrelaisessa erityismerkityksessä – analyttisesti, kaiken politiikan vähimmäisehtona, missä mielessä sartrelainen ulospeluu on hyvinkin tarkka eksplikointi siitä, mitä kuka tahansa taitava poliitikko edellyttää poliittiselta toiminnalta. Mutta ulospelaaminen voidaan myös ymmärtää syntetisoivana figurina, politiikan totalisoivaksi liikkeeksi, joka sitoo toisiinsa politikoinnin ja politisoinnin operaatiot (vrt. Palonen 1992, luku 7).

Poliitiikan ymmärtäminen monien pelikenttien kompleksiksi tekee samalla erityisen ymmärrettäväksi 'vaihtohtoisen politiikan' tavoittelun eri ilmenemismuodoissaan. Sitä voi kuitenkin käyttää myös etabloituneessa eli polity-politiikassa, ja itse asiassa Sartre tekee Kennedy-fragmentissa juuri tätä silloin kun hän käsittelee erilaisia pelimuotoja tai -tyylejä politiikan pelivarana. Niiden konstruktiolle ja käytölle ulospelaamiskonseptiosta tulee erityisen tärkeä, ja viimeksi siteeratusta kohdassa Sartre selvästikin käyttää sitä. Kennedyn normatiivinen vetoisuus on retorisesti tehokas juuri yllättävänä siirtona, joka avaa epäsovinnasta pelivaraa niinkin ritualisoituneessa kamppailussa kuin esivaalissa presidenttiehdokkaiden välillä. Tällä pelinavauksella Kennedy eksplisiittisesti pelaa Humphreyn ulos: hän ei

ainoastaan pitäydy ”faktojen maaperällä”, jonka Kennedy on jättänyt taakseen, mutta samalla hänelle on – protestanttina – mahdotonta jäljitellä tätä. Toisin sanoen Kennedy ei ainoastaan siirtynyt faktoista normeihin vaan onnistui myös kääntämään ”puutteenaan” pidetyn seikkansa eduksi, vieläpä tavalla, jota hänen vastustajansa ei voinut omaksua.

Esimerkki viittaa samalla toiseen Sartren politiikan konseption avainfiguuriin, ts. tilanteen *kääntämiseen* liikkeenä, joka muuttaa poliittista asetelmaa. Pointti on juuri tulkita tilannetta uudelleen niin, että toimija onnistuu kääntämään omaksi edukseen jotakin sellaista, mitä on pidetty puutteena tai haittana. Tällä tilanteen politisoivalla tulkinnalla on parhaat mahdollisuudet silloin, kun se yllättää vastapuolen, erityisesti silloin kun vastapuoli olettaa ajaneensa toisen umpikujaan, josta tämä kuitenkin löytää jotakin millä hän voi pelata. Sartren mukaan Kennedyn poliittinen taitavuus on juuri tällaisessa tilanteen käännessä, joka mahdollistaa hänen sekä odottamattoman että jäljittelemättömän poliittisen siirtonsa:

Consequently, Kennedy takes the bull by the horns. Catholics have a reputation of being intolerant. He solemnly commits himself to tolerance. (41)

Käänteiden tai ’pyöräytyksen’ figuurit ovat yleisemminkin yhteydessä Sartren filosofian omaleimaiseen retoriikkaan. Merleau-Pontyn *Les aventures de la dialectique* on tunnetuin esimerkki yleisestä käsityksestä, jonka mukaan Sartre on dualistinen ajattelija, joka aliarvioi käsitteellisten vastapoolien väliin jäävän ’tilan’ merkitystä. Tavallaan näin onkin, mutta myös tämä voidaan kääntää heikkoudesta vahvuudeksi Sartren ajattelussa. Käänteiden figuuri viittaa tilanteeseen, jossa toimija pelaa taitavasti polaarilla vastakohtilla: jos hänet on ajettu tai hän on ajautunut tilanteeseen, joka näyttää umpikujalta, hän voi yhä toivoa ’pyöräyttävänsä’ tilanteensa ympäri ’muuttamalla sen etumerkkiä’, ts. tulkita tilanteen uudelleen niin, että hän voi löytää siitä tilaisuuksia tekoihin, jotka yllättävät vastapuolen. Pyörähdysten retoriikka operoi tietoisesti tilanteen rajoilla ja ääritapauksilla. Tilametaforalla puhuen: rajan kohtaaminen ei välttämättä johda pysähtymiseen eikä paluuseen taaksepäin, vaan muodostaa

haasteen tai tilaisuuden keksiä tapoja rajan ohittamiseen. Tämä merkitsee sitä, että toimija ei ainoastaan pääse ulos umpikujasta, vaan hän voi myös löytää tai keksiä pelivaraa jota aikaisemmin ei ole sellaiseksi tunnustettu. (Kääntein retoriikasta Sartrella ks. Palonen 1992, luku 4.)

Tästä näkökulmasta tarkastellen eettisen vetoamuksen merkitys politiikalle tuleekin paremmin ymmärrettäväksi. Se on yksi kysymykseen tuleva pelin medium, jota voi käyttää retorisesti. Myös Weberin poliitikon ideaalittyydessä on retorinen ulottuvuus hyvinkin läsnä, edellytyksenä yrityksille toimia eettisesti vakaumus- ja vastuuetiikan vastakohtaisuuden sovittamattomuudesta huolimatta. Mutta Weberille etiikka – kaikesta poliitikon tilanteen kontingenssin korostuksesta huolimatta – toimii perusteena kontingenssin rajaamiseen (ks. Palonen 1995). Weberin politiikka on, Jaspersin sanoin (1962, 122) ilmaisten ”Politik des Ernstes”. Sen sijaan Sartren konseptiolla politiikasta ulospelaamisena on suora yhteys hänen *L'être et le néantissa* esittämälleen *l'esprit de sérieux'n* kritiikkiin.

Ennen muuta Sartre ymmärtää Weberiä paremmin sen pelivaran mikä sisältyy vakaumusetiikkaan. Hän ymmärtää, kuinka on mahdollista käyttää poliittisesti 'etiikkakorttia'. Kennedyn tapauksen analyysillä Sartre osoittaa, kuinka on mahdollista käyttää politiikan etiikkaa, nimittäin alistamalla sen politiikan retoriikalle. Weberin tavoin Sartre konstruoi poliitikon eetoksen, mutta, toisin kuin weberiläinen, sartrelainen poliitikko operoi pelin eetoksella. Tämä tulee hyviin esiin seuraavasta epäsuorasta poliitikon apologiasta, joka sisältyy Sartren *L'idiot de la famille* -teoksen III-niteeseen:

On voit que la politique est tout entière disqualifiée; la raison fût-elle machiavélienne, elle s'adresse aux hommes et demande leur approbation. Fût-il ambitieux, dominateur et perfide, s'imposât-il par la ruse ou la violence, le politicien dépend des masses ou d'un groupe social privilégié: il lui faut persuader ainsi le gouvernement provisoire de la Seconde République était bien décidé à tromper les classes travailleuses; mais, précisément par cette raison, il fallait qu'il tint compte, au moins en partie, de leurs exigences, pour les retourner contre elles. De toute manière, le pouvoir, tant qu'il reste politique, émane d'un groupement qui le

mandate et l'épaule mais en même temps le contrôle: les relations demeurent humaines, même déviées et faussées. ... bref, l'homme politique est situé. C'est sa faiblesse: l'ingénieur social ne le sera pas. (Sartre 1972, 261-262)

Viite

- ¹ Esitetty alunperin saksaksi Sartre-tapaamisessa Berliinissä lokakuussa 1992 ja englanniksi The Sartre Society of North America 6. tapaamisessa May 7-9 1993, Trent University, Peterborough, Ontario, Kanada. Suomennos nojaa englanninkieliseen versioon, joka on julkaistu kokoelmassani *Politics, Rhetoric and Conceptual History*. Lähinnä tekstin alkua olen kuitenkin modifioinut suomalaista lukijakuntaa ja tämän kirjan kokonaisuutta silmällä pitäen.

Kirjallisuus

- Beck, Ulrich (1986): *Risikogesellschaft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Beck, Ulrich (1993): *Die Erfindung des Politischen*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Camus, Albert (1951): *L'homme révolté*. Paris: Gallimard 1977.
- Downs, Anthony (1957): *An economic theory of democracy*. London: Allen & Unwin 1965.
- Foerster, Friedrich Wilhelm (1918): *Politische Ethik und politische Pädagogik*. München: Reinhardt.
- Frank, Manfred (1980/1990): *Das Sagbare und das Unsagbare*. Erweiterte Neuauflage. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Jaspers, Karl (1932): *Philosophie II*. Berlin: Springer 1983.
- Jaspers, Karl (1962): Bemerkungen zu Max Webers politischem Denken. Teoksessa Karl Jaspers, *Max Weber. Gesammelte Schriften*. München: Piper 1988.
- Koselleck, Reinhart (1979): *Vergangene Zukunft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Merleau-Ponty, Maurice (1947): *Humanisme et terreur*. Paris: Gallimard 1980.
- Merleau-Ponty, Maurice (1955): *Les aventures de la dialectique*. Paris: Gallimard 1977.
- Palonen, Kari (1985): *Politik als Handlungsbegriff. Horizontwandel des Politikbegriffs in Deutschland 1890-1933*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.

- Palonen, Kari (1989): *Die Thematisierung der Politik als Phänomen. Eine Interpretation der Geschichte des Begriffs Politik im Frankreich des 20. Jahrhunderts*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Palonen, Kari (1990a): A case of politics for politics. Jean-Paul Sartre's existential apology of politics as an alternative to the republican one. Teoksessa Sakari Hänninen & Kari Palonen (eds): *Texts, contexts, concepts*, 121-139. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Palonen, Kari (1990b): La politique en tant que situation de lutte chez Weber et chez Sartre. Teoksessa Kari Palonen & Leena Subra (eds): *Jean-Paul Sartre – un philosophe du politique*, 60-79. Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research 74.
- Palonen, Kari (1992): *Politik als Vereitelung. Die Politikkonzeption in Jean-Paul Sartres 'Critique de la raison dialectique'*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Palonen, Kari (1993): From polity and policy to politicking and politicization. Teoksessa Kari Palonen & Tuija Parvikko (toim): *Reading the political*, 6-16. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Palonen, Kari (1994): *Politics, Rhetoric and Conceptual History*. Studia Politica Jyväskylänlänsia 6.
- Palonen, Kari (1995): Politik als Beruf – eine rhetorische Lektüre. Teoksessa Jürgen Matthies & Kari Palonen (toim): *Stadt, Politik, Geschichte*, 46-69. Studia Politica Jyväskylänlänsia 7.
- Perelman, Chaïm & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1958): *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles 1983.
- Sartre, Jean-Paul (1943): *L'être et le néant*. Paris: Gallimard (TEL) 1977.
- Sartre, Jean-Paul (1951): *Le Diable et le Bon Dieu*. Paris: Gallimard 1969.
- Sartre, Jean-Paul (1952a): Réponse à Albert Camus. Teoksessa *Situations IV*, 90-125. Paris: Gallimard 1964.
- Sartre, Jean-Paul (1952b): *Saint Genet*. Paris: Gallimard 1978.
- Sartre, Jean-Paul (1958): Les grenouilles qui demandent un roi. Teoksessa *Situations V*, 113-144. Paris: Gallimard 1978.
- Sartre, Jean-Paul (1960): *Critique de la raison dialectique*, I. Paris: Gallimard 1985.
- Sartre, Jean-Paul (1961a): L'analyse du référendum. Teoksessa *Situations V*, 145-159. Paris: Gallimard 1978.
- Sartre, Jean-Paul (1961b): Merleau-Ponty, 189-287. Teoksessa *Situations IV*. Paris: Gallimard 1964.
- Sartre, Jean-Paul (1971-1972): *L'idiot de la famille I-III*. Paris: Gallimard.
- Sartre, Jean-Paul (1973a): Eléctions – piège à cons. Teoksessa *Situations X*, 75-87. Paris: Gallimard 1976.

- Sartre, Jean-Paul (1983): *Cahiers pour une morale* (1947-1948), toim. Arlette Elkaïm-Sartre. Paris: Gallimard.
- Sartre, Jean-Paul (1985): *Critique de la raison dialectique* II, toim. Arlette Elkaïm-Sartre. Paris: Gallimard.
- Sartre, Jean-Paul (1991): Kennedy and West Virginia, käännös Elisabeth Bowman. Teoksessa Ronald Aronson & Adrian van den Hoven (toim): *Sartre alive*. Detroit: Wayne State University Press.
- Simons, Herbert W. & Aghazarian, Aram A (toim) (1986): *Form, genre and the study of political discourse*. The University of South Carolina Press.
- Simont, Juliette (1987): Autour des conférence de Sartre à Cornell. Teoksessa *Sur les écrits posthumes de Sartre*. Bruxelles: Annales de l'Institut de Philosophie et de Sciences morales.
- Stone, Robert V. & Bowman, Elisabeth (1991): Sartre's morality and history. A first look at the notes for the unpublished 1965 Cornell lectures. Teoksessa Ronald Aronson & Adrian van den Hoven (eds): *Sartre alive*. Detroit: Wayne State University Press.
- Weber, Max (1917): Der Sinn der 'Wertfreiheit' in den sozialen und ökonomischen Wissenschaften. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 489-540. Tübingen: Mohr 1973.
- Weber, Max (1919): Politik als Beruf. *Gesammelte Politische Schriften*, 505-560. Tübingen: Mohr 1971.

Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa

Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria

Ajattelun suhde politiikkaan on totuttu ymmärtämään kahdella vastakkaisella tavalla. Joko tavoitellaan ajattelua, filosofiaa, josta harjoitettava politiikka olisi johdettavissa, tai katsotaan, että politiikka on puhdasta käytäntöä, jolle ajattelu toimii vain jälkikäteisen rationalisoinnin välineenä. Nämä ääriyypit yhdistetään kuitenkin usein siten, että 'ideologia' ja 'käytännön politiikka' muodostetaan eri osastoiksi, joiden raja halutaan pitää selvänä.

Retorinen käänne tutkimuksessa avaa toisen näkökulman ajattelun merkitykseen politiikalle. Ajattelu ymmärretään poliittisesti toimivan henkilön – olipa hän ammatti- tai tilapäispoliitikko (vrt. Weber 1919) – itsereflektiona, joka ei vie häneltä päätösvaltaa toiminnan suhteen, mutta joka suuntaa niin politiikan sisältöä, kohdetta, tekotapaa kuin sen käsittämistäkin koskevia tulkintoja. Voi puhua taidosta ajatella poliittisesti. Kysymysten politisointi ja tematisointi tärkeiksi, käsitteiden tulkinta ja käyttö, vaihtoehtojen jäsentäminen, vastustuksen ennakoiminen, seurausten arviointi sekä valittujen vaihtoehtojen perustelevaaminen ovat esimerkkejä niistä operaatioista, joita poliittisesti ajattelulta edellytetään. 'Poliittisen ajattelun tutkimus' kohdistuu näihin operaatioihin, ja sen välityksellä voi paremmin ymmärtää poliittista toimintaa.

Tälle retoriselle näkökulmalle on historiallinen esikuvansa. An-

tiikin sofistit esiintyivät ateenalaisten poliitikkojen kasvattajina ja neuvonantajina sekä tulkitsivat ajattelua jo toiminnan itseymmärryksen kannalta: heitä on jopa nimitetty ensimmäisiksi politiikan tutkijoiksi (esim. Romilly 1988, Nelson 1993).

Poliittisen ajattelun historian oppikirjoja dominoi 'ikuisista kysymyksistä' lähtevä, jatkuvuutta korostava ja 'klassikot' kanonisoiva näkökulma, joka universalisoi 'idealistien' ja 'realistien' vastakohdan. Tämän oppikirjakäytännön kritiikki oli lähtökohta ns. revisionistiselle suuntaukselle 1960-luvulla Englannissa ja Yhdysvalloissa. Erytisesti Quentin Skinnerin ohjelmaan sisältyy samalla 'retorinen käänne' ennen tämän iskulauseen käyttöönottoa 1980-luvulla (ks. Johdanto). Seuraavassa tarkastelen retorista käännettä poliittisen ajattelun tutkimuksessa ensisijaisesti Skinnerin ohjelmaa retoriikkana tulkiten ja arvioiden.

Aatehistoriasta retoriikkaan ja käsitehistoriaan

Aluksi kommentoin lyhyesti poliittisen ajattelun retorisen luennan muotoja ja suhteita retorisiin traditioihin. Sen ohella viittaan lyhyesti niihin erilaisiin kielellisesti orientoituneisiin tutkimussuuntauksiin, jotka pyrkivät syrjäyttämään perinteistä aatehistoriaa. Ne toimivat tutkimuskäytäntöjen horisonttina, johon suhteutan arvioni Skinnerin ohjelman erikoisluonteesta ja merkityksestä.

'Aatehistoria' on muodostunut etenkin metodologiasta kiinnostuneille kirjoittajille linnunpelättimiksi, jota kritikoimalla on ollut helppo kerätä pisteitä. Sivuutan tässä ne ideologiset pyrkimykset, jotka pitävät 'aatteita' pinnallisina tai toissijaisina ilmiöinä ja pyrkivät korvaamaan niiden historian tutkimuksen sosiaalishistorialla tai niiden 'taakse' kätkeytyvien 'todellisten etujen' tutkimisella. Sen sijaan keskustelu siitä, miten ajattelua tulisi tutkia ja miten tutkimusalaä nimittää, ansaitsee huomiota ja aatehistorioitsijainkin on hyvä miettiä, mitä tämä merkitsee heidän omille tutkimuksilleen (vrt. myös Mikeli 1992).

Kritiikki aatehistoriaa kohtaan on suuntautunut osaksi 'aateelli-

suuden' paatosta vastaan. Tärkeämpi kohde on kuitenkin jo mainittu oppikirjatraditio, joka etenkin anglosaksisissa maissa sisältyy mm. politologian pakolliseen opetukseen. Richard Rorty (1984, 65) on jopa vaatinut, että "meidän tulisi lopettaa kirjoittamasta teoksia nimellä 'Filosofian historia' (*A History of Philosophy*) jotka alkavat Thaleksesta ja päättyvät sanokaamme Wittgensteiniin".

Rortykaan ei kiistäne yleiskatsauksellisen opetuksen tarpeellisuutta, vaan sen ettei voi kirjoittaa yhtä filosofian historiaa. Tärkeä on myös ymmärtää, että se mitä opetetaan, ei suinkaan ole itse tutkimusta, vaan tiivistelmä sen 'tuloksista', jotka toisesta näkökulmasta voidaan sekä valikoida että arvioida aivan eri tavalla. Kun ryhtyy tutkimaan alaa, huomaa helposti, että oppikirjakirjaviisiä on oman kysymyksenasettelun kannalta systemaattisesti harhaanjohtavaa, että itse saa irti klassikoista jotakin aivan muuta kuin mitä oppikirjat opettavat (tämä koskee tietysti myös retoriikkaa ja tätä kirjaa).

Aatehistoria on haluttu korvata muilla vaihtoehdoilla, jotka samalla suuntaavat tutkimusta: mentaliteettien historia, teoriahistoria, intellektuaalinen historia, diskurssihistoria ja käsitehistoria ovat eräitä nimiä, joista kukin viittaa sekä tutkimuskohteen painotuseroihin että uusiin ja spesifisiin tutkimusotteisiin. Yhteistä useimmille näistä on painotuksen siirtäminen 'puhtaasta ajattelusta' myös 'kielen' huomioon ottavaan tutkimukseen. Skinnerin ohjelman ja yleensä poliittisen ajattelun tutkimuksen kannalta tärkeimpänä käsittelen seuraavassa hieman tarkemmin käsitehistoriallisen tutkimuksen ohjelmaa.

Aluksi kommentoin lyhyesti retorisen historiankirjoituksen renessanssia. Johdannossa on jo viitattu Hayden Whiten *Metahistory*-teokseen (1973), jota kannattaisi käyttää esimerkiksi politologian tieteenhistoriaa kirjoitettaessa.

Hyvä esimerkki argumentoinnin figuurien käytöstä ajattelun historian tutkimukseen on Albert O. Hirschmanin monografia *The rhetoric of reaction* (1991). Hirschman ei kirjoita mitään 'taantumuksen' aatehistoriaa, vaan analysoi kolmea Ranskan vallankumouksen jälkeisellä ajalla 'reaktiivisen' retoriikan perusfiguuria – *perversity*, *futility*, *jeopardy* – erittelemällä niiden sekä vetoavuutta että implisiittisiä sitoumuksia. Yhteen tekstiin keskittyvä mutta retorisen luennan tyypiltään hieman samanlainen on Sartre-monografiani (*Politik als Vereitelung*, 1992), jossa ideaa politiikasta ulospelauksena

(*déjouer*) täsmennetään kamppailun, käänteiden, toiseuden ja temporalisoinnin toposten detaljiallyseillä.

Elisabeth Skerpanin *The rhetoric of politics in the English Revolution 1642-1660* (1992) ja C.L. Condit'n ja J.L. Lucaitesin *Crafting equality. America's Anglo-African word* (1993) yhdistävät retorisen ja käsitehistoriallisen otteen luontevasti. Molempien lähtökohta on retorisessa historiankirjoituksessa: Skerpan analysoi Englannin sisällissodan vaiheita Aristoteleen deliberatiivisen, forensisen ja epideiktisen retoriikan suhteiden muutosta tarkastellen. Condit ja Lucaites nimittävät tasa-arvoa amerikkalaiseksi 'ideograafiksi' ja tarkastelevat sen tulkintojen ja siihen vetoamistapojen muutoksia 'afroamerikkalaisten' tilanteen kannalta USA:n itsenäistymisestä nykyaikaan.

Raja retorisen ja käsitehistoriallisen tutkimuksen välillä on siis suhteellinen. Retorinen apparaatti mahdollistaa sen, että mistä tahansa tekstistä voi nostaa esiin toimijoita, teesejä ja argumentteja ja tarkastella näissä tapahtuvia muutoksia (ks. Palonen 1995a). Käsitteellisten katkosten tuottamisen retorisen välineistön ja retoristen siirtojen käsitteitä muuntavan merkityksen analyysit tarjoavat liittymäkohtia näille tutkimusotteille. Esimerkiksi Koselleckin (1979) teesi asymmetrisistä vastakäsitteistä toimii sellaisenaan retorisen luennan instrumenttina.

Käsitehistoria (saks. *Begriffsgeschichte*) on muodostunut omaksi tutkimusalakseen: esimerkiksi *Archiv für Begriffsgeschichte* -vuosikirja alkoi ilmestyä vuonna 1955 (vrt. Meier 1971). Poliittiselle teorialle merkittävä käsitehistoria liittyy *Geschichtliche Grundbegriffe* -teossarjaan (7 nidettä vuosina 1972-1992). Sen esikuvia on Otto Brunnerin teos *Land und Herrschaft* (1. painos 1939), joka korostaa aikalaislähteiden käsitteistön ottamista vakavasti ja kritikoitällä perusteella ennen muuta valtion (*der Staat*) käsitteen projisointia keskiajan ei-alueellisiin poliittisiin yksikköihin. Käsitehistorian ohjelmallisista puheenvuoroista on 1960-luvulta lähtien vastannut ensisijaisesti Reinhart Koselleck (synt. 1923), jonka ympärille Bielefeldin yliopistoon on muodostunut omintakeinen tutkimusperinne (ks. esim. Koselleck & Schreiner [toim] 1994). Tätä suuntausta lingvistisempi ja lähempänä ranskalaista mentaliteettien historiaa on teossarja *Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich 1680-*

1820 (15 nidettä vuodesta 1985) (vrt. Richter 1990).

Reinhart Koselleck on kirjoittanut joukon ohjelmakirjoituksia käsitehistoriasta (erit. 1967, 1972, 1979, 1986, 1994). Hänelle käsitteet tarkoittavat ”merkityssisältöjen kiteytymiä” (1967, 86), ja sellaisina ne ovat väistämättä monimielisiä, ts. edellyttävät kilpailevia tulkintoja käsitteistä (1979, 118-119), tarkastelevat käsitehistoriaa kahdesta eri näkökulmasta. Huomio aikalaisten käyttämien käsitteiden muutoksiin avaa uuden näkökulman historiaan, erityisesti ”modernin maailman syntyyn” (1967, 81). Koselleck puhuu tässä sosiaalishistoriasta, mutta sama koskee myös ajattelun historiaa. Vielä tärkeämpi on Koselleckin tulkinta, että itse käsitteiden tyyppi ja käyttötapa ovat muuntuneet (ma, 91-92). Näin käy silloin kun ”käsitteen ja käsitetyyn” suhde kääntyy ympäri, siten että käsitettä ei mukauteta kohteeseen, vaan käsitteistä ymmärretään konstruktioiksi, jotka ylittävät sen mikä on ’toteutunut’ (vrt. 1972, xviii).

Käsitetyypin muutos tapahtuu Koselleckin mukaan ns. satula-aikana, jonka hän saksalaisella kielialueella sijoittaa vuosiin 1750-1850. Sen kuluessa käynnistyy katkos käsitetyypissä, minkä Koselleck osuvimmin ilmaisee siirtymiseksi topologisista käsitteistä liikekäsitteisiin (vrt. 1979, 339, 344, 373). Käsitteet eivät enää ilmaise vain tilaa, vaan aika ja historiallisuus ymmärretään olennaiseksi (mt, 321). Käsitteiden temporalisoituminen (*Verzeitlichung*) on Koselleckin kriteeri käsittemuutoksille satula-ajasta lähtien: muita ovat käsitteiden demokratisoituminen, ideologisoituminen ja politisoituminen (1972, xvi-xix). Näiden käsitteiden spesifimpi tulkinta ja merkitys käsitehistorian ohjelmassa jää Koselleckin teksteissä kuitenkin varsin viitteelliseksi ja ansaitsee tarkempaa analyysia (vrt. Palonen 1995b, 1997).

Käsitehistoria tekee paremmin ymmärrettäväksi käsitteiden retorisen käytön satula-ajan jälkeisellä jaksolla, jolloin niiden kiistanalainen luonne on käynyt selväksi. Kuitenkin käsitteelliset sitoumukset poikkeavat tietoisista retorisisista strategioista siinä, että käsitteitä koskevat valinnat ja niiden muutokset usein koskevat kysymyksiä, joiden merkitystä toimijoiden on sekä vaikea tematisoida että mahdoton arvioida omana aikanaan.

Quentin Skinner ja hänen ohjelmansa

Cambridgen yliopiston politologian professori Quentin Skinner (synt. 1940) on poliittisen teorian tunnetuimpia nykytutkijoita, joka on 1960-luvulta alkaen kirjoittanut poleemisia metodisia kirjoituksia. Keskeisiä niistä ja joitakin kritiikkejä on koottu James Tullyn toimittamaan *Meaning and context* -teokseen (1988). Skinner on 'revisionistisen' tutkimussuunnan näkyvin edustaja: muita ovat mm, John Pocock, John Dunn, Donald Winch ja Terence Ball. Skinnerin spesiaaliala on poliittinen teoria keskiajalta 1600-lukuun, ja se on myös hänen laajimman teoksensa *Foundations of modern political thought* (1978) kohdealueena. Machiavelli (vrt. monografia *Machiavelli* vuodelta 1981) ja Hobbes (vrt. tuore monografia *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*, 1996) ovat hänen mieliteoreettikkonsa, joihin hän toistuvasti palaa.

Skinnerin filosofisena taustana ovat R.G. Collingwoodin ohjelma ajattelun historian uudelleen tulkitsemiseksi kysymysten ja vastausten 'logiikasta' lähtien sekä J.L. Austinin ym. puheaktiteoria, mutta hänellä on yhteytensä myös hermeneutiikkaa koskeviin keskusteluihin (vrt. *Hermeneutics*). Yhteistä näille suuntauksille on politiikan ja historian tutkiminen suuntaamalla huomio kielenkäyttöön, ei languena, kielijärjestelmänä, kuten strukturalistisissa teorioissa, vaan parolena, kielen käyttöä toimintana ja resurssina tulkiten.

Skinnerin sekä metodiset että historialliset kirjoitukset ovat olleet kiisteltyjä ja hän on saanut osakseen erilaisia nimilappuja – kontekstualisti, uushistoristi, intentionalisti jne. – jotka kuvastavat hyvin Skinnerin kritikoiman (ks. *Meaning*) luokittelevan kontekstualismin heikkouksia. Ne voidaan nähdä myös merkiksi siitä, että Skinner oli 1960- ja 1970-luvuilla ensimmäisiä, joka tietoisesti suuntautui sosiologista imperialismia vastaan palaamatta myöskään klassisistiseen filosofiaan tai aatehistoriaan.

Osuvoimampaa on nähdä Skinnerin tutkimusohjelmassa retorisen käänteiden tuominen poliittisen teorian ja poliittisen ajattelun historian tutkimukseen. Tällöin en tarkoita retoriikalla mitään 'kouluretoriikkaa' antiikista yhdysvaltalaisiin puheentutkimuksen oppituteihin ulottuvan tradition mielessä vaan pikemminkin antiikin vastakkainasettelua retoriikan ja filosofian ajatusmuotojen välillä.

Retoriikka on Skinnerille myös keskeinen tutkimuskohde. *Foundations* -teos sisältää luvun *Rhetoric and liberty*, jossa Skinner käsittelee keskiajan puheenopetuksen (*ars dictaminis*) politisoitumista kirjeenkirjoitustaidosta poliittisiksi opaskirjoiksi, sekä tämän ja hieman myöhemmän, antiikkisiin esikuviin (Sallustius, Cicero) viittaavaan retorisen tradition merkitystä italialaisten kaupunkien itsenäisyyden puolustuksessa paavin- ja keisarinvaltaa vastaan. Myöhemmissä kirjoituksissaan Skinner revisoi aikaisempia tulkintoja siten, että retoriikalle annetaan varhainen ja skolastiikasta poikkeava autonominen asema italialaisen renessanssin tasavaltalaisessa ajattelussa (ks. *Ambrogio Lorenzetti, Political philosophy*).

Tuoreimmassa tuotannossaan Skinner seuraa *ars rhetorica* -opinalan historiaa, retoriikan välittymistä italialaisesta keskustelusta muuhun Eurooppaan, erityisesti englantilaiseen 1500- ja 1600-lukujen keskusteluun. Monimielisyyden ja tasavaltalaisen politiikan hyväksymisen vuoksi retoriikan asema oli kiistelty. Tunnetuin retoriikan ja sen republikaanisten implikaatioiden kriitikko Englannissa oli Thomas Hobbes. Skinnerin mukaan hobbesilainen antiretoriikka käyttää koko ajan hyväksi retoriikan traditiota. Hän kritikoi vakiintunutta tulkintaa, jonka mukaan Hobbes hylkäsi historiallis-retorisen varhais-tuotantonsa geometrisen tiedeideaalin hyväksi, ja katsoo että Hobbeskin säilytti skeptisen asenteen tieteeseen (ks. *Thomas Hobbes, 'Scientia civilis', The study, Moral ambiguity*).

Teesini Skinnerin retorisesta käänteestä ei kuitenkaan ensisijaisesti koske hänen historiallisia tutkimuksiaan retoriikasta 'poliittisena kielenä', jolla on ollut suurempi merkitys kuin mitä on totuttu olettamaan. Myös Skinnerin omat 'metodologiset' kirjoitukset ovat tämän retorisen kielen läpätunkemia, ehkä vahvemmin kuin hän itse on asian ymmärtänyt.

Ajattelun politiikka

Quentin Skinner on sitoutunut toiminnalliseen konseptioon politiikasta. Hän ei ymmärrä poliittista teoriaa sovelletuksi filosofiaksi vaan politiikan reflektoinniksi. Tämä näkyy mm. seuraavasta sitaatista:¹

(1) Voimme tuskin väittää tutkivamme poliittisen teorian historiaa, ellemmme ole valmiita kirjoittamaan sitä reaalisena historiana, ts. todellisen toiminnan raportointina. (*Some problems*, 99)

Tai vielä selvemmin ilmaisten:

(2) Käsitykseni mukaan poliittinen elämä itse asettaa keskeiset ongelmat politiikan teoreetikolle, saa aikaan sen että tietyt teemat näyttäytyvät ongelmallisina ja niitä vastaavat kysymykset tulevat väittelyn pääaiheiksi. (*Foundations* I, xi)

Ne, jotka kirjoittavat poliittisesta teoriasta, ovat eräänlaisia teoria-politiikkoja, ja heidän toimintansa politiikkaa kysymysten, kontekstin ja pointin suhteen. Näin on silloinkin, kun kohteena ei ole normatiivinen tai policy-orientoitunut teoria, vaan yleisemmin poliittisesti toimimisen mahdollisuuksia, edellytyksiä, muotoja, tyyliä tms. koskeva teoriatyyppe.

Tästä näkökulmasta ymmärtää hyvin Skinnerin metodisen periaatteen madaltaa rajaa 'klassikoiden' ja muiden politiikasta kirjoittavien välille. *Foundations*-teoksesta voi hyvin lukea esiin sen, kuinka poliittisesta teoriasta kirjoittajat ovat joko ammatti- tai tilapäispolitiikkoja (Machiavelli kuuluu edelliseen, Luther jälkimmäiseen jne.), kun sen sijaan erikoistuneita 'politiikan teoreetikkoja' ei renessanssin ja reformaation kontekstissa vielä tunnettu. Moderninkin politiikan teoreetikkojen kirjoitukset ovat usein tilannesidonnaisia puheenvuoroja, jotka viittaavat kiinteästi ajan poliittisiin kysymyksiin, mutta jotka näiden kautta samalla revisoivat poliittista teoriaa tai antavat sille uusia käännteitä.

Tekstejä teoriapolitiikkana lukien voi myös ymmärtää Skinnerin polemiikin 'ikuisia kysymyksiä' vastaan (ks. *Meaning*, 30-31). Vaikka Skinnerin kritiikillä on ollut ilmeinen merkitys poliittisen ajattelun historian tutkimukselle, ns. normatiivista poliittista teoriaa kirjoitetaan ikään kuin tästä kritiikistä ei olisi kuultukaan, vaan 'hyvää järjestystä' etsitään edelleen historiattomasti 'ikuisena kysymyksenä' (esim. Rawls 1993).

Pointin tutkimisen pointti

Quentin Skinnerin metodologinen ohjelma käyttää J.L. Austinin ym. käynnistämän puheaktiteorian erityissanastoa ja sen taustalle kätkeytyvää ajatustapaa (tämän intellektuaalis-poliittis-sosiaalisesta kontekstista, vrt. Rée 1994).

Jo Austinin postuumisti vuonna 1962 julkaistun luentokokoelman otsikko *How to do things with words* vihjaa siihen, mistä on kysymys. Olennaista on, että jakoa sanojen ja tekojen välillä ei voi tehdä, vaan kaikki 'sanat' ovat jo myös tekoja, puheakteja. Toiminta ja politiikka ovat aina myös kielellisiä ilmiöitä ja ymmärrettävissä vain tämän ulottuvuuden kautta. Tässä suhteessa puheaktiteoria aktualisoi eräitä antiikin sofistille tunnusomaisia ajatustapoja, jotka platonistinen 'filosofia' ja uuden ajan 'tiede' ovat pyrkineet torjumaan (vrt. Cassin 1995).

Puheakteista keskeisiä ovat Austinin mukaan ns. performatiivit, joille on tunnusomaista, että niitä ei arvioida tulostensa perusteella – 'perlokuutioina' – vaan sen perusteella, mitä niillä tehdään, millaisen teon – 'illokuution' – ne sisältävät. Austinin luetteloa ja luokittelua performatiiveista kannattaisi analysoida tarkemmin myös politiikalle spesifien puheaktien erittelyn kannalta.

Poliittisen ajattelun tutkimisen lähtökohta on Skinnerillä tutkia tekstejä puhetekoina. Hän on pikemminkin kiinnostunut siitä, mitä tekijä ilmaisee spesifillä illokuutiolla, kuin siitä, millaisia seurauksia, perlokuutioita, teolla on. Tämä ei ole välttämättä sidoksissa performatiivimuodon käyttöön, vaan illokuutiota voi ilmaista myös muilla tavoilla (vrt. *Conventions*). Samaan tapaan kuin esimerkiksi Hannah Arendt (1960) hän siirtää siis huomion politiikan tuloksista poliittisesti toimimiseen.

Skinnerin keskeinen mielenkiinnon kohde on tekijän spesifistä intentiota tekstissä (erotukseksi tekstin ulkopuolisista intentioista, ks. *Motives*) ilmaiseva puheteko. Tästä hän käyttää usein termiä point, jonka erikoisluonne 'merkityksen' vivahteena tulee parhaiten esiin, jos siitä käyttää suomessakin nimitystä pointti.

- (3) Voidaan sanoa, että kun ihmisten toiminta² selitetään illokuutionaarisen uudelleentulkinnan avulla, tämä muodostaa sen pointin. ('*Social meaning*', 87; vrt. *Meaning*, 59)

Pointin tutkiminen merkitsee toiminnan ja siten myös politiikan tutkimista toimijan tilanteesta käsin. Tässä mielessä Skinnerin ohjelma täydentää Max Weberin nominalistista toimintateoriaa (vrt. Weber 1913, 1922; ks. 'Social meaning', 80, 95) retorisella ulottuvuudella. Pointti on suhteutettava kysymys- ja keskusteluyhteyksiinsä, Skinnerin ohjelman mukaan 'lingvistiseen kontekstiinsa' (*Meaning*, 64) tai 'aikakauden lingvistisiin konventioihin' (*Foundations*, Preface).

Konteksti ja konventiot eivät suinkaan määrää puheaktia, vaan ne muodostavat toiminnalle taustan tai kehikon (*framework*), jonka puheaktin pointti voi myös pyrkiä ylittämään (vrt. *Some problems*, 106). Toisin sanoen puheakti on aina erityisellä tavalla suuntautunut jokin tiettyyn tilanteeseen, se vastaa toimijan merkittäviksi tulkitsemiin kysymyksiin, ja sen pointti on tavallaan sitä merkittävämpi, mitä profiloidumpi tai provokatiivisempi puheakti on. Toki toimijan pointti voi myös jäädä huomaamatta tai sen merkitys ymmärtämättä, ja tässä suhteessa skinneriläinen pointin etsiminen revisoi tulkintoja ja suuntautuu 'häviäjien historian' tutkimiseen.

Pointin kysyminen merkitsee korostuneesti toiminnan – teoreettisen tekstin kirjoittaminen mukaan lukien – retorisen luonteen esiin tuomista. Toimija ei pyri ratkaisemaan ikuisia vaan päinvastoin spesifejä, tilanne- ja teemasidonnaisia kysymyksiä (Ks. *Meaning*, 65). Ratkaisun pointti ei tarkoita tässä keskustelun tyhjentämistä vaan pikemminkin sitä, mistä Hannah Arendt (1960, 174) käyttää ilmausta "oman langan lyöminen kankaaseen", ts. puheaktin singulaarisuuden osoittamista.

Skinnerin ohjelmassa lausumia ei tarkastella väitteinä, joiden pätevyyttä tulisi arvioida sellaisenaan, vaan retorisina siirtoina.

(4) eräässä mielessä meidän on ymmärrettävä, miksi tietty väite on esitetty, jotta ymmärtäisimme itse väitteen. Meidän ei tule nähdä sitä vain väitteenä, vaan siirtona argumentoinnissa. Siten meidän on käsitettävä, miksi juuri tämä siirto oli tekemisen arvoinen, tavoitettava ne edellytykset ja tarkoitukset jotka sisältyivät sen esittämiseen. (*A reply*, 274)

Tämä mahdollistaa esimerkiksi ironisen vivahteen ymmärtämisen paremmin kuin tyytyminen 'kielten' tai 'diskurssien' identifiointiin

(vrt. *Some problems*, 106). Kääntöpuoli pointin etsimiselle on se, että tutkimuskohteessa esitettyjen väitteiden 'totuus' ei ole Skinnerin ongelma.

(5) Lyhyesti sanoen: olen vakuuttunut siitä, että totuuden tärkeyttä tarkastelemieni kaltaisille historiallisille tutkimuksille on liioiteltu. (*A reply*, 256)

Totuuden väittäminen toissijaiseksi ei Skinnerillä tarkoita muuta kuin sitä, että historiallisen tutkimuksen kannalta on tärkeää kysyä, millaisia uskomuksia kirjoittajilla oli, kun sen sijaan se, voiko niitä pitää tämän päivän näkökulmasta tosina, on irrelevantti kysymys.

(6) Otettakoon esimerkiksi Machiavellin innolla puoltama uskomus siitä, että palkka-armeijat aina vaarantavat poliittisen vapauden. Mikäänhän ei estä kysymästä onko tämä totta. Mutta tämä on suunnilleen samaa kuin kysyttäisiin, onko Ranskan kuningas kalju. Paras vastaus näyttääkin olevan, että tällainen kysymys ei nouse esiin. (ma, 256)

Joidenkin väitteiden suoranainen julistaminen vääräksi on Skinnerin mukaan kyseenalaista. Näin tekee esimerkiksi Emanuel LeRoy Ladurie puhuessaan talonpoikien noituususkomuksista *Montaillou*-teoksessaan. Skinnerin mukaan tämä menettely sulkee pois mahdollisuuden tarkastella noituususkon yhteyttä muihin talonpoikain uskomuksiin.

(7) Ladurie sulkee suoraan pois mahdollisuuden, että noitiin uskovat tekivät näin jonkin tunnistettavissa olevan päättelyketjun perusteella. Mutta tämä merkitsee sitä että hän ei vain esitä noituudelle selitystä, jonka hän tietää olevan täysin irrelevantti; se merkitsee myös sitä, että hän sivuuttaa joukon kysymyksiä talonpoikien mentaalista maailmasta, jotka voivat olla välttämättömiä jotta heidän uskomustensa ja käytöksensä ymmärretään kunnolla. (ma, 243)

Tämä argumentti johtaakin lähempään tarkasteluun siitä, missä mielessä Skinner vetoaa tutkimusotteensa historiallisuuteen.

Historian retorisuus

Syyte paluusta 'historismiin' ja Gadamerin tieteenteorian mukaista 'horisonttien sulautumista' kaipaava oman ajan relevanssivaatimus ovat olleet Skinner-kritiikin vakioteemoja (esim. Gunnell 1979, Keane 1988). Erityisen suosittu on ollut polemiikki Skinnerin varhaista anakronismiteesiä vastaan: esimerkiksi Minogue (1981) katsoo Skinnerin *Foundations*-teoksessaan itse syyllistyvän siihen mitä hän moittii anakronismiksi. Tämäkin kritiikki asettuu toiseen valoon, jos myös vetoamista historiaan tarkastellaan retorisenä siirtona.

Tekstin historiallisen merkityksen tai identiteetin tavoittamista (*recovery*) Skinner pitää välttämättömänä edellytyksenä tekstin ymmärtämiselle (vrt. *Some problems*, 104; *A reply*, 232). Se ei kuitenkaan ole riittävä edellytys, ja hän tietysti myöntää sen, että tietyn puheteon merkitys useinkin on toinen kuin tekijän tarkoittama pointti tekstissä. Argumentin "illokuutiovoima" voi ylittää siihen sisältyvän "illokuutioiteon" (*A reply*, 266).

Skinner korostaa intellektuaalisen historian "antropologista oikeutusta" keinona ottaa etäisyyttä omiin ja aikalaisten uskomusjärjestelmiin (*A reply*, 286). Tästä esimerkkejä ovat hänen kirjoituksensa, jotka suuntautuvat anglosaksisen keskustelun usein annettuina pidettyjen vastakohtaparien, kuten positiivisen ja negatiivisen vapauden (vrt. *The idea, The republican ideal*) tai liberalismien ja kommunitarismin (*On justice*) tyhjentävyyden ja poissulkevuuden kritiikkiin.

Toinen argumentti liittyy länsimaisen kulttuurin outoihin menneisiin käsitteisiin: niistä käsin voi paremmin ymmärtää toteutunutta historiaa ja osoittaa sen väärinymmärryksiä (*A reply*, 287-288):

(8) ... vain kiistämällä vulgaarit relevanssivaatimukset voimme toivoa osoittavamme tavan, jolla intellektuaalista historiaa voi vakavasti pitää relevanttina nykyisten uskomustemme arvioinnille. (ma, 288)

Tältä kannalta voi ymmärtää, että hänen *Foundations of modern political thought* -teoksensa otsikolla on ironinen vivahde. Kuten James Tully esittää, ne 'perusteet', joita Skinner esittää, ovat kaik-

kea muita kuin välttämättömiä, ts. se mitä tänään pidetään välttämättömänä tai perustavana onkin ”the unplanned product of contingent controversies and struggles” (Tully 1988, 19). Kun esimerkiksi Michael Oakeshott (1975) näkee modernin valtion kahden periaatteen – *societas* ja *universitas* – kamppailun tuotteeksi, Skinner näkee valtion muodostumisen takana useita, alkuperältään paikallisia ja intentioiltaan ei-poliittisia seikkoja (ks. myös *The state*).

Tämä diskussio historian merkityksestä tekee paremmin ymmärrettäväksi myös hänen vuonna 1969 esittämänsä anakronismiteesin, jonka hän muotoilee näin:

(9) Intellektuaalisen biografian erityisvaarana on suoranainen anakronismi. Tietyn kirjoittajan voidaan – jonkin satunnaisen terminologisen yhtäläisyyden perusteella – ’keksiä’ kannattaneen tiettyä näkemystä jonkin sellaisen aiheen suhteen, jota hänen on ollut periaatteessa mahdotonta tietoisesti käsitellä. (*Meaning*, 32)

Anakronismiteesin yleinen pointti on jälkiviisaan projektion välttämisessä. Kirjoittajan tekstiä tulee arvioida ensisijaisesti suhteessa niihin kysymyksiin, joihin hän itse pyrki vastaamaan, sekä siihen keskusteluun, jota hänen aikanaan käytiin samoin kuin siihen käsitteistöön, joka hänellä oli käytettävissään.

(10) Puolustan ainoastaan sitä, että historiantutkimuksen tehtäväksi käsitetään pyrkimys mahdollisuuksien mukaan tavoittaa tutkittavien kohteiden ajattelu- ja näkemystapa. Tämä edellyttää että saamme esiin ne käsitteet, joita heillä oli käytettävissään, ne erottelut, joita he tekivät ja käyttivät yrityksissään saada mieltä omaan maailmaansa. (*A reply*, 252)

Näiden kysymysten ’puhtaasti historiallinen’ tarkastelu on poliittisen ajattelun tutkimuksen perusehto. Skinner katsoo myös, että historiatonta tarkastelua rajoittaa myös ”insufficient puzzlement”, riittämätön ihmettely siitä mistä on kysymys: ei noteerata esimerkiksi sitä, mihin kysymykseen esimerkiksi Descartes varmuuden periaatteellaan pyrki vastaamaan (ma, 282).

Skinnerin ’puhtaasti historiallinen’ pyrkimys tekijän pointin ta-

voittamiseen on ymmärrettävissä retoriseksi siirroksi *purkaa* jälki-
viisautta ja kanonisoituja tulkintoja. Kysymykset, kielelliset konventiot
ja käsitteiden aikalaismerkitykset ovat tämän purkamisen instrument-
teja. Kun purkaminen ymmärretään retoriseksi operaatioksi, ei tar-
vitse kysyä, kuinka täydellisesti se on mahdollista tai voidaanko
purkamalla joskus kenties tavoittaa juuri se mitä kirjoittaja tietyyssä
tekstissä on tarkoittanut (vrt. *A reply*, 280). Skinnerin omien analyysien
kiehtovuus on juuri niiden purkavassa aspektissa.

Retoriselta kannalta voi lähteä tyhjentyttömyysteesistä (vrt. Palonen 1988) ja kysyä, millaista uutta tulkinnan pelivaraa kukin
purkuoperaatio avaa, ja miten tulkitsija osaa käyttää sitä hyväksi. Retorisena
siirtona Skinnerin historiallinen ote politisoi spesifejä aikaisempia
tulkintoja pitäen samalla silmällä uusilla tulkinnoilla operoinnin (poli-
tikoinnin) pelivaraa. Molemmissa suhteissa Skinnerin historialliset
tutkimukset osoittavat hänen retorisi-poliittista pelisilmäänsä ja -
taitoaan.

Siitä, voiko kritiikistä tietoisena kuitenkin harjoittaa tutkimusta,
jossa kirjoittajan väitetään vastanneen myös kysymyksiin, jotka eivät
hänelle itselleen olleet ongelmia, voi Skinnerin kanssa käydä väit-
telyä. Tilanteessa, jossa illokutionaarinen voima ylittää tarkoitettun
teon, näin voi hyvinkin tehdä. Käsitteet ovat kielen instrumentteja,
joissa merkitysten rikkaus ja muuntuvuus suhteellisen helposti ylittää
kirjoittajan intentiot (vrt. Richter 1990; Palonen 1995b, 22).

Innovatiivisen ideologin ongelmat

Skinnerin spesifinen tavoite on tulkita uudelleen suhdetta julistettujen
periaatteiden ja poliittisen elämän aktuaalisten käytäntöjen välillä
(*Some problems*, 108; *Meaning*, 56). Hän kirjoittaa tilanteessa, jos-
sa kirjoittajan julistamien ideologioiden 'vilpitön' tarkastelu on syrjäy-
tynyt näkemysten hyväksi, jotka käsittelevät periaatteita pelkkinä toi-
senlaisten motiivien rationalisointeina, kuten marxismi tai Namierin
koulukunta englantilaisessa historiankirjoituksessa. Näille periaatteet
eivät voi koskaan toimia politiikan varsinaisina motiiveina. Vaikka
Skinner kiistääkin tämän, hän tekee ajatuskokeen, jonka mukaan
toimijain ei itse tarvitse uskoa julistamiinsa periaatteisiin, mutta jotka

silti vetoavat niihin ”legitimoidakseen” toimintaansa (*Some problems*, 109-112).

Kun Skinner katsoo poliittisen ajattelun tutkimuskohteeksi ’ideologiat’ (ma, 101; *Foundations* I, xiii), tämä viittaa juuri ’legitimoinnin’ keskeiseen asemaan tutkimuskohteena ajattelun sisällön, päämäärien, piilomerkitysten tms. sijasta.

(11) Olen viitannut siihen että ainoa motiivi tarjota ideologinen uudelleentulkinta omille epätavallisille toimintatavoille on normaalisti niiden legitimointi muille, joilla saattaa olla epäilyksiä niiden laillisuudesta tai moraalisuudesta. (*Some problems*, 110)

Legitimoinnin ongelma Skinnerillä on siis eksplisiittisen retorinen. ’Ideologian’ tutkimukselle olennaista ei ole yksin retoristen siirtojen pointin eksplikointi, vaan on tutkittava myös niiden legitimointia muille. Legitimoinnin tutkiminen auttaa paremmin ymmärtämään pointtia, kun taas toisissa tapauksissa pointti voidaan ottaa suhteellisen selvänä ja ongelmaksi tulee sen perustelu toisille. Voi myös kysyä, eikö ole myös tilanteita, joissa legitimointi on ongelmatonta ja olisi tärkeä keskittyä itse pointin tarkkaan eksplikointiin ja reflektointiin?

Hyvä esimerkki legitimointien kriittisestä analyysistä sisältyy Skinnerin varhaiseen artikkeliin *History and ideology in the English Revolution* (1965). Siinä hän analysoi sitä, miten 1600-luvun sisällissodan osapuolet legitimoivat omaa politiikkaansa menneisyydellä, jonka merkitystä oman ajan tilanteen tulkinnalle mikään osapuoli ei kiistänyt (ma, 160). Skinnerin mukaan sekä parlamentin että monarkistien historiantulkinta väheksyi normannien Vilhelm Valloittajan johdolla v. 1066 tekemän Englannin valtauksen poliittista merkitystä.

(12) Samoin kuin yksikään parlamentin kannattaja ei voinut myöntää, että Vilhelm I olisi valloittanut Englannin (koska tällöin Englannin monarkia olisi saanut ’suverenisuuden lähtemättömän leiman’), ei myöskään kukaan rojalisti voinut myöntää valloitusargumenttia (koska tämä olisi merkinnyt vallananastajalle oikeutta tulla tunnustetuksi, mikä olisi vienyt Kaarle I:ltä argumentin Cromwellia vastaan). Sitä, mitä jokainen parlamentin kannattaja puolisi, ei kukaan rojalistikaan voinut kieltää. (ma, 153)

'Ideologiatutkimuksen' ohjelman Skinner esittää *Some problems* -artikkelissa (1974). Sen puheaktiteoreettinen lähtökohta on keskitettyä termeihin, joita käytetään kielessä sekä arvottavasti että kuvailevasti (ma, 111). Näillä evaluatiivis-deskriptiivisillä termeillä voi sekä suosittaa että teidata kannanottoja. Retorinen ongelma on saada aikaan erityisiä "perlokuutio- ja illokuutiovaikutuksia", kuten Skinner austinilaisella jargonilla asian ilmaisee.

(13) Ne perlokuutiovaikutukset, joita toimija tavoittelee näitä termejä käyttäessään, ovat sellaisia kuin kuulijan tai lukijan kannustaminen tai suostuttelu tietyn näkökulman omaksumiseen.. Niitä illokuutiovaikutuksia, joita toimija voi saavuttaa näitä termejä käyttäen, ovat vahvistaminen, ilmaisu tai tuki niiden toimintojen tai asiantilojen hyväksynnälle tai hylkäämiselle, joiden kuvaamiseen hän niitä käyttää. (ma, 111-112)

Perlokuutiovaikutusten aikaansaaminen on tilanteeseen liittyvä empiirinen kysymys, kun sen sijaan illokuutiovaikutukset ovat kielellinen kysymys ideologisten termien 'korrektista' käytöstä (ma, 112). Skinnerin mielenkiinto kohdistuu ideologisen muutoksen mahdollistamiseen sanastoa ja termien arvotusta muuttamalla, jotta epäsovinnainen toiminta saadaan näyttämään hyväksyttävältä. Hän kuvaa 'innovatiivisen ideologin' retorista tehtävää näin:

(14) Innovatiivisen ideologin ongelma on vaikea mutta ilmeinen. Hänen on määritelmän mukaan legitimoitava sellaista uutta toimintojen sovellutusala, jota – käytettäessä vakiintuneita tapoja soveltaa yhteiskunnassa vallitsevaa moraalista sanastoa – oikeutetusti pidetään jotenkin epäsovinnaisena tai illegitiiminä. Hänen tavoitteenaan tulee siten olla sen osoittaminen, että ainakin joitakin olemassaolevia ja myönteisiä evaluatiivis-deskriptiivisiä termejä voidaan tavalla tai toisella soveltaa hänen epäsovinnaisilta näyttäviin toimintoihinsa. Jos hän jollakin tavalla onnistuu tässä tempussa, hän voi toivoa voivansa väittää, että ne tuomitsevat kuvaukset, joita muuten todennäköisesti sovellettaisiin hänen toimiinsa, voidaan syrjäyttää. (ma, 112)

Skinner esittelee yksityiskohtaisesti niitä strategioita, taktiikoita ja tekniikoita, joilla innovatiivinen ideologi voi legitimoida outoa toimintaansa. Ensimmäinen askel on askel 'taaksepäin', ts. sen osoittaminen, että epäsovinnainen toiminta on ainakin joissakin suhteissa sopusoinnussa vallitsevien kielellisten käytäntöjen kanssa. Mutta hänen perusongelmansa on muuntaa normatiivista sanastoa siten, että sillä voi legitimoida epäsovinnaisia toimintasuuntia (ma, 112-113).

Strategisella tasolla ideologin on mahdollista joko muuntaa (*manipulate*) olemassa olevien deskriptiivisten termien vakiintunutta puheaktipotentiaalia (ma, 113) tai muuntaa olemassa olevien arvolutaukseltaan myönteisten deskriptiivis-evaluatiivisten termien sovel-lutuskriteereitä, niin että myönteinen arvolutaus voidaan antaa myös ainakin joillekin hänen suosittamistaan teoista (ma, 115). Edellinen strategia haastaa vastustajat arvioimaan uudelleen paheksuntaa tai neutraalisuutta kielenkäytössä, kun taas jälkimmäinen haastaa heidän tapansa käyttää kriteerejä ja kyseenalaistaa sen, voidaan niillä sulkea pois ao. epäsovinnaiset aktiot. Näihin strategioihin voidaan liittää sekä uusien termien käyttöönottamisen tai merkitysalueen muuttamisen taktiikat (ma, 114-116).

Toisessa yhteydessä Skinner käsittelee myös järjestelmän puolustajan legitimointiongelmia (ks. *The empirical theorists*, 301-304). Robert Dahlin ym. pyrkimys osoittaa yhdysvaltalainen poliittinen järjestelmä demokraattiseksi huolimatta siitä, että järjestelmällä on, demokratian klassisilla kriteereillä arvioiden, selvästi näkyviä puutteita, joutuu yhtä lailla retorisesti perustelemaan sen, miksi aikaisemman tulkinnan mukaiset arviot voidaan syrjäyttää.

Polemisoidessaan Raymond Williamsin *Keywords*-teoksen holis-tista ja heijastusteoreettista näkemystä vastaan Skinner esittää kolme toisistaan riippumatonta kriteeriä sille, miten käsitteiden merkitys muuttuu. Ensimmäinen koskee sanan normaalin käytön kriteeriä luonnetta ja sovellutusalaa (*range*), toinen koskee kriteerin 'korrektiin käytön' merkitysalueetta (*range of reference*) ja kolmas kriteerien käytön arvovärytysten alaa (*range of attitudes*) (*Language*, 121-123). Nämä aspektit tarjoavat osin vaihtoehtoisia, osin toisiaan täydentäviä strategioita käsitteellisten muutosten aikaansaamiseksi (vrt. myös *The study*, 36).

Skinner kommentoi Stuart Hampshiren esimerkkiä liberaalin ja

marxistin väittelystä *political*-termin käytöstä ja katsoo, että väittelyn mieli katoaa, jos tyydytään Hampshiren tavoin toteamaan, että kyse on erilaisista politiikkakäsityksistä. Voidakseen järkyttää liberaalin käsitystä, marxistin tulisi osoittaa, että poliittinen-termiä käytetään yhteyksissä joita liberaali ei ole tullut ajatelleeksikaan ja että tässä ei ole kyse vain merkityseroista vaan myös liberaalin kapealaisesta poliittisesta sensitiivisyydestä (*Language*, 125-126).

Modernin valtion retorinen abstraktio

Esimerkki kuvastaa sitä, kuinka Skinnerin mielenkiinto käsittemuutoksissakin on ensisijaisesti retorisella tasolla, ts. legitimoinnissa pikemminkin kuin käsitteellisten uutuusien ja konfliktien eksplikoinnissa sekä ja pikemminkin vakiintuneen kielenkäytön kuin profiloitujen konseptioiden konstruktion tasolla. Tässä mielessä hän vastustaa paitsi "ideoiden historiaa" (*Meaning*, 53-56) myös itsenäistä käsitteiden historiaa.

(15) En luovu uskomuksestani, että ei voi olla mitään käsitteiden historioita sinänsä, vaan ainoastaan historioita niiden käytöstä argumentissa. (*A reply*, 283)

Myös käsitehistoria à la Koselleck tulkitsee käsitteitä toiminnallisesta perspektiivistä, eikä Skinnerin kritiikki kohdistukaan siihen (vrt. Richter 1990, 65-66). Puhe käsitteistä argumenttina voidaan kuitenkin tulkita siten, että 'käsitteillä' on Skinnerin mukaan ensisijaisesti retorinen arvo, joka sitoo ne spesifeihin historiallisiin yhteyksiinsä. Taustalla voi nähdä myös wittgensteinilaisen tulkinnan käsitteiden merkityksen määräytymisestä niiden käytössä, jolloin käsitteiden teoreettisella eksplikoinnilla ei ole niiden 'normaalikäytöstä' poikkeavaa merkitystä ja huomio tuleeekin kohdistaa 'normaalikäyttöön' ja sen muutoksiin. Skinnerin esimerkit käsitteistä, joiden merkitysmuutoksia hän tarkastelee, kuten *shredwness*, *errant* tai *courageous*, ovat hyvin kontekstisidonnaisia. Esimerkki *political*-adjektiivin käytöstä viittaa siihen, että hän tarkastelee myös poliittisen kielen teoreettisia käsitteitä samalla tavalla kuin näitä osin

arkipäiväisiä, osin spesifiin historiaan liittyviä sanoja. Tässä suhteessa hänen painotuksena on toinen kuin *Geschichtliche Grundbegriffe* -projektissa.

Tätä taustaa vasten voi tarkastella hieman yksityiskohtaisemmin Skinnerin valtion käsitteen muodostuksen tulkintaa *Foundations*-teoksen pääteluvussa ja *The state* -artikkelissa. Skinner käyttää eräänlaista genealogista tarkastelua (vrt. Tully 1988), jossa lähtökohtana tavallaan on moderni valtio (*Foundations* 2, 352-353, *The state*, 91-92), joka on ”the master noun of political argument” (*The state*, 123). Tätä ei suinkaan pidä sekoittaa jälkiviisauteen, vaan Skinnerin ongelma on osoittaa, kuinka ’moderni valtio’ on erilaisten teorioiden toisiinsa yhdistämisen kontingentti tuote – vaikka hän ei spekuloidakaan mahdollisuudella, olisiko valtion läpimurrolle ollut vaihtoehtoja.

Näissä kertomuksissa Skinner ei puutu muihin tulkintoihin modernin valtion käsittehistoriasta (esim. Brunner 1939/1942, Oakeshott 1975), eikä kiinnitä huomiota siihen, että mannermainen keskustelu valtiosta on sekä temaattisesti että ajallisesti toinen kuin englantilainen (vrt. Keohane 1980, Koselleck ym. 1990, Rohe & Dörner 1991). Michael Oakeshott (1980) kritikoikin sitä, että Skinner ei noteeraa, kuinka heikosti valtion käsite on juurtunut englanninkieliseen keskusteluun. Skinnerin tulkintaa täsmentää Maurizio Virolin tutkimus (*From politics to reason of state*, 1992) siitä, kuinka keskiajan tasavaltalainen *politica*-oppi syrjäytyi 1500-luvun kuluessa *ragioni di stato* -opilla.

Skinner tarkastelee valtion käsitteellistämistä retorisenä konstruktiona, jossa erilaisilla abstraktioilla - sekularisoituminen, valtion *statuksen* irrottautuminen hallitsijan ja kansan *statuksesta*, republikaaninen käsitys valtion sisäisestä ja ulkoisesta autonomiasta sekä ’konservatiivinen’ käsitys valtion autonomiasta kansalaisiin ja heidän yhteisöönsä nähden – oli oma merkityksensä. Näiden teorioiden yhdistyessä muodostuu valtion kaksinkertaisesti epäpersoonallinen luonne (*The state*, 112). Valtion käsitteellistämisen huipentumana Skinner näkee Thomas Hobbesin *Leviathanin* johdannon (ma, 121).

Koselleckin termin ilmaisten Skinnerin diskussio sisältää sekä semasiologisen (merkitysanalyyttisen ja -poliittisen) tarkastelun termin *status, lo stato* jne. käyttötavoista keskiajan Italiasta 1600-lu-

vun Englantiin, että onomasiologisen (nimianalyttisen ja -poliittisen) tarkastelun, jossa erilaisia termejä (esim. *civitas*, *res publica*, *commonwealth*) tarkastelleen eri kielissä sen suhteen miten ne ilmaisevat sitä abstraktiota, joka 'valtion' muodostukseen liittyy. Retorinen näkökulma viittaa sekä nimitysten käytön muutoksiin että merkitysten uudelleentulkintoihin nimenomaan uudenlaisena legitimointina (esim. ma, 97-98). Kun Skinner korostaa valtioabstraktion muodostusta argumentoinnin sivutuotteena, hän tulee intentionaalisen retorisen tarkastelun rajoille ja samalla käsitehistorian tunnusomaisiin kysymyksenasetteluihin. Tämä näkyy hyvin luonnehdinnassa abso lutististen teorioiden merkityksestä valtioabstraktiolle.

(16) Meille periytynyt valtion käsite ilmaistiin ensi kertaa täysin tietoisesti sivutuotteena heidän argumenteistaan ja erityisesti heidän pyrkimyksistään väittää, että hallituksen vallan tulee olla jotakin muuta kuin hallittujen vallan laajennus. (ma, 116)

Retoriikka ja sofistika

Skinner-kritiikissään Charles Taylor nimittää skinneriläistä argumentointia uusclausewitzilaiseksi. Tässä hän on sikäli oikeassa, että Skinneriltä puuttuu Hegelin ajatus todellisen järjellisydestä ja hän näkee ideat konfliktien, sotien ja valtataistelun tuotteeksi (vrt. Taylor 1988, 224, 226). Tämä vastaa Skinnerin käsitystä poliittisen teorian luonteesta politiikan reflektointina. Tätä vastaa myös Skinnerin wittgensteinilainen näkemys käsitteistä työkaluina ja siihen liittyvä tulkinta, että kieli on politiikassa pikemminkin resurssi kuin kahle (*A reply*, 262).

Teesi Skinnerin retorisestä käänteestä on ymmärrettävissä, jos hänen tekstinsä suhteutetaan spesifiin retoriseen tulkintaan. Johdannossa jo mainittu vilkastunut tutkimus sofistikaasta (esim. Baumhauer 1986, Romilly 1988, Sutton 1992 ja erit. Cassin 1995) on purkanut sekä Platonin alullepanemaa retoriikan torjuntaa että Aristoteleen tapaa tehdä retoriikasta filosofian aputiede. Poliittisesti sofistinen retoriikka korostaa yhteisymmärryksen tavoittelun sijasta Protagoraan tavoin "heikomman logoksen vahvistamista" (vrt. esim. Baum-

hauer 1986, 144-145). Tällainen tavoite on erityisen tärkeä poliittisessa teoriassa, jossa olennaista on huomion suuntaaminen siihen, miten on mahdollista kyseenalaistaa, kiistää, hylätä tai yleensä ajatella toisella tavalla sitä, mikä tietyssä tilanteessa näyttää luonnolliselta, annetulta, yleisesti hyväksytyltä jne.

Protagoraan periaate näyttäytyy Skinnerin tekstissä latinalaistuneena muodossa *in utramque partem*, vastapuolen kuulemisen vaatimuksena, minkä ylittämiseen 'moraalin tieteen' tavoittelu uuden ajan alussa suuntautui (vrt. *Thomas Hobbes*, 3). Skinner osoittaa, että Hobbeskaan ei pääse eroon retoriikasta, skeptisismistä ja monimielisyydellä operoinnista, ja hänen 'moraalin tieteenä' edellyttää uskoa auktoriteettiin. (mt., 46-56; *The study*, 46-53)

Roomalaisessa ja renessanssin retoriikassa *in utramque partem* -periaate näyttäytyy Skinnerin mukaan etenkin paradiastole-troopissa. Tämä tarkoittaa pelkistäen sitä, että on aina mahdollista sekä legitimoita häpeällisiä (*disgraceful*) tekoja tulkitsemalla niitä 'läheisen hyveen' mukaisiksi että kyseenalaistaa hyveellisiä tekoja väittämällä niitä 'läheisen paheen' ilmaisuiksi (*Thomas Hobbes*, 13). Retorinen aspekti merkitsee tässä moraalisen kielen läpitulkinna-varaisuutta tavalla, joka vastaa edellä esiteltyä 'innovatiivisen ideologin' tilannetta.

Barbara Cassin on monumentaalisessa *L'effet sophistique* -teoksessaan korostanut yhteyttä modernin puheaktiteorian ja sofistitiikan välillä: jo sofistilla oli tavallaan performatiivinen käsitys 'todellisuudesta' (erit. Cassin 1995, 73), kun taas platonis-aristotelinen traditio pitää 'puhetta' epäilyttävänä. Tähän liittyy antiikin retoriikan keskeiseksi konflikti tilan ja ajan, topoksen ja kairoksen, retoriikan välillä, jossa sofistit korostavat ajan, sekä 'kaiken virtaamisen' että 'suotuisan tilaisuuden' merkitystä politiikassa (mt., erit. s. 469 kuvio).

Vaikka Skinner on pidättyväinen omien mieltymystensä suhteen, eikä suoraan julista esimerkiksi moraalisen tieteen mahdottomuutta, hänen sekä historialliset että metodologiset kirjoituksensa osoittavat ilmeistä sympatiaa retorista monimielisyyttä kohtaan. Samoin hänen nominalisminsa, historiallisuus, kysymysten vaihtuvuuden ja spesifisyyden sekä vastausyritysten singulaarisen pointin vaatimus vastaavat sofistista retoriikan temporalisointia.

Originaalisitaatit

- (1) We can hardly claim to be concerned with the history of political theory unless we are prepared to write it as real history – that is, as the record of actual activity... (*Some problems*, 99)
- (2) For I take it that political life itself sets the main problems for the political theorist, causing a certain range of issues to appear problematic, and a corresponding range of questions to become the leading subjects of debate. (*Foundations I*, xi)
- (3) Colloquially, we may say that what an illocutionary redescription will characteristically explain about a social action will be its *point*. (Skinner 1972, 87)
- (4) there is a sense in which we need to understand why a certain proposition has been put forward if we wish to understand the proposition itself. We need to see it not simply as a proposition, but as a move in argument. So we need to grasp why it seemed worth making that precise move; to recapture the presuppositions and purposes that went into the making of it. (*A reply*, 274)
- (5) I am convinced, in short, that the importance of truth for the kind of historical enquiries I am considering has been exaggerated. (*A reply*, 256)
- (6) Take for example... Machiavelli's fervently held belief that mercenary armies always jeopardize political liberty. Perhaps there is nothing to stop us from asking whether this is true. But the effect of doing so will be somewhat analogous to asking, whether the king of France is bald. The best answer seems to be that the question does not arise. (*A reply*, 256)
- (7) Ladurie excludes in advance the possibility that those who believed in witches may have done so as a result of following out some such recognizable chain of reasoning. But this means that he not only puts forward an explanation of witchcraft beliefs, which, for all he knows, may be completely irrelevant; it also means that he bypasses a range of questions about the mental world of the peasants which it may be indispensable to answer if their beliefs and behaviour are to be properly understood. (*A reply*, 243)
- (8) ... it is only by refusing the vulgar demand for relevance that we can hope to indicate the serious way in which the study of intellectual history is relevant to the assessment of our present beliefs. (*A reply*, 288)
- (9) The particular danger with intellectual biography is that of sheer anachronism. A given writer may be 'discovered' to have held a view, on the strength of some chance similarity of terminology, on some subject to which he cannot in principle have meant to contribute. (*Meaning*, 32)

- (10) I am only pleading for the historical task to be conceived as that of trying so far as possible to think as they thought and see things in their way. What this requires is that we should recover the concepts they possessed, the distinctions they drew and they followed in their attempts to make sense of their world. (*A reply*, 252)
- (11) I have implied that the sole motive for offering an ideological description of one's untoward social actions will normally be to legitimate them to others who may have doubts about their legality or morality. (*Some problems*, 110)
- (12) Just as no Parliamentarian could allow that William I had made a conquest of England (since this would have been to mark the English monarchy with the 'indelible stain of sovereignty'), so also no Royalist could allow an argument by conquest either (since this would have been to concede the right of a usurper to allegiance, and so to leave Charles I no case against Cromwell). What every Parliamentarian asserted, no Royalist could deny. (*History*, 153)
- (13) The sorts of perlocutionary effects which an agent may hope to achieve by using these terms are effects such as inciting or persuading his hearers or readers to adopt a particular point of view. ... The sorts of illocutionary effects, however, which it is open to an agent to achieve in using these terms are effects such as evincing, expressing, and soliciting approval or disapproval of the actions or states of affairs which he uses them to describe. (*Some problems*, 111-112)
- (14) the task of the innovating ideologist is a hard but obvious one. His concern, by definition, is to legitimate a new range of social actions which, in terms of the existing ways of applying the moral vocabulary prevailing in his society, are correctly regarded as in some way untoward or illegitimate. His aim must therefore be to show that a number of existing and favourable evaluative-descriptive terms can somehow be applied to his apparently untoward actions. If he can somehow perform this trick, he can thereby hope to argue that the condemnatory descriptions which are otherwise liable to be applied to his actions can in consequence be discounted. (*Some problems*, 112)
- (15) I remain unrepentant in my belief that there can be no histories of concepts as such; there can only be histories of their uses in argument. (*A reply*, 283)
- (16) It was as a by-product of their arguments and in particular of their efforts to insist that the powers of government must be something other than a mere expansion of the powers of the governed, that the concept of the state as we have inherited it was first articulated with complete self-consciousness. (*The state*, 116)

Viitteet

- ¹ Alkuteksti artikkelin lopussa ennen viite- ja kirjallisuusluetteloa sitaattien numerorjestyksessä.
- ² Skinnerin käsite vastaa tässä Max Weberin *soziales Handeln* -käsitteen mukaista nominalismia, josta puuttuu 'yhteiskunnallisen' implikoima totaalisuus, mutta jossa *social* vastaa yksilöiden välisiä suhteita koskevaa toimintaa, joten sen voisi kääntää yhtä hyvin interindividuaaliseksi kuin 'sosiaaliseksi', jolla on suomen kielessä spesifinen patriarkaallinen vivahteensa. Käännöksissä olen eri tavoin pyrkinyt välttämään tätä.

Kirjallisuus

- Arendt, Hannah (1960): *Vita activa*. München. Piper 1981.
- Austin, J.L. (1962): *How to do things with words*, toim. J.O. Urmson & Marina Sbisà. Oxford: Oxford UP 1980.
- Baumhauer, Otto A. (1986): *Die sophistische Rhetorik*. Stuttgart: Metzler.
- Brunner, Otto (1939/1942): *Land und Herrschaft*. Brünn: Rohrer.
- Cassin, Barbara (1995): *L'effet sophistique*. Paris: Gallimard.
- Condit, C.L. & Lucaites, J.L. (1993): *Crafting equality. America's Anglo-African word*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Geschichtliche Grundbegriffe* Bd. I-VII (1972-1992): Stuttgart: Klett-Cotta.
- Gunnell, John G. (1979): *Political theory. Tradition and interpretation*. Cambridge, Mass: Winthrop.
- Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich 1680-1820*. 15 nidettä 1985-. München: Oldenbourg.
- Hirschman, Albert O. (1991): *The rhetoric of reaction*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard UP.
- Johnston, David (1986): *Rhetoric of Leviathan*. Princeton: Princeton UP.
- Keane, John (1988): More theses on the philosophy of history. Teoksessa James Tully (toim) (1988): *Quentin Skinner and his critics*, 204-217. London: Polity.
- Keohane, Nannerl O. (1980): *Philosophy and the state in France. The Renaissance to the Enlightenment*. Princeton: Princeton UP:
- Koselleck, Reinhart (1967): Richtlinien für das Lexikon politisch-sozialer Begriffe der Neuzeit. *Archiv für Begriffsgeschichte* 11, 81-99.
- Koselleck, Reinhart (1972): Einleitung. *Geschichtliche Grundbegriffe* Bd.I, XIII-XXVIII. Stuttgart: Klett-Cotta.

- Koselleck, Reinhart (1979): *Vergangene Zukunft*. Frankfurt/M. Suhrkamp
- Koselleck, Reinhart (1986): Sozialgeschichte und Begriffsgeschichte. Teoksessa Wolfgang Schieder & Volker Sellin (eds): *Sozialgeschichte in Deutschland*, 89-109. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Koselleck, Reinhart ym. (1990): Staat und Souveränität, *Geschichtliche Grundbegriffe* Bd.VI, 1-154. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Koselleck, Reinhart (1994): Some reflections on the temporal structure of conceptual change. Teoksessa Willem Melching & Wyger Velema (toim): *Main trends in cultural history. Ten essays*, 7-16. Amsterdam: Rodopi.
- Koselleck, Reinhart & Schreiner, Klaus (toim): *Bürgerschaft. Rezeption und Innovation der Begrifflichkeit vom Hohen Mittelalter bis ins 19. Jahrhundert*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Kremer-Marietti, Angèle (1992). *Nietzsche et la rhétorique*. Paris: PUF.
- Meier, Horst (1971): *Begriffsgeschichte. Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Bd. I, p. 788-808. Basel: Schwalbe.
- Mikkeli, Heikki (1992): Aatevirtauksista käsitehistoriaan. Teoksessa *Historia nyt*, 252-280. Porvoo: WSOY.
- Minogue, Kenneth (1981): Method in intellectual history: Quentin Skinner's Foundations. Teoksessa James Tully (toim) (1988): *Meaning and context*. 176-193. London: Polity.
- Nelson, John S. (1993): Approaches, opportunities and priorities in the rhetoric of political inquiry. Teoksessa R.H. Roberts & J.M. Good (toim): *The recovery of rhetoric*, 164-189. Charlottesville: University Press of Virginia.
- Oakeshott, Michael (1975): *On human conduct*. Oxford: Clarendon Press 1991.
- Oakeshott, Michael (1980): Review article: The foundations of modern political thought. *The Historical Journal* 23, 449-455.
- Palonen, Kari (1988): Tekstistä politiikkaan. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari (1992): *Politik als Vereitelung. Die Politikkonzeption in Jean-Paul Sartres Critique de la raison dialectique*'. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Palonen, Kari (1995a): Argumentin politiikka. Chaïm Perelmanin retoriikan impliittisestä politiikkakäsityksestä. *Kosmopolis* 25: 2, 1995, 5-18.
- Palonen, Kari (1995b): Conceptual history as a perspective to political thought. In: Ilkka K. Lakaniemi & Anna Rotkirch & Henrik Stenius (toim): *'Liberalism'*. *Seminars on historical and political keywords in Northern Europe*, 7-32. University of Helsinki, Renvall Institute Publications 7.
- Palonen, Kari (1996): Kielellisen toiminnan perspektiivi poliittiseen ajatteluun. Quentin Skinnerin retorinen Hobbes-revisio. *Politiikka* 38, 182-188 (myös tässä julkaisussa).

- Palonen, Kari (1997): An application of conceptual history to itself. From method to theory in Reinhart Koselleck's "Begriffsgeschichte". *Finnish Yearbook of Political Thought* 1, 39-69.
- Pocock, J.G.A. (1971): *Politics, language and time*. London: The University of Chicago Press 1989.
- Pocock, J.G.A. (1975): *The Machiavellian moment*. Princeton: Princeton UP.
- Pocock, J.G.A. (1987a): The concept of a language and the métier d'historien: some considerations on practice. Teoksessa Anthony Pagden (toim): *Languages of political theory in early-modern Europe*, 19-38. Cambridge: CUP.
- Rawls, John (1993): *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Rée, Johathan (1994): Englantilainen filosofia 1950-luvulla. *Niin & näin*, 3/ 1994, 6-25.
- Richter, Melvin (1990): Reconstructing the history of political languages: Pocock, Skinner and Geschichtliche Grundbegriffe, *History and Theory*, 29, 38-70.
- Rohe, Karl & Dörner, Andreas (1991): Politische Sprache und politische Kultur. Diachron-kulturvergleichende Sprachanalyse am Beispiel von Großbritannien und Deutschland. Teoksessa Manfred Opp de Hipt & Erich Latniak (toim): *Sprache statt Politik? Beiträge zur politikwissenschaftlichen Semantik- und Rhetorikforschung*, 38-65. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Romilly, Jacqueline (1988): *Les grands sophistes dans l'Athènes de Périclès*. Paris: Fallois.
- Rorty, Richard (1984): The historiography of philosophy: four genres. Teoksessa Richard Rorty & J.B. Schneewind & Quentin Skinner (toim): *Philosophy in history*, 49-65. Cambridge: CUP.
- Skerpan, Elisabeth (1992): *The rhetoric of politics in the English Revolution 1642-1660*. Columbia: University of Missouri Press.
- Skinner, Quentin (1965): History and ideology of the English Revolution, *The Historical Journal* 8, 151-178.
- Skinner, Quentin (1969): Meaning and understanding in the history of ideas. Teoksessa James Tully (toim) (1988): *Meaning and context*, 29-67. London: Polity.
- Skinner, Quentin (1970): Conventions and speech acts. Teoksessa Preston King (toim): *The history of ideas*, 259-284. London: Croom Helm 1983.
- Skinner, Quentin (1972a): Motives, intentions and the interpretation of text. Teoksessa James Tully (toim): *Meaning and context*. 68-78. London: Polity 1988.

- Skinner, Quentin (1972b): 'Social meaning' and the explanation of social action. Teoksessa James Tully (toim) (1988): *Meaning and context*, 79-96. London: Polity.
- Skinner, Quentin (1973): The empirical theorists and their critics. A plague on both their houses. *Political Theory*, 1. 287-304.
- Skinner, Quentin (1974): Some problems in the analysis of political thought and action. Teoksessa James Tully (toim): *Meaning and context*, 97-118. London: Polity 1988.
- Skinner, Quentin (1975): Hermeneutics and the role of history. *New Literary History*, 8,
- Skinner, Quentin (1978): Foundations of modern political thought 1-2. Cambridge: CUP.
- Skinner, Quentin (1979/1988): Language and social change. Teoksessa James Tully (toim): *Meaning and context*, 119-132. London: Polity 1988.
- Skinner, Quentin (1981): *Machiavelli*. Oxford: Oxford UP.
- Skinner, Quentin (1984): The idea of negative liberty: philosophical and historical perspectives. Teoksessa Richard Rorty & J.B. Schneewind & Quentin Skinner (toim): *Philosophy in history*, 193-221. Cambridge: CUP.
- Skinner, Quentin (1987a): Ambrogio Lorenzetti. The artist as political philosopher. *Proceedings of the British Academy* 72, 1-56.
- Skinner, Quentin (1987b): Political philosophy. Teoksessa Charles Schmitt & Eckhart Kessler & Quentin Skinner (toim): *The Cambridge history of Renaissance philosophy*, 389-452. Cambridge: CUP.
- Skinner, Quentin (1988): A reply to my critics. Teoksessa James Tully (toim): *Meaning and context*, 231-288. London: Polity.
- Skinner, Quentin (1989): The state. Teoksessa Terence Ball et al. (toim): *Political innovation and conceptual change*, 90-131. Cambridge: CUP. (Suomeksi *Politiikka* 1987)
- Skinner, Quentin (1990): The republican ideal of political liberty. Teoksessa Gisela Bock & Quentin Skinner & Maurizio Viroli (toim): *Machiavelli and republicanism*, 295-309. Cambridge: CUP.
- Skinner, Quentin (1991): Thomas Hobbes: Rhetoric and the construction of morality. *Proceedings of the British Academy*, 76, 1-61.
- Skinner, Quentin (1992): Of justice, the common good and the priority of liberty. Teoksessa Chantal Mouffe (toim): *Dimensions of radical democracy*, 211-224, London: Verso.
- Skinner, Quentin (1993): Scientia civilis in classical rhetoric and in the early Hobbes. Teoksessa Nicholas Phillipson & Quentin Skinner (toim): *Political discourse in early modern Britain*, 67-93. Cambridge: CUP.

- Skinner, Quentin (1994a): Moral ambiguity and the Renaissance art of eloquency. *Essays in criticism*, 44, 267-292.
- Skinner, Quentin (1994b): The study of rhetoric as an approach to cultural history: the case of Hobbes. Teoksessa Willem Melching & Wyger Velema (toim): *Main trends incultural history. Ten essays*, 17-53. Amsterdam: Rodopi.
- Skinner, Quentin (1996): *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*. Cambridge: CUP.
- Sutton, Jane (1992): Rereading Sophistic arguments. A political intervention. *Argumentation*, 5, 145-157.
- Taylor, Charles (1988): The hermeneutics of conflict. Teoksessa James Tully (toim): *Meaning and context*, 218-228. London: Polity.
- Tully, James (1988): The pen is a mighty sword. Quentin Skinner's analysis of politics. Teoksessa James Tully (toim): *Meaning and context*, 7-25. London: Polity.
- Tully, James (toim) (1988): *Meaning and context. Quentin Skinner and his critics*. London: Polity.
- Viroli, Maurizio (1992): *From politics to reason of state*. Cambridge: CUP.
- Weber, Max (1913b): Über einige Kategorien der verstehenden Soziologie. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 427-474. Tübingen: Mohr 1973.
- Weber, Max (1919): *Politik als Beruf. Gesammelte politische Schriften*, 505-560. Tübingen: Mohr 1971.
- Weber, Max (1922): *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr 1980.
- White, Hayden (1973): *Metahistory. The historical imagination in the nineteenth-century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press 1990.

**KIRJA-
ARVIOITA**

Taistolaisuus – militanttia sosialidemokratiaa

Matti Hyvärinen, Viimeiset taistot. Taistolainen opiskelijaliike, kertomus ja retoriikka. Vastapaino: Tampere 1994, 379 s. + liitteet.

En koskaan tuntenut taistolaista opiskelijapoliitikkoa nimeltä Matti Hyvärinen. Politikoimme eri fraktioissa, kaupungeissa ja eri tavoilla – minä olin tietysti Mattiin verraten täysi diletantti ja lopetin puoluesidonnaisen touhuamisen jo 1970-luvun puolessa välissä. Vaikka hänen demagogin taidoistaan on varmaan osa SOL:sta peräisin, minun on väitöskirjan alaviitteet huomioidenkin vaikea ymmärtää, miten Hyvärinen on voinut olla läpi 1970-luvun täysipäiväinen SOL:n järjestöaktivisti.

Journalistinen jälkiviisaus on tehnyt taistolaisuudesta 1970-luvun 'edustavan anekdootin' (Kenneth Burke). Historiantutkimusta tai edes hyvää journalistista kronikkaa vuosikymmenestä ei ole Suomessa tehty, mikä vaikeuttaa mm. aikakautta koskevien gradujen tekemistä. Yliopistoissa katkos puolue- ja järjestösidonnaisen politiikoinnin kokeneiden ja tätä tuntemattomien poliittisten sukupolvien välillä on ilmeinen ja molemmille vaikeasti käsitettävissä. Tämä kaikki pönkittää taistolaisuuden myyttiä ja nostalgiaa, joita lehtikirjoittelu Hyvärisen väitöskirjasta onkin käyttänyt hyväksi.

1990-luvun perspektiivistä väitöskirja on menneen kuriositeetin esiin nostamista ja kriittistä arviointia, mutta 1970-luvun tutkimuksena se on melkeinpä voittajien historiaa, jossa muut fraktiot sivuute-

taan tai tulevat esiin vain taistolaisen opiskelijaliikkeen taustana. Tälle, samoin kuin kansainvälisten vertailujen viitteellisyydelle, Hyvärisellä on tietysti omat tutkimusstrategiset ja -retoriset perustelunsa mutta muiden 1970-luvun poliittisten kielten ja idiomien tutkimus on Hyvärisen työn jälkeen entistäkin tärkeämpää: toistaiseksi sitä ei ole juuri muuta tehty kuin Anne Hollin lisensiaattityö (1992) tasa-arvoasiain neuvottelukunnasta.

Opinnäytetöiden suurimpia ongelmia on liian monitahoisen tutkimusstrategisen aparaatin käyttäminen, jolloin on vaikea suhteuttaa eri tutkimusotteet ja argumentoinnin tasot toisiinsa. Näin käy etenkin silloin kun yritetään konstruoida 'monipuolinen' kuva tutkimuskohteesta. Nietzscheläisen perspektivismin kannattajana katson, että radikaalin yksipuolinen mutta juuri tämän vuoksi yksityiskohtaisuuden mahdollistava tulkinta tuo parempia tuloksia.

Hyvärisen työtä häiritsee myös se, että: tekijä pyrkii yhtaikaa tekemään liike-, kertomus-, retoriikka- ja elämäntapatutkimusta, jota hän täydentää myös valta- ja politiikkakäsitteiden analyyseilla. Epäilemättä hän käyttää erilaisia käsiteaparaatteja luku- ja teemakohteisesti ja hallitsee kaikki nämä rekisterit, mutta ankarampi rajaus ja keskitys olisi tehnyt hyvää työlle. Ennen muuta liikkeen käsite, joka sinänsä on ansiokkaasti retorisoitu tai dekonstruoitu verrattuna Hyvärisen lisensiaattityöhön *Alussa oli liike* (1985), on muisto aikaisemmista tutkimusintresseistä, jonka olisi väitöskirjasta hyvinkin voinut karsia pois. Tutkimus 'poliittisista kielistä opiskelijataistolaisuudessa' olisi ollut riittävä ja vähemmän harhaanjohtava rajaus.

Alkuaan suhtauduin epäillen Hyvärisen yritykseen haastatella entisiä 'tovereitaan'. Nyt käsitykseni tekstin, puheen ja kuvien merkityksestä luennan kohteena on relativoitunut ja Hyvärinenkin katsoo, että haastatteluja voi pitää suurelta osin "puhuttuna kirjoituksena" (123). Joka tapauksessa Hyvärisen aineisto tuo esiin kiintoisia näytteitä niin 1980-luvun lopun (haastattelu-aika) kuin 1970-luvunkin (taistolaiskausi) poliittisesta kielestä, ja olisikin tärkeä systematisoida tämääntapaisten litteroitujen aineistojen vaihtoa tutkijain kesken. Esimerkiksi poliittisen käsitteistön ja retoriikan muutostendenssien kannalta olisi myös kokonaisaineiston tiivis esittely ollut suotavaa.

Viimeiset taistot käsittelee ensin 'dokumenttien liikettä' lähinnä SOL:n tunnetun taisteluohjelman avulla sekä Rauno Setälän *Uusstali-*

nistin uskontunnustuksen välityksellä, sitten 'elämäkertojen liikettä' neljän yksityiskohtaisen esimerkin avulla, joita täydennetään muutamien muiden haastattelujen tuottamalla materiaalilla. Tekijän mukaan haastattelujen tavoite on "yksilöllisen äänen ja oman tarinan kontrastoiminen liikkeen anonyymin, abstraktin ja yleistävän äänenkanssa" (43). Kysyä voi, eikö yksilöllistä ääntä olisi saatavissa esiin myös kirjallisten lähteiden perusteella, jos niitä varten konstruotaisiin sopiva lukutapa.

Ansiokasta Matti Hyvärisen työssä on ilman muuta retorisen tutkimusotteen omintakeinen käyttö. Hilka Summan (1989) avauksen jälkeen retoriikkaa on eri tavoin käytetty politiologiassa, esimerkiksi kolmessa Jyväskylän yliopistossa hyväksytyssä väitöskirjassa (Jukka Kanerva 1990, Pekka Korhonen 1992, Marja Keränen 1994). Hyvärinen on paneutunut hyvin ennen muuta perelmanilaiseen mutta myös Kenneth Burken ym. anglosaksisten tutkijain käyttämään retoriseen tutkimusotteeseen. Väitöskirjassa retoriikkaa käytetään monipuolisesti ilman turhia esittelyjä siitä, mikä on alaan paneutuneille tuttua, ja sen yhdistäminen elämäkertatutkimukseen ja kertomuskeskusteluun tuntuu luontevalta.

Hyvärisen työ antaa viitteen siitä, minkä tieteenalan keskusteluihin nykypolitiologin kannattaa ensisijaisesti syventyä, nimittäin kirjallisuustieteeseen. Richard Rortyn – jota Hyvärinen kutsuu mielifilosofikseen (45) – *Consequences of pragmatism* -teoksen (1982) teesi siitä, että filosofiakin on vain 'kirjallisuutta' – "a kind of writing" – sopii yhtä hyvin politiikkaan, ainakin jos puhe ja kirjoitus oletetaan yhteismitallisiksi tekstimuodoiksi. Hyvärisen implisiittinen painopisteen siirto Perelmanin filosofisesta kirjallisuustieteellisen retoriikkaan, ydinmetaforien, kertomusten lajityyppien ja draaman genrejen maailmaan on avaus, jota erityisesti 'yhteiskuntatietelijäksi' identifioituneiden politiologien ei ole ihan helppo seurata. Myös yleisöanalyysi sekä me- ja minä-puheiden vastakkainasettelu on ymmärrettävissä ennen muuta tästä kirjallisuustieteellisestä näkökulmasta, joka poikkeaa lingvistien formalistisesta pronomini-retoriikasta (ks. esim. Wilson, *Politically speaking*, 1990).

Alkuperäinen oletus kääntymisen ja poiskääntymisen kaksois-retoriikasta (vrt. erit. 118) ei osoittautunut tähän aineistoon sopivaksi. Päinvastoin dramaattiset katkokset kumpaankin suuntaan lähes

puuttuvat: taistolaisuuteen pikemminkin ajaututtiin ja siitä irtipääsy kesti oman aikansa: Hyvärinen siirtyikin puhumaan kääntymyksen sijasta muutoskertomusten ydinretoriikasta (121). Jatkuvuuden konstruktion kannalta näyttää sOLLilaisuus, kuten monissa muissakin suhteissa, hyvinkin suomalaisen poliittisen kulttuurin yleislinjaan sopivalta.

Ehkä erikoisinta ja spontaaneimmin vastaväitteitä herättänyttä Hyvärisen tavassa käyttää retoriikkaa on huomion suuntaus marginaaleihin, kuten analyysissa huutomerkkien määrästä SOL:n dokumenteissa (67-68). Idea on peräisin lingvistien William Labovin ja Deborah Tannenin ns. odotusanalyysistä (erit. 57-64), joka mahdollistaa huomion suuntaamiseen toistoihin, korjauksiin, kieltoihin, varauksiin, kontrastoiviin sidesanoihin jne. Hyvärisen työssä tämä toimii kertomusretoriikan välineenä, joka suuntaa huomion haastattelu-vastausten yksityiskohtiin tavalla, jota haastateltavat eivät varmasti-kaan ole tarkoittaneet. Nämä analyysit ovat monesti erittäin hauskoja ja auttavat jäsentämään etenkin kertomusten ydinepisodeja, mutta voi kysyä, miten hyvin ne sopivat esimerkiksi käsitteellisen itse-reflektion tulkintaan.

Toinen, lähinnä Kenneth Burkelta lainattu retoriikan apparaatti, jota käytetään etenkin työn loppupuoliskolla, on kertomusten lajityyppien – romanssi, komedia, elegia, tragedia – erottelu (erit. 223-225). Kolme neljästä analysoidusta haastattelusta sopii pääpiirteis-ään näihin tyyppeihin, elegiasta esimerkkinä käy Hyvärisen itsensä vuonna 1984 *Suomen kuvalehdessä* julkaisema ”valitusvirsi”. Mikä näiden tyyppien suhde muihin draaman genreihin (esim. ironia) tai analyttinen merkitys kertomusten kiteyttämisessä on, jää hieman epäselväksi. Tässä on joka tapauksessa kysymys käsitteistöstä, jonka siirrettävyys kirjallisuustieteestä politologiaan ansaitsisi enemmänkin huomiota. Eikö tätä lajityyppianalyysiä käyttäen voitaisi myös konstruoida erilaisia poliitikon ideaalityyppejä taistolaisten joukossa?

Rortyn *Contingency, irony and solidarity* -teoksen (1989) esikuvan mukaisesti Hyvärinen ymmärtää poliittisen ym. murroksen ”radikaalina maailman hahmottamisen sanaston vaihdoksena”, jonka ”aiheuttajana on... ydinmetaforan muutos” (121). Juuri tätä Hyvärinen sanoo tutkivansa elämäkertakertomuksissa (ibid.) ja päättyy 1970- ja 1980-lukujen poliittisten käsitteiden muutosten tarkasteluun,

joka rikastaa teoksen politologista antia. Mutta tässä teoksen immanentti ote, ainoastaan SOL:sta ja taistolaisista kirjoittaminen, osoitetaan rajalliseksi: Hyvärinen tekee toki kiintoisia heittoja ulospäin, mutta ei oikeastaan kysy, kuinka erityistä taistolainen poliittinen sanasto aikakauden suomalaisessa kontekstissa lopulta olikaan.

Hyvärisen työn perusteella voi kuitenkin aikaisempaa paremmin ymmärtää, että eräs peruste taistolaiseksi tulemisen helppoudelle oli siinä, että ei tarvinnutkaan opetella kokonaan uutta kieltä, pikemminkin uusi murre ja joitakin uusia idiomeja J.G.A. Pocockin terminologiaa käyttäkseni (ks.erit. *The concept of a language and the 'métier d'historien'*, Pagdenin toimittamassa teoksessa *The languages of political theory in early-modern Europe*, 1987). Kun Ruotsalo haastattelussaan sanoo ”me ruvettiin nauraa viralliselle sosiologialle” (sit., 245), tämä viittaa siihen, että siirtyminen akateemisesta ’marxilaiseen’ sosiologiaan tapahtui saman kielen sisällä, osin yhteisen ’skientistisen’ sanaston turvin.

Analyysi imperialismi-figuurin käytöstä SOL:ssa (77-85) viittaa myös siihen, että aikakauden yhteiskuntatieteilijäpuheeseen tarvitsi lisätä vain muutama avainsana päätyäkseen ’vaarallisiin’ johtopäätöksiin. Setälän ’vallankumouksellinen’ politiikka näyttyy Hyväriselle etabloituneen (’imperialistisen’) politiikan peilikuvana (103, ks. 145-146,325). Ruotsalon puhe ’demokraattisten ammattikäytäntöjen’ etsimisestä sosialismiin siirtymistä silmällä pitäen (313-314) palauttaa mieleen SOL:n systeemiin sopeuttavan poliittisen merkityksen tutkinnonuudistuksen yhteydessä.

Toisin sanoen tietty ekonomistinen ja sosiologinen kieli oli sodanjälkeisessä akateemisessa ja kulttuurikeskustelussa lyönyt laajemminkin itsensä läpi Suomessa: rakenteisiin, funktioihin, prosesseihin, kaikenlaisiin yhteyksiin, riippuvuuksiin ja lainalaisuuksiin, tieteellisyyteen ja ’todellisuuteen’ vetoaminen olivat muuttuneet suorastaan terveeksi järjeksi. Tähän pitäisikin paneutua kunnollisella perustutkimuksella, joka kohdistuisi niin puolueohjelmiin ja pamfletteihin kuin oppikirjoihin, komiteamietintöihin ja hakuteoksiinkin.

Kun vertailua aikalaisten kieleen tai edes sollilaisten omaan militantismin kauden kieleen ei systemaattisesti tehdä, sanastollisten katkosten analyysi jää Hyvärisellä hypoteesien tasolle. Tämä koskee myös keskeistä teesiä siitä, että vuosina 1967-1969 suomalaisil-

le radikaaleille vallankumouksesta ja sodasta tuli politiikan ydinmetaforia (94-95), joiden omaksuminen helpotti taistolaiseksi ryhtymistä. Oliko 'vallankumous' vain edustava anekdootti sosiologien 'rakennemuutoksesta'?

Hyvärisen väitöskirjan kiintoisin teesi on "politiikan voimataloudellisen konseptin" dominanssi solilaisessa ajattelussa (263, 325, 333). Se näkyy jo Setälällä vallan samastamisesta voimaan ja sen taikasauvamaiseen 'valtaukseseen' (108-109), määrän topoksen dominanssina (esim. 131-132). Jokaisessa haastattelussa nousee esiin 'politisoitumisen' puhtaasti kvantitatiivinen tulkinta, jota mitataan siihen kuluvan ajan osuudella elämässä: "... totaalisesti siihen kyllä uppoovat" ('Anu Rantanen', sit., 148). Näin tulkiten taistolaisten erikoisuus oli siis ainoastaan siinä, että politiikalle – ts. "politiikan areenalle" (Ruotsalo, sit., 326) tai *politylle* – oltiin valmiita uhraamaan aikaa enemmän kuin muissa yliopisto- ja puoluepolitiikan ryhmittymissä: anonyymien mieshaastattelun mukaan kapakkakeskusteluissakin puhuttiin "Politiikkaa, politiikkaa" (sit., 329).

Fysikalistisia metaforia käyttävät myös kielikuvat politiikasta vaikuttamisena (332), osallistumisena (150) ja työnä (338), missä Hyvärinen oikeutetusti näkee perustelun sekä 'työväenluokan' prioriteetille että 1950-lukulaiselle 'raivaa-ja-rakenna'-hengelle (340). Osuvalla tuntuu havainto, että 'toiminnan' käsite ei 70-luvun taistolaisessa kontekstissa, eikä yleensääkään suomalaisessa keskustelussa, merkinnyt työn vastakohtaa à la Arendt, vaan "säännöllistä toimintaa järjestöissä ja järjestöjen valtuuttamana" (168). Tätä vastaa myös Ruotsalon sosiologian alkeisteoksista omaksuttu käsitepari politiikan "instrumentaalisisestä" luonteesta, jolle vastakohtaksi asetetaan "ekspressiivinen" (238-239), mitä vastasi voimia kasaava 'reaalipoliittinen' asettautuminen Neuvostoliiton puolelle (264).

Samaa ajatusmuotoa vastaa se, että politiikkaa pidettiin pikeminkin peilinä kuin pelinä. Peililuonteseen sopii etenkin puhe Suuresta Poliitiikasta (95-96, 336) spesifisenä taistolaisena topoksena, joka samalla globalisoi visioita, veti mukaan järjestötoimintaan, mutta jätti vaikutelman omien mahdollisuuksien toissijaisuudesta ("apulainen ja reservi") sekä teki tarpeettomaksi sekaantua valtakunnalliseen pelin politiikkaan. Tässä mielessä Hyvärisen teesi siitä, että vanhoista solilaisista ei ole tullut valtakunnallisesti merkittäviä poliitikkoja (332-

334), on myös hyvin ymmärrettävissä. Mutta erityisesti politiikan 'tieteellistämällä' tapahtuvasta epäpolitisoinnista (337-338) taistolaisia kritikoitiin jo 1970-luvulla.

Hyvärisen tapa puhua epäpoliittisuudesta on sikäli jälkiviisas, että se ei riittävästi noteeraa politiikan käsitteen problematisoitumisen sijoittumista suomalaisessa keskustelussa vasta 1980-luvulle, korkeintaan 1970-luvun loppuvuosiin. Tässä mielessä kun 'Anu Rantanen' nimittää itseään "aika epäpoliittiseksi ihmiseksi" (sit., 135), on tavaltaan selvää, että hän tekee näin juuri 1970-luvun solilaisen paradigman mukaisesti, "ryhmiin sitoutumisen" mielessä (147). Kun Hyvärinen kyseenalaistaa epäpoliittisuuden, hän oikeastaan vain toteaa että 'Anu Rantanen' ei politiikan käsitteen suhteen ole puolueesta luopumisen jälkeen vaihtanut sanastoa.

Politiikkakäsityksiä koskevien päättelyjen suhteen Hyvärinen törmää vakio-ongelmaan. Mitään laaja-alaista empiiristä sanankäytön analyysiä ei asiasta ole tehty, joten vertailu aikakauden tyypilliseen kielenkäyttöön jää viitteelliseksi, oletus tietyn sanaston hyväksymisen yleisyydestä jää ilmaan jne. Olisiko ollut iso vaiva jäljittää taistolaisen 'omia' tekstejä 1970-luvulta jotta haastattelujen politiikkapuhe olisi voitu varustaa aikaindeksillä: ainakin Seppo Toiviaisella on 'Mitä on politiikka'?-artikkeli 1980-luvun alussa, jota olen joskus analysoiduttanut tentissä. Kun vertailua ei ole tehty, tärkeää ideaa taistolaisuuden sisäänrakennetusta epäpoliittisuudesta laimentaa siihen sisältyvä kiertämätön jälkiviisuus.

Tietysti asian voi ajatella myös käänteisesti. Sekä marxilaisen että yleisemmin ekonomistis-sosiologisen kielen ongelmana on, että niissä ei ole välineitä *poliittisuuden ajatusmuodon* käsitteellistämiseen, nimenomaan perspektiivinä joka on vaihtoehtoinen 'yhteiskunnan' totaali-figuurille. Taistolaisuuden voi nähdä yhtenä ilmiönä, joka nimenomaan Suomessa on ollut, sekä vastustajien että entisten kannattajien keskuudessa, omiaan problematisoimaan politiikasta puhumista. Tätä taustaa vastaan problematiikan keskeisyys Hyväri-selläkin on ymmärrettävissä.

Tämä on myös eräs peruste millä tekijä löytää puolueesta/SOL:sta irtaantumiseen sisältyvän politisoivan aspektin. Molemmat naispäähenkilöt 'Anu Rantanen' ja 'Kirsi Jäntti' korostavat 'minä'-kokemuksen muodostumista vasta taistolaisuudesta vapauduttaessa

(136, 159), ts. 'henkilökohtaisen poliittisuutta', jota projektipoliitikko Ruotsalo sen sijaan ei vieläkään hyväksy (sit., 238). Feministien sekä vaihtoehtoliikkeiden ja näiden inspiroiman akateemisen keskustelun käsittehorisontit eivät olleet yhteensovittavissa sen kanssa. On turhaa jankutusta moittia taistolaisuutta epäpoliittiseksi, täsmällisempää on korostaa siihen liittyvien politiikan käsittehorisonttien sovinnaisuutta.

Työnsä alussa Matti Hyvärinen esittää kysymyksen "miten tämä kaikki oli mahdollista?" (21). Tähän hän antaa pikemminkin erilaisia perspektiivejä kuin yrittää kokoavaa vastausta. Kuitenkin myös tällaiseen hänen kirjansa tarjoaa aineksia. Kärjistäen, hieman jälkiviisaasti ja vahingoniloisesti ilmaisten Hyvärinen tarjoaa tilaisuuden seuraavaan teesiin: yliopistotaistolaisuus oli yksi suomalaisen poliittisen kulttuurin *mainstreamin* variantti. Se oli, toisin kuin Hyvärinen ja muut mukana olleet aikanaan ajattelivat, eräänlainen sosialidemokratian militantti versio, ts. yhtä kaukana anarkisteista, uusvasemmistosta ja sittemmin vihreistä kuin etabloituneet puolueet.

Sofistiikka filosofian vaihtoehtona

Barbara Cassin, L'effet sophistique. Paris: Gallimard 1995, 693 s.

Ranskalaisen 'filosofin' Barbara Cassinin monumentaalinen teos sofistiikasta ei oikeastaan ole ”minun alaani”, vaan klassisen filosofian ja filologian sekä antiikin kulttuurin tutkimuksen alaa. Kuitenkin se enemmän kuin sivuaa politiikkaa ja myös tavalla, joka revisioi ennakkokäsityksiäni ei vain yleensä länsimaisen ajattelun vaan myös politiikkakeskustelun historiasta.

Oppikirjatulkinnat voittajien historiana jättävät sofistit – ei vähiten alkutekstien niukkuuden vuoksi – vain alaviitteiksi, jotka nekin ovat yleensä Platonin tai Aristoteleen kritiikin mukaisia. Koko se narratiivi, joka aloittaa poliittisen ajattelun historian mainituista herroista – niin erilaisia kun he keskenään ovatkin – rajaa jo pois sofistisen ajattelutyylin. Platon ja Aristoteles yhdessä ovat ajattelun järjestyspuolueen klassikkoja, sofisteista voi etsiä järjestyksenvastaisten vaihtoehtojen historiallisia lähtökohtia. Juuri tämän vaihtoehdon olemassaolo, reaalisuus tai oikeutus on lähes aina pyritty kiistämään.

Barbara Cassinin teos tuo sofistisen ajattelutyylin mukaan teoria-keskusteluun, sekä antiikintutkimuksen että nykykeskustelun huomiioon ottaen. Se on tekijän *doctorat d'Etat* -väitöskirjasta toimitettu pääteos hänen pitkäaikaisesta sofistiikan harrastuksestaan. Sofistiikkaan on muutenkin kohdistunut viime vuosina lisääntyntä mielen-

kiintoa (ks. esim. Romilly 1988, Sutton 1992, Taureck 1995), mutta myös suhteessa tähän Cassinin teos on omassa sarjassaan.

Sofistiikan aktualisoituminen nykykeskustelussa on myös yhteydessä tendenssiin tulkita antiikin poliksia pikemminkin niiden käytäntöjen eksplikoinnista kuin ”filosofian klassikoiden” polis-kriittikistä käsin (vrt. Arendt 1958/1960, Meier 1980, Finley 1983, Romilly 1990). Toinen näkökulma, joka on aktualisoinut sofistien merkityksen, on tietysti retoriikan rehabilitointi (vrt. esim. Baumhauer 1986, Vickers 1988). Kun kritikoidaan esimerkiksi perelmanilaisen retoriikan yksipuolista orientoitumista Aristoteleen ”kultaisen keskitien” apologiaan ja tähän liittyvään konsensuksen vaatimiseen, on viittaus sofisteista alkavaan retoriikan sivuhaaraan jo tullut tavaksi (ks. esim. Gaonkar 1990, Plantin 1990 sekä vilkastunut ”Nietzsche ja retoriikka” -keskustelu, ks. esim. Kopperschmidt & Schanze [toim] 1994).

Cassin ei kuitenkaan saumattomasti liitä sofisteja ”retoriseen traditioon”. Pikemminkin hän kyseenalaistaa koko totutut luokitukset filosofian, retoriikan, politologian, lingvistiikan ja kirjallisuuden ja kirjallisuuden välillä ja näkee sofistit oikeastaan suhteessa kaikkiin näihin teorianimiin kriittisinä instansseina.

Filosofia ja sofistiikka ovat ne teorianimet, jotka toimivat Cassinille avaimina antiikin ajattelutyöliien vastakohtaan. Sofistinen kritiikki filosofiaa vastaan perustuu ”ontologiseen” ajatustyyliin, jota vastaan he Cassinin mukaan asettavat ”logologisen” ajattelun. Tämän eron pointti koskee pelkistäen ilmaisten ”olemisen” suhdetta ”sanomiseen”. Gorgiaan ei-olemista koskevan fragmentin nojalla Cassin katsoo, että sofistiikassa ei ole vain kysymys retoriikasta käännyttää ihmisten toimintaa tietylle kannalle – tätä hän nimittää behavioristiseksi tulkinnaksi – vaan siitä, että ”logologiassa” ei yleensääkään voida erottaa sanoja teoista, ts. olettaa, että sanomisella olisi jokin siitä itsestään riippumaton ja ennen sitä määrätty ”kohde”.

Ontologiassa puhe (*le discours*) muistuttaa olemisesta, sen tehtävä on sen sanominen. Logologiassa puhe saa aikaan olemisen, olemisen on sanomisen tulos. (73, sivunumerot viittaavat Cassinin teokseen, käännökset omiani)

Tällä väitteellä on välitön yhteys ajankohtaiseen akateemiseen kes-

kusteluun eri tieteenaloilla. Keskustelussa ”ontologiapuolueella” on traditionmukainen yliote, joka tekee sen edustajille helpoksi kritiikin, joka kadottaa ”logologisen” argumentin idean (vrt. esim. Berndtson 1993).

Tässä mielessä Cassinin kirja antaa ymmärtää, että sofistiikka ei ole ”pelkkää retoriikkaa” vaan radikaalimpaa filosofian kritiikkiä kuin se mitä ns. uuden retoriikan nimissä on esitetty. Nimenomaan suomalaiselle retoriikkapuheelle on ollut tunnusomaista tietty ”metodismi”: retoriikka on tarjottu hermeneutiikan, semiotiikan, diskurssi-analyysin ym. jälkeen ikään kuin tuoreimpana metodisena vaihtoehtona. Cassinin perspektiivistä tällainen ”metodismi” merkitsee retoriikan aristotelista normalisointia suhteessa sofistiikkaan, ”ontologian” primaarisuuden hyväksymistä suhteessa logologiaan.

Kiintoisesti Cassin kuitenkin löytää nykykeskustelusta erään ”filosofisen” ajattelutyylin, jolla on ilmeinen yhteys sofistiseen logologiaan.

Sofistinen puhe on performanssi enemmänkin kuin sanan epideiktisessä mielessä: se on kauttaaltaan performanssi sanan austinilaisessa mielessä: ”how to do things with words”. (73)

Austinilaista puheaktiteoriaa ei useinkaan ole nähty radikaalina filosofian kritiikkinä. Puheaktiteorian sosiologisoiva kritiikki (Rée 1994) tai sen ”sovellutus lingvistiikkaan” saavatkin sen usein näyttämään lähes triviaalilta. Cassinin esiin nostama linkki sofistiikkaan kyseenalaistaa tämän tulkinnan.

Politiikan teoreetikko, joka on ennakoanut retorista – tai pitäisikö Cassinin jälkeen sanoa logologista – käännettä, on Quentin Skinner. Hänen tuoreimmista kirjoituksistaan (esim. 1991) ja *Reason and rhetoric in the philosophy of Hobbes* -teoksesta löytyy suora yhteys klassiseen retoriikkaan ja sofisti Protagoraan ”heikomman logoksen vahvemmakeksi kääntämiseen” (Skinnerin suhteista retoriikkaan, ks. Palonen 1996a, 1996b, 1997).

Skinnerin ajattelun taustalta voi lukea esiin myös toisen modernin ajattelutradition, jolla on ilmeiset analogiansa sofistiseen logologiaan. Tarkoitan sitä nominalismia ja perspektivismiä, joka on tunnusomaista Friedrich Nietzschen ja Max Weberin ajattelulle (ks.

Weber 1904, Nietzsche merkityksestä Weberin tieteenteorialle ks. esim. Peukert 1989). Nominalismin keskeinen juoni onkin siinä, että ”oleminen” ei edellä nimeämistä, vaan muodostuu vasta nimeämisen välityksellä.

Barbara Cassinin kirjan mukaan sofistisen ajatustyylin arvo on siinä, että se kyseenalaistaa yksiselitteiset jaot olemisen ja puheen, tekojen ja sanojen, todellisuuden ja kirjallisuuden jne. välillä. Radikaalissa sofistiekassa edelliset ilmaukset ovat kussakin käsitteparissa jälkimmäisen tuotteita, eräänlaisen nimipolitiikan tuomia konstruktioita. Ontologisessa ajattelutyylissä on tällöin siis kysymys epäpoliitisoivasta nimipolitiikasta, joka olettaa ”kohteen” nimen määräytyvän sen ”olemisen” perusteella.

Performanssin implikaatioita

L'effet sophistique sisältää hienojakoista ’kielifilosofista’ diskussiota sofistien konseptiosta suhteessa muihin, kuten Platonin, Aristoteleen, stoalaisten ja skeptikkojen (Sextus Empiricus) positiioihin. Kielen performatiivinen luonne näkyy diskussiossa merkin, merkityksellistämisen (*signifiant*) ja mielen (*sense*) suhteissa. Tästä seuraavassa vain muutamia huomautuksia.

Sofistisessa traditiossa korostetaan sekä merkkejä ilman referenssiä eli fiktiota että merkityksellistämistä ilman yhteistä mieltä eli homonymiaa. Aristoteleen *Sofistisissa refutaatioissa* se, että samalla nimellä kutsutaan monia asioita, on Cassinin Kantia mukailevan ilmaisun nojalla ”kielen radikaali paha” (344). Jos nimiä on vähemmän kuin asioita, tämän tulisi Aristoteleen mukaan johtaa uusien nimien käyttöön, ja Cassinin mukaan sekä Platon että Aristoteles ovatkin kunnostautuneet ”väsymättöminä nimeäjinä” (347).

Samannimisyydestä kiinni pitäminen merkitsee sen sijaan monimielisyyden käyttöä sofistien tapaan. Sofistit vastustavat merkitysten kirjaamista yksiselitteisiksi eroiksi, ja tämä on Cassinin mukaan eräs peruste sille, miksi he ”puhuvat jatkuvasti” voidakseen olettaa identtisyyden olemassaolon (372). Sofistisessa kielenkäytössä korostetaan merkitysten liukuvuutta mikä mahdollistaa sanoilla pelaamisen. Tässäkin mielessä Skinnerin puheaktiteoreettinen politiologia

samoin kuin Reinhart Koselleckin käsitehistoria, joka näkee monimielisyyden käsitteistä puhumisen edellytyksenä (esim. Koselleck 1979, 118-119), voidaan rinnastaa sofistiseen ajattelutapaan.

Moittiminen puheliaisuudesta, demagogiasta tai sanaleikeistä on tavallisimpia sofistisiin kohdistettuja kritiikkejä, jota Cassin näkee myös Schwarzwaldin maalaisfilosofilla: juuri tämän vuoksi Heidegger ei lue esimerkiksi Protagorasta niihin ”varsinaisiin esisokratelaisiin”, jota hän puolustaa. Tämä on välittömästi yhteydessä mielenkiinnon siirtymiseen fyysisestä poliittiseen. Cassinin tulkinnan mukaan kysymys ei ole mistään painotuserosta, vaan siitä, minkä ymmärtämistä pidetään mahdollisena.

Polis uutena kategoriana on Cassinin mukaan sofistien ”ensimmäinen keksintö” (162). Antifoniin nojaten Cassin katsoo sofistien pitäneen ”poliittisuutta” ihmistä, ts. poliksen ”kansalaista”, konstituoivana ja muista olennoista erottavana tekijänä. ”Luonto” näyttyy sofistisessa ajattelussa aina toissijaisena, konstruktiona (171).

Polis-kansalaisuuden ”alkuperäisyys” legitimoit sofisteillakin – huolimatta polisten moninaisuuden tajuamisesta – ”barbaarien” ulos sulkemista. Sen kääntöpuoli on eräänlaisen konsensusajattelun hyväksyminen, kuitenkin siten, että konsensus nojaa moninaisuuteen, retoriseen siteeseen, toimijain välillä. Tässä suhteessa Cassin kritikoit perelmanilaista näkemystä retorisen yhteisymmärryksen välttämättömyydestä siten, että konsensusuksessa ei ole kysymys hyväksytyjen arvojen vahvistamisesta vaan päinvastoin konsensus edellyttää arvojen modifiointia ja uusien luomista (202, 237-239). Hannah Arendtin tulkinta poliiksesta näyttäytymisen tilana pluraalisen konsensusuksen malleineen sekä puheen ja puheliaisuuden ylistyksineen on Cassinille hyvinkin sofistisen konseption mukaista (258-263): tässä taas Arendt asettuu Heideggerin polis-tulkinnan vastapooliksi, kuten myös Jacques Taminiaux (1992) on korostanut.

Ajallinen ajattelu

Poliittisen teorian kannalta Barbara Cassinin kirjan varsinainen pointti on kuitenkin temporaalisuuden korostaminen sofistisen ajattelun erityispiirteinä. Se toimii vastakohtana sovinnaisen filosofian ja poliitti-

sen teorian vähintäänkin implisiittiselle ajattelun spatiaalisuudelle: "la sophistique joue le temps contre l'espace" (322).

Juuri tässä suhteessa Cassinin tulkinta eroa muusta sofistiiikka-boomista, esimerkiksi Romillyn sinänsä perusteellisesta, mutta ahtaasti historioitsijan otteella kirjoitetusta teoksesta. Ilman 'ennakko-varoitusta' ei myöskään esimerkiksi Cambridgen klassikkosarjassa julkaistun kokoelman *Early Greek Political Thought from Homer to the Sophists* fragmenteista saa helposti esiin ideaa, että "ajanpe-luu" on sofistisen ajattelun omaleimaisin piirre. Esipuheessa toimittajat tosin viittaavat siihen, kuinka Protagoras on tunnustettu "as a precursor of the speech act theory" (Gagarin & Woodruff 1995, xxix).

Temporaalisuuden ja "logologisen" ajattelun yhteys on joka tapauksessa ilmeinen: jos olemisesta voi puhua vasta puheen tai esi-tyksen välityksellä, se on sidoksissa sekä historialliseen kontekstiin että "aikaa kuluttavaan" performanssiin. Esimerkiksi Gorgiaan puhe-tyyli suorastaan nojaa ajallisten elementtien hyväksikäyttöön tem-possa, äänenkäytössä jne., ja yleensäkin sofistiiikka operoi ajalla, joka "ei ole koskaan paikallaan" (92). Roomalaiskauden ns. toisen sofistii-kan tunnettu edustaja Ælius Aristides korostaa Cassinin mukaan sitä, kuinka "retorinen valta ei ole additiivista", vaan "esitys kulkee sa-massa tahdissa kuin aikakin" (226-227).

Poliittinen johtopäätös tästä on, että sofistien mukaan "polis on ennen muuta performanssia" (237). Retoriikka sopii politiikan ni-meksi sikäli kun tämä on "aktuaalisuutta" (235) ja "näyttäytymisen politiikkaa" (263). Demokratia ei ole mikään idea, vaan liikettä ja tulemistä (247). Tästä näkökulmasta Arendtin teesi puheesta toimin-nan paradigmaattisena ilmauksena ja "tekijän nimen mieleenjäämi-sestä" performatiivisen poliksessa toimimisen spesifisenä "päämää-ränä" tulevat hyvin ymmärrettäviksi (Arendt 1958/1960, 164-171).

Ajan ja puheen yhteyden spesifi pointti liittyy kuitenkin Cassinin tulkintaan ateenalaisen ja roomalaisen politiikan erosta. Ælius Aristides piti arvossa sekä roomalaista että kreikkalaista politiikkaa, mutta katsoi niillä olevan erilainen suhde aikaan ja puheeseen, jotka puo-lestaan ovat toisilleen rinnakkaisia.

Sikäli kun maailma on mykkä, se on spatiaalinen ja roomalainen, sikäli kun se puhuu, se on temporaalinen ja ateenalainen (213).

Poliksen ja kaupungin ympärille muodostuvan imperiumin välinen erilainen suhde poliittisen toiminnan tilaan ei sinänsä ole mikään uusi teesi, vaan sillä on tunnetusti merkitystä mm. ”kansalaisuutta” koskevien konseptioiden eroille (ks. Nicolet 1976). Samoin Arendt korostaa *Was ist Politik?* -nimellä postuumisti julkaistuissa fragmenteissa (1993) tähän sisältyvää erilaista suhdetta poliittisen toiminnan omaan rajallisuuteen. Selvää on myös, että Ciceron ja Quintilianuksen Roomassa puhumalla politikoinnilla oli keskeinenkin merkityksensä.

Cassinin tulkinta Ælius Aristideen näkemyksestä radikalisoisi kuitenkin tätä eroa siten, että hän pyrkii tekemään oikeutta myös historian häviäjille. Näin Ælius tekee sofisteista ateenalaisen politiikan paradigmaattisia edustajia. Ateenalaisessa politiikassa tila rajoittuu pisteeseen, kun taas ”Ateena... ei toimi kuin puhuessaan” (211). Tähän sisältyy kaksinainen aikasuhte: sekä *kronoksen* kuluva aikaa että *kairoksen* tilaisuusaikaa on osattava käyttää hyväksi, siten että sekä performanssin aktualisuus että performanssin ’tason kohtaminen’ tulee mahdolliseksi.

Tuoreisiin tutkimuksiin (Leonard Sciappa) nojautuen Cassin katsoo, että nimi ”retoriikka” on peräisin Platonilta ja jo alkuaan pejoratiivinen. Cassinin tulkinnan mukaan tämä nimipolitiikka suuntautui nimenomaan sofisteja vastaan, ja tässä mielessä retoriikasta tuli filosofien puheessa nimi, jolla ”aika puheessa kesytetään spatiaaliseksi” (413). Aristoteleen käsitteistössä retoriikan suhde ’politiikkaan’ (= oppiin poliksesta, KP) oli samanlainen kuin sofistiikan suhde filosofiaan. Tätä taustaa vasten voi ymmärtää, ettei Cassin puhu ”sofistisesta retoriikasta” vaihtoehtona aristoteliselle, vaan pitää sofistiikkaa yleisnimenä temporaalisesta ajattelutavasta. ”Sofistikointi” on ajan, ristiriitaisuuksien ja äänen taitoa (453).

Tilan ja ajan, *topoksen* ja *kairoksen*, vastakohta näyttäytyy Cassinille ensisijaisesti kiistana spatiaalisen järjestyksen ja temporaalisen ’oportunismien’ välillä. Vastaavasti hän puhuu tilan ja ajan retoriikasta. Jälkimmäisessä aika on esitystä jäsentävä periaate. Sen mukaan esitystä ei projisoida suunnitelman mukaisena suljettuna totaliteettina vaan spontaania. *Logos* sijoittuu ajan sisälle, mikä mahdollistaa sen, että argumentit voivat milloin tahansa kääntyä vastakohdakseen. Protagoraan *kataballontes* ovat juuri tämäntyyppisiä argumentteja, jotka tekevät mahdolliseksi hänen tunnetun periaatteen-

sa ”tehdä heikommasta logoksesta vahvempaa” (461-463).

Kairos on sofistisen ajattelutavan keskeisiä käsitteitä, jota myöhemmät ajattelijat Machiavellista (*occasione*) Max Weberiin (*Chance*), Carl Schmittiin (*Ausnahmezustand*) ja Walter Benjaminiin (*Geistesgegenwart*) kukin omalla tavallaan palaavat. Sillä on eri merkitysvivahteita, mutta se viittaa avautuvaan tilaisuuteen, kriisiin, katkokseen, leikkaukseen tai ratkaisuun – joiden suhteet ovat sinänsä ambivalentteja. Cassinin mukaan sofistiikassa kairos on vasta-kohta paitsi topokselle myös skopokselle, ts. valmiisiin päämääriin sitoutuneeseen ajatteluun: kairos on ”*autotélique*”, singulaarisuuden momentti, jonka suhteen toiminta vaatii kekseliäisyyttä (466-468).

Erot spatiaalisen ja temporaalisen retoriikan välillä Cassin kiittää seuraavaan taulukkoon. Siinä erotetaan toisistaan niiden erilainen käsitys logoksesta ja erilaiset aikakonseptiot:

Tilaretoriikka

Aikaretoriikka

Logos-konseptiot

tila	aika
säästäminen	kulutus
suunnitelma	improvisointi
organismi, artikuloinnit	liike (<i>cours</i>)
hierarkia (syntaksi, syllogismi)	käänte (<i>renversement</i>)
ristiriidan kielto (<i>hama</i>)	paradoksologia
väittäjä (<i>énoncé</i>)	väittäminen (<i>énonciation</i>)
mieli (<i>sense</i>)	merkityksellistäminen (<i>signifiant</i>), homonymia
periodi	sanankäänte (<i>mot d'ésprit</i>)
visuaaliset figuurit (metafora)	äänifiguurit (alliteraatio)
toposten varasto	kairoksen aukko

Aikakonseptiot

spatiaalinen aika (<i>mouvement, grandeur</i>)	temporaalinen aika
fysiikka, kosmisuus	logiikka
mennyt-nykyinen-tuleva	nyt (<i>maintenant</i>)
nykyisen läsnäolo (<i>présence du présent</i>)	performanssi

Reflektointia

Cassinin kirjan lukemisen jälkeen olen entistäkin viehättyneempi sofistiikkaan. Kommentoin sitä lyhyesti suhteessa nykyisiin keskusteluihin, sekä yleisemmin että spesifimmin eräiden omien tutkimusintressieni kannalta.

Nykyisin puhutaan filosofiabuumista. Tällä buumilla on paljon hyviä puolia: se toivottavasti opettaa kyseenalaistamaan esimerkiksi ekonomistien kielen hegemoniaa julkisessa debatissa (ja sitä illuusiota että ”taluskriisistä” päästään perustamalla taloustieteen lahjoitusprofessuureja yliopistoihin). Filosofia tekee myös tietyt klassiset nimet tutuiksi niin, että niihin voi vedota tai viitata tarvitsematta selittää ”rautalankamalla” kuten 1970-luvun opiskelijapolitiikassa oli tapana sanoa: ehkäpä joskus Suomeenkin tulee poliitikkojakin, jotka oppineesti siteeraavat vaikka Kantia tai Nietzscheä.

Cassinin teos tekee kuitenkin selväksi, että filosofia-nimikään ei ole mikään neutraali ajattelun varasto. Pikemminkin se sisältää ajattelutyyliä koskevia sitoumuksia, joita hyväksymättömät suljetaan ulos aivan samoin kuin Platon teki sofisteille. Tässä mielessä sofistiikka on tärkeä kilpaileva ajattelutyyli, joka varoittaa antamasta filosofiselle tyylille monopolia.

Platonista alkaen filosofien on ollut vaikea ymmärtää ja sulattaa politiikkaa. Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta filosofit ovat pyrkineet joko torjumaan politiikan likaisena pelinä tai puhdistamaan sen siten, että se ”johdetaan” filosofista, ”perustellaan” filosofialla, sitä rajoitetaan tai kontrolloidaan filosofialla jne. Tästä voi lukea esimerkkejä mm. Ilkka Niiniluodon johtaman ”filosofiakomitean” pamfletista, joka on täynnä politiikan ymmärtämättömyyttä ja sen fundamentalistisia puhdistusvaateita. Kun sofistien poliittinen käytäntö nojasi kansankokousten demagogien opettajana ja neuvonantajana toimimiseen, he olivat hyvinkin valmiita allekirjoittamaan iskulauseen demokratian prioriteetista filosofiaan nähden (Rorty).

Sofistiikka on ajatustyyli, joka lähtee poliittisen käytännön reflektoinnista ja sen tason korottamisesta: valtaosaltaan muukalaiset sofistit olivat eräänlaisia tuon ajan poliitikkojen *ghost-speakereitä*. Cassinin kirjassa hauska huomio on esimerkiksi teeskentelyn näkeminen ar-

vokkaana poliittisen käytännön periaatteena 'oikeudenmukaisuuden' vaatimuksia vastaan (222-223). Miksei kukaan filosofi pyri konstruimaan oveluuden, ironian, pelin, juonittelun ym. "poliittisten hyveiden" mukaista sofistista "moraalia" sovinnaisen järjestysmoraalien vaihtoehdoksi?

Cassinin kirjan jälkeen tuntuu myös siltä, että "retoriikka" ei riitä filosofian vaihtoehdoksi, kun se on à la Aristoteles ja hänen modernit seuraajansa helppo integroida filosofian ja "tieteen" alle. Sofistiikka sisältää sen sijaan niin paljon provosointia, että sen normalisointia ei tarvitse ihan heti pelätä.

Temporalisoinnin ajat ja kielet

Omien tutkimusteni kannalta spesifi intressi Cassinin teoksessa liittyy hänen temporaalisuusteisiinsä. Se voidaan suhteuttaa Reinhart Koselleckin teesiin käsitteiden temporalisoitumisesta ns. satula-aikana vuosina 1750-1850. Merkitseekö sofistinen käsitteiden temporalisointi sitä, että se mikä tapahtui Euroopassa "satula-aikana" olisikin ollut mahdollista jo antiikin Kreikassa, mutta jäi filosofipuolueen valtaantäpääsyn vuoksi merkityksettömäksi sivuvirtaukseksi? Jos näin olisi, satula-aika olisi tavallaan vähemmän radikaali kuin mitä Koselleckin teesi sisältää. Tämä merkitsisi myös sitä, että ajattelun historiassa olisi sittenkin pysyviä teemoja tai toistuvia kertomuksia, joita voisi käsitellä rinnakkain keskenään, toisin kuin esimerkiksi Quentin Skinner väittää.

Näissäkin suhteissa "samuus" on tietysti relatiivista. Eräässä vähemmän tunnetussa kirjoituksessaan (1972) Reinhart Koselleck katsoo, että käsitteiden temporalisoituminen on toteutunut metaforisoitumalla, ts. että "alunperin" tilaa ilmaisevat käsitteet, kuten "edistys", ovat muuttuneet temporaalisiksi, jopa yksistään aikaa ilmaiseviksi. Koselleckin mukaan temporalisoituminen ei voi tapahtua muuten kuin metaforisesti, koska aika ei ole "havainnollista". Tämä metaforisointi sisältää ajan ja kielen yhteyden, ja tässä suhteessa rinnakkaisuus sofisteihin on ilmeinen. Samalla se merkitsee sitä, että myös tilaa tai toimijoita koskevien käsitteiden luonne on mahdollista ymmärtää metaforiseksi topoksiksi, vaikka niitä spatiaalisina käsitteinä tulkitaan

”itse todellisuuteen” nojautuviksi. Tällä Koselleckin teesillä on kauaskantoisia implikaatioita mm. 1800- ja 1900-lukujen poliittisten konfliktien uudelleenlaiselle jäsentymiselle siten, että ajan käsitteellistämistä ja sillä pelaamisen tapoja pidetään keskeisinä poliittisina jakoina.

Cassinin kirjan näkemys spatiaalisuuden ja temporaalisuuden vastakohtadasta platonistis-roomalaisen ja sofistisen ajatustyylin välillä on kuitenkin jotakin muuta kuin Koselleckin teesi. Sofistinen ajattelu suuntautuu jo olemassaolevien spatiaalisten ilmausten kritiikkiin temporaalisuuden nimissä. Mutta kysymys ei ole spatiaalisten käsitteiden metaforisesta muuntumisesta. Tällä en tarkoita sitä, että ”metafora” teknisenä terminä kuuluu Cassinilla jo spatiaalisten figuurien kenttään. Sofisteilla, ennen muuta Gorgiaalla, on alun alkaen toisenlainen tapa käsitteellistää ilmiöitä temporaalisesti. He ikään kuin ”ajattelevat temporaalisesti”, tavalla joka Cassinin mukaan osin liittyy kreikan kielen ”avoimeen” ilmaisurakenteeseen (463-464). Ehkä sofistien tappio on siinä, että tänään tuollainen temporaalisesti ajattelu ei ole enää mahdollista muuten kuin kiertotietä, spatiaalista ajattelua metaforisoimalla ja tätä kautta sen retorisen luonteen ja tähän sisältyvän poliittisen pelivaran esiin nostamisella?

Kirjallisuus

- Arendt, Hannah (1958/1960): *Vita activa*. München: Piper 1981.
- Arendt, Hannah (1993): *Was ist Politik?*, toim. Ursula Ludz. München: Piper.
- Baumhauer, Otto A. (1986): *Die sophistische Rhetorik*. Stuttgart: Metzler.
- Berndtson, Erkki (1993): Demokratia, kieli ja vallan legitimointi. *Politiikka* 35, 187-199.
- Early Greek Political Thought from Homer to the Sophists*. Toim. Michael Gagarin & Paul Woodruff. Cambridge: CUP.
- Finley, Moses I. (1983): *Politics in the Ancient World*. Cambridge: CUP.
- Gaonkar, Dilip Parameshwar (1990): Rhetoric and its Double: Reflections on the Rhetorical Turn in the Human Sciences. Teoksessa Herbert W. Simons (toim): *The Rhetorical Turn*, 341-366. Chicago: University of Chicago Press.
- Gagarin, Michael & Woodruff, Paul (1995): Introduction. Teoksessa *Early Greek Political Thought from Homer to the Sophists*, ix-xxxi. Cambridge: CUP.

- Kopperschmitt, Josef & Schanze, Helmut (toim) (1994): *Nietzsche oder "Die Sprache ist Rhetorik"*. München: Fink.
- Koselleck, Reinhart (1972): Über die Theoriebedürftigkeit der Geschichte, *Neue Sammlung*, Sonderheft 6, 19-35.
- Koselleck, Reinhart (1979): *Vergangene Zukunft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Meier, Christian (1980): *Die Entstehung des Politischen bei den Griechen*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Nicolet, Claude (1976): *Le métier du citoyen dans le Rome républicaine*. Paris: Gallimard.
- Palonen, Kari (1996a): Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim): *Pelkkää retoriikkaa*, 137-159. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari (1996b): "Kielellisen toiminnan" perspektiivi poliittiseen ajatteluun. Quentin Skinnerin retorinen Hobbes-revisio. *Politiikka* 38, 182-188.
- Palonen, Kari (1997): Quentin Skinner's Rhetoric of Conceptual Change. Ilmestyy *History of Human Sciences* 1/1997.
- Peukert, Dieter (1989): *Max Webers Diagnose der Moderne*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Plantin, Christian (1990): *Essais sur l'argumentation*. Paris: Kimé.
- Rée, Johathan (1994): Englantilainen filosofia 1950-luvulla. *Niin&näin*, 3/1994, 6-25.
- Romilly, Jacqueline (1988): *Les grands sophistes dans l'Athènes de Périclès*. Paris: Fallois.
- Romilly, Jacqueline (1990): *Les grécs et la découverte de la liberté*. Paris: Fallois.
- Skinner, Quentin (1991): Thomas Hobbes: Rhetoric and the Construction of Morality. *Proceedings of the British Academy*, 76, 1-61.
- Skinner, Quentin (1996): *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*. Cambridge: CUP.
- Sutton, Jane (1992): Rereading Sophistic Arguments. A Political Intervention. *Argumentation*, 5, 145-157.
- Taminiaux, Jacques (1992): *La fille de Thrace et le penseur professionnel. Arendt et Heidegger*. Paris: Payot.
- Taureck, Bernhard (1995): *Die Sophisten zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Vickers, Brian (1988): *In Defence of Rhetoric*. Oxford: Clarendon Press 1990.
- Weber, Max (1904): Die Objektivität sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Forschung. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 149-214. Tübingen: Mohr 1973.

Kielellisen toiminnan perspektiivi poliittiseen ajatteluun

Quentin Skinnerin retorinen Hobbes-revisio

Jos pitäisi vastata kysymykseen, kuka on merkittävin tällä hetkellä professorina yliopistossa toimiva politologi, minun ei olisi vaikea antaa tätä arvoa Cambridgen yliopistossa opettavalle Quentin Skinnerille (synt. 1940). Tämä väitteeni saa vastaansa sekä ne, joilla on joitakin muita suosikkeja, että ne joille Quentin Skinner ei ole mikään oikea politologi, vaan historioitsija, filosofi tai nytemmin esimerkiksi retoriikan tutkija.

Katsaukseni lähtökohtana on Skinnerin uusi kirja *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes* (1996, 477 s.)¹, ja seuraava arvioni voidaan tulkita tämän teesin perusteluksi (ks. myös Palonen 1996). Tätä kirjaa ovat hänen tämän vuosikymmenen teksteihinsä perehtyneet jo osanneet odottaa. Kuten tavallista, Skinnerin kirjoituksella on monia eri yleisöjä tai polemiikin kohteita. Ilmeisimpiä näistä ovat Hobbes-spesialistit, 1500- ja 1600-lukujen eurooppalaisen poliittisen ajattelun historian spesialistit, poliittisen retoriikan tutkijat sekä poliittisen teorian tutkijat. Kun tämä otetaan huomioon, Skinnerin uusi kirja ei ole mikään pelkkä ahtaasti spesialisteille tarkoitettu opus kuin miltä se ensi silmäyksellä näyttää. Päinvastoin teoksen soisi – samoin kuin hänen vuonna 1978 julkaistu teoksensa *Foundations of Modern Political Thought* – kuuluvan jokaisen politologin, ainakin

poliittisen teorian ja retoriikan tutkijain ja harrastajien, harvojen 'pakkollisten' kirjojen luetteloon.

Tarkastelen kirjaa ensisijaisesti poliittisen teorian ja poliittisen retoriikan kannalta. Molemmissa suhteissa kirjan sisällön ja merkityksen voi paremmin ymmärtää, jos sen suhteuttaa Skinnerin muuhun tuotantoon. Kirjaan sisältyy samalla puheenvuoro nykyajan teoriakiistoihin: niiltä osalta Skinner sanoo tällä kirjalla "toteuttavansa käytännössä sitä mitä saarnaa" (15).

Quentin Skinner tuli tunnetuksi 1960-luvulla aluksi juuri Hobbes-tutkimuksillaan. Näistä kirjoituksista (esim. Skinner 1964, 1966, 1969b) ei kuitenkaan löydä viittauksia retoriikkaan tai *eloquentiaan*, minkä Skinner itse myöhemmin myöntää itsekin puutteeksi (1991a, 4). 1980-luvulla alkanut 'retorinen käänne' ulottui kuitenkin varsin nopeasti myös Hobbes-tutkimukseen, tunnetuimpana esimerkkinä David Johnstonin *Rhetoric of Leviathan* (1986). Kun Skinner vuosikymmenen lopulla palaa – Ranskassa pitämiensä englantilaisen poliittisen ajattelun luentojen innoittamana – Hobbes-tutkimuksiin, hänkin suuntaa mielenkiintonsa Hobbesin *scientia civilisin* suhteeseen retoriikkaan.

Retorisen ulottuvuuden sisällyttämistä Skinnerin Hobbes-tulkintaan ei kuitenkaan voi pitää pelkkänä muodin seuraamisena. Toisaalla olen puolustanut teesiä, jonka mukaan Skinnerin tuotantoon sisältyy 'retorinen käänne', jo ennen kuin Richard Rorty otti käyttöön tämän iskulauseen 1980-luvulla (Palonen 1996). Toisin sanoen myös Skinnerin metodologiset, puheaktiteorian sanastoa käyttävät kirjoitukset on luettavissa retoriikaksi sillä perusteella, niihin sisältyy samanlaisia argumentointitapoja kuin retoriikan kielessä. Ennen muuta molemmat teoriatyypit kyseenalaistavat sen, että sanojen ja tekojen erottaminen toisistaan olisi mahdollista tai toivottavaa (vrt. Cassin 1995, kommenttina siihen Palonen 1997c).

Retoriikka on myös eksplisiittisesti esillä Skinnerin tuotannossa jo paljon aikaisemmin. *Foundations of Modern Political Thought* sisältää luvun *Rhetoric and Liberty*, jossa Skinner tematisoi *ars dictaminis* -kirjeidenkirjoitustaitoa renessanssin Italiassa väylänä, joka sai kirjoittajat kommentoimaan myös italialaisten kaupunkien politiikka. Jo tässä yhteydessä Skinner näkee retoriikan yhtenä kielenä, jolla kaupunkien autonomiaa puolustettiin keskusvaltaa vastaan, missä

tarkoituksessa tuon ajan keskustelussa vedottiin myös Rooman tasavallan ajan retoriikan teoreetikoihin, kuten Ciceroon ja Sallustiukseen.

Täsmällisemmin yhteys 1200-luvun jälkipuoliskolta alkaneen varhaisen italialaisen republikanismin ja antiikin retoriikan välillä tulee esiin monissa Skinnerin 'republikanismia' koskevissa kirjoituksissa (erit. 1987, 1990). Näissä hän konstruoi yksityiskohtaisesti yhteyden cicerolaisen retoriikan ja tasavaltalaisten hyveiden kielen välillä, samalla kun hän kritikoii aikaisempia tulkintoja, jotka eivät erota roomalaispohjaista retorista kieltä Aristoteles-reseptioon nojaavasta skolas-tiikasta tai renessanssin humanismista. Tätä Skinnerin linjaa jatkaa mm. Maurizio Viroli (1992) tutkimuksessaan *politica*-kielestä renessanssin Italiassa vuosina 1250-1600.

Retorisen kulttuurin ulottumista uuden ajan politiikkaan ja kirjallisuuteen on viime aikoina muissakin yhteyksissä korostettu. Marc Fumarolin massiivinen *L'âge de l'éloquence* (1980) osoittaa mm. tapoja, joilla antiikin retoriikka saatettiin 1600-luvun alkupuolen Ranskassa yhteensopivaksi sekä monarkistisen että paavillisen vallan kanssa. Skinneriltä voi oppia mm. sen, kuinka nykyisin Kenneth Burken nimiin pantu trooppien nelijako – metafora, metonymia, synekdokee, ironia – onkin peräisin 1500-luvulta, Petrus Ramuksen ja Omer Talonin retoriikan pelkistysohjelmasta (64).

Skinnerin uuden teoksen ideana on tuoda näkyviin se, kuinka cicerolainen retoriikka välittyi myös Tudorien ja Stuartien ajan Englantiin ja toimi kontekstina, jolla on merkitystä myös sisällissodan ajan poliittiselle teorialle. Italialaisperäisten republikaanisten teorioiden merkitystä myös englantilaisessa kontekstissa 1500- ja 1600-luvulla on nyttemmin alettu korostaa (esim. Peltonen 1995). Retoriikan merkitys aikakauden teorioille on toistaiseksi ymmärretty lähinnä kirjallisuudentutkimuksessa, mutta Skinnerin pointti on, että eroa kaunokirjallisten ja muiden historiallisten tekstien välillä ei yleensäkään tarvitse tehdä, vaan filosofian historioitsijoilla on paljon opittavaa kirjallisuudentutkimuksen ja kirjallisuuskritiikin alalta (14-15).

Skinner kiinnittää erityistä huomiota ars rhetoricaan englantilaisessa kouluopetuksessa ja oppikirjoissa ja näkee Thomas Hobbesin opinnot ja kotiopettajatehtävät klassisen retorisen sivistysidealin perspektiivissä. Tästä osoituksena ovat mm. hänen käänöksensä ja

editionsa Thukydideen *Peloponnesolaissodasta* (1629) ja Aristoteleen *Retoriikasta* (1637).

Tässä näkyy samalla ero, joka Skinnerin teoksella on muihin 'Hobbes ja retoriikka' -teoksiin (Johnstonin lisäksi ks. esim. Bohlander 1995). Nykyisinhän retoriikasta eri merkityksissä puhutaan varsin monella tasolla, joita lukijan on joskus työlästä erottaa toisistaan. Kirjoittajien puolestaan on täsmennettävä, missä mielessä hän retoriikasta puhuu. Irrottautuakseen esimerkiksi Nelsonin ym. *Rhetoric of the Human Sciences* -teoksen (1987) kielenkäytöstä Skinner kirjoittaa käyttävänsä termiä retoriikka, "niin kuin Hobbes itse olisi uskoakseni sen ymmärtänyt" (6), ts. viitaten tiettyyn klassisen ja renessanssin kirjallisen esitystaidon (*eloquence*) lingvistisiin tekniikoihin.

Hobbesin ajattelun rekontekstualisointi retoriikan suuntaan avaa uuden perspektiivin Hobbesin tieteelliseen karriööriin. Kun vakiintunut tulkinta on katsonut, että tutustuttuaan luonnontieteisiin 1630-luvulla Hobbes hylkäsi humanistisen kasvatuksensa ja omaksui uuden tieteenideaalin, Skinnerin mukaan asia ei ole näin suoraviivainen. *Elements of Law* (1640) ja *De cive* (1642) kylläkin konstruoivat uuden retoriikanvastaisen *scientia civilis* -opin ja nojaavat implisiittisesti oletukseen järjen itseriittoisuudesta, mutta jo vuosikymmenen lopulla Hobbes myöntää että "tieteet ovat vähäinen mahti" (3, 427) ja tarvitsevat tuekseen retoriikkaa.

Leviathanissa (1651) Hobbes legitimoit retorisiin keinoin anti-republikaanista poliittista ja moraalifilosofiaa, kuten *civis*-käsitteen tulkintaa, joka samastaa 'kansalaiset alamaisiin' – vakiintuneissa anakronistisissa suomennoksissa pitäytyäkseni. Skinner löytää kysymykseen, miksi Hobbes muutti mieltään, vastauksen Hobbesin omasta sisällissotaa käsittelevästä *Behemoth*-teoksesta. Sen mukaan "the English revolution appears as a victory for the irrational but overwhelming power of the neo-classical and antinomian rhetoric over small power of science and rationality" (435). Tämä historian-tulkinta on Skinnerin mukaan lähtökohta myöhemmän englantilaisen filosofian valtavirran järkevyyden ja maltillisuuden julistukselle (436-437).

Quentin Skinner ei ole siis tehnyt Hobbesista – toisin kuin Machiavellista – republikaanisen tradition tukipilaria. Pikemminkin

hän osoittaa sen, miten Hobbes käyttää 'tieteen' lisäksi myös 'retoriikkaa' antirepublikaanisen politiikan välineenä. Tältä kannalta hän mm. kiinnittää huomiota Hobbesin ironiaan ja muihin retorisiin figuureihin Leviathanin argumentoinnin keskeisinä strategioina.

Jätän Skinnerin Hobbes-tulkinnan tarkemman arvion spesiaalistelle ja käsittelen sen sijaan lyhyesti teoksen merkitystä poliittisen retoriikan ja poliittisen teorian tutkijoille. Skinnerin teoksen eräs implikaatio onkin, että näitä tutkimusaloja ei voida suinkaan erottaa toisistaan.

"In utramque partem"

Toisin kuin monet Suomessa tuntuvat oletavan, retoriikka ei ole pelkkä metodi, jota voidaan siirtää mihin kontekstiin tahansa. Pikemminkin klassiseen retoriikkaan on rakennettu sisään tiettyjä poliittista teoriaa ja moraalifilosofiaa koskevia sitoumuksia, joista olisi hyvä olla tietoinen silloinkin, kun konstruoidaan kategorioita tutkimuskohteen 'retoriikan' tarkastelemiseksi. Tässä mielessä ainakin tietynasteinen perehtyminen retoriikan historiaan ja siinä esiin nouseviin retoriikan poliittisiin implikaatioihin ja näiden suhteen eri konteksteissa tapahtuneisiin muutoksiin on tärkeä niin retoriikan soveltajille kuin politiikan teorian tutkijoillekin.

Retoriikan historian kirjoitus on edelleen paljolti häviäjien historian kirjoitusta. Sille on tunnusomaista tendenssi korostaa retoriikan traditioiden ulottumista myös sinne, missä ne on pyritty kieltämään, kuten uuden ajan filosofiaan, kirjallisuuteen ja poliittiseen teoriaan. Häviäjien historia kysyy tällöin sitä, oliko 'tieteen' tai 'luonnontieteellisen järjen' voitto retoriikasta niin totaalinen kuin se on totuttu oppikirjoissa esittämään. Skinnerin teos on malliesimerkki häviäjien historiasta, kun sen tavoitteena on esittää "sympaattisemmin sen varhaisen uuden ajan retorisen kulttuurin arvot, joita vastaan modernin filosofian käytäntö sittemmin kapinoi menestyksellisesti" (16). Tämä on kuitenkin esitetty 'cambridgeläisen' viileästi ja ilman nostalgiaa.

Politiikan ja retoriikan välinen yhteys on alan kirjallisuudessa usein esillä (esim. Romilly 1988, Nelson 1990, Cassin 1995). Sen tarkemmasta sisällöstä on esitetty erilaisia tulkintoja. Skinnerin tulkinta an-

tiikin retoriikasta tuo näkyviin retorisen ja poliittisen ajattelutavan välisen yhteyden sekä niiden tietyn vastakohtaisuuden luonnontieteen ja moraalifilosofian ajattelutapoihin.

Tarkoitan tällä ennen muuta *in utramque partem* -figuuria, jonka alkuperä on sofisti Protagoraan tunnetuissa teeseissä kääntää heikompi logos vahvemmaksi, ja että minkä tahansa kysymyksen suhteen on olemassa kaksi vastakkaista logosta (vrt. esim. Protagoras-sitaatit 24. ja 27., Gagarin & Woodruff 1995, 187-188). Skinner käyttää idean latinankielistä muotoa ja katsoo, että niin Cicero kuin Quintilianuskin pitivät sitä keskeisenä retoriikan lähtökohtana: "... in all matters pertaining to scientia civilis it will be always possible to argue against any proposition put forward, and thus construct a plausible case *in utramque partem*" (98). Samaa periaatetta puolustivat myös renessanssin ajan englantilaiset retoorikot (28, 172-173). Heitä kaikkia vastaan Thomas Hobbes pyrki konstruoimaan poliittisiä periaatteita, jotka olisivat vastaansanomattomia (*inexpugnable*) (300).

Jos halutaan konstruoida tietty jatkuvuus antiikin polisten ja modernin politiikan välillä, pidän *in utramque partem* -perspektiiviä, joka korostaa minkä tahansa ihmisten maailmaa koskevan teesin kiistettävyyttä, paljon osuvampana kuin esimerkiksi polis-keskeisiä näkökulmia. *In utramque partem* -periaate voidaan nähdä ilmaukseksi 'poliittisesti ajattelemisen' eräistä keskeisistä oletuksista, jotka voitaisiin muotoilla esimerkiksi seuraavasti: "mitä tahansa väitettä vastaan voi argumentoida", "vastaansanomisen mahdollisuus avaa pelivaraa toisintoimimiselle" ja "mitä tahansa sanotkin, se voidaan kääntää sinua vastaan".

In utramque partem -periaate, on kuitenkin, kuten Skinner esittää, helppo normalisoida pelkäksi dialogiksi tai väittelytaidon harjoittamiseksi, mutta näissäkin voidaan nähdä eräänlaisia poliittisuuden rajatapauksia, joiden hallinnalla on merkitystä radikaalimpien kiistojen ymmärtämiselle. Jos 'tiede' tai 'filosofia' suuntautuvat vastaansanomattomien argumenttien estämiseen, ne ovat *a priori* vieraita poliittiselle ajattelulle. Tässä perspektiivissä niin luonnontieteen (väitettyä) varmuutta jäljittelevä kuin 'filosofista perustaa' kaipaava ajatusmalli ja niille analoginen näkemys politiikan redusoimisesta "ongelmanratkaisuksi" ovat autoritaarista holhousajattelua. Hobbes on hyvä

esimerkki siitä, miten on mahdollista retorisesti puolustaa antipoliittista politiikkaa.

Polemiikki filosofien ”oikeinajattelun” tavoittelua vastaan (vrt. 15-16) on myös Quentin Skinnerin Hobbes-teoksen sanoma tämän päivän akateemiseen keskusteluun. Tätä teesiä voi tukea viittaamalla Skinnerin muihin kirjoituksiin, kuten ”totuuskysymysten” irrelevanssiin historialliselle tarkastelulle (vrt. erit. Skinner 1988) tai hänen polemiikkiinsa Charles Taylorin yhtenäismoraalin kaipuuta vastaan (kriitikkistä Taylorin avioliiton ja uskonnon apologiaa kohtaan, ks. Skinner 1991b).

Skinner haluaa pitäytyä kirjassaan historiallisissa kysymyksissä – ”I am less interested in Hobbes as the author of a philosophical system than in his role as a contributor to a series of debates about moral sciences within Renaissance culture” (6) – ja välttää filosofisia pätevyyskysymyksiä. Tässäkin on yleisempi pointti. Historiallinen tarkastelu jättää kiistat avoimeksi, ts. osoittaa toimijoilla aina olleen poliittista pelivaraa, jota olisi voinut käyttää toisinkin. Sen sijaan, että nykyajasta käsin jaettaisiin pisteitä menneelle ajattelulle, Skinner kannustaa perehtymään ajatteluun, joka on varmasti outoa nykyajalle (15).

Retoriikan *in utramque partem* -perspektiivin käyttö yhdistyy antiikin ja renessanssin retoriikassa käsitteiden merkitysliukumien avulla tapahtuvaan uudelleentulkintaan, jota Skinner analysoi *paradiastole*-nimisen troopin avulla (vrt. Skinner 1991a, ks. myös Condren 1994). Kun retoriikassa pyrittiin löytämään argumentteja vastapuolta vastaan, tässä luonteva strategia oli muuntaa käsitteiden arvoista: ”if we can manage to challenge the description of a given action or state of affairs, we can often manage, *eo ipso*, to challenge its moral appraisal at the same time” kuuluu Skinnerin (144) luonnehdinta Quintilianuksen positiosta.

Paradiastole-troopin spesifi idea viittaa Aristoteleen etiikan ajatukseen, että jokaiselle hyveelle on olemassa ’naapuripahe’. Troopin ideana on roomalaisessa ja renessanssin kontekstissa sekä samastaa hyve naapuripaheeseen että kääntäen vähätellä pahetta hyvän naapuruuden nimissä. Vaikka tällainen menettely koettiin monesti arveluttavaksi, monille renessanssin retoriikoille se oli periaatteessa käyttökelpoinen argumentoinnin väline (englantilaisista retoriikoista

ks. esim. 172-173, Montaignesta ym. mannermaisesta keskustelusta laajemmin Skinner 1991a). Hobbesin tieteellistämishjelmaan tämä ei tietenkään sopinut, vaan hän haluaa sekä osoittaa menettelyn kaoottisia seurauksia että pyrkii eliminoimaan näitä yleispätevillä määritelmillä (erit. 282-283).

Skinnerin *paradiastole*-analyysi osoittaa myös teoksen *ars rhetorica* -perspektiivin yhteyden hänen metodologisten kirjoitustensa puheaktiteoreettisella kielellä esittelemään deskriptiivis-evaluatiivisten käsitteiden analyysiin (Skinner 1974, 1979/1988). Tältä kannalta Skinnerin mielenkiinto *ars rhetoricaan* merkitsee ainoastaan lingvistisen nominalismin historiallisten muotojen rinnakkaisuuden aikaisempaa selkeämpää ymmärtämistä (tästä tarkemmin Palonen 1996 ja 1997b).

Käsittemuutoksen teoriat

Paradiastole-käsitteen historialliseen käyttöön voi myös nähdä sisältyvän mikrotason käsittemuutoksen teoria, jota tietysti voi käyttää myös muissa konteksteissa ja riippumatta sen moraalisisista ulottuvuuksista. Ajatus merkitysten sitomisesta 'määritelmillä' on politiikointia, jolla pyritään 'lopettamaan historiaa', ainakin kielen osalta. Tätä käytäntöä vastaan *paradiastole*-trooppi antaa mahdollisuuden ymmärtää paremmin sitä, miten käsitteiden merkityksiä voidaan muuntaa niiden kohdetta ja sovellutusalaa 'liu'uttamalla'.

Suhteessa *paradiastole*-keskusteluun voidaan myös Skinnerin *Foundations*-teoksen päätösluvun ja *State*-artikkelin (1989) pointti ymmärtää retorisen vaihtoehdon käsittemuutosten tulkinnalle. *Paradiastole*-trooppin voikin katsoa koskevan sekä merkitysmuutoksia että käsitteitä koskevaa lingvististä toimintaa (*action*), jonka tavoitteena on "the study of the range of things that speakers are capable of doing in (and by) their use of words and sentences" (7-8). Tässä mielessä hän analysoi myös Hobbesin *scientia civilis*-konseptiota ja siihen sisältyvää retorisen tradition hyväksikäyttöä politiikanvastaisena politikointina.

Lingvistisen toiminnan näkökulmaan käsittemuutokseen sisältyy Skinnerin mukaan "a further and discriminable aspect of the

hermeneutic enterprise”(8). Tulkitsen Skinnerin erottelua merkitys- ja toimintatasojen välillä vastaukseksi siihen, lähinnä Melvin Richterin avaamaan keskusteluun, joka kysyy lingvistisesti orientoituneen poliittisen ajattelun historiankirjoituksen kahden suunnan, Skinnerin ja John Pocockin edustaman angloamerikkalaisen version ja Reinhart Koselleckin käsitehistorian (*Begriffsgeschichte*) yhteensopivuutta (ks. Richter 1990, 1995). Tarkastelen Skinnerin ’vastausta’ suhteessa hänen aikaisempiin positiioihinsa sekä Richterin, Pocockin ja Koselleckin vastikään julkaistuihin puheenvuoroihin temasta.

Skinnerin alun perin mm. Arthur O. Lovejoy’n edustamaa ’idean historiaa’ vastaan kohdistama polemiikki kiteytyy hänen wittgensteinilaiseen positiionsa ”we should study not the meaning of the words but their use” (Skinner 1969a, 55). Vielä vastauksessaan kritikoilleen vuonna 1988 hän kirjoittaa: ”there can be no histories of concepts as such; there can only be histories of their uses in argument” (Skinner 1988, 283). Tämä näyttäisi siis sulkevan pois myös ’käsitehistorian’ mahdollisuuden. Kuitenkin Skinner eri yhteyksissä (erit. 1974, 1979/1988) on konstruoinut strategiaa käsittemuutosten tulkittamiseksi ja käyttänyt, kuten mainittu, tätä modernin valtion vähittäisen ja monitahoisen käsitteellistämisen tulkintaan.

Richterin pyynnöstä Skinner on täsmentänyt sitä, että hän vastustaa ainoastaan sellaista ’käsitehistoriaa’, jossa käsitettä ilmaisevien termin merkitystä tutkitaan irrallaan siitä, mitä käsitteillä voi tehdä (sit. Richter 1995, 134). Kohdistuuko tämä kritiikki myös koselleckilaiseen *Begriffsgeschichten*?

Näin väittää, Skinneriin nojautuen, John Pocock Washingtonissa vuonna 1992 järjestetyn *Geschichtliche Grundbegriffe* -konferenssin puheenvuorossa. ”As I understand Skinner, at this point, he is saying that the history to be written is one of language phenomena, of words and their usages, and that the conceptual freights they carry... cannot be detached from the history of language and made to have independent histories of their own” (Pocock 1996, 52). Pidän tätä tulkintaa harhaanjohtavana. Skinner on nominalisti, joka ei oleta ”languagea” totaliteetiksi vaan päinvastoin abstrahoi siitä eri puolia omissa tutkimuksissaan.

Tämän näkemyksen mukaisesti Pocock katsoo, että käsitteiden historia on aputieteen asemassa hänen itsensä edustamalleen ”mo-

nien diskurssien historian” tutkimukseen verrattuna (ma, 51). Hän ei myöskään pidä mahdollisena privilegioida yhtä kielen aspektia muiden kustannuksella (ma, 52).

Vastauksessaan Pocockille Reinhart Koselleck hyväksyy Skinnerin kritiikin siinä mielessä, että hänkin myöntää käsitteiden sidonnaisuuden puheakteihin. Käsitteet eivät ole mitään substansseja tai kvasi-ideoita, joilla olisi oma elämänsä (Koselleck 1996, 62). Tämä käsitehistoriaa nominalistiseen suuntaan täsmentävä näkemys onkin löydettävissä hänen aikaisemmista, vähemmän tunnetuista teksteistään (erit. Koselleck 1983, 1991). Mutta käsitehistoria ei myöskään pääty käsitteen merkityksen eksplikointiin sen alkuperäisessä käyttöyhteydessään, vaan sisältää myös reseptiohistorian (Koselleck 1996, 62-63). Käsitteet ovat monitahoisen semioottisen prosessin tuotoksia ja *Begriffsgeschichtelle* on tunnusomaista, että ”concepts are treated as more than meanings of terms” (ma, 64). Koselleckin mukaan *Grundbegriffe* ovat historiallisesti merkittäviä ja poliittisesti kiistanalaisia, eikä niitä voida siten rinnastaa puhtaasti teknisiin erityisalojen termeihin. Käsitehistoria sisältämä näkökulma eroaa diskurssien historiasta siinä, että sille ”concepts are pivots around which all arguments turn”(ma, 65).

Käsitehistoria eroaa pocockilaisen poliittisten kielten tai diskurssien historiasta siis perspektivistisyydessään, joka ei sulje pois muita näkökulmia, mutta – nietzscheläis-weberiläisen tieteenteorian mukaisesti – sulkee pois diskurssihistorian totaalisuuden tavoittelun. Tarkentamalla ohjelmaa nominalistiseen suuntaan (ks. tästä myös Palonen 1997a) Reinhart Koselleck on täsmentänyt positiotaan siten, että Skinnerin kritiikki ei kohdistu hänen edustamaansa käsitehistoriaan. Samalla voi kysyä, eikö Skinner nominalistina ja perspektivistinä ole lähempänä Koselleckia kuin Pocockia?

Millainen vastaus tähän debattiin on Skinnerin em. erottelu merkitysten ja lingvistisen toiminnan välillä? Eroa Koselleckiin jää siinä, että Skinnerin suhtautuu yksityisten käsitteiden muutoksen systemaattiseen dekontekstualisointiin (vrt. Koselleck 1972, xiii). Lisäksi lingvistinen toiminta on, Koselleckin terminologialla ilmaisten, pikemminkin onomasiologinen eli nimeämistä kuin merkitystä koskeva operaatio, kun taas *Geschichtliche Grundbegriffen* leksikaalinen luonne painottaa semasiologista tasoa, samaan sanastoon kiinnittyvien

käsitteiden merkitysmuutoksia (ma).

Skinnerin lingvistisen toiminnan käsite voidaan nähdä puheaktiteorian kielellä ilmaistuna versiona Max Weberin nominalistisesta toimintateoriasta. Weberin *Sinn*-käsitettä vastaa hänellä 'ilokuution' ja kausaalisuuden käsitettä 'perlokuution' käsite (vrt. Weber 1913 ja Skinner 1972). Weberille ja Skinnerille toiminta ei katoa diskurssien tai kielten, kontekstien tai konventioiden taakse, vaan myös käsitteisiin sisältyy aina toiminnallinen pointti, jolla on oma poliittinen ulottuvuutensa (ks. Palonen 1997b). Tässä on myös peruste retoriikan rehabilitoinnille. Skinnerin ohjelmaa, niin radikaalisti historiallinen kuin se onkin, voisikin luonnehtia käsitehistorian korvaamiseksi käsitepolitiikalla.

Viite

¹ Viitteet tähän teokseen, ellei toisin mainita.

Kirjallisuus

- Bohlender, Mathias (1995): *Die Rhetorik des Politischen. Zur Kritik der politischen Theorie*. Berlin: Akademie Verlag.
- Cassin, Barbara (1995): *L'effet sophistique*. Paris: Gallimard.
- Condren, Conal (1994): *Language of Politics in the Seventeenth-century England*. New York: St. Martin's.
- Fumaroli, Marc (1980): *L'âge de l'éloquence*. Paris: Albin Michel 1994.
- Gagarin, Michael & Woodroff, Paul (toim) (1995) *Early Greek Political Thought from Homer to the Sophists*. Cambridge: CUP.
- Johnston, David (1986): *Rhetoric of Leviathan*. Princeton: Princeton UP.
- Koselleck, Reinhart (1972): Einleitung. *Geschichtliche Grundbegriffe* Bd. I, xiii-xxvii. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Koselleck, Reinhart (1983): Begriffsgeschichtliche Probleme der Verfassungsgeschichtsschreibung. *Der Staat*, Sonderheft 6, 7-21.
- Koselleck, Reinhart (1991): Wie sozial ist der Geist der Wissenschaften? Teoksessa *Geisteswissenschaften heute*, 112-141. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Koselleck, Reinhart (1996). A Response to Comment on the *Geschichtliche Grundbegriffe*. Teoksessa Hartmut Lehmann & Melvin Richter (toim):

- The Meaning of Historical Terms and Concepts. New Studies on Begriffsgeschichte*, 59-70. Washington: German Historical Institute.
- Nelson, John S. & Alan Megill & Donald N. McCloskey (toim): *The Rhetoric of the Human Sciences*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Nelson, John S. (1990) Political foundations of the Rhetoric of Inquiry. Teoksessa Simons, Herbert W (toim), *The Rhetorical Turn*, 258-289. Chicago: University of Chicago Press.
- Palonen, Kari (1996): Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim): *Pelkkää retoriikkaa*, 137-159. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari (1997b): Quentin Skinner's Rhetoric of Conceptual Change. Ilmestyy *History of Human Sciences* 1/1997.
- Palonen, Kari (1997a): An Application of Conceptual History to Itself. From Method to Theory in Reinhart Koselleck's "Begriffsgeschichte", *Finnish Yearbook of Political Thought* 1, 39-69.
- Palonen, Kari (1997c): Sofistiikka filosofian vaihtoehdona. Ilm. *Niin&näin-lehdessä*.
- Peltonen, Markku (1995): *Humanism and Republicanism in English Political Thought 1570-1640*. Cambridge: CUP.
- Pocock, J.G.A (1996): Concepts and Discourses: A Difference in Culture? Teoksessa Hartmut Lehmann & Melvin Richter (eds): *The Meaning of Historical Terms and Concepts. New Studies on Begriffsgeschichte*, 59-70. Washington: German Historical Institute
- Richter, Melvin (1990): Reconstructing the History of Political Languages: Pocock, Skinner and Geschichtliche Grundbegriffe, *History and Theory*, 29, 38-70.
- Richter, Melvin (1995): *The History of Political and Social Concepts. A Critical Introduction*. New York: Oxford UP.
- Romilly, Jacqueline (1988): *Les grands sophistes dans l'Athènes de Périclès*. Paris: Fallois.
- Skinner, Quentin (1964): Hobbes' 'Leviathan'. Review article. *Historical Journal* 7, 321-333.
- Skinner, Quentin (1966): The Ideological Context of Hobbes' Political Thought. *Historical Journal* 9, 287-317.
- Skinner, Quentin (1969a): Meaning and Understanding in the History of Ideas. Teoksessa James Tully (toim) (1988): *Meaning and Context*, 29-67. London: Polity.
- Skinner, Quentin (1969b): Thomas Hobbes and the Nature of the Early Royal Society. *Historical Journal* 12, 217-239.

- Skinner, Quentin (1972): 'Social Meaning' and the Explanation of Social Action. Teoksessa James Tully (toim) (1988): *Meaning and Context*, 79-96. London: Polity.
- Skinner, Quentin (1974): Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action. Teoksessa James Tully (toim): *Meaning and Context*, 97-118. London: Polity 1988.
- Skinner, Quentin (1978): *Foundations of modern political thought* 1-2. Cambridge: CUP.
- Skinner, Quentin (1979/1988): Language and Social Change. Teoksessa James Tully (toim): *Meaning and Context*, 119-132. London: Polity 1988.
- Skinner, Quentin (1987): Ambrogio Lorenzetti. The Artist as Political Philosopher. *Proceedings of the British Academy* 72, 1-56.
- Skinner, Quentin (1988): A Reply to My Critics. Teoksessa James Tully (toim): *Meaning and Context*, 231-288. London: Polity.
- Skinner, Quentin (1989): The State. Teoksessa Terence Ball & James Farr & Russell N. Hanson (toim): *Political Innovation and Conceptual Change*, 90-131. Cambridge: CUP (Suomeksi nimellä Modernin valtiokäsitteen synty, *Politiikka* 29, 1987, 83-106).
- Skinner, Quentin (1990): Machiavelli's Discorsi and the Pre-humanist Origins of Republican Ideas. Teoksessa Gisela Bock & Quentin Skinner & Maurizio Viroli (toim): *Machiavelli and Republicanism*, 121-141. Cambridge: CUP.
- Skinner, Quentin (1991a): Thomas Hobbes: Rhetoric and the Construction of Morality. *Proceedings of the British Academy*, 76, 1-61.
- Skinner, Quentin (1991b): Who are 'We'? Ambiguities of the Modern Self. *Inquiry* 34, 133-153.
- Skinner, Quentin (1996): *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*. Cambridge: CUP.
- Viroli, Maurizio (1992): *From politics to reason of state*. Cambridge: CUP.
- Weber, Max (1913): Über einige Kategorien der verstehenden Soziologie. *GAW*, 427-474. Tübingen: Mohr 1973.

**NIMI-
POLITIIKKA**

Nimillä politikointi yliopistossa¹

Yliopisto politikoinnin kenttänä

Esitelmäni otsikko on provokatiivista retoriikkaa. Sen ymmärtäminen edellyttää yksinkertaista teesiä, jota kylmiltään esitettyinä tuskin monet kollegoistani yliopistossa suostuisivat allekirjoittamaan. Teesin voi formuloida seuraavasti: *Politikointi on erottamaton osa ihmisten toimintaa yliopistossa, eikä se ole mitenkään ristiriidassa tieteen arvovapauden ideaalin kanssa.*

Puran hieman tätä formulointia. Suomen kielen erikoisuuksia on, että politiikan harjoittamista toimintana voidaan kuvata yksinkertaisesti yhdellä verbillä, politikoida. Poliitiikan käsitteen historioitsijana näen tässä verbissä elegantin tavan korostaa politiikan toiminnallista, liikekäsitteen luonnetta (vrt. Koselleck 1979), joka mahdollistaa sen irrottamisen sidonnaisuuksista arkipuheen sarka-ajatteluun. Poliitiikka olisikin nykyaikana ymmärrettävä juuri politikoinnin ja politi-soinnin liikekäsitteistä lähtien.

Politikoinnin yliopistossa ei siis tarvitse mitenkään liittyä yliopiston julkisiin kannanottoihin, puolueyhmittymisen esiintymiseen yliopistolla, vaalien järjestämiseen, kiintiöedustuksiin, akateemisten koulukuntien riitoihin, byrokratian ja tieteellisen henkilökunnan valtasuhteisiin tms. Pikemminkin politikointia esiintyy yliopistolla kaikkialla, missä asiat ymmärretään valinnanvaraisiksi ja juuri tämän vuoksi potentiaalisesti kiistanalaisiksi ja muutettavissa oleviksi. Tämä käsitteellinen sitoumus tehtäessä on selvää, että yliopistossakaan ei ole mitään mikä olisi varmasti suojattu politiikalta. Politologille tässä ei ole murehtimista: hänen tutkimuksena suuntautuu juuri 'poliittisen

aspektin lukemiseen' mitä erilaisimmista ilmiöistä; jos joku väittää jotakin seikkaa 'epäpoliittiseksi', ei politologin ole vaikea lukea esiin siitä ainakin potentiaalisia poliittisia ulottuvuuksia. Poliittisen aspektin kiistäminen ja peittäminen on hänelle pikemminkin eräänlaista luku- taidottomuutta.

Taidehistoriallista analogiaa käyttäen voisi sitä lukutaidon tyyliä, joka suomalaisissakin yliopistoissa on toistaiseksi valtavirtana kut- sua näköispatsaspolitologiaksi. Sen vastustajia ei välttämättä voi luon- nehtia yhdellä nimityksellä, mutta käsitehistorioitsijana ja Kandins- ky-postikorttien keräilijänä olen valmis kutsumaan itseäni abstraktio- poliitologiksi. Harrastamani abstraktion versio näkee avaimen poliit- tisen lukemiseen kielestä käsin, pelkistetyistä, mikroskooppisista perusmuodoistaan lähtien. Kun lisäksi tähän yhdistetään nomina- listinen tulkinta käsitteistä yleisnimenä, päädytään nimien tutkimiseen eräänä avaimena ilmiöiden poliittisen aspektin luentaan. Kuluneen vuoden (1989-1990) tapahtumat siellä, mitä ennen nimitettiin Itä- Euroopaksi, lienevät riittäviä havainnollistamaan, että nimeämisen politiikalla on myös käytännöllistä merkitystä. Tätä taustaa vasten tarkastelen seuraavassa yliopistoa nimipolitiikan pelitilana.

Kun lähtee etsimään nimillä politikointia, sitä tietysti löytää no- peasti lähes kaikkialta. Erityisesti saksalaiset yliopistot ja englantilai- set colleget on usein nimetty henkilöiden mukaan. Alunperin yliopis- toilla kanonisoitiin ruhtinaita, sittemmin goethet ja humboldtit ovat saaneet omansa, mutta uusien yliopistojen perustaminen on tuonut mukaan myös kiistanalaisia nimiä, esimerkiksi Oldenburgin yliopis- ton nimeämisestä *Carl v. Ossietzky -Universitätiksi* on pitkään rii- delyt. Jyväskylästäkin löytyvät esimerkiksi kirjaston maineikkaiden professorien mukaan nimetyt salit. Toisaalta jokainen opiskelija koh- taa nykyisin nimipolitiikan jo opintojaksojen ja -kokonaisuuksien ni- missä, kun sen sijaan aikaisemmin tentittiin esimerkiksi *cum laude I- ja II:ta*, jotka toki nekin voi nähdä eräänlaisina niminä, mutta sel- laisina joissa nimivalinnat on ikään kuin standardisoiden neutralisoitu.

Kiintoisimpia ovat ne nimivalinnat, joilla on välitön yhteys yli- opistokonseptioiden vastakohtaisuuteen. Tältä kannalta käsittelen ver- tailevassa ja historiallisessa perspektiivissä nimeä yliopisto, akatee- misen erilliskulttuurin nimipolitiikkaa viime vuosikymmenten yliopisto- reformihankkeiden taustaa vasten, tieteenalojen nimityksiä, parem-

man aineiston puuttuessa omaan tieteenalaani keskittyen. Lopuksi esitän spekulointia erilaisista nimillä politikoinnista tyyleistä.

Yliopisto – universitas

Latinan *universitas*-sana viittaa kaikkeuteen tai kokonaisuuteen. Keskiajalla käytettiin aluksi nimeä *Studium generale*, Bolognassa vuonna 1215 ehkä ensi kerran nimeä *Universitas magistrorum et scolarium*, ts. opettajien ja opiskelijain kokonaisuus. Se viittaa yhteen korporaatioon muiden joukossa: siihenkin sisältyy mestari-oppipoika -rakenne, toisaalta muiden keskiajan kaupunkien kiltojen tavoin yliopistolla oli autonomiansa niin maallisen kuin hengellisen vallankin suhteen.

Ammattikuntien ja kaupunkien autonomian murtuessa modernin yhtenäisvaltion alla, yliopistolla säilyi tietty erillisyytensä. Humboldtin ym. yliopistokonseptioilla oli käsitteellinen yhteys antiikin ja keskiajan kaupunkitasavaltoihin (vrt. Klinge ym. 1989, 393), ylioppilaisista käytettiin mm. Suomessa pitkään nimitystä *civis*, mikä ei viittaa ammattikuntaan vaan pikemminkin 'valtioon valtiossa'. Ajatukselle voi löytää myös modernin analogian, sen mitä Václav Havel (erit. 1980) kutsuu *rinnakkaispolikseksi* posttotalitaarisissa järjestelmissä: yliopisto on tila, jossa harjoitettavaa toimintaa valtioapparaatti ei kykene ymmärtämään ja jolla juuri sen vuoksi voi olla poliittista merkitystä silloinkin kun sitä ei tavoitella, jopa enemmän kuin esimerkiksi puolueilla. Yliopiston autonomia voidaan ymmärtää omalaatuisesti politikointitilaksi, jota lännessäkin eri tavoin pyritään kaventamaan, kahlitsemaan ja kontrolloimaan, ja jonka käyttö ja hallinta vaatii erityistä politikointitaitoa. Kysyn tässä sitä, miten yliopistollisissa nimissä näkyy rinnakkaispoliiksen vastakohta sekä pelkkään intressiautonomiseen ammattiliittoon että valtion virastoon.

Universitas-nimen käyttö ei tietystikään sellaisenaan ole riittävä erottamaan yliopistoja muista politikointitiloista. Esimerkiksi Ranskassa Napoleonin ajasta 1800-luvun lopulle ei ollut lainkaan erillisiä yliopistoja eri kaupungeissa, vaan yksi valtion virasto nimeltä *L'université de France*, joka sisälsi sekä lukiot että eri kaupunkien tiedekunnat (*faculté*), mutta jälkimmäiset eivät muodostaneet mi-

tään omaa *l'universitéta*. Vasta 1800-luvun lopulta lähtien alettiin paikallisille tiedekuntakombinaatioille antaa *l'université*-nimitys, ilman että tämä olisi sellaisenaan irrottanut ne virastoluonteestaan, joka paljolti on säilynyt näihin asti. Tiedekuntien irrallisuus on ruokkinut yliopistossakin ammattikuntamentaliteettia.

Sana *yliopisto* kuuluu niihin suomennoskoepalloihin, joita nimenomaan 1800-luvulla tehtiin paljon, mutta joista monet on unohdettu. Samoin kun nykyään puhutaan universonumista voisi puhua vaikka universionista – universtaastahan tietysti opiskelijaslangissa on puhuttu, 'proletaarisella' 1970-luvulla myös 'verstaasta'.

Tutkinnonuudistuskamppailun aikana oli tapana asettaa vastakkain yliopistot ja korkeat koulut. Mutta onko koulun ja opiston välillä suurta eroa niminä? Onko yli-etuliite eri asia kuin adjektiivi korkea? Olisiko *universitas* käännettävä uudelleen *yleisopistoksi*, erotukseksi kauppa- ym. erityisopistoista? *Universitas* nimenä ei lainkaan viittaa opintojen luonteeseen, pikemminkin suljettuun mutta tavallaan egalitaariseen akateemisen 'aatelistasavallan' kansalaisuuteen.

Silti se retoriikka, joka asettaa vastakkain koulut ja yliopistot, viittaa ns. humboldtilaisen tai sivistysyliopiston ja bonapartistisen erityiskoulujärjestelmän vastakohtaan. Napoleonin systeemissä *l'université* oli muinaisjäännös, jota ei kokonaan onnistuttu sulattamaan siihen ammattikorkeakoulusysteemiin, jonka malliesimerkkejä olivat *Ecole militaire* ja *Ecole polytechnique*. Tämän ammattikorkeakoulumallin toinen tukipiste 1800-luvulla oli Venäjä, jossa anti-intellektualistiset ja nuorison politikoinnista huolestuneet voimat yrittivät laajentaa systeemin koko valtakuntaan. Tutkinnonuudistus ja kaavaillut ammattikorkeakoulut ovat bonapartistisen korkeiden koulujen politiikan perinteen suoraa jatketta.²

Jos lukee suomalaisia byrokraatti- ym. tekstejä sodanjälkeiseltä ajalta, tendenssi sivuuttaa yliopiston nimi korkeakoululla on silmiinpistävä. Bonapartistisen erityiskoulujärjestelmän tavoin katsottiin erilliskorkeakoulut ikään kuin 'maanläheisemmiksi'. Samasta ilmiö näkyy siinä, että murehditaan liiasta opiskelusta ja yritetään saada käytännölliset ammatit suosittummiksi, ts. löytää lisää ihmisiä, jotka vapaaehtoisesti suostuvat tottelijoiksi ja tylsien töiden tekijöiksi – sekä syntipukeiksi, joihin voi vedota silloin kun vastustetaan ulkomaalaisten maahantuloa, abstraktia taidetta jne.

Kuitenkin Yhteiskunnallisen korkeakoulun (Tampere) ja Kasvatustieteellisen korkeakoulun (Jyväskylä) nimenmuutos yliopistoiksi 1960-luvulla on tarjonnut paradigman uusillekin provinssikorkeakouluille. Tämä nimikiista viittaa siihen tapaan, jolla akateemisten opintojen laajentaminen tässä maassa toteutettiin. Ei suinkaan perustettu yliopistoja, vaan bonapartistisen mallin mukaisia irtotiedekuntia, ja jos näitä oli saatu kolme, alettiin vaatia yliopiston nimeä, vaikka yksikään tiedekunnista ei ollut ns. vapaa tiedekunta.

Sivistysyliopistokonseption ehkä kestävin idea sisältyy selkeimmin Immanuel Kantin kirjaseen *Der Streit der Fakultäten* vuodelta 1797, joka kääntää tiedekuntien traditionaalisen hierarkian siten, että filosofinen tiedekunta ei ole alin vaan päinvastoin ylin tiedekunta yliopistossa. Kant erottaa vapaan *tiedekunnan* niistä – lääketieteellinen, lainopillinen ja teologinen tiedekunta – joiden opetus oli sidoksissa ulkopuoliseen auktoriteettiin. Toisaalta erottelu sisältää uuden tulkinnan filosofisen tiedekunnan luonteesta, irrottaa sen 'valmistavan tiedekunnan' roolista. Kantin idea vapaasta tiedekunnasta on yhteydessä hänen tietoteoriaansa, siihen 'kopernikaaniseen kumoukseen', joka relativoi tietosanakirjamaisen asiatiedon keräilemisen, ja sitoo kaikki ns. faktat tiettyihin olettamuksiin ja perspektiiveihin, joita tutkija käyttää. Vapauden kääntöpuoli näkyy siirtymisessä tutkimusyliopistoon: opetuksen ja tutkimuksen yhteys perustuu siihen, ettei opeteta valmiita 'tietoja' vaan niitä tulkintoja ja hypoteeseja, joita on saatu itse tutkimusta tehtäessä.

Ero yliopiston ja koulun välillä ei siis ole pelkästään vapauden ja koulukurin ero, vaan myös itse 'tietoa', ts. opiskelun, opetuksen ja tutkimuksen luonnetta koskeva. Tämän eron on ehkä parhaiten formuloinut Friedrich Nietzsche, joka huomauttaa 'positivistille': "ei, juuri tosiseikkoja ei ole olemassa, vain tulkintoja" (*Werke* III, 903). Juuri tämä teesi radikalisoi tutkimuksen ja opetuksen vapauden, oikeuttaa auktoriteettien kiistämisen milloin tahansa ja missä tahansa, mikä näkyy esimerkiksi Max Weberin (1917, 496) ideassa, että itse asiassa anarkisti onkin paras valtion tutkija.

Toisin ilmaisten yliopistollisen pelitilan vapaus ei ole vain akateemisen mielipiteen vapautta vaan pikemminkin sen ymmärtämistä, että toimitaan kontingentissa tilassa: tulkinnoille ei ole koskaan riittäviä perusteita aineistossa, mutta silti niitä on tehtävä. Tässä mielessä

'vapauteen tuomitun' kokemus (Sartre) koskee nimenomaan tutkijoita, opettajia ja opiskelijoita, ja tulkintojen esittäminen toimintana on myös aina poliittista, ts. ymmärrettävä suhteessa vaihtoehtoihinsa. Tämä läpitulokinnanvaraisuusteesi ei sovi enempää ammattikunta- kuin virastomalliinkaan yliopistosta. Se on subversiivinen instanssi, joka tekee mahdolliseksi yliopiston rinnakkaispoliksena, valtiona valtiossa. Itse asiassa ei tarvitse kyseenalaistaa valtion väkivaltamonopoliiteesiä, ainoastaan ymmärtää, että yliopistolla toimivilla on käytössään pelivälineitä ja -tiloja, joiden väkivaltainen tukahduttaminenkaan ei noin vain onnistu, koska ne ovat väkivallan käyttäjille arvaamattomia ja näkymättömiä, kuten Havel rinnakkaispoliksensa ymmärtää.

Yliopistojen delatinisointi

Nämä viitteet yliopistokäsitysten ristiiriitoihin näkyvät tietysti monissa akateemisen nimipolitiikan detaljikysymyksissä. Nykyisin yliopiston ohjelmia ja opinto-oppaita lukiessa törmää moniin nimiin, joita ei käytetty esimerkiksi silloin kun itse aloitin opiskelun valtiotieteellisessä tiedekunnassa vuonna 1966, samalla kun monet tuolloin käytössä olleet nimet ovat muuttuneet nykyopiskelijoille tuntemattomiksi.

Silmiinpistävin piirre näissä nimoreformeissa on se, mitä voisi kutsua yliopiston delatinisoinniksi. Vaikka 1800-luvun fennomaaninen ylioppilasliike vaati ja sai lisää oikeuksia suomen kielelle, latinan opinnot ja käyttö akateemisen maailman maallikoista erottavana merkki-kielenä ymmärrettiin itsestäänselväksi. Sodanjälkeisen raivaa-ja-rakenna -kauden³ intellektuaalisessa kontekstissa latina ja klassisuus koettiin paljolti sekä herrasväen snobbailuna että muinaisjäännöksenä, joka 'jarrutti tuotantoa' ja vaikeutti yliopiston 'sopeuttamista ympäröivään yhteiskuntaan', kuten oli tapana sanoa. Näin latinan opiskelu jo kouluissa väheni, ja sen käyttö yliopistossa supistui. Tämän delatinisoinnin tukipilariksi yliopistossa tulivat nimenomaan modernit 'yhteiskuntatieteet', jotka toisaalta toivat uusia anglismeja yliopiston mikrotason nimipolitiikkaan. Paradoksaalista vain on, että myös anglismeilla on alkuperänsä latinassa.

Vanhan, vielä 1960-luvulla pääkaupunkiyliopistossa paljolti säilyneen yliopistokielen yhteys latinaan oli keskeisesti juuri virkojen, toi-

mintojen ja kollegialisten instanssien nimissä: kansleri, rehtori, dekaani, notaari; professori, dosentti, lehtori, assistentti, amanuessi; kustos, respondentti, opponentti; pro exercitio, pro gradu; inspehtori, kuraattori; konsistori, kvestuuri jne., opintokirjassani luki vielä *ordo politicus*, yleisen valtio-opin laitoksen ovessa *Institutum politicum*.

1980-luvulla Jyväskylän yliopistossa toteutettu hallinnonuudistus on selkeä ilmaus delatinisoinnista: konsistorin paikalle tuli yliopiston hallitus, tiedekunnan tiedekuntaneuvosto, laitoksen esimiehestä tehtiin laitoksen johtaja, samalla kun rehtorin ja dekaanin nimet säilytettiin. Käsitehistorialliselta ja politologiselta kannalta tulos on huvittavan diletanttimainen. Miksei pantu 'koko programmia toimeen' ja ryhdytty kutsumaan myös rehtoria ja dekaania yliopiston ja tiedekunnan johtajaksi – Heideggerin tunnetun rehtorinpuheen yliopiston *Führer*-idean mukaisesti? Eikö laitostasolla olisi yhtä tärkeää vastustaa johtajaperiaatetta (tavoitejohtamisineen kaikkineen) ja puhua vaikka laitoksen puheenjohtajasta tai latinalaisen alkuperän mieleen palauttaen presidentistä. Outoa on myös puhua hallituksesta, joka on vain yliopistoväen kiintiöiden, mutta ei minkään parlamentin kontrollissa: olisi osuvampaa kutsua rehtori- ja dekaanikollegiota hallitukseksi, kiintiöparlamenttia konsistoriksi tms.⁴ Esimerkiksi professorikiintiötä voisi nimittää Preussin mallin mukaisesti herrainkamariksi, opiskelijajäseniä roomalaisittain tribuuneiksi. Neuvostolla nimenä on tietysti monia alkujuuria, mutta tiedekunta- ja laitossovjetit voisivat olla hauskoja, vaikka huonosti kolmikantaan sopivia (sen pahempi kolmikannalle).

Ratkaiseva askel delatinisointipolitiikassa sisältyy kuitenkin tutkinonuudistukseen. Ennen muuta pyrittiin purkamaan se tutkinto-vaatimuksissa näkyvä opiskelun jaksotus, johon vuosisadan vaihteen tienoilta oli totuttu ja joka etenkin sodanjälkeisenä aikana oli muuttunut selviöksi niin opiskelijoille kuin opettajillekin, nimittäin opintojen jakautuminen *approbatur*-, *cum laude*- ja *laudatur*-vaiheisiin. Jos tämä olisi kautta linjan viety läpi, olisi myös opinnäytteiden arvostelu asteikolla *improbatur*, *approbatur*, *lubenter approbatur*, *non sine laude approbatur*, *cum laude approbatur*, *magna cum laude approbatur*, *eximia cum laude approbatur*, *laudatur* siirretty ennen pitkää historian roskatynnyreihin, kuten bonapartistista perinnettä noudattavassa Teknillisessä korkeakoulussa on tehty, eikä tämän asteikon supistet-

tu versio ylioppilaskirjoituksissakaan olisi pitkään pysynyt pystyssä.

Tietyssä vaiheessa tutkinnonuudistuksista muuntui kuitenkin keskeisesti latinanpuolustuskamppailuksi: jos 'arvosana'-nimitys oli julistettu pannaan, useissa yliopistoissa, tiedekunnissa ja laitoksissa keksittiin – enemmän tai vähemmän toisistaan riippumatta – nimitää 'opintokokonaisuuksia' vanhoilla nimillä *approbatur*, *cum laude* ja *laudatur*. Tässä oli osaltaan kysymys opettajakunnan mukavuudenhalusta, mutta tähän yhdistyi oikeutettu epäluulo sitä kohtaan että tilalle tarjotut nimet, kuten yleis-, aine- ja syventävät opinnot, olivat osa sitä tutkinnonuudistusfraseologiaa, jonka läpi vihdoinkin oli alettu nähdä.

Mistään varsinaisesta latinan rehabilitoinnista ei vanhojen nimitysten säilyttämisen yhteydessä ei kuitenkaan voi puhua: latinaa edes joskus lukeneita opiskelijoita ja opettajiaakin on entistä vähemmän. Pelkkänä merkkijärjestelmänä, jolla akateemisen maailman erikoisuus saadaan näkyviin, latinankäyttö vastaa pikemminkin korporatiivista ajattelua kuin rinnakkaispolista, jolle latinan aktiivinen käyttö voisi olla yksi niistä salakielistä, jotka ovat ylivoimaisia toimitsijoille. Kuitenkin klassiset referenssit olisivat käyttökelpoisia osoittamaan tiettyä yhteismitattomuutta modernien selviöiden kanssa, antamaan viitteitä käsitteiden alkuperäiseen kontekstiin ja havainnollistamaan antiikkiperäisten käsitteiden muuttuvuutta modernien 'liikekäsitteiden' aikakaudella.⁵

Ei liene sattuma, että Jyväskylän yliopistossa tutkinnonuudistusvastarinnan sivutuotteina muodostuneet ylioppilaskulttuurin ilmaukset ovat latinaan viittaavia: *Campus-Kino* ja vulgarisoidumpi *Kampuskirja*. Osa rakennuksista on myös saanut latinankielisen nimen: *Athenaeum*, *Musica*, *Seminarium* – päärakennuksen lyhenne C viitanee myös *Capitoliumiin*. Rinnakkaispoliksen perspektiivissä tätä linjaa voisi jatkaa myös uudisrakennuksiin: Mattilaniemi B-rakennuksen sijasta voisi puhua vaikkapa *Weberianumista*, C-rakennusta voisi nimittää *Cartesianumiksi* jne. Helsingin yliopistossa opiskelijaliikeristi sikäläisen hallintorakennuksen *Bethoniaksi*.

Tärkeää ei ole paluu latinaan vaan idea, että akateeminen rinnakkaispolis muodostetaan erityiskielten välityksellä. Tätä on tietysti helppo parodioida: vennamolaisen teoriaherrojen vastustuksen lisäksi munkkilatinan moittiminen oli kymmenkunta vuotta tämän populistisen

antiakateemisuuden malliesimerkki. Kuitenkin esimerkiksi 1960-luvun puolueohjelmat ovat toisaalta täynnä tuon ajan sosiologien, psykologien ja ekonomistien teknisiä termejä, rooleista ja funktioista työvoimaan, vaikei ehkä ihan orgaaniseen solidaarisuuteen asti. Tämä liittyy poliittikkokunnan yhteiskuntatieteellistymiseen, mutta tuon sukupolven poliologi- ja sosiologipoliitikot ovat myös juuttuneet omien opiskeluaikojensa akateemisiin termeihin (ks. Palonen 1993), kun sen sijaan modernimpi tutkimus operoi käsitteillä, joita on vaikea siirtää edes nuorempien poliitikkojen teksteihin: ei Olli Rehninkään vaalipuheissa diskursseja dekonstruoida tai puhuta dissosiatiivisesta retoriikasta. Kun poliitikoilta kuulee populistista kritiikkiä nykytutkimusta kohtaan, voi olla tyytyväinen siihen, että on löydetty uusia salakielisiä, joilla voi puhua poliitikoista ilman että he huomaavat että heistä puhutaan. Näin luodaan juuri pelitilaa rinnakkaispolikselle, jota kautta yliopistollinen tutkimus, opetus ja keskustelu saa yleisempää poliittista merkitystä. Mutta tälläkin on tietysti omat paradoksinsa, jotka havainnollistuvat Václav Havelin presidenttiydessä.

Tutkinnonuudistus nimoreformina

Ns. tutkinnonuudistusta on tulkittu niin aikalaiskeskustelussa kuin myöhemminkin erilaisista näkökulmista. Käsittelen tässä tutkinnonuudistusta nimeämisen politiikan perspektiivissä.⁶ Nimeäminen on poliittinen teko yksinkertaisesti siinä mielessä, että nimi on jonkun valittava, se ei ole kohteen perusteella määrätynyt vaan voisi olla aina toisenlainenkin. Nimien eroilla voi sellaisenaan olla välitön poliittinen merkitys, puhumattakaan siitä, että nimien muutokset aktualisoivat kiistoja. Toisaalta siitä, miten nimi viittaa kohteeseen, on löydettävissä useita variantteja: se voi olla pelkkä merkki, jolla ei ole mitään yhteyttä kohteeseen, se voi pyrkiä mukautumaan kohteeseen, se voi vihjata kohteen tiettyihin aspekteihin tai kohde voi muodostua vasta suhteessa nimeen tai muuntua nimenannon jälkeen.

Jos lukee FYTT-mietintöä vuodelta 1972 ja muita tutkinnonuudistuspuolueen asiakirjoja, silmiin pistää koko joukko nimiehdotuksia: yleis-, aine- ja syventävät opinnot; koulutusohjelma, suuntautumisvaihtoehto; opintoviikko, opintojakso, opintokokonaisuus ovat

ilmeisimpiä, lisäksi koko joukko tavoite- ja tehtäväpuhetta (vrt. Palonen 1989) jne. Essentialistinen 'oikean nimen' tavoittelu, oli osa tutkinnonuudistuspuolueen retorista strategiaa. Haluttiin antaa vaikutelma, että yleis-, aine- ja syventävät opinnot -jako, koulutusohjelmat, opintoviikot jne. 'vastaavat todellisuutta', kun taas vanha yliopiston latinalaispitoinen kieli on 'irronnut todellisuudesta'. Olisi ollut liian läpinäkyvää vedota yksinomaan valtioneuvoston päätökseen yhdestä kielestä toiseen siirtymiseksi: niin valtiouskovaista edes suomalainen yliopistoväki ei enää 1970-luvulla ollut. Mutta valtion yhdistäminen 'todellisuuden' auktoriteettiin olikin jo riittävä: kysymys oli retorisesta kuviosta, jota sekä sodanjälkeinen skientistinen että vanha – tai marxismimuodin rehabilitoima – hegeliläinen traditio käyttivät, kun taas nominalistinen, weberiläinen lumouksehävittäminen oli jäänyt suomalaiselle yliopistolaitokselle suhteellisen vieraaksi.

Toisin sanoen: suuri osa tutkinnonuudistusprosessin alkuvaiheista kului uudistusfraseologian opettelemiseen. Professoritkin joutuivat päättämään päähänsä FYTT:n määritelmiä, ja tutkinnonuudistuspuolueeseen kuuluvat ikään kuin yrittivät reputtaa heitä tentissä. Sikäli kun joku alkoi saivarrella formuloinnille, heille vastattiin luterilaiseen tapaan vetoamalla FYTT:n 'henkeen'.

Vaikka edelleenkin opetusministeriön suunnalta tulee tajuttomia lomakkeita, joissa puhutaan 'tutkijankoulutusohjelmista' yms., ei oikeastaan ole vaaraa, että yliopiston opiskelijat ja opettajat ottaisivat sitä tutkinnonuudistuskieltä, jota ei vielä ole saatu puretuksi, vakavasti, ts. muuna kuin satunnaisena merkkijärjestelmänä. Sen sijaan tulosvastuuideologit ovat löytäneet nimenomaan opintoviikosta yksinkertaisen kontrolliyyksikön, jota käytetään niin opiskelijavirtojen läpijuoksuun kuin laitosten väliseen järjestyksenpanoon jne. Kuitenkaan opintoviikot eivät suinkaan ole yhteismitallisia keskenään: jokainenhan tietään, että esimerkiksi *approbaturin* 15 ja *cum lauden* 20 opintoviikon välinen ero ei vastaa eikä opintojen luonteen vuoksi voikaan vastata 'työmäärien' eroja. Jos opintoviikko-nimi puretaan, viedään pois pohja tämäntyyppiseltä kontrollipolitiikalta.

Kun tutkinnonuudistusfraseologian läpi alettiin nähdä, opintoviikko-nimi⁷ tuli ainakin Jyväskylässä varsinaisen herjanheiton lähteeksi. Miksi aika jaetaan vain viikkoihin, miksei puhuta myös esimerkiksi opintominuuteista tai opintosekunneista? Tai toiseen suun-

taan: miksei opintoviikon käyttöä voisi laajentaa muihinkin suorituksiin. Kun nominalisti ymmärtää, että määritelmiä on luettava oikealta vasemmalta ja ne on mahdollista korvata pitemmällä ilmauksella, voi tuon ajan keskustelun paradigmaa käyttäen sanoa: Octavio Paz on saanut tänä syksynä⁸ 870 opintoviikkoa täyteen.

Tieteenalapolitiikkaa

Luettaessa varhaista yliopistohistoriaa pistää silmään, että professorit saattoivat vaihtaa alaa, vaikka fysiikasta teologiaan (muttei päinvastoin). Tämä viittaa sekä perinteiseen tiedekuntahierarkiaan että siihen, ettei tieteenaloja modernissa mielessä vielä tunnettu. Tieteenaloina näkyvällä akateemisella erikoistumisella on juurensa toisaalta 1700-luvun hallintosuuntautuneessa kameralistisessa yliopistolaitoksessa, toisaalta humboldtilaisen tutkimusyliopiston ideassa. 'Tietoja' tai 'mielipiteitä' voi olla mistä asiasta tahansa, tutkimuksen teko edellyttää tiettyä keskittyneisyyttä. Tämän institutionaalisen ilmentymän voi pitää erillisten ja varsin autonomisten tieteenalojen muodostumista yliopistoihin 1800-luvun kuluessa sekä tutkimus- ja opetuskarriäärin rajoittumista yleensä yhteen tieteenalaan. Tähän liittyy yliopistolaitoksen laajentuminen: Berliinin vuonna 1810 perustetussa yliopistossa oli filosofisessa tiedekunnassa alunperin 13 professuuria, sata vuotta myöhemmin 70.⁹

Yliopistohistoriallisen tutkimuksen suurin heikkous on nimenomaan tieteenalojen muodostumisen vertailevan poliittisen historian lähes täydellinen laiminlyönti. Modernin tieteenfilosofian ja -historian valossa on toki selvää, että oppikirjamainen tulkinta tieteen edistymisestä ja siihen liittyvästä eriytymisestä ikään kuin substanssipohjalta on fiktio, että muutokset ovat olennaisesti katkoksellisia ja että uusien virkojen ja tieteenalojen perustamiset liittyvät pikemminkin ajankohtaisiin henkilö- ym. poliittisiin intrigeihin kuin käsityksiin joidenkin tieteenalojen edistyneisyydestä. Yleensäkin 'edistyksestä' puhuminen on retorinen kuvio, joka on ehkä vakuuttanut aikalaisia, mutta heidän arvionsa tietyn tutkimuksen tasosta ja intellektuaalisesta vireydestä ei välttämättä ole sama kuin myöhempien tieteenhistorioitsijain. Näin on tietysti erityisen selvästi ns. yhteiskuntatie-

teissä, joiden akatemisoituminen on tapahtunut paljolti vasta 1800-luvun lopulta alkaen.

Tieteenalojen perustamisessa tai uudelleenryhmittelyssä on toisaalta kysymys yliopistojen ja tiedekuntien omasta ratkaisuvallasta, autonomian harjoittamisen konkreettisesta kohteesta, jota ei voi noin vain ulkoapäin sivuuttaa. Tämä mahdollistaa periaatteessa jopa kokonaan uusien tieteenalanimien keksimisen ja käyttöönoton. Toisaalta uusien tieteenalojen perustamistilanteen retoriikkaa värittää vetoaminen muualla jo käytössä oleviin nimityksiin, jäljittelyn vaatimus, jossa kuitenkin on koko joukko pelitilaa sopivien esikuvien keksimisessä tai mallien siirtämisessä, myös nimien kääntämisessä, omaan yliopistoon sopiviksi. Kolmas aspekti tätä retorista tilannetta liittyy nimien sidonnaisuuteen yliopistokonseptioihin: yliopistojen sisälläkin on ikään kuin käyty koko ajan kamppailua kameralistisen ja humboldtilaisen konseption välillä. Jokainen uuden tieteenalan perustaminen viran nimityksineen ja alan määrittäytymisensä voidaan nähdä uutena siirtona tässä kamppailussa. Tiedekuntien ratkaisuvallan ja mallien jäljittelyn vastakohta on suhteutettava myös tähän perustavampaan oppositioon.

Tämän konfliktiasetelman havainnollistamiseksi menen hieman tarkemmin oman tieteenalani nimipolitiikkaan. Kameralistinen linja on näkynyt sellaisten nimitysten kuten hallinto-oppi ja kunnallispolitiikka käytössä, jotka viittaavat siihen, että ei ole niinkään oltu kiinnostuneita politiikan ilmiöstä yleensä kuin joistakin sen tasoista ja muodoista. Tieteenalaniminä sosiaalipolitiikka tai kunnallispolitiikka eivät viittaakaan politiikkaan yleensä, vaan pikemminkin sosiaalisten tai kunnallisten kysymysten policy-aspektiin, ja niiden yhteys *Verein für Sozialpolitikin* uskammeralismiin viittaa myös siihen, ettei niiden tarkoituksaan ole ollut ao. ilmiöiden arvovapaa tulkinta, vaan on tavoiteltu ns. normatiivisen tieteen ideaalin mukaisesti ao. kysymysten 'parempaa' ratkaisemisesta, ikään kuin 'politiikan tieteellistämisen' avulla – ts. toiminnan tehostamisen lisäämistä suhteessa annettuihin kriteereihin – sen sijaan, että asiat olisi jätetty avoimesti poliittisiksi kysymyksiksi, joista toimivien ihmisten on päätettävä ilman annettuja kriteereitä. Erityispolitiikat tieteenalanimissä viittaavat pikemminkin politiikan peittämiseen tieteen varjoon kuin politikoinnin tutkimiseen ao. erityisalalla.

Politologian kansainvälisten laitosten nimistön suhteen pelkkä silmäys riittää toteamaan käytännön epäyhtenäisyyden, jota näennäisesti pyritään peittämään vetoamalla englannin *political science*-nimitykseen. Vielä paljon kirjavammaksi kuva tulee kun paneudutaan 'tietealan historiaan', ts. niihin politiikkaan viittaaviin nimityksiin, joita eri kielissä on eri aikoina käytetty. Toisaalta juuri näistä nimistä käsin voi paremmin ymmärtää tietealan historiaa, ts. erilaisia mahdollisuuksia ja niiden käyttöä tai käyttämättömyyttä tieteenalalla.

Aristoteleen kirjoitukset *politiksesta* tunnetaan nimellä *Ta politika*, jolle olen ehdottanut suomennokseksi *Oppi politiksesta* (Palonen 1987). Keskiajan ja uuden ajan alun yliopistoissa luettiin kirjaa yleisopin tyyliin latinalaisella nimellä *Politica* tai monikkomuodossa *Politices*, kuten osana oppituolin nimeä Turussa vuonna 1640. Kun tuolloin ei kuitenkaan ollut mitään antiikkistyyppistä *polista*, adjektiivi 'poliittinen' tyhjentyi kattonimitykseksi ruhtinaskuntien tai 'valtakuntien' sisäistä järjestystä tai keskinäisiä suhteita koskeville aloille tai viittaus 'poliittiseen' putosi pois nimestä. Rajat tietealan nimiin olivat liukuvia, esimerkiksi saksalaisissa yliopistoissa samasta alasta kilpailivat mm. *Naturrecht*, *Staatswissenschaft*, *Kameral- und Polizeiwissenschaften* samalla kun ala kuului myös mm. historian ja moraalifilosofian opintoihin (Maier 1966). Yliopistouudistusten myötä sekä politekonomistisen ja myöhemmin sosiologisen perspektiivin läpimurron alla 'politiikka' 1800-luvulla paljolti katosi saksalaisesta yliopistolaitoksesta, jäljelle jäi korkeintaan valtioiden välisiin suhteisiin painottunut ja *Staatsräsoniin* annettuna kriteerinä sitoutunut *Politik* osana historianopetusta.

Uusia yrityksiä poliittisten kysymysten institutionalisoiduksi käsittelemiseksi tehtiin kuitenkin eri maissa. Kameralistiset esikuvat bonapartistiseen erityiskorkeakouluun yhdistävä *Ecole libre des sciences politiques* (1871) Pariisissa antoi mallin, *The London School of Economics and Political Science* (1895) sekä *Deutsche Hochschule für Politik* (1920) tarjoavat varianteja. Alan opintoja saattoi kuitenkin harjoittaa joissakin yliopistoissa (esim. Cambridge), ja ennen muuta Uppsalan Skytten professuuri *Politices eloquentiae* delatinisoitiin ja irrotettiin klassisesta retoriikasta – josta Helsingin yliopistossa kehittyi latinan professuuri – nimellä *Stats-*

kunskap 1850-luvun puolessavälissä, ja tämän esikuvan perusteella perustettiin muihinkin ruotsalaisiin yliopistoihin ja korkeakouluihin 'valtiotiedon' professuureja. Kun näihin saatettiin sisällyttää niin maantiedon kuin statistiikankin opetusta, voi nähdä, että kysymys oli selvästikin kameralistisen ideaalin mukaisesta 'tiedosta' valtion eri puolista. Toisaalta 'politiikka' nähtiin tässä sivistyssanana, joka pitää kääntää kansan kielelle, ja tässä käännöksessä käytettiin uuden ajan *stat*-käsitettä, joka tietysti on varsin etäällä antiikkisesta *politiksesta*.

Politiikan käsitteen historia puolestaan eriytyi tieteenalahistoriasta. Nimenomaan saksalaisella kielialueella käytiin noin vuodesta 1910 Weimarin tasavallan loppuun saakka vilkasta keskustelua käsitteen uusista tulkintoista, missä oli mukana eri tieteenalojen ihmisiä, lähinnä juristeja, filosofeja ja sosiologeja, kun sen sijaan *Deutsche Hochschule für Politikin* pääideologit pitäytyivät 1800-luvulta peräisin oleviin tulkintoihin (ks. Palonen 1985). Uusien akateemisten tieteenalojen perustamisen kannalta niin ao. erityiskorkeakoulu kuin juristien *Allgemeine Staatslehre* -projektit ovat korkeintaan välillisesti, ts. muiden maiden ja toisen maailmansodan jälkeisen saksalaisen keskustelun kannalta, huomionarvoisia.

Englantilaisen kielialueen tieteenalanimissäkin on nähtävissä tietty moninaisuus: jo 1800-luvun lopun Cambridgessa esillä olivat *Politics*, *Comparative politics*, *Government* ja *Political science* (Collini ym. 1983), lisäksi erityisaloilla käytettiin nimityksiä *Political theory*, *Political philosophy*, kun taas toisista politiikka on kokonaan eliminoitu, nimenomaan nimistä *Public administration* ja *International relations*, joihin myös sisältyy tendenssi rajoittaa *Political science* siihen mitä voisi kutsua sisäpolitiikaksi, mihin myös *Government*-tieteenalanimitys viittaa. Olennaista näissä on tendenssi painottaa erilisiä 'politiikan ilmiöitä', kun sen sijaan 'politiikka yleensä' kohteesta ja tasosta riippumattomana toimintana, *the political* ilmiöiden aspektina, on edelleen jotakin niin abstraktia, että siitä anglosaksisella kielialueella kirjoittavat pääasiassa eurooppalaiset emigrantit ja heidän oppilaansa.

Uuden tieteenalan perustamisesta voi tavallaan eksplisiittisesti puhua Saksan liittotasavallan perustamisvaiheessa 1940-luvun lopulta 1950-luvulle. Tässä yhteydessä merkitystä oli niin anglosaksisilla, Weimarin Saksan aikaisilla kuin yleiseen politiikan käsitekeskusteluun liittyvillä referensseillä. Keskustelusta löytyvät mm. seuraavat nimi-

kandidaatit: *Politik*, *Politikwissenschaft*, *Politische Wissenschaft*, *Wissenschaftliche Politik*, *Wissenschaft von der Politik*, *Wissenschaft der Politik*, 1950-luvun alusta lähtien myös *Politologie* (ks. Mohr 1988). Vaikka 1980-luvun puolessavälissä nimikirjo on käytännössä supistunut variantteihin *Politikwissenschaft* ja *Politische Wissenschaft* (vrt. laitosnimet s. 254-256 teoksessa Hartwich [toim], 1987), oppiarvona käytetään lisäksi muotoa *Diplom-Politologe* [-in], voi juuri tuota tilannetta vuoden 1950 tienoilla käyttää lähtökohtana eri varianttien merkitysvivahteiden tarkempaan erittelyyn.

Tieteenalan nimenä *Politik* viittaa Aristoteleen teoksen mukaiseen traditioon, joka kielenkäyttö oli kuitenkin *Politik als Wissenschaft* -formulan runsaasta käytöstä vuosisadan alkupuolella huolimatta peruuttamatta väistynyt, eikä ole luontevaa nimittää tieteenalaa tutkimuskohteensa nimellä. Tässä suhteessa muodot *Wissenschaft von der Politik* ja *Wissenschaft der Politik* tunnustavat tapahtuneen 'horisontinvaihdoksen', mutta ovat nimenä kömpelöitä. *Politische Wissenschaft* on suora käänнос *Political science* -nimestä, mutta yhtä harhaanjohtava kuin sekin: maallikko tulkitisi siksi pikemminkin minkä tahansa tieteen, joka käyttää normatiivisia 'poliittisia' kriteereitä, ja näin sitä käytetäänkin mm. Max Weberin Freiburgin virkaanastujaisluennossa 'Kansantalouseliteistä' (Weber 1895). Mutta weberiläisen arvovapauskonseptin valossa on tietysti selvää, että politiikan ilmiötä tutkivaa tiedettä ei pidä nimittää normatiivisessa mielessä 'poliittiseksi tieteeksi'¹⁰.

Politikwissenschaft on nimenä käyttökelpoisempi yhdistäessään kohteen ja tiede-nimen, mutta sitäkin on mahdollista tulkita ahtaasti ja jopa normatiivisesti angloamerikkalaisen *policy sciences* -idean mielessä. Jos halutaan nimenomaan tehdä selvä ero politiikan ja poliittisuuden (saks. *das Politische*) välillä, voi *Politikwissenschaft* olla liian ahdas siinä mielessä, että se voi jättää ulkopuolelle sen poliittisuuden, joka ei liity mihinkään policyyn, vaikka juuri tämän tutkimuksen voi nähdä ensisijaisena silloin kun irrottaudutaan sektori-konseptioista. *Politologie*- ja *Politologe* [-in] -nimet viittaavat sen sijaan yleisemmin 'poliittisuuteen' tieteenalan ja henkilön tutkimuskohteena, enkä näe (toisin kuin Palonen 1978) nimissä skientismin värytystä, edellyttäen että referenssinä on nimenomaan *Wissenschaft* eikä *science*.

Suomessa tieteenala perustettiin ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa, valtioidean hegemonian vallitessa. Esikuvaksi ei otettu ruotsalaista *statskunskapia* vaan saksalainen *Allgemeine Staatslehre*, vaikka tällä ei Saksassa ollut itsenäisen akateemisen tieteenalan vaan pikemminkin tutkimusohjelman status (ks. Palonen 1981, 1983). Tieteenalan nimi on siirretty uusiin yliopistoihin, Tampereelle ja Jyväskylään vieläpä ilman *Allgemeinea*, ja se on muuttunut historialliseksi kuriositeetiksi, joka johtaa harhaan pyrkijöitä ja on ulkopuolisille käsittämätön: *Valtio-opin laitos* -nimi muuntuu heidän käsissään *Valtion opin laitokseksi*, *Valtion oppilaitokseksi* jne., kun yhteys *Staatslehreen* katkeaa. Toisaalta 'politiikka' ei enää tarvitse pitää minään 'vierasperäisenä sanana', joka tulisi suomentaa, eikä sitä muutenkaan tarvitse pelätä tai piilotella. Olisi jo aika korvata myös virallisesti nimi (yleinen) valtio-oppi politologialla.

Nimillä muistamisesta nimillä pelaamiseen

Palaan lopuksi yleisempään kysymykseen siitä, miten nimillä voi tehdä politiikkaa. On mahdotonta 'puhua asioista niiden oikeilla nimillä', koska nimien valinnassa ei voi olla mitään annettua tai yleisesti hyväksyttävää 'oikean' kriteeriä. Kuitenkin nimet ovat enemmän kuin pelkkä merkki, joka erottaa nimetyn nimeämättömästä tai juuri näin nimetyn toisin nimetystä: nimillä aina myös viitataan johonkin.

Joissakin tapauksissa tuo viittaaminen on triviaalia, kuten nimettäessä teksti tietokoneen säilytettäväksi tai nimettäessä opintojaksoja. Näissä tapauksissa nimetkin lienee hyvä pitää triviaaleina ja pelkistettyinä, numeromaisina tms., jotta niille ei anneta ratkaisevaa merkitystä. Toisissa tapauksissa, esimerkiksi puolueiden tai tieteenalojen ollessa kysymyksessä, nimellä voi olla ratkaiseva merkitys ensimmäisen mielikuvan antajana, jolloin kannattaa myös tarkemmin pohtia millaisia viitteitä nimiin sisältyy.

Historiallinen ja vertaileva tutkimus nimien politiikasta suuntautuu paljolti siihen, keitä on kanonisoitu nimissä, keitä ei. Esimerkiksi kadunnimissä näkyy voittajien historia: Jyväskylässä kouluja käyneille

O.V. Kuusiselle ja Edvard Gyllingille ei suinkaan ole annettu katuja¹¹, jossakin Dresdenissä DDR-kaudella konservatiivinen historioitsija Rankekin on saanut katunsa, mutta eivät epähenkilöiksi leimatut oppositiokommunistit – esimerkiksi Ruth Fischer tai Willy Münzenberg. Olennainen osa nimipolitiikkaa on tietysti häviäjien rehabilitointi: Pariisissa puolet elämästään vankilassa istuneelle Auguste Blanquille on nimetty iso bulevardi. Voittajien historia on ollut myös mieshistoriaa, mikä tarjoaa nykyisille kunnallis-, yliopisto- ym. poliitikoille tilaisuuksia nimipolitiikan naisistamiseen.

Toisaalta nimipolitiikan ei suinkaan tarvitse olla kanonisointipolitiikkaa. Erilaiset antiautoritaariset liikkeet ovatkin kehittäneet varjostituutioilleen nimipolitiikkaa, jossa ei suoraan vedota johonkin henkilöön tai aatteeseen, vaan pikemminkin leikitään sanoilla ja ajatuksilla. Kun nimien antaja ei voi suvereenisti hallita nimien myöhempää käyttöä ja tulkintaa, vaan nimet aina vääntyvät muotonsa, kohteensa tai molempien suhteen, kanonisointi voi kääntyä itseään vastaan, tarjota tilaisuuksia pilkkanimille jne. Tältä kannalta ehkä parhaita ovat sellaiset nimet, joihin ikään kuin valmiiksi sisältyy tiettyä ironiaa, parodiaa tai monimielisyyttä, joka ikään kuin kehottaa lukijaa jatkamaan nimellä leikittelyä.

Hauskimpia esimerkkejä tästä sisältyy kielitieteilijä Luise F. Puschin kirjoitukseen *Lila Lotta Lesbeton* (teoksessa Pusch 1990) feministisen osakulttuurin nimipolitiikasta. Jo klassisetkin nimet kuten *Xanthippe*, *Kassandra* ovat monimielisiä, *Hexenküche*, *Hexenkessel* vetoavat feministiseen noituuden rehabilitointiin, haukkumanimiä *Hydrasta Frauenzimmeriin* vallataan itselle, tehdään yllättäviä muunnelmia (*Lesbennest* viittaa *Wespennestiin*, ampiaispesään) pelataan homonymioilla (esim. naisrockbändi *Unterrock*) tai käytetään akronyymeja, joissa lyhenne viittaa koko nimeen (*EFA = Emanzipation – Frauen – Argumente*). Esimerkit osoittavat eroa vaikkapa tosikkomaiseen ja yksioikoiseen kommunistiseen nimipolitiikkaan: feministinen ja ehkä koko 'vaihtoehdotilikkeiden' nimipolitiikka tietoisesti leikkii sanojen monimielisyydellä ja tulkinnanvaraisuudella osana omaa politiikkaansa.

Spekuloin nyt päätteeksi hieman sitä, miten tätä voisi käyttää yliopistolla. Olisi mahdollista parodioida tutkinnonuudistuskieltä, esimerkiksi niitä ns. ammattikuvia, joihin laitosten toiminta 'suuntau-

tuu': vaikkapa psykologit ja sosiologit voisivat toimia Manipuloinnin, Sopeuttamisen, Yhtenäistämisen tai Rauhoittamisen laitoksina, politologeille sopisi Juonittelun, Kähminän, Subversion tai Likaisen pelin laitoksen nimi. Toinen itseironian lähde sisältyy tietysti itse tutkimukselliseen käsitteistöön, jota muotien muuttuessa voisi revisoida: jos diskurssi alkaa olla jo sisällötöntä yleiskieltä ja eideettinen reduktio taas muuttunut filosofien spesiaalitermiksi, auditorio on jo irronnut luentosalin merkityksestä ja alkanut tarkoittaa yleisöä, jolle teksti suuntautuu.

Opiskelijain kannalta ennen muuta opintosuoritusten rekisteröintisysteemi tarjoaa hauskoja nimenväännön aiheita. Käynnistän keskustelun kahdella urheilumetaforalla. Opintosuoritusrekisterin voi ymmärtää variantiksi siitä *rankilistatietokoneesta*, jolla esimerkiksi tenniksenpelaajat pannaan nykyisin kai viikoittain järjestykseen. Vastaavasti itse tutkinnon voisi nimetä *160+-otteluksi*.

Nykyisellään yliopistollinen nimipolitiikka on paljolti spontaania, kuten suuri osa yliopistollisesta toiminnasta yleensäkin.¹² Tietty institutionalisointi – nimitoimikunta tms. – voisi kuitenkin olla paikallaan. Se julistaisi ja järjestäisi nimikilpailuja siten, että rakennusten ym. toimintaa voisi värittää nimillä, ottaisi vastaan ehdotuksia olemassa-olevien nimien muuttamisesta, ehkäpä laatisi ohjelmia nimipoliittisiksi suuntaviivoiksi, niin halutessaan julistaisi myös pannaan tiettyjä nimityksiä, kokoaisi aineistoa opiskelijain ja opettajien epävirallisista nimikäytännöistä ja -keksinnöistä, toimisi seurantaelimenä ja teettäisi tutkimusta nimien esittämis- ja hyväksymishorisonttien muutoksista ja näiden poliittisesta merkityksestä, esimerkiksi rinnakkaispoliiksen idean perspektiivissä.

Teesini mukaan tällainen nimipolitiikan institutionalisointi voisi myös virkistää koko instituutioyliopiston politikointia. Kun puolue- ja koulukuntavastakohtaisuudet ovat samentuneet, virallinen politikointi tiedekunta- ja hallitustasolla on latistunut paljolti korporatistiseksi resurssikamppailuksi *bellum omnium contra omnes* -perspektiivissä. Nimipolitiikka voisi olla eräs väylä, jossa virka- ja määräraha-kiistat ja niiden vaatima työmarkkinapoliitikon tyyppi voitaisiin syrjäyttää taka-alalle ja uudelleen aktualisoida yliopistokonseptioiden väliset vastakohtat. Luulen, että nimipoliittiseen toimikuntaan olisi ainakin enemmän kandidaatteja kuin nykyisissä yliopistovaaleissa.

Havel-analogiaa käyttäen voi länsimaissakin ns. hallintoa ja työmarkkinajärjestöjä luonnehtia posttotalitaariseksi aparaatiksi, joka toki ei ole yhtä suoraviivainen mutta juuri sen vuoksi vaikeammin kerralla kaadettavissa kuin itäeurooppalaiset vastineensa. Max Weberin ajatus siitä, että juuri kapitalismissa egyptiläistyyppinen byrokraatia todennäköisesti tulee syrjäyttämään 'tuotannon anarkian' (Weber 1909, 278), antaa näköalan tulosvastuuyliopistoon. Jotta yliopisto kykenee toimimaan rinnakkaispoliksensa, sen on tietoisesti kehiteltävä jatkuvasti uusia puhetapoja, jotka menevät yli toimitsijain horisontin. Tältä kannalta yksinkertainen kieltäytyminen käyttämästä virastomaisia, värittömiä ja yksikerroksisia nimiä, on kaikkein yksinkertaisimpia ja kouriintuntuvimpia subversiivisen politiikan tyylejä.

Viitteet

- ¹ Studia Generalia -luento, Jyväskylän yliopisto 5.11.1990.
- ² Ks. myös Wolf-Dieter Narrin (1987, 4) näkemys: "Die Universitäten werden insgesamt zu Technischen Hochschulen mit mehr oder minder großen halbnützen und blumig benannten Chrysantehmenfächern".
- ³ Termin olen lainannut Ilkka Heiskaselta.
- ⁴ Konsistori-nimestä on pidetty kiinni Helsingin yliopiston uudessa hallintomalliesityksessä.
- ⁵ Tässä viitataan Reinhart Koselleckin (mt., viite 1.) tulkintaan ajasta 1750-1850 ns. satula-aikana, jonka jälkeen klassiset staattiset käsitteet on tulkittu uudelleen siten, että niistä on tullut liikekäsitteitä.
- ⁶ Olen viitannut siihen aikaisemminkin (Palonen 1979), ks. myös Matti Klingen tulkinta: "Olennaista tutkinonuudistuksen ajattelulle oli pyrkimys irrottautua kokonaan tiede- ja yliopistoinstituution historiallisista rakenteista... Siksi vanhojen tieteenalojen nimitykset ja keskinäiset rajat haluttiin häivyttää ja korvata luomalla yhtäältä ammatillisesti määräytyviä *koulutusohjelmia*, toisaalta uusia, sisällöllisesti määräytyviä *opetuskokonaisuuksia* (1990, 653).
- ⁷ Tutkintoasetuksen taustamuistiossa se määritetään työ määrän, ei ajan mittayksiköksi.
- ⁸ Kirjallisuuden Nobel-palkinto vuonna 1990.
- ⁹ Taustalla tässä on osittain ainoa tuntemani esitys tieteenalojen konstitutiivihistoriasta, Stichweh 1984.
- ¹⁰ Vähän käytetty *Wissenschaftliche Politik* -nimi viittaa eksplisiittisesti

'politiikan tieteellistämisen' kaipuuseen, asiallisesti pikemminkin toiminnan tason kohottamiseen 'tieteen' avulla: *Verwissenschaftlichte Politik* olisi ideaalin nimenä suorapuheisempi, sillä sen nimissä harjoitettuun asiantuntijavaltaan olisi helpompi suhtautua epäluuloisesti.

- ¹¹ Tapani Kaakkuriniemi on nyttemmin löytänyt tiedon, että skdl:n valtuustoryhmä 1950-luvulla, Kuusisen vielä eläessä, ehdotti Puistokadun muuttamista O.V. Kuusisen kaduksi, mikä tietysti jäi pelkäksi demonstraatioksi.
- ¹² Oman yliopistokonseptioni (ks. Palonen 1989) mukaanhan virallinen, instituutioyliopisto, on vain osa yliopistollista politikoinnin kenttää, ja suhteutettu sekä irrallisten yksilöiden että erilaisten ryhmien tai projektien tasolla tehtävään politikointiin. Myös nimipolitiikan kannalta tietysti erilaiset epäviralliset nimikäytännöt – esimerkiksi opintoviikkojen nimitäminen pisteiksi – ja yksilötasolla käytettävät liika- ym. nimet – esim. tutkinnonuudistuspuolue tässä tekstissä – ovat osa yliopistollista nimipolitiikkaa, josta virallinen nimenanto ei voi mahtikäskyllä irrottautua.

Kirjallisuus

- Collini, Stefan & Winch, Donald & Burrow, John: (1983): *That noble science of politics*. Cambridge: CUP.
- Hartwich, Hans-Hermann (toim) (1987): *Politikwissenschaft. Lehre und Studium zwischen Professionalisierung und Wissenschaftsimmanenz*. Leverkusen: Leske & Budrich.
- Havel, Vaclav (1980): *Versuch, in der Wahrheit zu leben*. Reinbek: Rowohlt 1989.
- Kant, Immanuel (1798): *Der Streit der Fakultäten*. Werkausgabe, Bd. XI, Frankfurt/M: Suhrkamp 1978.
- Klinge, Matti ym. (1989): *Helsingin yliopisto*, II, Keuruu: Otava.
- Klinge, Matti ym. (1990): *Helsingin Yliopisto 1640-1990* III. Keuruu: Otava.
- Koselleck, Reinhart (1979): *Vergangene Zukunft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Maier, Hans (1966): *Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre (Polizeiwissenschaft)*. München: DTV 1986.
- Mohr, Arno (1988): *Politikwissenschaft als Alternative*. Bochum: Brockmeyer.
- Narr, Wolf-Dieter (1987): *Wider die restlose Zerstörung der Universität*. Berlin: AStA der Freien Universität.
- Nietzsche, Friedrich: Aus dem Nachlaß der achziger Jahre, *Werke* (toim. Karl Schlechta), III. Frankfurt/M: Ullstein 1979.

- Palonen, Kari (1978): *Politiikan tutkimuksen esteet ja mahdollisuudet valtio-opissa*, Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia, Sarja A, 48/1978.
- Palonen, Kari (1979): Yhteiskuntatieteellisen alan tutkintoasetuksen kritiikki, *Politiikka* 21.
- Palonen, Kari (1981): Allgemeine Staatslehre als Wissenschaft. *Der Staat* 19.
- Palonen, Kari (1983): Yleisen valtio-opin perustaminen Helsingin yliopistoon, teoksessa Jaakko Nousiainen & Dag Anckar (toim): *Valtio ja yhteiskunta*. Porvoo: WSOY
- Palonen, Kari (1985): *Politik als Handlungsbegriff. Horizontwandel des Politikbegriffs in Deutschland 1890-1933*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica 1985.
- Palonen, Kari (1987): Poliitiikan ilmiöt vai politiikan ilmiö?, *Politiikka* 29.
- Palonen, Kari (1989): Irti tehtävä- ja tavoiteyliopistosta. Teoksessa Arto Tiihonen (toim): *SYL – Sylkykuppini vai muutoksen moottori?*
- Palonen, Kari (1993): Der unpolitische Finne als Politiker. Zur Entpolitisierung der Politiker durch ihre 'Versozialwissenschaftlerisierung'. Teoksessa *Hermannsschlacht, Taistoismus und Der Unpolitische Finne*. Studia Politica Jyväskyläensia 3.
- Pusch, Luise F. (1990): Lila Lotta Lesbeton. Teoksessa *Alle Menschen werden Schwestern*. Frankfurt/M: Suhrkamp 1990.
- Stichweh, Rudolf (1984): *Zur Entstehung des modernen Systems wissenschaftlicher Disziplinen. Physik in Deutschland 1740-1890*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Weber, Max (1895): Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik. *Gesammelte politische Schriften*, 1-25. Tübingen: Mohr 1971.
- Weber, Max (1917): Der Sinn der 'Wertfreiheit' der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 489-540. Tübingen: Mohr 1973.

Puoluenimet edustavana anekdoottina?¹

... Wer gegen sie opponiert, pflegt sich für seine Opposition gewissermaßen zu entschuldigen, und zwar amüsanterweise oft, ohne es zu bemerken. Das beginnt bereits bei den Namen, unter denen die anderen Parteien antreten. Die Konservativen nennen sich 'Gemäßigte Sammlungspartei'; den Liberalen kommt ihr eigener Liberalismus offenbar verdächtig vor, und so haben sie sich einen volkstümlichen Spitznamen ausgedacht; die alte Bauernpartei versteckt sich hinter einer Bezeichnung, die so neutral ist, daß sie fast gar nicht bedeutet. (Hans-Magnus Enzensberger, *Ach Europa!*, 13).

Puoluenimien retoriikasta

Nimien valitsemisesta ja muuttamisesta kiistellään puolueissa, ja muutama puolue on hajonnutkin näihin kiistoihin. Tästä ilmeisestä poliittisuudesta huolimatta politologit, historioitsijat, lingvistikit jne. ovat tuskin lainkaan tutkineet puolueiden nimiä. Sama pätee paljolti myös muihin nimiin, kuten kadunnimiin tai tapahtumanimiin, vaikka niidenkin poliittisuus ansaitsisi huomiota².

Hakuteokseen *Lexikon zur Geschichte der Parteien in Europa* (1981) on koottu kaikki eurooppalaiset puoluenimet ja mainittu nimenmuutokset. Se tarjoaa historiallisen aineiston, johon suhteutan puoluenimien typologian ja nimenmuutosten tendenssien arvioinnin. Sen lisäksi käsittelem myös 1980-luvulla perustettujen uusien puolueiden

nimiä sekä Itä-Euroopan poliittisen murroksen myötä perustettujen puolueiden nimiä ja vanhojen nimenmuutosten aaltoa.

Retorisesti tarkasteltuna puolueen nimi on samalla merkki sen itseymmärryksestä (eetos), viitteestä erityiseen yleisösuhteeseen (paatos) sekä lyhenteenä puolueen linjasta (logos) (vrt. esim. Perelman & Olbrechts-Tyteca 1958, 17-59). Puolueen käsite on luonteeltaan monikollinen, viittaa puolueiden väliseen konfliktiin (vrt. Ball 1988), ja vastaavasti eetos, paatos ja logos ovat aina relatiivisia, suhteessa puolueiden väliseen kilpailuasetelmaan.

Klassisen retoriikan trooppi nimeltä synekdokee sisältää kaikki nämä kolme aspektia. Lausbergin mukaan kysymys on ns. rajansiirtotroopista, joka ilmenee ”in einer Verschiebung... der Benennung der gemeinten Sache innerhalb der Ebene des Begriffsinhalts” (*Elemente der literarischen Rhetorik*, § 192). Puoluenimiä koskee ns. ahtaaman synekdokee, jossa ”auf Grund des locus a minore ad maius... das Weitere durch das Engere ausgedrückt wird”, erityisesti ”das Ganze durch den Teil” (mt., § 198, 200). Tässä mielessä on ymmärrettävää, että puolueen nimi on taipuvainen itsenäistymään puolueen politiikasta. Jos näin on asia, hyväkään politiikka ei voi korvata huonoa nimeä, mutta retorisesti onnistunut nimi voi tietyissä tapauksissa peittää puolueen huonoa politiikkaa.

Kenneth Burke käsittelee *A Grammar of Motives* -teoksessa (1945) synekdokeeta yhtenä neljästä ’perustroopista’. Synekdokeen idea on representaatiossa (ks. kuvio s. 503), joka Burken mukaan koskee yhtä hyvin ”sensory representationia”, ”artistic representationia” kuin ”the theories of political representationia” (mt., 508). Tämän mukaisesti Burke puhuu synekdokeesta edustavana anekdoottina: ”A terminology of conceptual analysis, if it is not to lead to misrepresentation, must be constructed with a representative anecdote” (mt., 510). Edustavan anekdootin ongelmana on valikoinnin onnistuneisuus, mitä synekdokeen idea vastaa, mutta mikä ei ole mahdollinen naturalistiselle metonymiselle tai informatiiviselle anekdootille (mt., 59-61, 323-326).

Edustava anekdootti on tässä mielessä eräänlainen ideaali puoluenimelle: se sisältää lyhennelmän puolueen politiikasta, viittaa puolueen itseidentifiointiin sekä suuntautuu tavoitellulle yleisölle. Mutta millainen nimi toimisi edustavana anekdoottina puolueelle? Miten

voidaan löytää ja hyväksyä puolueelle nimi, joka sekä sisältää yksipuolisen anekdootin puolueen politiikasta että kuitenkin säilyttää edustavuutensa? Erityisesti on kysyttävä, mitä puolueen linjan tai sen aseman muuttuminen poliittisessa kentässä merkitsee puolueen nimen edustavuudelle?

Seuraavassa käsittelen ensin puoluenimien tyyppisiä ja kunkin niistä retorisia ongelmia edustavuuden suhteen. Sen jälkeen käsittelen puoluenimien muutostendenssejä edustavuuden kannalta. Lopuksi kysyn sitä, olisiko puolueiden kuitenkin mahdollista käyttää nimiä, jotka eivät tavoittelisi edustavuuden ideaalia.

Puoluenimien luokitus

Nominalistiselta kannalta 'oikeita' nimiä ei ole olemassa, vaan kaikki nimet on keksittävä ja hyväksyttävä. Nimet viittaavat vain näytteeseen puolueen politiikasta ja yritykset täsmentää tätä näytettä pidetään nimeä johtavat puolueen uskottavuuden heikentymiseen. Puoluehistoriasta löytää aineistoa, josta voi tehdä päätelmiä periaatteista, joiden mukaan puolueet valikoivat itselleen nimen.

Lähes ainoassa tuntemassani kirjoituksessa puolueiden nimistä on ruotsalainen politologi Kent Lindkvist (1990) erottanut toisistaan ryhmänimet ja ideologiset nimet. Kuitenkaan nimet *vasemmisto* tai *keskusta* eivät kerro mitään ideologiasta, samoin nimet *konservatiivit* tai *edistyspuolue* voidaan yhdistää erilaisiin ideologioihin. Niinpä *ideologiset* nimet onkin erotettava *positionimistä*. Edellisillä on tietty 'absoluuttinen' viitteensä intellektuaaliseen traditioon, kun sen sijaan positionimet viittaavat aina puolueiden tai ideologioiden väliseen kilpailuun ja käyttävät tila- (*oikeisto*) tai aikametaforiikkaa (*edistyspuolue*).

Retoriselta kannalta on myös parempi puhua ryhmänimien sijasta *yleisönimistä*, eikä esimerkiksi *kansanpuolue* viittaa mihinkään ryhmään. Niiden suhteen perelmanilainen erottelu universaali- ja erityisyleisöjen välillä on sellaisenaan käyttökelpoinen. Lindkvist mainitsee myös muunlaisia puoluenimiä, erityisesti sellaisia joissa perustaja tai ideologinen inspiroija on mainittu nimeltä, kuten *los sandinistas*, *Andres Langes parti* (Norjan *fremskrittspartietin* al-

kuperäinen nimi), ja 1970-luvulla tulivat eri maissa tutuiksi promilleluokan ML-’puolueet’. Näistä kaikista voi puhua *auktoriteettiniminä*.

Die Grünen Saksan liittotasavallassa tarjoaa esimerkin siitä, kuinka epävirallisesti yleisesti käytetystä värisymboliikasta on tehty virallinen puoluenimi. On siis käytetty *metonymiaa*, ja uusien puolueiden nimissä on yleisemminkin nähtävissä tendenssejä käyttää värisymboliikkaa metonymisenä nimenä. Esimerkiksi vihreiden listalta liittopäiville valitun Trude Unruh’n perustama eläkeläispuolue on nimeltään *Die Grauen*. Saksalaisella kielialueella on tullut suorastaan vaikeaksi puhua väreistä ilman epäsuoria ja ehkä tahattomia poliittisia konnotaatioita³. Sveitsiläinen *Autopartei* puolestaan viittaa yleisönimen metonymiseen käyttöön.

Lindkvistin (ma., 83) myös mainitsevat belgialaiset vihreät puolueet, flaamilainen *Agalev* ja vallonien *Ecolo*, viittaavat erityiseen nimityyppiin, jota kutsutaan *akronymeiksi*. Siinä hyväksytään ja käytetään retorisesti hyväksi yleistä tapaa puhua puolueista lyhenteillä. Maininnan ansaitsee myös *numeronimien*, lähinnä vuosilukuihin viittaavien, käyttöön tuleminen: Hollannissa toimii *D 66* ja itäsaksalaisten kansalaisliikkeiden vaalipuolue, joka sittemmin on yhdistynyt vihreisiin, on nimeltään *Bündnis 90*. Kadunnimissä on erityisesti ranskalaisella kielialueella jo pitkään käytetty sellaisia nimiä kuin *rue de 20 novembre*.

Retorisesti tarkastellen auktoriteettinimet ovat paradigma eetosseen vetoavista nimistä, yleisönimet taas vetoavat paatokseen. Tämä koskee sekä erityisyleisölle suuntautuneita että universalisoivia nimiä kuten *kansanpuolue* tai *kokoomus*⁴. Ideologisten nimien käyttöön sisältyy kiintein oletettu yhteyspuolueen linjan sekä sen nimen välillä: se vetoaa logokseen. Muut nimityypit ovat sekatyyppejä, jotka pyrkivät enemmän tai vähemmän tavoittelemaan kaikkea kerralla.

Positionimissä puoluein kilpailu on jo läsnä oman nimen kontekstina, joka oletetaan likipitäen annetuksi ja tunnetuksi. Tämä koskee kaikkein selvimmin nimeä *keskusta* – jolla esimerkiksi saksassa on kaksi varianttia, *Mitte* ja *Zentrum*. Samoin sellaiset nimet kuin *radikaalit* tai *maltilliset* ovat tässä suhteessa positionimiä, jotka oletta-
vat ’kysymykset’, joilla radikalismia mitataan, annetuiksi.

Edustavan anekdootin kannalta kaikki puoluenimien tyypit ovat

problemaattisia. Selvimmin tämä koskee auktoriteettinimiä, joissa auktoriteetin edustavuus puolueen ja sen politiikan kannalta on aina kiistettävissä, ehkä kaikkein helpoimmin silloin, kun useat puolueet vetoavat samoihin auktoriteettinimiin, kuten Marxiin ja Leniniin. Tiettyyn yleisöön, kuten työläisiin tai talonpoikiin, vetoavien puolueiden edustavuuden voi yksikin konkreettinen yksilö näistä yleisöistä kyseenalaistaa, kun taas *kansanpuolueilta* voidaan aina kysyä paitsi sitä, mitä he kansalla tarkoittavat, myös sitä, millä perusteella juuri he katsovat inkarnoivansa 'kansaa'. Positionimet taas edellyttävät, jotta ne voisivat säilyttää uskottavuutensa, että poliittisen kentän jaot pysyvät suhteellisen vakaina.

Muutostendenssejä puoluenimistössä

Historiallisen dimension noteeraaminen saa lukijan näkemään helposti, kuinka kaikki puoluenimet ovat alttiita eroosiolle, joka on taipuvainen tekemään puolueen politiikan edustavuuden kyseenalaiseksi nimen vanhentuneisuuden perusteella. Tässä tilanteessa puolueen on valittava joko nimen säilyttäminen irrottamalla se alkuperäisestä merkityksestään tai nimen muuttaminen silläkin uhalla, että se tuo mukanaan riitoja ja jopa puolueen hajoamisen uhan.

Molempia strategioita on käytetty eurooppalaisissa puolueissa. Muutamista nimistä on tullut historiallisia kuriositeetteja, kuten Tanskan ja Norjan *Venstre*-puolueista⁵, Tanskassa on jopa *Radikale venstre*, jota sitäkään ei kukaan nykyisin pitäisi 'vasemmistolaisena'. Silti en ole kuullut nimenmuutoshankkeista näissä puolueissa. Ääritapaus kuriositeetiksi muuttuneesta nimestä on hollantilainen *Anti-revolutionnaire Partij*, jonka nimessä taisteltiin aina 1970-luvulle saakka Ranskan vuoden 1789 vallankumousta vastaan.

Tunnettu esimerkki puoluenimien muutoksesta on pohjoismaisten (Norja, Ruotsi ja Suomi) maalais- tai talonpoikaispuolueiden nimenmuutos keskustapuolueiksi 1950- ja 1960-luvuilla. Ne vaihtoivat siis partikularistisen yleisönimen positionimeen, kun taas vastaava sveitsiläinen *Bauern-, Gewerbe- und Bürgerpartei* muutti nimensä 1970-luvun alussa universalisoivaan yleisönimeen *Schweizerische Volkspartei*.

Tämä vastaa puoluetutkimuksen noteeraamaa tendenssiä kohti 'yleispuolueita'. Mutta voi kysyä, onko juuri vanhoille agraaripuolueille 'keskusta' onnistunut metafora: niiden kannattajathan ovat paradigmaattisesti periferiassa. Mutta nimi edellyttää myös sitä, että oikeisto-keskusta -asetelma pysyy likipitään muuttumattomana, ja juuri tämä oletus on murtumassa⁶.

Ekskurssi: maalaisliitosta keskustapuolueeksi

Esimerkkinä puoluenimen muutoksen onnistuneen läpiviennin retoriikasta, sellaisena kuin se ilmenee jälkikäteen 'voittajan historialle', käsittelen Johannes Virolaisen muistelmateokseen *Pääministerinä Suomessa* (1969) sisältyvää kertomusta maalaisliiton nimenmuutoksesta vuoden 1965 puoluekokouksessa.

Kontekstina nimenmuutolle on pidettävä mielessä maalaisliiton puheenjohtajan vaali vuonna 1964, jossa Virolainen syrjäytti niukasti puoluetta vuodesta 1946 johtaneen V. J. Sukselaisen. Jo tuossa puoluekokouksessa Virolainen alusti nimikysymyksen ja ehdotti nimen täydentämistä muotoon *Maalaisliitto-kansanvaltainen keskusta* ja nimenmuutoksen tarvetta käytettiin myös argumenttina Virolaisen puolesta puheenjohtajavaalissa (s. 73, 62). Muistelmiensa mukaan Virolainen oli jo vuonna 1950 ehdottanut nimen täydentämistä muotoon *Maalaisliitto-keskustapuolue*: "Kesti viisitoista ja puoli vuotta ennen kuin puolue oli kypsä uudistukseen, joka olisi pitänyt suorittaa paljon aikaisemmin" (s. 433), millä hän viittaa siihen mitä voi kutsua retorisesti esittämisen- ja hyväksymishorisontin eroksi.

Tultuaan valituksi puolueen puheenjohtajaksi (ja hieman aikaisemmin pääministeriksi) Virolainen otti välittömästi nimenmuutoksen esiin. Toimitsijoiden mielipiteenmuokkauskampanjan jälkeen tehtiin vuonna 1965 mielipidekysely nimenmuutoksesta⁷, jossa "74,8 % kannatti kokonaan uuden nimen valitsemista puolueelle", 6,2 % ehdotti entisen nimen täydentämistä, 17,1 % oli maalaisliitto-nimen säilyttämisen kannalla" (mt., 429, sit. puoluekokouspuheesta). Tämä kysely ratkaisikin nimenmuutoksen hyväksynnän, mutta ongelmiksi jäivät vielä uuden nimen valinta ja muutoksen läpiviennin toteutus.

Muistelmateoksen kertomuksessa nimenmuutoksen läpiviennis-

tä korostuu kolme erilaista auktoriteettiargumenttia. Vastustajat puoluekokouksessa pyritään tekemään naurettaviksi: Varsinais-Suomen piirin puheenjohtaja Karveti ”pelkäsi uusien ’leukapartaisten’ ja ’beatles-tukkaisten’ esiinmarssia uuden nimen varjolla” (mt., 432); puolueen toiminnanjohtajien neuvottelupäivillä Virolainen siteeraa vanhaa puolueaktivistia, joka kirjeessään Virolaiselle pitää ”maalaisliiton nimen muuttamista yhtenä lähiajan tärkeimmistä tehtävistä” eikä usko, että puolue nimensä muutettuaan luopuu ajamasta ”maalaisliittolaisten asiaa” (mt., 424); lopulta siteerataan Päivän Sanomien (tpsl) tunnettua nimimerkki Eskosta, joka pitää tapausta poliittisesti merkittävänä (mt., 433). Näin osoitetaan, ettei nimenmuutos ole yksin Virolaisen keppihevonen.

Puolueäänestyksessä eniten kannatusta sai muoto *keskustaliitto*, jonka hyväksyminen olisi siis säilyttänyt nimen jälkiosan ennallaan. Mutta: ”Kolme miestä oli sen muutama vuosi aikaisemmin rekisteröinyt, eivätkä he suostuneet luovuttamaan nimeä meille” (puoluekokouspuheesta sit., mt. 430). Liitonimessä olisi puoluevastainen vivahde säilynyt, mitä Virolainen ei halunnut, ja hänen onnistuu kääntää tilanne eduksi julistamalla, että *keskustapuolue* ”on yhdenmukainen Ruotsin ja Norjan veljespuolueidemme nimen kanssa” (sama), jotka olivat sen jälkeen menestyneet vaaleissa entistä paremmin (mt., 428). Auktoriteetin ja lukumäärän lokuksen lisäksi Virolainen myös suoraan vetoaa siihen, että itse nimen muuttaminen on tärkeämpää kuin se mikä nimi valitaan, mutta ”liikkumatila sellaisessa nimivalikoimassa, joka viittaa poliittiseen keskustaan, on erittäin vähäinen” (mt., 430).

Auditorionimestä positionimeen siirtymistä hän perustelee sillä, että enää ei päde se, että ”poliittiset mielipiteet noudattaisivat ammatillista jakautumaa” (mt., 430-431) eikä nimi maalaisliito sovi ”valtakunnalliselle” puolueelle (mt., 425). Lopulta hän vetoaa puolue- ja *Staatsräsoniin*: ”nimi uudistuksen ainoa tarkoitus on puolueen ja maan paras” (mt., 431). Keskusta-nimen kaksimielisyyden hän myös pyrkii kääntämään eduksi, keinoksi vedota paremmin kaupunkiaänestäjiin samalla suuntautuen näiden erityisintressejä vastaan: ”Me vetoamme politiikassa maan suurimpana keskustapuolueena koko kansaan, sekä maaseudun että keskustan äänestäjiin. Rajat maaseudun ja keskustan välillä on poistettava.” (mt., 428).

Maalaisliiton nimenmuutosta voi epäilemättä pitää edellytyksenä puolueen keskeisen aseman säilyttämiselle, eikä vanhaan nimeen paluuta ole jälkeensä ehdotettu, edes silloin kuin pientalonpojat muuttivat nimensä *Suomen maaseudun puolueeksi*. Ainoa ongelma puolueelle on tullut nopeasti käyttöön tulleesta tahattomasta akronyymistä kepu, joka on puolueen sisällä säilynyt ambivalenttina, ja jonka eliminointiin Paavo Väyrysen vuonna 1988 läpiajama kosmeettinen nimenmuutos *Suomen keskustaksi* tähtäsi, siinä tuskin onnistuen.

* * *

Toinen nimenmuutosten linja on koskee tietenkin kommunismin romahduksesta pelastautumisyrityksiä Itä- ja Länsi-Euroopassa. Tässä on nähtävissä kaksi tendenssiä: joko nimi muutetaan sosialistiseksi puolueeksi (kuten Puolassa ja Unkarissa sekä *PDS* itäisessä Saksassa) tai otetaan käyttöön termi vasemmisto: *Vänsterpartiet* Ruotsissa, *Vasemmistoliitto* Suomessa, mutta myös yhdistelmänimiä on käytössä, kuten *Partito democratico della sinistra* Italiassa. Eron peruste voidaan nähdä siinä, että lännessä sosialistinen-nimi on jo ollut varattu, idässä taas juuri sillä nimellä ei yleensä ollut edes blokki- puolueita.

Edellinen variantti merkitsee ideologisen rajauksen lievennystä, ikään kuin yritystä palata tilanteeseen ensimmäisen maailmansodan aikoihin (vrt. Saignes 1982, Lindkvist 1990). Ideologisella avartumisella pyritään vetoamaan nimenomaan niihin, jotka ovat aina kokeneet olevansa kommunistien ja sosialidemokraattien 'välissä'. Tänä päivänä arvioiden kuitenkin tuollainen hanke on ainakin neljännesvuosisadan myöhässä: uudemmat radikaalit ideologiset virtaukset sijoittuvat niin kommunismin kuin sosialisminkin ulkopuolelle.

Tämä on tavallaan ymmärretty silloin kun omaksutaan nimi 'vasemmisto': sillä pyritään tavoittamaan erilaisia 'radikaaleja'. Ranskan vallankumouksen aikana käyttöön otettu oikeisto-vasemmistojako on ollut alusta alkaen asymmetrinen: ranskalaisen filosofi Alain katsoi aikanaan, että siitä joka kiistää jaon voi sanoa sen, että hän ei ole ainakaan vasemmistolainen⁸. Nimenomaan Itä-Euroopan muroksen jälkeen voi kuitenkin epäillä, onko tämä asymmetria enää

uskottava: esimerkiksi Adam Mischnickin kannan mukaan Puolassa on tilanne kääntynyt päinvastaiseksi, juuri 'vasemmistosta' on tullut karkea haukkumanimi⁹. Kääntäen kuvaavaa on myös, että niin Tanskan kuin Norjankin 'oikeistopopulistiset' puolueet käyttävät 'edistyspuolueen' (*Fremskridtspartiet, Fremskrittspartiet*) nimeä.

Mikään entisistä kommunistisista puolueista ei ole muuttunut työväenpuolueeksi, vaikka juuri tämä sopisi traditioon. Tähän sisältyvä pyrkimys eroon ahtaista yleisösiteistä ei kuitenkaan ole poikkeukseton. Pikemminkin 1980-luvun puoluekartalta löytää myös uutta partikularismia, kuten eläkeläispuolueet eri maissa. Kiintoisin näistä on naispuolueiden muodostuminen, joista toistaiseksi vain Islannin *Kvinnalistin* lienee yltänyt parlamenttiedustukseen. Vetoamus äänestäjäkunnan niukkaan enemmistöön erottaa naispuolueet ahtaille erityisyleisöille suuntautuvista ryhmittymistä. Mutta juuri naispuolueiden pyrkimys julistautua kaikkien naisten edustajiksi ja kyseenalaistaa muiden puolueiden naisten oikeutus edustaa naisia ei ole erityisen vakuuttava, vaikka voikin aktualisoitua tietyissä tilanteissa.

Lisääntynyt vastahakoisuus puoluepolitiikkaa kohtaan on ollut omiaan tekemään kaikki puoluenimien tyypit epäilyttäviksi. Tämä näkyikin siinä, että uudet puolueet ovat pikemminkin etsineet itselleen nimiä perinteisten tyyppien ulkopuolelta. Kun vetoaminen ismeihin, positioihin, yleisöihin ja auktoriteetteihin nimissä herättää epäluuloja, puolueiden perustajilta vaaditaankin invention retoriikkaa, kekseliäisyyttä nimien suhteen. Tarkasteltaessa suhteellisen menestyksekkäitä uusia puolueita, voikin huomata niiden käyttävän nimiä, jotka eivät tavoittele edustavuutta perinteisessä mielessä.

Uusien puoluenimien suoranaisen paradigman muodostaa *Die Grünen* Saksan liittotasavallassa, jota nimeä on sittemmin jäljitelty useissa muissakin maissa. Voi suorastaan spekuloida sillä, nojaako puolueen varhainen menestys osaltaan juuri tämän metonymisen nimen omaksumiseen, jonka avulla oli mahdollista paitsi asettua perinteisen puoluekirjon ulkopuolelle myös sysätä syrjään sisäiset fraktiokiistat helpommin kuin jollakin kompromissinimellä. Oli vain uskallettava tehdä värisymboliikan käytöstä virallinen puoluenimi, mitä Saksassa helpotti se, että siellä ei ollut mitään sotien välisen ajan 'Vihreän internationaalnin' agraaripuolueiden jäännöksiäkään jäljellä.

Kuitenkaan nimi *Die Grünen* ei 1970-luvun lopun tilanteessa

ollut mikään itsestäänselvyys. Ympäristöliikkeiden ensimmäisiä parlamentaarisia varianttejahan olivat *les écologistes* Ranskassa, ts. käytettiin ideologisesti ahdasta ja ulossulkevaa nimitystä. Siihen verrattuna *Die Grünen* on metonymiana paljon väljempi ja tulkinnanvaraisempi. Tosin liittotasavallassakin post-68 -liikkeissä 'pelkkää vihreää' pitkään vierastettiin ja käytettiin sen rinnalla nimityksiä *bunt* tai *alternativ*, jotta rajaa 'punaiseen' ja (anarkistien) 'mustaan' ei tarvitsisi yksiselitteisesti tehdä. Mutta näissäkään yhteyksissä ei näytetä käydyin mitään periaatekeskustelua metonymisen nimen käytöstä tai nimivalinnan poliittisesta merkityksestä yleensä¹⁰.

Nyt kun vihreiden puolueiden alkumenestys kuuluu historiaan, voidaankin problematisoida metonymisen puoluenimen käytön retorinen arvo. Kyseenalaista on mm. siihen sisältyvä implisiittinen vaatimus esiintyä 'luonnon edustajana', mihin helposti sisältyy luontofiguurista puhumisen metaforisuuden ja monimielisyyden kieltämistendenssi (ks. esim. Maren-Grisebach 1982), vaikka juuri *Die Grünen* on ollut puolue, joka kyseenalaistaa annetun ja tarjoaa vaihtoehtoja ja jonka sen vuoksi voisi olettaa erityisen radikaalisti hylkäävän kaikki naturalistiset argumentointimallit. Onko vihreissä puolueissa ja koko siinä poliittisessa kirjossa, jossa ne operoivat, odotettavissa nimenmuutoksia?

Kuitenkaan numeronimi *Bündnis 90* ei ole kuin tilapäisratkaisu. Tosin vuosiluvullakin on tietty edustavuutensa, mutta mitä kauemmas ao. vuodesta mennään, sitä vähemmän vakuuttavalta se tuntuu. Invention retoriikan kannalta sen sijaan akronyymit *Agalev* ja *Ecolo* tuntuvat onnistuneemmilta. Akronyymillä voi tavoitella ikään kuin kaksinkertaista edustavuutta, sekä lyhennettä että pitkää nimeä koskien¹¹. Mutta niiden keksiminen vaatii erityistä huomiota nimikysymykseen, eivätkä akronyymit myöskään hevilla käänny kielistä toisiin.

Akronyymejä käytettäessä onkin luovuttu tavoittelemasta 'oikeaa' tai 'parasta mahdollista' nimeä ja ymmärretty, että puolueen nimellä pelaaminen on olennainen osa itse politiikkaa. Tässä mielessä voikin ymmärtää, että akronyymejä löytyy pikemminkin puolueiden ulkopuolelta, kuten feministisestä nimikulttuurista (vrt. Pusch 1990, ks. myös Dufva 1992). Retoriselta kannalta niitä käytettäessä onkin siirrytty synekdokeen edustavan anekdootin vaatimuksesta toiseen

Kenneth Burken 'mestaritroopeista', nimittäin ironiaan. Mutta onko ironinen puoluenimi mahdollinen – ainakaan silloin kun äänikynnyskin on otettava huomioon? Selvää on, että etabloituneet puolueet eivät käyttäisi itsestään mitään ironista nimeä tai akronyymiä. Juuri tässä onkin *kepu*-nimen paradoksi, joka on jakanut puolueväkeä: kysymys on tahattomasta akronyymistä, jonka kääntäminen vetoavaksi nimeksi edellyttää jo tietyn ironian hyväksymisvalmiutta.

Puoluenimien politiikka

Puolueiden nimenkäytössä edustavan anekdootin periaate törmää rajoihinsa. Puolueiden politiikkaa luonnehtii ajallisuus, ts. se on altis muutoksille, jolloin nimen edustavuus voi olla vain ehdollista. Jokainen politiikan muutos puolueessa asettaa nimen alkuperäisen edustavuuden kyseenalaiseksi ja ne, jotka vetoavat alkuperäiseen nimeen, näyttävät helposti myös alkuperäisen politiikan portinvartijoina muuttuneessa tilanteessa.

Voisikin ajatella puolueen linjanmuutoksen normaaliksi siten, että puolueet asettaisivat säännöllisesti, esimerkiksi kymmenvuotiskausittain, itselleen kysymyksen nimenmuutoksen mahdollisuudesta. Tämä operaatio voisi kuitenkin sisältää retorisia riskejä: se asettaisi puolueet nimikiistojen kautta ehkä hajoamistendenssien eteen ja vaarantaisi traditioäänestäjien säilymisen.

Mutta yhtä lailla riskejä sisältää vastakkainenkin strategia, alkuperäisen nimen säilyttäminen silloinkin kun siitä on tullut historiallinen kuriositeetti. Erityisesti silloin, kun koko poliittinen kenttä on liikkeessä, 'vanhentunut' nimi on omiaan herättämään vaikutelman 'vanhanaikaisesta' politiikasta, jopa kyseenalaistamaan puolueen tarpeellisuuden. Puoluenimien välille muodostuu, oikeisto-vasemmisto-jaon ulkopuolellekin, myös historiallisia vihjauksia, jotka konfliktiasetelmien muuttuessa uhkaavat vanhennuttaa koko nimityypin: näin on käymässä kommunismin romahduksen myötä myös muille 1800-luvulta tai 1900-luvun alusta peräisin oleville ismi-nimille¹².

Mutta ehkä vielä selvemmin kuin muut nimet¹³, puolueiden nimet ovat omiaan itsenäistymään alkuperäisestä referenssistään niin että sananmukaisesta merkityksestä tuskin jää mitään jäljelle. *Kom-*

munismi ei tänään viittaa juuri lainkaan 'yhteiseen' (lat. *communis*) tai Marxin Gothan ohjelman kritiikin (1875) jakeluperiaatteen 'Jokainen kykyjensä mukaan, jokaiselle tarpeittensa mukaan'. Pikemminkin kommunistisista puolueista, nimenomaan NKP:stä, on tullut paradigma koko ismille, mikä on samalla kompromettoinut isminimen. Vastaavasti voi ajatella, että edistykseen vetoaminen 'oikeistopopulististen' puolueiden nimissä on riittävä peruste itse edistyksen ajatuksen kyseenalaisuudelle. Voi myös ajatella, että sellainen nimi kuin *Die Grünen* menettää vähitellen metonymisyyttään ja sitä kautta puolue välttää tähän sisältyviä naturalismin vaaroja.

Puoluenimet ovat usein merkityksenantokamppailun kohteita (vrt. Klein 1989, 1991). 1970-luvulla 'kommunistinen'-otsikko oli monien maiden promillepuolueissa niin suosittu, että sitä käytettiin jopa pitkien lisäysten ja täsmennysten kanssa, jotta voitiin sekä käyttää tuota otsikkoa että erottua kilpailevista pikkuryhmistä, mikä kuitenkin teki nimet – ja sen myötä itse 'puolueet' – lähinnä huvittaviksi. Samasta on kysymys siinä, että Suomessa on rekisteröity peräti kolme eläkeläiset-nimeen vetoavaa puoluetta. Historiallisesti paradoksaalista on myös alunperin 'vasemmistolaisen' *republikaanit*-nimen käyttöönotto Schönhuberin puolueessa, mutta tätäkään ei voi yksinkertaisesti syyttää nimenryöstöstä, vaan on myönnettävä, että mikä tahansa nimi voi muuttua käyttökelvottomaksi siten että 'väärät henkilöt' käyttävät sitä.

Nämä näkökohdat tekevät selväksi, että edustavan anekdootin vaatimus on nykyään puoluenimille varsin ankara: se edellyttää ominnatakeista invention retoriikan käyttöä perinteisten nimityyppien ohittamiseksi. Esimerkiksi osuvia akronyymejä on vaikea löytää, ja nekin ovat kulumiselle alttiita. Sama pätee muihinkin sanaleikeillä, ironioilla tai pahamaaiseen nimen rehabilitoinnilla operoiiviin nimikeksintöihin.

Nimiä koskevan filosofisen keskustelun valossa voidaan hyvinkin puolustaa esimerkiksi Jean-François Lyotardin tavoin näkemystä, että nimien tuleekin menettää alkuperäinen merkityksensä¹⁴. Kuitenkin nimillä voi luoda Lyotardin mukaan 'vakaita ja yhteisiä aikatiloja' (*Le différend*, 71), ts. keinotekoisen maailman, jossa nimien välille muodostuu uusia viittaussuhteita.

Tämän mukaisesti voi olettaa myös puolueiden pikapuoliin koikeilevan erilaisia puhtaasti keinotekoisia nimiä, esimerkiksi kirjain-

yhdistelmiä, joilla ei ole mitään ilmeistä merkitystä. Näin nimi ei olisi-kaan viite puolueen linjaan, vaan pelkkä merkki, joka erottaa puolueen toisista. Tosin tulkitsijat voivat aina etsiä tällaisellekin nimelle epäsuoria viittaussuhteita erilaisia mukailuja ja vääntämissä käyttäen, ja tällainen nimi suorastaan ruokkii mahdollisilla merkityksillä spekulointia. Mutta tämä spekulointi on yhteydessä puolueen politiikkaan, ja keinotekoisien nimien arvo voisikin olla juuri siinä, että sillä ei ole mitään merkitystä itse puolueen ja sen politiikan ulkopuolella, kun taas tälle politiikalle voidaan nimien välityksellä antaa erilaisia merkityksiä.

Viitteet

- ¹ Esitys on suomennettu ja tarkistettu versio Sprache im Konflikt -kollokviossa Berliinissä 1.-2.5. 1992 pitämästäni esitelmästä *Der Parteiname als Synekdoche? Eine rhetorische Perspektive zum Wandel der Konfliktkonstellationen*. Ekskursi maalaisliiton nimenmuutokseen nojaa kuitenkin v. 1990 NOPSAn kongressissa Reykjavikissa pitämäni esitelmään *Benämning som politisk akt. Reflexioner kring namn-politiken*.
- ² Vrt. historioitsija Maurice Agulhonin näkemys kadunnimistä: "C'est en tout temps une décision hautement politique que celle d'attribuer un nom de personne à une voie publique" (1984, 93), kadunnimistä ks. esim. Azaryahu 1986, 1988, Ferguson 1988, tapahtumanimistä Edelman 1977.
- ³ Claus Leggewie (1989, 10-11) on ehdottanut REP:in väriksi sinistä.
- ⁴ Näihin nimiin sisältyy usein myös tietty laskelmointi puoluevastaisuudella, joka näkyy siinä, että puolueen sijasta puhutaan esimerkiksi liitosta tai liikkeestä. Kokoomuksen nimenmuutos v. 1950 kansallisesta *kokoomuspuolueesta* pelkäksi *kansalliseksi kokoomukseksi* on hyvä esimerkki antipolueluonteella pelaamisesta. Ehkä puhdaspiirteisoin esimerkki tästä on nimi *riippumattomat*, jota nimeä on vielä sodanjälkeisenä aikanaikin käytetty useissa Euroopan maissa.
- ⁵ EY-kiistaan 1970-luvulla hajonnut Norjan *Venstre* on muuttunut marginaaliryhmäksi, jolla on vaikeuksia päästä suurkärjille.
- ⁶ Tältä kannalta voi arvioida kepun jäämistä oppositioon v. 1987 eduskuntavaalien jälkeen: nimi oli antanut puoluejohdolle illuusion poliittisesta avainasemasta, joka kuitenkin romahti kun huomattiin, että demarien ja

kokoomuksen johdon ja kannattajakunnan mielipiteiden väliin ei jää mitään.

- ⁷ Jälkeenpäin on mm. silloinen puoluesihteeri Pekka Silvola myöntänyt, että kysymyksenasettelu oli puolueellinen, mutta näinhän asia mielipidemittauksissa yleensä on.
- ⁸ "Lorsqu'on me demande si la coupure entre partis de droite et partis de gauche, hommes de droite et hommes de gauche, a encore un sens, la première idée qui me vient est que l'homme qui pose cette question n'est pas certainement pas un homme de gauche" (1930), *Propos*, 979.
- ⁹ "Ce mot, en Pologne, fait fonction de mot d'injure. La gauche n'est pas un choix pour tel ou tel système social ou politique. La gauche est une forme de diable, c'est le symbole de l'oppression totalitaire et de l'absurde. La gauche se divise en deux groupes, il y a d'un côté les anciens communistes et... de l'autre, les anciens détenus dans les prisons communistes. Or on les réunit sous le même nom de 'gauche' afin de pouvoir les mettre dans le même sac et rendre ces adversaires politiques odieux." (Mischnik 1992, 25)
- ¹⁰ Vihreiden varhaishistoriaa koskeva dokumentti- ja kommenttikirjallisuus tarjoaa kohtuullisen hyvän kuvan siitä tilanteesta, jossa nimivalintoja tehtiin, ks. esim. Peters (toim) 1979, Murphy ym. 1979, Kitschelt 1980, Mettgke (toim) 1982 sekä Joschka Fischerin kirjoitukset v. 1978-1983 (Fischer 1984, erit. s. 7-11, 88-133).
- ¹¹ Akronyymit voidaan nähdä erikoistapauksena paikannimitutkimuksen *manufactured names* -käsitteestä : ne ovat "devoid of meaning in the ordinary sense", ts. operoivat kirjainyhdistelmillä tai sanaleikeillä, vrt. Stewart 1975, 140-147.
- ¹² Tältä kannalta voi kyseenalaistaa Enzensberger-moton teesin: ismi-nimistä luopuminen Ruotsin porvaripuolueissa on edellytys irrottautumiselle 1800-luvun poliittisista asetelmista.
- ¹³ Kadunnimistä ks. esim. Benjamin, *Das Passagen-Werk*, 643.
- ¹⁴ "On peut valider les propriétés attribuées à l'être humain désigné ce nom, mais non pas son nom. Celui-ci ne lui ajoute aucune propriété. Même si beaucoup de noms ont initialement une signification, ils la perdent, et doivent la perdre." (*Le différend*, 60).

Kirjallisuus

- Agulhon, Maurice (1984): Le mythe de Garibaldi en France de 1882 à nos jours. *Histoire vagabonde* II, 85-131. Paris: Gallimard 1988.
- Alain (1959): *Propos*, toim. Maurice Savin. Paris: Gallimard.
- Azaryahu, Maoz (1986): Street Names and Political Identity: The Case of East Berlin. *Journal of Contemporary History* 21, 581-604.
- Azaryahu, Maoz (1990): Renaming the Past: Changes in 'City Text' in Germany and Austria, 1945-1947. *History and Memory* 2, 32-53.
- Ball, Terence (1988): The Prehistory of the Party. *Transforming Political Discourse*, 22-46. Oxford: Blackwell.
- Benjamin, Walter (1983): *Das Passagen-Werk*, toim. Rolf Tiedemann. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Burke, Kenneth (1945): *A Grammar of Motives*. Berkeley: University of California Press 1969.
- Dufva, Anne (1992): Feministisestä nimikulttuurista. Teoksessa Heino Nyssönen (toim): *Nimet poliittisessa retoriikassa*, 37-43. Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos, Julkaisuja 66.
- Edelman, Murray (1977): *Political Language. Words That Succeed and Policies That Fail*. New York: Academic Press.
- Enzensberger, Hans Magnus (1987): *Ach Europa!* Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Ferguson, Priscilla Parkhurst (1988): Reading City Streets. *The French Review* 61, 386-397.
- Fischer, Joschka (1984): *Von grüner Kraft und Herrlichkeit*. Reinbek: Rowohlt.
- Kitschelt, Helmut (1980): Parlamentarismus und ökologische Opposition. Teoksessa Roland Roth (toim): *Parlamentarisches Ritual und politische Alternativen*, 97-120. Frankfurt/M.: Campus
- Klein, Josef (1989): Wortschatz, Wortkampf, Wortfelder in der Politik. Teoksessa Josef Klein (toim): *Politische Semantik*, 3-50. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Klein, Josef (1991): Kann man 'Begriffe besetzen'? Zur linguistischen Differenzierung einer plakativen Metapher. Teoksessa Frank Liedtke ym. (toim): *Begriffe besetzen*, 44-69. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Lausberg, Heinrich (1963): *Elemente der literarischen Rhetorik*. München: Huber 1984.
- Leggewie, Claus (1989): *Die Republikaner. Phantombild der neuen Rechten*. Berlin: Rotbuch.
- Lexikon zur Geschichte der Parteien in Europa*, toim. Frank Wende (1981). Stuttgart: Kröner.

- Liotard, Jean-François (1983): *Le différend*. Paris: Minuit.
- Lindkvist, Kent (1990): Vad skulle VPK kunna heta? *Zenit* 106,73-84.
- Maren-Grisebach, Manon (1982): *Die Philosophie der Grünen*. München: Olzog.
- Mettke, Jörg (Hg) (1982): *Die Grünen*. Reinbek: Rowohlt.
- Mischnik, Adam (1992): La novelangue contemporaine 1, *Lettre internationale* 32, Printemps 1992.
- Murphy, Detlef u.a. (1979): *Protest. Grüne, Bunte und Steuerrebelln*. Reinbek: Rowohlt.
- Perelman, Chaim & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1958): *Traite de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles 1983.
- Peters, Jan (toim) (1979): *Alternativen zum Atomstaat. Dasbunte Bild der Grünen*. Berlin: Rotation.
- Political Parties in the World*. 2.ed. London: Longman 1983.
- Pusch, Luise F. (1990): Lila Lotta Lesbeton. *Alle Menschen werden Schwestern*, 61-74. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Sackgassen. Keine Wendemöglichkeit für Berliner Straßennamen*. Berlin: Verlag Dirk Nishen 1988.
- Saignes, Jean (1982): 'Parti communiste' et 'parti socialiste': genèse d'une terminologie. *Revue française de science politique* 32, 795-809.
- Stewart, George R. (1975): *Names on the Globe*. New York: Oxford University Press.
- Virolainen, Johannes (1969): *Pääministerinä Suomessa*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Kafka, Arendt ja junailupolitiikka

Mitä yhteistä on Hannah Arendtilla, Franz Kafkalla ja Rudolf Harbigilla? Ennen 22.5.1993 ei välttämättä paljoakaan, mutta tuona päivänä astuivat voimaan uudet Saksan rautateiden aikataulut. Prahan ja Nürnbergin välillä alkoi kulkea uusi Eurocity nimeltä *Franz Kafka*, yksi Hampurin ja Münchenin väliä kulkevista ICE-junista nimettiin legendaarisen neljännesmailerin mukaan – vaikka se ei kuljekaan Dresdenin kautta, jossa stadion on jo pitkään ollut nimetty Harbigin mukaan – kun taas Arendt sai oman junan jo talviaikataulujen tullessa voimaan syyskuussa 1992: ’hänellä’ ajetaan Hampurin ja Karlsruhen väliä. Itse ehdin jo ainakin kerran tulla ’Hannahilla’ Mannheimista Frankfurtiin ja huomasin, että ei hänestä ollut mitään esittelyä, kuten yleensä saksalaisissa junissa on¹.

Junien nimeäminen ei ole mikään uusi keksintö, *Orient-Expressin* tuntevat ainakin dekkarikirjallisuutta harrastavat, nykyisin sen niminen juna ei tosin pääse Budapestiä pitemmälle kohti orienttia. Suomessakin on pitkään puhuttu *Lentävästä kalakukosta* ym., samoin veturinnimissä käytettiin jopa presidenttien etunimiä kuten *Risto* ja *Ukko-Pekka*. 1970-luvulla erikoispikajunat saivat latinankielisiä nimiä: *Lapponia*, *Polaria*, *Centria*, *Savonia* ja *Karelia*, nyttemmin intercity-termi on otettu käyttöön, mutta nimiä IC-junat eivät Suomessa vielä ole saaneet.

Junat nimitutkimuksessa

Amerikkalainen nimien tutkija Frank Nuessel kirjoittaa tuoreessa yleisesityksessään *The Study of Names* lähes kaikista mahdollisista nimistä, tosin alan perinteen mukaisesti politiikkaa kaihtaen ja ennen muuta täysin amerikkalaisin silmälapuin. Kuitenkin hän mainitsee, eläinten ja kemikaalien välissä, myös junien nimet, menneessä aika-muodossa.

The tradition of giving names to passenger trains was once a common and popular practice that no longer exists in this modern era of the ubiquitous passenger car and jet airplane. Nevertheless, there was a time through the early 60s when trains were given specific names. More than 30 years ago, Gudde (1953) described this phenomenon of a bygone era. In his essay on train names, he observed that so-called generic names occurred with the following frequency (Gudde 1953: 42). *express, limited, special, rocket, advance, flyer and eagle.*

Train buffs and other readers will certainly recall some of famous passenger train names of the past. Gudde (1953) categorized their names in terms of geographical designations (*Atlantic Express, Pan-Américian, Broadway Limited*), nicknames (*Yankee Clipper, Dixie Flyer*), product names (*Black Diamond, Cornbelt Limited*). Other well-known trains included the *Super Chief, El Capitán*, and *Hiawatha* (Nuessel 1992, 121).

Olin keväällä 1993 kolme viikkoa USA:ssa ja Kanadassa – pääasiassa matkustaakseni junilla, siinä sivussa pitäen muutaman esitelmän ja harjoittaen kirjakauppaturismia. Mr. Nuessel ei liene ainoa, joka luulee junien kuuluvan menneisyyteen. Junia on vähän, moniin 'sivilisoituneisiinkaan' paikkoihin ei lainkaan pääse junalla, ja itse juniin menemisen ja niissä oleskelun käytäntö on monessa suhteessa autoritaarista: ne jäljittelevät lentokoneita ja osin reaalisosialismin mallia, eivätkä tunne länsieurooppalaista junakulttuuria.

Mutta: junia on toki edelleen olemassa ja ne on myös nimetty. Amtrakin aikatauluista käy ilmi, että *Broadway Limited* edelleen kulkee New Yorkin ja Chicagon välillä, samoin *Yankee Clipper* Bos-

tonin ja Washingtonin välillä, Chicagon ja Milwaukeeen väliset yhteydet tunnetaan nimellä *Hiawatha Service*. Sen sijaan junatyypin hierarkiaa on kavennettu, expressin ja limitedin lisäksi vain *Texas Eagle* on jäljellä, eikä ei ole mitään merkkejä siitä, että 'kotka' olisi nopeimman junatyypin yleisnimi.

Kun junatyypissä ei ole juuri valinnan varaa, onkin ymmärrettävää, että nimihierarkia on kadonnut. Euroopassa se on tietysti jäljellä, vieläpä jatkuvasti nyansoituen. Bundesbahnin & Reichsbahnin taskuaikatauluista kaudelle 1993-1994 (s. 2) voi lukea seuraavan junien rankijärjestyksen.

ICE	InterCityExpress
EC	EuroCity
IC	InterCity
EN	EuroNight
IR	InterRegio
D	Schnellzug
RSB	RegionalSchnellBahn
E	Eilzug
CB	CityBahn
S	S-Bahn
RB	RegionalBahn
N	Zug des Nahverkehrs

Rankijärjestys ei ole yksiulotteinen, sillä sekä yöjunat että paikallisliikenne muodostavat oman sarjansa. Samoin isojen kirjainten käyttö on hieman omituista feministisen ison I:n jäljittelyä, mutta nyrkki-sääntönä voi pitää, mitä ylempänä hierarkiassa juna on, sitä nopeampi ja kalliimpi se on ja kääntäen. Liikanimi on myös nyttemmin otettu käyttöön erikoisnopeissa ICE-junissa, joille on annettu lisänimi Sprinter – ne jättävät asemia väliin ja sisältävät pakollisen aamiaisen.

Gudden esittämät junien nimeämisen perusteiden luokitukset ovat myös kovin yksinkertaisia. Maantieteen, liikanimien ja tuotenimien sarjan ohella mainittu kaatoluokka on tarkemman analyysin arvoinen. Amtrakin aikatauluistakin löytyy jo muutama junan nimi, jolla on ilmeinen poliittinen konnotaationsa, kuten *Colonial* tai *Empire Builder*: imperialistinen retoriikka näkyy olevan junanimissä hyväksytyä, niin

militantin republikaaninen kuin USA:n valtiosäännön ideologia onkin. Toki tämäkin näkyy junanimissä, ennen muuta Washingtonin kautta kulkevilla junissa, joista ainakin seuraavien nimien poliittisuuden ymmärtää valtio-opin ja USA:n historian peruskurssitason tiedoinkin:

Free State, Congressional, Colonial, Mayflower, Independence, Patriot, Capitol Hill Express, Embassy, Benjamin Franklin, Senator, Executive Sleeper, Old Dominion.

Osaltaan näissä on kysymys metonymioista, joilla viitataan junan 'mallikäyttäjiiin' (*Senator*) tai siihen, mitä varten ao. junilla käydään Washingtonissa (*Capitol Hill Express, Embassy*). Tähän sarjaan voitaisiin lukea myös ekonomistiset nimet kuten *Banker* tai *Merchants Limited*. Pikemminkin metafora kuin metonymia on tietysti *Mayflower*, joka ei viittaa kukkiin vaan Amerikan siirtolaisuuden historiaan. Junien suhteen yleensä harvinaisia käsitteitä ovat erityisesti *Independence* ja *Patriot*, jotka tuovat mieleen Strasbourgin saksalaisajalta peräisin olevan kaupunginosan militantit kadunnimet, kuten *avenue de la Marsellaise* tai *boulevard de la Victoire*.

Amerikkalaisessa junanimidiskurssissa henkilönimet ovat harvinaisuus. Löysin aikatauluista *Benjamin Franklinin* lisäksi vain *Henrik Hudsonin* ja *Ann Routledgen*, joka on myös ainoa naiseen viitettava junan nimi – ellei *Virginiaa* sellaiseksi lueta.

Junanimipolitologiaa

Junanimilläkin voi harrastaa eräänlaista mikrotason politologiaa, analysoida nimeämisen käytäntöjä, nimiparadigmoja, eri maiden tai junakulttuurien nimi-polityä, epäpolitisoinnin ja politisoinnin vastakohdan ilmenemistä junanimipolitiikassa jne. (vrt. Palonen 1993). Myös kaikki junanimet sisältävät poliittisen aspektin, että sisällöltään epäpoliittisuutta tai harmittomuutta tavoittelevien nimienkin antaminen on sellaisenaan poliittinen teko, jolla väritetään junankäyttäjien käsitystä siitä, mikä ja kuka on niin muistamisen arvoinen, että siitä voidaan muistuttaa junanimillä.

Esimerkiksi puolueiden nimeäminen ja nimien muuttaminen on keskeinen kiistakysymys ja kadunnimetkin saattavat milloin tahansa tulla ainakin kunnallispoliittisen riidan aiheeksi muuallakin kuin entisessä Itä-Euroopassa. Sen sijaan se, mistä junat nimensä saavat on edelleenkin rautatielaitosten byrokratian salatiedettä, johon ammatillisilla junamatkustajillakaan ei ole mitään sanomista.

Retoriselta kannalta junannimiin ei oleteta sillä tavalla identifioitavan kuin puoluenimiin, ei edes siinä metonymisessä mielessä kuin kadunnimiin, joiden tulee olla osoitteina hyväksyttäviä. Tämä nojaa kuitenkin siihen perusteettomaan olettamukseen, että junallamatkustus on satunnaista eikä valtaosa matkustajista kiinnitä junien nimiin mitään huomiota. Junien nimeämisen tendenssi on Euroopassa viime vuosina taas vahvistunut, mikä viittaa siihen, että numerot ovat liian värittömiä matkustajille, eikä junanimillä ajetakaan takaa identifioitumista vaan muistuttamista, sekä nimellä junasta muistuttamista että junalla nimestä muistuttamista. Tässä mielessä junannimet voidaan hyvinkin rinnastaa 'kommemoratiivisiin' kadunnimiin ja on ilmeistä, että niiden suhteen nimeämisen pelivara on siinä mielessä jopa näitä suurempi, että asukasmaista identifiointia ei tarvitse pelätä. Tosin junia on vähemmän kuin katuja, joten valikointi on tiukempaa, ja juuri sen vuoksi kaipaisi matkustajien julkista mielenkiintoa nimeämiseen.

Miksei järjestetä esimerkiksi interrail-lipun ostamisen yhteydessä kilpailua, jossa saisi tehdä ehdotuksia junien nimiksi eri Euroopan maissa: ainakin odottaessa myöhässä olevaa yöjunaa täyttäisi ihan mielellään lomaketta, jossa olisi kaikki nykyiset junannimet ja junat, joilla ei vielä ole mitään nimiä. Sitä varten, että joskus tällaiseen käytäntöön päästäisiin, teen tässä pohjatyötä, eli analysoin nykyistä juniennimeämispolitiikkaa, sen paradigmoja, taustaoletuksia ja poissulkemia mahdollisuuksia lähinnä kadunnimiin verraten.

Thomas Cookin European timetablen elokuun 1993 numerosta löysin luettelon kansainvälisten junien, lähinnä eurocityjen, nimistä. Bundesbahnin *Städteverbindungen* sisältää luettelon ICE-junien nimistä, *Thomas Cookin* yksittäisten aikataulujen kommentaista on myös saatavissa esiin muita junannimiä. Otettakoon ne aineistoksi vertailevalle junannimipolitologialle.

Junienkin suhteen näyttää pitävän paikkansa, että se mikä on

arvokasta, nimetään, kun taas tavanomainen jätetään nimeämättä. Junan nimi on viite siihen, että kysymys on merkittävästä, yleensä nopeasta ja monesti lisämaksullisesta junasta. *Thomas Cookin* lista viittaa siihen, että juuri kansainväliset junat nimetään, ja siellä, missä niitä ei ole, kuten Englannissa, junilla ei yleensä ole nimiä mainittu. Mutta Ranskassa ja Italiassa on nimiä yleensä vain pitkän matkan junilla, joiden ei tarvitse olla nopeita eikä lisämaksullisia, kun sen sijaan TGV- ja ETR-junat ovat nimettömiä, ja samoin Itä-Euroopan kansainvälisen liikenteen junat ovat vain osaksi nimellisiä.

Eurooppalaisissa junissa on hieman erilaisia nimiparadigmoja kuin amerikkalaisissa. Yhteistä on viittaaminen johonkin junareitin paikkakuntaan (*Münchener Kindl*), maakuntaan (*Badenia*) tai luonnon-ilmioon (*Matterhorn*): ei ole ajateltavissa, että Matterhorn ei ajaisi Sveitsissä, eri asia on, että kuinka lähellä vuoristoa pitää ajaa. Samoin kuin kadunnimissä, junanimissäkin käytetään useita nimiä samasta aihepiiristä rinnakkain: ei *Matterhornia* ilman *Mont Blanca*. Samoin kuin kadunnimissä myös junissa on tapana käyttää henkilö-nimiä, ehkä näin on erityisesti Saksassa, mutta kyllä niitä muuallakin käytetään. Kolmas mallityyppi mainitsemisani nimissä on *Herkules*, joka viittaa antiikin mytologiaan.

Näistä luetteloista ei löydy juuri muita kuin em. kolmeen paradigmaan viittaavia nimiä, tosin paikallisen nimen referenssi voi olla väljempi, esimerkiksi *Czardas*, enkä tiedä onko esimerkiksi kasvinimillä (*Blauer Enzian*: Dortmund-Klagenfurt, *Edelweiß*: Bryssel-Rooma) jotakin historiallista (esim. vaakunaan liittyvää) alueellista viittauskohdetta. Esimerkiksi käsitteitä, kuten *Vapaudenkatu* tai *place de la République* -kadunnimissä, ei eurooppalaisissa junienimissä tätä nykyä harrasteta. ICE-junissa tosin esiintyy nimi *Die Göttinger sieben*, joka viittaa Saksan vuoden 1848 vallankumoukseen. *Thomas Cookin* vuoden 1992 version mukaan yksi Moskovan ja Pietarin välinen yöjuna on nimeltään *Red Arrow*. Nimi viittaa värisymboliikan poliittiseen käyttöön samalla tavalla kuin puolue-nimissä. Muita leimallisesti 'sosialistisia' käsitteitä ei ainakaan nykyaikatauluista löydä: *Thomas Cook Overseas Timetable* keväältä 1993 ei myöskään valitettavasti mainitse mitään junien nimistä Kuubassa, Vietnamin tai Pohjois-Koreassa.

Mutta pieni nostalgia sopisi Euroopassakin, miksei parodiaakin.

Miksei oteta käyttöön esimerkiksi kerran viikossa junaa Zürichistä Haaparannan kautta Pietariin nimellä *Revolution*. Ikkunoita ei tarvitsisi sulkea, vaan päinvastoin voisi vedota siihen, että ”näe se mikä Leniniltä jäi näkemättä”.

Latinankielisiä nimiä käytetään eurocity-junissa mahdollisuutena ilmaista liikenteen kansainvälistä luonnetta. *Thomas Cookin* listalta löytyvät ainakin seuraavat nimet, joilla muistutetaan roomalaisaikaisista maan- ja paikannimistä: *Arrabona, Attika, Bavaria, Berolina, Bohemia, Cracovia, Dacia Express, Estrella Lusitania, Gedania, Helvetia, Hispania, Hungaria, Lutetia, Palatino, Pannonia, Porta Bohemica, Rätia, Saxonia, Silesia, Vindobona, Colosseum* sekä *Romulus* ja *Remus* (ne kulkevat Rooman ja Wienin väliä) viittaavat Rooman historiaan, *Amicus* ja *Bonifacius* roomalaisiin hyveisiin. Keskieurooppalaisissa kouluissa luetaan edelleen latinaa ja Rooman historia on konkreettisempaa kuin suomalaisessa periferiassa.

Kenellä on oma juna?

Mutta keitä junanimillä muistetaan ja keitä ei? Muistuttamisella ei tarvitse olla mitään tekemistä sen kanssa, onko henkilö matkustanut junilla aktiivisesti: vain tällä ehdolla klassikot kuten *Johann Sebastian Bach*, *Galilei* (ilman etunimeä) tai *Jean Jacques Rousseau* kelpaavat. Silti saisi ainakin huolehtia siitä, että notorisia auto- ja lentokonematkustajia à la Margaret Thatcher ei junanimillä kunnioiteta, ellei sitten provokaationa, joka voisi aktivoida matkustajat kiinnostumaan junanimistä.

Henkilönimianalyysissa pistää silmiin musiikkiväen hegemonia: kansainvälisten junien listasta minäkin, musiikin analfabeetti, tunnistin ainakin seuraavat musikaaliset henkilöreferenssit: *Anton Brückner, Antonin Dvorak, Bela Bartok, Chopin, Emmerich Kalman, Franz Liszt, Franz Schubert, Johann Strauß, Joseph Haydn, Lehár, Maurice Ravel, Mozart, Pablo Casals, Paganini, Smetana, Verdi. Sibelius* noteerataan vuoden 1992 *Thomas Cookissa* ’kuukauden uutisissa’ uutena nimenä. Lisäksi nimissä on viittauksia musiikkikappaleisiin tai -lajeihin, kuten *Parsifal* ja *Wiener Walzer*. Mutta

miksi *Beethoven* on ainoastaan Bonnin ja Berliinin väliä kulkevan intercityn nimi. Onko hänen musiikkinsa junannimeäjien epäsuosiossa? Eikö musikaalinen rankijärjestys vastaakaan rautatiehierarkiaa?

Sen verran minäkin näistä nimistä osaan päätellä, että junia ovat vuoteen 1992 mennessä saaneet vain klassisen musiikin edustajat, eivät jazz-, rock- ym. modernimmat muusikot tai säveltäjät, vaikka monet heistä ovat kuolleetkin nuorina. Kesäaikatauluihin vuonna 1993 on tosin ilmestynyt *Jacques Brel* Pariisista Dortmundiin. Musiikkiniimissä ei ole yhtään naisennimeä, saksalaisista IC-junista löytyy tosin *Clara Schumann*. Junanimistäkin näkyy, että Thomas Mann – jonka mukaan on nimetty yksi Hampurin ja Kööpenhaminan välinen eurocity – erehtyi kun yritti tehdä musiikista epäpoliittisuuden paradigman, ja samoin käy rautatietoimitsijoille, jotka luulevat välttävänsä politiikan suosimalla musiikillisia nimiä.

Kadunnimien klassinen paradigma, monarkistiset nimet, ovat eurocityissä huonosti edustettuna: *Thomas Cookin* listalta löytyvät vain itävaltalaiset *Maria Teresia* ja *Prinz Eugen*, saksalaisista intercityistä *Heinrich der Löwe*, kenties *Barbarossa* viittaa huono-onniiseen kuninkaaseen, lisäksi Potsdamin linnan nimi *Sanssouci* on myös junan nimi. Itävallan junat ovat kuitenkin sekä musikaalisen että monarkistisen nimipolitiikan paraatiesimerkkejä: ÖBB:n aikatauluista löytyvät nimet *Wilder Kaiser* (!), *Erzherzog Johann* ja *Regent*, mutta ei Franz Josephia tai Franz Ferdinandia, saati sitten Metternichiiä, Engelbert Dolfussia, Otto Baueria tai Hans Kelseniiä.

Myöskään pyhimykset ja sotilaat, jotka esimerkiksi Ranskassa täyttävät kadunnimistöä, eivät näytä juuri kelvanneen junanimiin. Tosin Strasbourgin ja Nizzan väliä kulkeva *Le Rouget de Lisle* viittaa marseljeesin tekijään. Eurocityjen listassa ainoastaan *Vauban* viitanee sotilaalliseen referenssiin, vaikka tosin tietysti *Alfred Nobel*, *Barbarossa* ja *Andreas Hofer* voitaisiin myös tähän sarjaan lukea, Bundesbahnilla on ICE-juna nimeltä *Commodore*. Sen sijaan teologiset nimet puuttuvat tältä listalta kokonaan, ellei *Bonifaciuk-sella* sitten viitata myös tämän nimisiin paaveihin, mutta heillä ei liene ollut erityisestä tekemistä Amsterdam-Köln -välin kanssa. USA:ssa sen sijaan on *Cardinal*-niminen juna.

Suosittuja junanimikohteita ovat yleensä taitelijat. *Thomas Cookin* listalta löytyvät kuvataiteilijoista *Bertil Thorvaldsen*, *Frans Hals*,

Hieronymus Busch, Johannes Vermeer, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Piet Mondrian, Rafaello, Rembrandt, Repin, Rubens, arkkitehdeistä *Le Corbusier* ja *Walter Gropius*. Saman verran on kirjailijoita: *Goethe, Gottfried Keller, Heinrich Heine, Hermann Hesse, Hugo v. Hofmannstahl, Karen Blixen, Molière, Pushkin, Stendhal, Tolstoi, Thomas Mann, Victor Hugo*, samoin kirjallisia hahmoja kuten *Hamlet. Blauer Engel* lienee ainoa elokuvanimi, joka Euroopassa on päässyt listalle, filmitähdistä löydän vain *Hans Albersin*, teatterista *Max Reinhardtin*. Tässäkin sarjassa preferenssi klassisismiin on ilmeinen, myös Mann ja Hesse sopivat tähän sarjaan hyvin, *Piet Mondrian* tuntuu poikkeukselta. *Oskar Schlemmer* ja *Walter Gropiuksen* lisääminen intercyyihin vuonna 1993 viittaa Bauhaus-tyylin legitimointiin, mutta esimerkiksi Bernin kautta kulkee sen verran eurocityjä, että Paul Kleen olisi pitänyt mukaan mahtua.

Luonnontieteilijät ja insinöörit ovat myös junanimissä kohtuullisen hyvin edustettuina: *Galilei, Gustave Eiffel, Johannes Kepler, Marie Curie, Otto Lilienthal, Alexander v. Humboldt* ja *Albert Einstein*, jolla pääsee Interlakenista Prahaan, myös *Vauban* voidaan laskea tähän sarjaan. Eikä filosoifeillakaan ihan huonosti mene: *Erasmus, Jean Jacques Rousseau, Pestalozzi, Sören Kierkegaard* ja *Voltaire* ovat listalla mukana. Tämän listan edustavuutta suhteessa filosofian historiaan voi tietysti epäillä, mutta eihän esimerkiksi entiseen Königsbergiin kulje Eurocity-junia. Ainakin *Rousseau* on edelleen kiistanalainen, mutta ilmeisesti *Niccolo Machiavellin* tai *Karl Marxin* mukaan junien nimeäminen olisi edelleen liian provokatiivista.

Urheilijoiden edustuksen suhteen *Rudolf Harbig-ICE* on suoranainen päänavaus. Miksi juuri hän sen tekee, ihmetyttää hieman: hän ei voinut olla kompromettoimatta itseään natsikaudella. Jos pidetään kiinni kuolemakriteeristä – josta kadunnimien suhteen on poikettu muuallakin kuin Mannerheimin ja Kekkosen osalta – tämä tietysti karsii urheilijakandidaattien nimiä, mutta valmentajatkin kävisivät – esimerkiksi Sepp Herberger johonkin Saksasta Berniin menevään junaan. Tosin muistan joskus Höyry-Häyrisen selostuksesta kuulleen, että Marokossa kulkisi pikajuna nimeltä Said Aouita, mutta ainakaan *Thomas Cook Overseas Timetable* keväältä 1993 ei

tätä tunne, vaikka mainitseekin marokkolaisia junannimiä.

Itse asiassa poliitikot, eivät edes ns. valtiomiehet, ole juurikaan junannimissä edustettuna. Niin selvää kuin on, että *Georges Clemenceau* ja *Charles de Gaulle*, *Friedrich Ebert* ja *Konrad Adenauer*, *Antonio Gramsci* ja *Alcide de Gasperi*, *J.V. Snellman* ja *J.K. Paasikivi* ovat kadunnimipolitiikan suosikkeja, yhtä selvää on, ettei heidän mukaansaole nimetty junaa. Tietysti *Voltaire*, *Rousseau*, *Goethe* tai *Andreas Hofer* ovat toki poliitikkoja hekin, mutta pääministeri, puoluejohtaja tai edes presidentti-keulakuva eivät näytä kelpaavan junannimiin.

Sen sijaan ekonomistien, niin teoretikkojen kuin varsinkin rahamiesten nimien antaminen junille sopisi huonosti tyyliin. *Alfred Nobel* pelastuu mesenaattina, Bundesbahnin *Jakob Fugger* viittaa keskiaikaiseen koronkiskojaan, *Friedrich List* käy taloustieteen filosofista. *Kruppia*, *Rotschildia*, *Onassista* jne. tuskin kukaan kaipaakaan junannimeksi, vaikka niin VR kuin muutkin rautatieyhtiöt puhuvatkin mielellään 'liikemiesjunista', kun sen sijaan matkalaukku-professorijunista en ole missään virallisesti kuullut puhuttavan.

Naisjunia

Kuten nimistä käy ilmi, naiset ovat edelleen huonosti edustettuina junannimissä, vaikka matkustajista ehkä enemmistö alkaakin olla naisia. Kansainvälisten junien listalta löytyvät siis vain *Karen Blixen*, *Maria Teresia*, *Marie Curie* ja *Therèse Giehse*, vuoden 1993 listassa myös *Angelika Kaufmann*. Sen sijaan Deutsche Bundesbahn on tässä suhteessa selvästi parantanut tapojaan, ottanut selvästikin oppia feministisestä kritiikistä (esim. Luise Pusch). ICE-junien nimiluettelosta löydän jo seuraavat nimet: *Johanna Spyri*, *Hannah Arendt*, *Maria Sibylla Meriam*, *Sophie Schröder* ja *Paula Moder-sohn-Becker*, *Bettina von Arnim* ja *Ricarda Huch* on 'ylennetty' ICE-juniksi. IC-junista ei ole luetteloa, mutta *Thomas Cookia* käyttäen saan esiin seuraavia nimiä: *Else Lasker-Schüler*, *Caroline Neuber*, *Annette Kolb* ja *Marie Luise Kaschnitz* sopivat literaattivaltaiseen naislistaan, *Clara Schumann* muusikkoparadigmaan.

1900-luvulla eläneitä on tällä listalla selvästi enemmän kuin mies-

nimissä, ja tämä antaa tietyn modernisuuden vaikutelman. *Sophie Schollin* muistaminen on hyvä esimerkki arendtilaisesta kuolematomuudesta: vaikka hän ei ehtinyt elämässään 'saada paljon aikaan', hänen nimensä muistetaan yhtenä Münchenin vastarintaryhmän teloitetuista. Muille vastarintaryhmien aktivisteille ei olekaan annettu 'omaa junaa', vaikka *Claus-von-Stauffenberg-Straßeja* löytyy lähes jokaisesta läntisen Saksan kaupungista. Feministejä vuosisadan alusta, kuten *Anita Augspurgia*, *Lida Gustava Heymannia*, *Minna Caueria* tai *Helene Ströckeriä*, ei Bundesbahn ole listalle kelpuuttanut.

Hannah Arendt on ainoa 'oman junan' saanut henkilö, joka esiintyy myös valtio-opin tutkintovaatimuksissa ja omien tutkimusteni kirjallisuusluetteloissa. Taustalla lienee Luise Puschin heitto junille mahdollisista naistennimistä, mutta Arendt-renessanssi poliittisessa teoriassa on ulottunut vihdoinkin hänen vanhaan kotimaahansakin, mm. Saksojen yhdistymisen jälkeiseen valtiosääntökeskusteluun. Retoriselta kannalta on myös ihan miellyttävää huomata, että juuri Hannah Arendt on saanut oman junan, mitä ei ole hänen miesaikalaisillaan – Husserlilla, Heideggerilla ja Jaspersilla tai Weberillä, Schmittillä ja Adornolla. Frankfurtin ja Münsterin välinen D-Zug ajaa kylmästi Plettenbergin (Schmitt) ohitse ja Todtnau (Heidegger) on tavoitettavissa vain bussilla Freiburgista.

Arendtilla ei tuolle reitille mitään erikoista yhteyttä ole, vaikka hän syntyikin Hannoverissa ja asui 1920-luvun lopulla jonkin aikaa Frankfurtissa: Königsberg, Berliini, Pariisi, New York ja Chicago olisivat hänen biografialleen luontevampia kiinnekohtia. Voisi tietysti ajatella myös niin, että suunnitellaan junan reitti henkilön elämäkerän mukaan, vaikka reitistä tulisikin silloin tavallista mutkikkaampi.

Max-Weber-SuperExpress

Kuvitellaan että Max Weberin syntymän 150-vuotispäiväksi vuonna 2014 hänelle annetaan oma SuperExpress-juna, joka kulkee esimerkiksi seuraavaa reitistöä:

Berliini (nuoruusvuodet, väitöskirja ja habilitaatio, poliittisia

interventioita myöhemmin)
Göttingen (opiskelupaikka)
Frankfurt (lehtikirjoituksia Frankfurter Zeitungissa)
Heidelberg (opiskelupaikka, professuuri, asuinpaikka)
Strasbourg (opiskelupaikka, varusmiesaika, sukulaisia)
Freiburg (professuuri ja asuinpaikka)
München (professuuri ja kuolinpaikka)
Wien (professorin hoito).
Erfurt (syntymäpaikka)
Berliini

Rautatiepoliittisesti tässä on suurin ongelma se, että Heidelbergistä Strasbourgin kautta Freiburgiin matka olisi moninkertainen normaaliin verrattuna, tekipä sen ekskurssina Appenweierista tai kiertäen Baselin kautta. Mutta jos juna sisältäisi Weberin *Gesamtausgaben* (toivottavasti se valmistuu vuoteen 2014 mennessä) ym. rekvisiittaa, weberologit saattaisivat mielellään tehdä 2-3 vuorokauden kiertomatkan *Max Weberillä*. Olisi se joka tapauksessa jotakin muuta kuin politiikan tutkimuksen päivät ruotsinlaivalla.

Viite

¹ Nyttemmin Arendt-tutkijat ovat myös noteeranneet junan olemassaolon ja häntä koskevat harhaanjohtavat kuulutukset junissa.

Dokumentit

Amtrak System Train Timetables. Effective April 5 1992 trough October 24, 1992.

Städteverbindungen 1992/1993, Deutschland 27.9. 1992.-22.5. 1993

Städteverbindungen 1993/1993, Deutschland 23.5. 1993- 29.5. 1994

Thomas Cook, European timetable, August 1992

Thomas Cook, European timetable, May 23-June 30 1993

Thomas Cook, Overseas timetable, March-April 1993

Kirjallisuus

Mann, Thomas (1918): *Betrachtungen eines Unpolitischen*. Frankfurt/M: Fischer 1988.

Nuessel, Frank (1992): *The Study of Names*. Westview: Greenwood Press.

Pusch, Luise F. (1990): "Liebe Frau Bundesbahn", teoksessa *Alle Menschen werden Schwestern*. Frankfurt/M: Suhrkamp.

Politiikan aspektit kadunnimien luennassa

Nimeäminen (*naming*) ja nimittäminen (*nominating*) kuuluvat J.L. Austinin klassisessa performatiivien typologiassa 'exercitives'-luokkaan, siis toimintaan jota 'harjoitetaan'. Tämän kategorian Austin määrittää seuraavasti:

An exercitive is the giving of a decision in favour of or against a certain course of action, or advocacy of it. It is a decision that something is to be so, as distinct from a judgment that is so: it is advocacy that it should be so, as opposed to an estimate that it is so; it is an award as opposed to an assessment; it is a sentence as opposed to a verdict. (Austin 1962, 155)

Toisin sanoen nimiä ei löydä objektista, vaan kohteille annetaan nimiä. Nimet on siis sekä keksittävä että hyväksyttävä. Nimien valinnaisuus merkitsee sitä, että nimillä on aina poliittinen ulottuvuutensa: toisin nimeäminen on aina mahdollista ja se, miten jokin kohde nimitetään, on vähintäänkin mahdollinen konfliktin lähde ja usein nimenomaisen kiistan kohde. Nimeäminen on siis kontingentti teko *par excellence*, ja sellaisena se tarjoaa paradigman politiikalle, jos tämä ymmärretään toiminnaksi kontingenssin suhteen (vrt. Pocock 1975, Palonen 1993).

Nimeämisen poliittista luonnetta voi havainnollistaa vertauksella äänestämiseen. Molemmissa tapauksissa vastattavana on avoin kysymys, asetetaan vaihtoehtoja ja tehdään valinta näiden välillä. Äänestäminen voidaankin ymmärtää sellaiseksi nimeämisen erityis-

tapaukseksi, jossa ehdotusten asettaminen ja niistä valitseminen on eksplisiittistä. Vaali henkilön välillä on erikoistapaus äänestämällä nimeämisestä. Kysymykset ehdokkaiden nimeäjistä ja nimeämismenettelyistä ovat kiistanalaisia, mutta vaalitulanteessa nämä kysymykset on jo ratkaistu. Äänestäminen merkitsee tekoa, jolla kysymykseen saada jokin ratkaisu tai valitaan joku henkilö. Teko on kontingentti siinäkin mielessä, että minkään kannan tai kenenkään henkilön valitsemiselle ei ole mitään politiikan ylä- tai ulkopuolisia 'perusteita', mutta silti valinta on tehtävä (vrt. Weber 1917). Erilaisia pyrkimyksiä 'normalisoida' äänestämistä, ts. supistaa, neutralisoida tai kontrolloida sen kontingenssia, voidaan tietysti eritellä myös nimeämisen politiikassa.

Huolimatta nimeämisen tutkimuksen ilmeisestä poliittisesta merkityksestä, tämän tyyppistä tutkimusta on tuskin lainkaan tehty politologiassa. Perinteinen nimitutkimus eli onomastiikka on vastavasti karsastanut politiikkaa tai pitänyt sitä 'asiaankuulumattomana' (ks. esim. Nicolaisen 1990). Kuitenkin esimerkiksi *Names*-lehdessä on kiinnostus politiikkaan lisääntynyt 1970-luvulta lähtien (ks. esim. Algeo 1978, Baldwin & Grimaud 1989). Kulttuurihistorioitsijat ovat osoittaneet enemmän kiinnostusta asiaan (esim. Agulhon 1984, Milo 1986, Ferguson 1988), ja alan spesialistina voi pitää israelilaista historioitsijaa Maoz Azaryahu'ta (1986, 1990, 1991), joka on kirjoittanut arvokkaita tutkimuksia mm. natsismia purkavasta ja kommunistisesta nimipolitiikasta Saksassa.

Tässä kirjoituksessani nimeämisen politiikka toimii esimerkkinä *Reading the Political* -teoksen johdannossa esittämäni politiikan luennasta (Palonen 1993). Politiikka ymmärretään politisoinnin ja politikoinnin toiminnallisten operaatioiden korrelaateiksi ja policy vastaavasti näiden kontingenssia stabilisoiviksi rajatapauksiksi. Nimeämisen kontingenssi tuntuu aluksi ylivoimaisen vaikealta – nimiä hän voi olla loputtomiin. Jotta tätä kontingenssia voitaisiin jäsentää, on tarkoituksenmukaista analysoida liikkeen ja vakaisuuden vastakohtaa nimeämisen politiikassa politikointi-policy- ja politisointi-policy-käsitpareista lähtien. Tarkastelen teemaa kadunnimien paradigman välityksellä, jossa nimien keksimisen ja niiden välillä valitsemisen ongelmat tulevat alituisesti näkyviin. Havainnollistan nimeämisen politiikan käytäntöjä ja mahdollisuuksia historiallisella luonnoksella

Helsingin kaupungin kadunnimistä, joka on ymmärrettävissä vain suhteessa muiden eurooppalaisten pääkaupunkien katujen nimeämispoliitiikkaan.

Katujen nimeämisen poliittisia ulottuvuuksia

Politiikan käsitteellistäminen edellyttää myös tulkintaa politiikan keskeisistä ulottuvuuksista. Pidän tällaisina ulottuvuuksina tilaa, aikaa, kieltä ja subjektiutta. Katujen nimeämispoliitikassa tila- ja kieliulottuvuudella on ilmeinen merkityksensä. Kaupungin tilahorisontissa katu toimii sekä siirtymisen että jakamisen yksikkönä, samalla kun se on toimimisen ja olemisen tila. Kaupungeissa kadut ovat tietoisesti rakennettuja ja uuden kadun rakentaminen jäsentää tilaa ympärillään uudelleen. Katu on paradigma, johon muut avoimet ja julkiset paikat – aukiot, puistot, asemat jne. – liittyvät. Moderneissa kaupungeissa nimeäminen on välttämätön edellytys 'kadunmuodostukselle', ja katujen nimet muodostavat 'kaupunkitekstin' (Ferguson 1988) avainulottuvuuden. Nykyään uusille kaduille annetaan nimet jo ennen kuin ne rakennetaan ja nimeäminen on kiinteä osa kadunrakennuspolitiikkaa.

Kadunnimien lukeminen kaupunkia määrittävänä tekstinä avaa lukijalle myös temporaalisen ulottuvuuden. Jo silmäys katujen nimiin kaupungin kartalla antaa poliittisesti kompetentille lukijalle yleiskuvan kaupungin poliittisesta historiasta. Maoz Azaryahun mukaan kadunnimet kuuluvat selektiivisen muistamisen esittämisen välineisiin. "Mit ihrer Hilfe wird die 'Vergangenheit' zu einem untrennbaren Bestandteil der 'Gegenwart'" (1991, 9).

Aikaulottuvuus kietoutuu läheisesti yhteen nimeämisen subjektiulottuvuuden kanssa. Kovin kiintoisaa ei ole kysyä, kuka kadut on nimennyt, vaan pikemminkin kaupunkitekstin subjektius näyttäytyy siinä, keitä henkilöitä muistetaan kadunnimillä. Arendtin termin kadunnimen 'saamista' voi pitää myös ilmauksena siitä, että henkilö on ollut 'joku' eikä jäänyt 'nimettömäksi' historiaan. Tämän muistamisen poliittinen valikoivuus on ilmeinen: "C'est en tout temps une

décision hautement politique que celle d'attribuer un nom de personne à une voie publique” (Agulhon 1984, 93). Niinpä on myös kysyttävä, keitä ovat ne 'jotkut', jotka on jätetty kaupunkitekstin ulkopuolelle.

Nimituskijain terminologialla kadunnimet ovat 'annettuja' eivätkä 'kehityksen tuotteita'. Nimenannossa voidaan käyttää erilaisia paradigmoja. Muistuttavien nimien – henkilöt, päivämäärät – *rue 20 novembre* on Ranskassa tavallinen kadunnimien tyyppi – lisäksi voi puhua suosittavista nimistä – kuten *Vapaudenkatu* – ja muotoilluista (*manufactured*) nimistä, jotka viittaavat esimerkiksi akronymisiin lyhenteisiin tai muihin sanaleikkeihin (vrt. Stewart 1975, erit. 87). Profiloituneelle kaupunkitekstile tunnusomaista onkin näiden tietoisesti konstruoitujen nimityyppien ylivalta, joka vetoaa sekä historian läsnäoloon että kaupunkitekstin lukijain tulkitsevaan mielikuvitukseen.

Voidaan puhua erilaisista poliittisista nimikulttuureista. Jos kadunnimet toimivat vain välineinä erottamaan kadut toisistaan sekä palvelevat postilaitosta ja liikennettä, nimet voitaisiin amerikkalaiseen tapaan korvata numeroilla. Monissa eurooppalaisissa kaupungeissa kadut ovat kuitenkin myös olemisen, toimimisen, kävelemisen, katselemisen, kahvilassa istumisen jne. paikkoja: ”Die Pariser machen die Straße zum Interieur” (Benjamin, *Das Passagen-Werk*, 531). Benjaminilaiselle flanöörille katujen nimet ovat olennainen osa kaupungin kokemista ihmisten konstruktiona, joka samalla viittaa mitä erilaisiin muihin kokemuksiin. Ne voivat myös luoda toisen asteen realiteetteja, erityisesti silloin kun esimerkiksi kahvila tai metroasema viittaa kadunnimiin. Walter Benjaminia seuraten voimme puhua katujen nimeämisestä ”kunnallista kuolemattomuutta tuottavana tekona” (mt., 643, 647)¹.

Kadunnimien policy

Tämän päivän kaupunkien politiikassa jonkinlainen nimeämisen policy, joka säätelee nimienmuodostusta ja -käyttöä, on kiertämätön. Tulokintani mukaan kadunnimien policy suuntautuu nimeämisen kontingenssin säätelyyn siten, että kadun nimeäminen tekona mahdollisimman pitkälle normalisoidaan epädramaattiseksi ja jopa rituaaliseksi teoksi. Se sisältää proseduureja, auktoritatiivisia toimijoita ja kriteereitä

kadunnimien esittämiselle ja hyväksymiselle.

Erityinen proseduuri, joka erottaa nykykaupungeille tunnusomaisen monopolisoidun ja auktoritatiivisen katujen nimeämisen vanhojen kaupunkien vähittäisistä ja spontaaneista käytännöistä (nimimonopolin muodostumisesta Ranskassa, ks. Milo 1986, 287-289). Alueen ensimmäiset asukkaat eivät keksi kadunnimiä tai äänestä niistä, vaan nimet annetaan edeltä käsin tietämättä sitä keitä asukkaat ovat ja mitä he haluaisivat. Katujen nimeäminen on useimmissa kaupungeissa ymmärretty puhtaasti hallinnolliseksi toimenpiteeksi (kritiikistä, ks. Flierl 1991, 9), johon kenelläkään ei ole omakohtaista intressiä vielä siinä vaiheessa kun kadut nimetään. Kuitenkin esimerkiksi Länsi-Berliinissä on ollut poliittisia liikkeitä, joiden tavoitteena on muuntaa kaupunkitekstiä alhaalta joko poistamalla tai lisäämällä nimiä, mutta näiden liikkeiden menestys on ollut vähäinen (ks. *Sackgassen*, 46-55, 89-100).

Formaalisen ja auktorisoidun menettelyn vakiinnuttaminen toimii myös keinona epävirallisen nimeämisen aikaansaamaa kontingenssia vastaan. Epäviralliset nimet voivat toimia ovelina vastarinnan muotoina². Kuitenkin myös auktorisoitu katujen nimeäminen voi toimia poliittisena kiistana esimerkiksi virkamiehistön ja nimiasiantuntijan välillä, kun sen sijaan kaupungin valtuustolla tai hallituksella ei yleensä ole kuin korkeintaan veto-oikeuden sisältämää valtaa (Helsingin suhteen menettelyistä, ks. Terho 1979, 19-20).

Katujen nimeämisen normatiivisista kriteereistä tärkein on pysyvyyden periaate: toisin kuin esimerkiksi firmojen tai tuotteiden nimet, kadunnimiltä edellytetään 'ajattomuutta' (Närhi 1979, 26) ja niiden muuttamista pidetään poikkeuksellisena. Tämä tekee nimenmuutoksista erityisen kiintoisia, ei vain 'järjestelmämuutosten' yhteydessä (vrt. tästä erit. Azaryahu 1991), vaan myös proosallisemmissa tilanteissa, kuten kuntaliitosten yhteydessä. Pysyvyyden periaatetta täydentää vaatimus, että yhdellä kadulla on vain yksi nimi, mikä sulkee pois monien liikanimien käyttämisen, mikä on monien muiden nimenkäyttötilanteiden yhteydessä pikemminkin sääntö. Analyyttisen filosofian periaate, jonka mukaan nimet ovat 'rigid designators' (Kripke 1972) vastaa pysyvyyden ja yhden nimen periaatteita.

Kadunnimiltä vaaditaan edelleen sitä, että niitä käyttävät asukkaat hyväksyvät ne, ts. ne eivät saa olla pejoratiivisia. Kuitenkaan en ole kuullut, että kadunnimistä olisi päätetty äänestämällä. Berlii-

nin itäisissä kaupunginosissa vuoden 1989 jälkeen on toisin joitakin äänestyksiä järjestetty, mutta ne ovat jääneet neuvoa-antaviksi. Yleensä nimiasiantuntijat julistavat tietävänsä, mitä nimiä hyväksytään asianomaisen yleisön keskuudessa – sillä seurauksella että he pitävät parempana väritöntä ja harmitonta kaupunkitekstiä kuin nimiä, jotka voisivat provosoida protesteja ja riitoja. Joihinkin muihin – vaikka kirjojen tai elokuvien, musiikkibändien tai feministikirjakauppojen – nimiin verrattuna provokatiivisella retoriikalla on nykyään vähän mahdollisuuksia katuja nimettäessä.

Erityisesti henkilöihin, tapahtumiin tai käsitteisiin viittaavat nimet säilyvät kuitenkin aina potentiaalisesti kiistanalaisia, ja niitä säädel-
lään erityisillä policy-säännöksillä. Natsien ja stalinistien käytäntö nimetä katuja, kaupunkeja ym. omien johtajiensa mukaan on myöhemmin koettu erityisen vastenmieliseksi henkilökultin ilmaukseksi. Henkilön kuolemasta onkin tullut useimmissa kaupungeissa vähimmäiskriteeri kadunnimen myöntämiselle. Kuitenkaan tätä sääntöä ei länsimaissakaan noudateta poikkeuksitta (ks. tuonnempana).

Henkilön 'suuruus' on toinen yleinen kriteeri sille, ketä muistetaan kadunnimillä. Tässä suhteessa säännöillä pyritään torjumaan kiistanalaisia henkilöitä, esimerkiksi Ranskan sisäministeriön ohje vuodelta 1946 julistaa, että : "... l'oeuvre de ces personnalités doit être à l'arbitre de toute polémique" (sit. Touillon 1946, 11)³.

Nimi-policyn ongelmana onkin tasapainottaa ei-kiistanalaisuuden hallinnollinen kriteeri ja poliittisten enemmistöjen pyrkimys omaan profiiliin katujen nimeämisessä. Kiistoja voi nousta myös poliittisten traditioiden kunnioituksen ja aktuaalisten voimasuhteiden antamien muutosmahdollisuuksien välillä. Vakaisuuden kriteerillä on joskus yllättäviäkin seurauksia: esimerkiksi Pariisin esikaupungeissa sodanjälkeisten vuosien kommunistienemmistö näkyy vielä selkeästi kadunnimissä.

Kadunnimet politikoinnin väylinä

Policy proseduraalisine, henkilöllisine ja normatiivisine ulottuvuuksineen voi vain rajoittaa hyväksytyä ja ehkä antaa paradigmoja 'hyvistä nimistä'. Sovinnainen politiikka vetoaa policy-menettelyihin, -

periaatteisiin ja -auktoriteetteihin aina kun on mahdollista eikä suinkaan käytä aktiivisesti niiden sallimaa toimintavapautta. Rutiinitapauksessa ratkaisujen autonomia ja politiikan etusija hallintoon nähden (vrt. Weber 1918) jää käyttämättä eikä kadunnimien merkitystä politiikan mediumina ole ymmärretty. Kun seuraavassa tarkastelen politikointia, jätän tämän rajatapauksen käsittelemättä ja erittelen virtuoosimaisen politikoinnin ilmenemismuotoja.

Politikointi kadunnimillä voi suuntautua uusien nimien esittämiseen, vanhojen muuttamiseen tai olemassaolevien nimien poliittisuuden uuteen tulkintaa. Virtuoosimaisuus voi tulla esiin jo yksityistapauksissa tai koskea yleisemmin kadunnimien muuntamista toimijan oman politikoinnin pelikentäksi. Sen sijaan politikointi ei välittömästi koske kaupungin kadunnimien kokonaisprofiilia.

Kadun nimen muuttaminen on siis poikkeustapaus, joka aina vaatii erityisiä perusteluja. Kadunnimiä on muutettu tietysti innokkaimmin vallankumouksien tai 'järjestelmän' muutoksien yhteydessä⁴, mutta myös näistä riippumatta nimiä muutetaan. Esimerkiksi tutkimus voi tulkita uudelleen jonkun henkilön tekemisiä niin, että hän ei enää näytäkään juhlistamisen arvoiselta. Jopa vanha kadunnimi voi muuttua historian kompromettoimaksi nimen metonymiaksi: voisi ajatella että esim. *rue de Vichy* ja *Braunauer Straße* olisi joissakin kaupungeissa poistettu kaupunginnimien saaman leiman vuoksi. Käänteisesti esimerkiksi Dag Hammarskjöldin ja John F. Kennedyn murha on ollut omiaan levittämään heidän nimiään kaduille ympäri maailmaa: Ranskassa Kennedyn nimi löytyi 49:stä maan 95 prefektuurista (Milo 1986, 307). Ei ole ollut vaikeaa löytää jokin tavanomainen ja tylsä kadunnimi, joka on nopeasti korvattu murhatun sankarin nimellä.

Koska uusia nimiä aina tarvitaan, muutosta lupaavampi strategia politikoinnille on saada nimi hyväksytyksi kaupunkitekstiin kadun ensinimeämisen yhteydessä. Tällä pehmeälläkin tavalla kaupunkitekstin profiilia voidaan vähittäin muuttaa, esimerkiksi lisäämällä naisten mukaan nimettyjä katuja. Tällainen 'kompensoiva nimeäminen' onkin ollut käytössä, ennen muuta keinona estää täysi paluu vanhoihin nimiin, myös kommunistisen nimipolitiikan purkamisessa (Itä-Berliinin osalta, ks. Flierl 1992). On vaikea kuvitella esimerkiksi sotilaallisten nimien – joita on Länsi-Berliinissä noin 250 – kompensoimista sellaisilla pasifistisilla nimillä kuin *Kansalaisyhteisö*

den valtatie, Pasifistinaukio, Aseistakieltäytyjänkatu, Sotilas-karkurin puistokatu.

Erityisesti Ranskassa ja Saksassa katukilpiin liittyy tavallisesti nimityksen henkilön esittely. Pehmeä tapa politikoida kadunnimillä on muuntaa vain henkilöä, johon kadulla viitataan, ei kadun nimeä: Länsi-Berliinin Petersalleen kyltti vaihtui imperialisti Carl Petersistä paikalliseksi CDU-poliitikoksi Hans Petersiksi (Sackgassen, 122-123). Mieliesimerkkini tästä on Besançonissa, jossa Pierre-Joseph Proudhon sai vain puolet *rue Proudhonista*, kun taas toinen puoli säilyi hänen vanhemman, konservatiivisen sukulaisensa mukaan nimettynä.⁵

Vaikka kadunnimien muutos onkin vaikeaa, yksityistapauksissa politikointi periaatteet syrjäyttäen on siis osoittautunut hyvinkin mahdolliseksi: byrokraatit ja nimiasiantuntijat harvoin protestoivat julkisesti. On myös helppo viitata ennakkotapauksiin, esimerkiksi siihen, että katuja on nimetty elävien henkilöiden mukaisesti, ja silloin kun joku periaate syrjäytetään *ad hoc*, valtuusto voi ilmaista suvereenisuuttaan ja osoittaa policy-periaatteiden käytön rajat.

Periaatteen uusi tulkinta ja policy-kriteereistä tinkiminen ovat siis yksinkertaisimmat kadunnimillä politikoinnin keinot yksityistapauksissa. Kaupungin maineikkaat mutta kiistanalaiset 'pojat ja tyttäret' ovat paradigma riitatilanteista. Jos heille 'annetaan oma katu', osa asukkaista voi protestoida, mutta ilman kadunnimeä jättäminen taas olisi merkki siitä, että kaupunki pelkää originaaleja henkilöitä: Besançon ilman Pierre-Joseph Proudhonin katua olisi ilmaus kunnallispoliitikkojen erityisestä ahdasmielisyydestä. Erityisesti silloin kun on olemassa paikallisia historiallisia perusteita, myös tietoiset provokatiivinen retoriikka, jolla kiisteltyjä henkilöitä saadaan mukaan kaupunkitekstiin, tarjoaa mahdollisuuden suoranaiseen politikoinnin mestarinnäytteeseen.

Politikoinnissa sitoutuminen tiettyyn nimeen on toissijainen suhteessa virtuoosisuuteen nimeämistilanteen käytössä. Nimenmuutoksissa vaihtoehdot on ymmärrettävä ehdollisina ja muutettavina silloin, kun sopiva kompromissinimi tms. on löydetty. Politikointi ylittää mielenkiinnon nimiin ja katuihin poliittisena tilana ja se on pikemminkin suhteutettava vaihtoehtoihin politikoinnin muotoihin.

Nimeämisen polity

Polity ymmärretään tulkinnassani 'jo politisoidun' tai 'varmasti politisoidun' pelivaran alaksi, joka samalla rajaa uuden pelivaran politi-soinnin mahdollisuuksia. Polity välittää policyn ja politikoinnin välillä, ts. kadunnimien kysymyksessä ollen nimien muodostamisen ja niillä pelaamisen välillä. Se muodostaa kaupungin 'nimiregiimin', joka antaa sille profiilin ja sitoo sen muutoksia. Kadunnimien suhteen 'jo politisoitua' osoittavana instanssina se on kaupungin nimi-polity – jonka luonne on pääosin implisiittinen – sekä säilyttää politisoidun vallitsevia tyyppejä että sitoo ne 'kelvollisiin' muotoihin, ts. vaikeuttaa uusia politisointeja. Kaupungin nimipolityn sisältämä profiili koostuu sekä nimien sisällöstä että edellytyksistä sille, mitä pidetään hyväksyttävänä politisointina.

Nimeämisen poliittisten aspektien ylläpito koostuu ennen muuta kaupungin poliittisten instanssien – valtuusto, hallitus tms. – nimiratkaisujen autonomian puolustuksesta nimieksperttejä vastaan, joiden intressinä on esittää policy-säännöt yleispätevinä tai jopa luonnollisina. Nimi-politystä voi puhua vain silloin kun politikoinnille on olemassa ainakin tietty pelivara suhteessa imperialistisiin pyrkimyksiin supistaa katujen nimeäminen hallinnolliseksi tai poliisitoimeksi.

Valta päättää nimistä on nimi-polityn yhteydessä sidoksissa valtuuston kulloistenkin enemmistöjen mahdollisuuteen vetää omaa linjaansa kaupunkitekstiin ja siten olla osallinen kaupungin kadunnimi-profiilin muovaamisessa. Liian ahtaat policy-säännöt jättävät helposti kaupungin kadunnimistön ilman yksilöllistä profiilia ja ilman pelivaraa poliittiselle mielikuvitukselle. Mutta nimi-polity myös maltillistaa kaupungin poliittisiin traditioihin vedotessaan äkillisiä voimasuhteiden muutoksia kulloisenkin enemmistön tahdon mukaisesti.

Kadunnimien regiimin uutta politisointia jarruttava aspekti asettaa puolestaan rajoja politikoinnille, esimerkiksi estämällä 'ilmipoliittisten' henkilö-, tapahtuma- ja käsitennimien liikakäyttöä. Polityyn voi myös sisältyä siirtoja auktorisoimattomien nimien käyttöä vastaan⁶. Trendi kadunnimien autonomisoitumiseen alkuperäisistä poliittisista viittauskohteistaan merkitsee kuitenkin sitä, että kadunnimi-polityn eksplikointi on mahdollista vain 'insidereille', jotka kykenevät luke-

maan nimistä kaupungin poliittisen värin muutoksia ja sen sallimaa liikkumavaraa.

Nimien malliesimerkit muodostavat kadunnimi-polityn 'positiivisen' ytimen. Niitä voi aina käyttää, silloin jos äkillisesti tarvitaan uusia nimiä tai nimenmuutoksia, ja niillä on keskeinen osuus kaupunkitekstin profiilinmuodostuksessa. Nimoregiimin politisoivan ja (suhteessa uuteen) depolitisoivan aspektin vastakohta koskee nimiparadigmojen sekä sisältöä että tyyppiä.

Eurooppalaisissa pääkaupungeissa voidaan erottaa kolme klasista paradigmaa katujen nimeämislle: kirkollinen, monarkkinen ja sotilaallinen (ks. esim. Ferguson 1988, 387). Niistä luopumista voi pitää politikoinnin vähentymisenä sikäli, kun nimiä korvataan luonnosta, paikallishistoriasta, 'kulttuurielämästä' ym. harmittomilta aloilta peräisin olevilla nimillä. 'Epäpoliittisten' nimien käyttö on omiaan vähentämään tietoisuutta katujen nimeämisen valinnanvaraisesta luonteesta ja mahdollisuuksista nimikiistoihin, samalla kun se toimii nimiasiantuntijain vallan legitimoijana.

Juuri tässä onkin nykyisen eurooppalaisen kadunnimipolitiikan dilemma, joka vaikeuttaa yksilöllisen profiilin muodostamista. Onko kirkollisista, monarkkisista ja sotilaallisista nimistä luovuttava heikentämällä mahdollisuuksia politikoida kadunnimillä yleensä? Onko mahdollista korvata tämä poliittisuuden alkeellinen ja sortoa ilmaiseva läsnäolo vain kompensoimalla niitä nimillä, joilla on vastakkaisia poliittisia konnotaatioita. Sama dilemma koskee erityisen kärjistyneesti itäistä Eurooppaa suhteessa kommunistiseen nimikulttuuriin.

Kadunnimien politisointi

Kun polity ymmärretään politisoinnin stabilisoivaksi rajatapaukseksi, on selvää että kadunnimen politisointikin koskee pikemminkin nimien profiilia kuin yksityisiä nimeämistilanteita. Nimien politisointi ei merkitse yksittäisten nimien mukaantuontia kaupunkitekstiin, vaan sitä ilmaisee jo mikä tahansa nimien merkitseminen, jolla 'katu' erotetaan 'taustasta' nimen perusteella. Suhteessa vallitsevaan nimipolityyn politisointi merkitsee dekonstruktivistista siirtoa, jossa nimeämistilanteen avoimuus järjestykseen verrattuna tuodaan näkyviin ja jos-

sa luodaan pelivaraa järjestykseenpanoa vastaan. Se kuinka näin luotua pelivaraa käytetään ja kuka tätä avoimuutta käyttää, onkin sitten jo politikoinnin eikä politisoinnin kysymys.

Uusia kaupunkeja perustettaessa politisointi operoi myös nykyisellä ja tulevalla, mutta vanhoissa kaupungeissa politisoinnin lähtökohta on menneessä kokemustilassa. Se kohdistuu niihin kadunnimiin, jotka kanonisoivat tiettyä menneisyyden aspektia, pyrkien purkamaan tai uudelleenarvioimaan tätä kanonisointia. Tässä mielessä politisointi suuntautuu voittajien kanonisointia vastaan, mikä kadunnimissä näytättyy sekä tietoisena puolueellisuutena että reflektioimattomana maineenpalkintana. Dekanonisoimalla voidaan kyseenalaistaa joko kanonisoitun nimen ansio tai sen historiallinen merkittävyys.

Kadunnimipolitiikassa dekanonisointi ei kuitenkaan välttämättä ilmene sellaisessa politikoinnissa, että henkilöitä kuoleman jälkeen rehabilitoidaan nimeämällä katuja heidän muistokseen. Politisointi, formaalisena pelivaraa avaavana siirtona, ei rehabilitoi mitään eikä ketään. Politisoivalle kadunnimien luennalle on pikemminkin tunnusomaista kieltäytyminen konstruktivisista vaihtoehdoista: jos niitä esitetään, ne toimivat politisoinnissa vain välineinä päästä eroon kompromettoituneista nimistä. Kadunnimistön politisointi voidaan kohdistaa strategisesti tiettyjen kanonisoitujen avainnimien eliminointiin, tietäen hyvin että näissä tapauksissa onnistumisen mahdollisuudet ovat minimaalisia ja että juuri tämän vuoksi valikoidut dekanonisoinnin kampanjat ovat paikallaan.

Minimaalinen dekanonisointi ei edes yritä muuttaa kadunnimiä vaan pyrkii lisäämään kadunnimien poliittista lukutaitoa ja mielenkiintoa kadunnimipolitiikkaan. Nojautuminen kaupunkitekstin puolueelliseen ja järjestykselliseen luonteeseen, esimerkiksi kirkollisten, monarkkisten ja sotilaallisten nimien hegemoniaan, voi olla tehokas keino politisoivan pelivaran avaamiseksi katujen nimeämisessä. Tässä mielessä jopa se, että kommunistinen nimikulttuuri itäisessä Euroopassa korvataan 'apoliittisilla' nimillä, voi olla politisoiva siirto. Se voidaan tulkita dekonstruktioiksi, joka tekee nimeämisestä vähemmän rituaalista ja avoimempaa kekseliäisyydelle kuin se, että vanhat nimet korvattaisiin vastakkaisilla sankarinimillä.

Kaupungin profiilia voidaan kohottaa henkilöiden, tapahtumien ja käsitteiden muistamisessa kaduilla. Tämä voi kohentaa tietoisuut-

ta kadunnimillä politikoinnin mahdollisuuksista yleensä. Näin historian läsnäolo, menneiden kamppailujen ja konfliktien aktualisuus sekä aikaisempien tapahtumien ja henkilöiden merkitys nykyisyydelle voidaan tehdä ilmeiseksi. Tämän vaihtoehdon ongelmana on kuitenkin konventionaalinen näkemys politiikasta elämänpäiirinä, eikä se ymmärrä politisoinnin tilannesidonnaista, suhteellista ja ennen muuta marginaaleissa näyttäytyvää merkitystä. Sen houkutuksena on korvata vanha kadunnimien regiimi uudella, missä politisointiin yhdistyy jo depolitisoiva vakiinnuttamispyrkimys.

Subversiivinen kadunnimien politisoinnin strategia antaa tilaisuuksia erilaisille nimien väännöksille ja muunnoksille käyttämällä lisä- ja liikanimiä, muuntamalla kontekstia tai kompromettoimalla alkuperäinen viittauskohde. Erityisesti silloin, kun voittajien historia kanonisoidaan päivämääristä muistuttavilla kadunnimillä, ei liene ylivoimaisen vaikeaa käyttää tutkimusta ja mielikuvitusta, joka tuo näkyviin toisten vuosien samojen päivien vastakkaisen poliittisen merkityksen⁷. Nimeämistilanteen politisoivalla avauksella voidaan tavoitella myös nimeämisen muuntamista pikemminkin leikitteleväksi kuin kanonisoivaksi tapahtumaksi. Muunnosten lisäksi pelaaminen sanaleikeillä on aina mahdollista, esimerkiksi ironisia nimiä käyttäen (pejoratiivisten nimien rehabilitoinnista ja itseironiasta saksalaisten feministien nimikulttuurissa, ks. Pusch 1990). On mahdollista esimerkiksi keksiä osuvia akronyymejä alkukirjaimista tai käyttää 'manufakturoituja' nimiä, jotka vain epäsuorasti viittaavat yleiskielen sanoihin tai jotka sellaisenaan luovat uusia sanoja.

Näillä eri keinoin politikointi voi myös tuottaa kaduille monia nimiä, mikä on yleinen käytäntö henkilönimien osalta. Jos henkilö esimerkiksi käyttää nimimerkkiä, miksei samaa käytäntöä voisi käyttää osoitteessa: tämä vain vaatisi vähän mielikuvitusta postitoimistoissa. Menettely rajoittaisi monopolia kadunnimien auktorisoinnissa tai yksikatu-yksi-nimi-periaatetta ja sallisi katujen käyttäjien kilpailla katujen liikanimillä. Suhteessa katujen moninaiseen kokemiseen sen asukkaiden ja käyttäjien keskuudessa tämä olisikin yksinkertainen politisoinnin keino. Se mahdollistaisi yksilöllisen profiilin myös kaduille, joilla yhden nimen sijasta olisi kokonainen nimien profiili, kuten kaupungilla sen kadunnimistössä.

Singulaarisuuden ja vakaisuuden vaatimukset säilyvät kadun-

nimien politisoitavuuden rajoina. Ilman kohteen tiettyä singulaarisuutta ja jäykkyyttä olisi mahdotonta puhua erisnimistä. Tämä ei kuitenkaan vaadi, että kaduilla olisi oltava yksi ja aina sama nimi, vaan niitä voisi osoittaa myös nimien profileilla.

Kadunnimet Helsingissä⁸: etunimistä sukunimiin

Jo pikainen silmäys Helsingin keskustan karttaan osoittaa, että kaupunkitekstillemme omaa profiilia antavat kadunnimistöä hallitsevat etunimet. Tietysti etunimet, joiden alkuperä on tunnetusti pyhimyskalentereissa, ovat katujen nimeämisen klassinen resurssi: pyhimysten lisäksi kuninkaallisten perheiden jäsenet ovat tarjonneet lähteitä etunimikaduille. Molempia tyyppejä on nähtävissä myös Helsingissä, mutta valtaosa etunimistä on maallisia ja ei-dynastisia. Niiden poliittisuuden luenta edellyttää perehtymistä valtakunnan ja kaupungin historiaan sekä katujen nimeämiskäytäntöihin muualla Euroopassa: pääkaupungit, niistä erityisesti Pariisi ja Berliini, tarjoavat sopivia vertailukohteita.

Muistuttaminen jostakin katuja nimeämällä on vanha käytäntö, mutta nimeämisen järjestelmä, jolla ei ole yhteyttä nimettävään kohteeseen – ”d’adopter des noms qui n’eussent pas de rapport direct avec le lieu auquel ils étaient imposés” (Milo 1986, 287) – on varsin uusi. Sen paradigmaksi voidaan paikallistaa Pariisi ja käytäntö voidaan ajoittaa *place d’Odéonin* rakentamiseen vuonna 1779, jonka teatterin ympärille kadut nimettiin näytelmäkirjailijain mukaan. Käytäntö radikalisoitui vallankumouksen aikana, erityisesti apotti Gregoiren projektissa vuonna 1794 ja jatkui mm. sotilaallisten nimien mukanoittamisella Napoleonin aikana (mt. 286-301).

Kustaa Vaasan vuonna 1550 perustama Helsinki⁹ säilyi provinssi-kaupunkina Ruotsin valtakunnassa. Kaupunki poltettiin pahoin vuoden 1808 sodassa, mutta siitä tehtiin vuonna 1812 pääkaupunki ja se rakennettiin uudelleen pääkaupungin statusta vastaavaan Empire-tyyliin J.A. Ehrenströmin suunnitelman mukaisesti ja C.L. Engelin toimiessa arkkitehtinä. Ehrenströmin kaupunkisuunnitelman yhtey-

dessä nousi esiin myös kysymys katujen nimeämisestä, aluksi paloturvallisuutta silmällä pitäen.

Ehrenström ja kenraalikuvernööri Fabian Steinheil muodostivat Helsingin ensimmäisen kadunnimikomitean, joka alisti ehdotuksensa Aleksanteri I:n hyväksyttäväksi tämän vieraillessa Helsingissä vuonna 1819. Vuoden 1820 palontorjuntajärjestyksessä säilytettiin vain muutamia vanhoja paikallisia nimiä, jotka viittaavat kontekstiin – kuten kirkkoon, toriin tai satamaan – tai kahdessa tapauksessa – nimittäin *Esplanaden*, *Bulevarden* – itse katujen luonteeseen. Muuten kaduille annettiin uudet nimet. Niiden suhteen noudatettiin johdonmukaisesti tuoretta ranskalaista tapaa käyttää muita kuin luontaisia tai paikallisia viitteitä. Siinä voidaankin nähdä pääkaupungin muista erotettava kriteeri. Tällä uudella järjestelmällä käynnistettiin Helsingin kaupunkitekstin politisointi ja muodostettiin spesifi kadunnimi-polity. Tähän politisoivaan ja polityä muodostavaan tekoon Helsingin kadunnimet edelleenkin ovat sidoksissa.

Laajemmassa poliittisessä kontekstissa tarkastellen pääkaupungin luominen Suomen suuriruhtinaskunnalle oli keskeinen osa 'nation-buildingia'. Se tasapainotti venäläisten vaatimuksia ja pyrkimyksiä luoda erityinen suomalainen hallinto- ja hallitusjärjestelmä. Kenraalikuvernööri, ministerivaltiosihteeri ja myöhemmin senaatti eli 'kotimainen hallitus' olivat tämän järjestyksen kulmakiviä: ne inkarnoivat ambivalenssia suhteessa pelkkään 'hallintoon' ja politikoinnin mahdollisuuksiin, jotka lisääntyivät senaatin vahvistuessa ja etenkin valtiopäivien koollekutsumisen jälkeen. Vuonna 1828 Helsinkiin siirretty yliopisto toimi myös politikoinnin areenana, jossa muodostuneet ryhmittymät siirtyivät myöhemmin valtiopäiväpolitiikkaan (vrt. esim. Klinge 1989).

Kadunnimipolitiikka on osoitus siitä, miten byrokraattisessakin järjestyksessä osattiin käyttää hyväksi niukaltakin näyttävää politikoinnin pelivaraa. Nimikomitean kokoonpano sekä menettely, jossa tsaarille itselleen annettiin veto-oikeus, viittaavat siihen, millainen keskeinen merkitys pääkaupungin katujen nimeämisellä oli tässä byrokraattis-diplomaattisessa politikoinnin tyyliässä. Tätä vastasi myös se, ettei mitään normatiivista tai proseduraalista policya nimeämiselle muodostettu. Nimeäminen seurasi kylläkin paljolti yleisiä paradigmoja, mutta niiden käyttökin edellytti komitean jäseniltä sekä kekseliäisyyttä

että politikoinnin taitoja, joita he käyttivätkin niin, että Helsingin kadunnimistölle muodostui oma erityinen profiilinsa.

Poikkeuksellinen pelivara politikoinnille muodostui siitä, että tavanomukaiset paradigmat katujen nimeämiseen eivät sopineet Helsinkiin. Luterilaisessa maassa ei juhlistu pyhimyksiä, klerikaaliset nimet jäivät ortodoksisten, venäläisten pyhimysten (Pyhä Anna, Andreas, Georg, Helena, Vladimir) varaan, mutta niitäkään ei voinut olla liian monta. Joitakin keskeisiä katuja nimettiin Romanovin suvun jäsenen mukaan: Alexander I:n vaimo Elisabeth, hänen äitinsä Maria, myös tyttönimellään Sofia (Württenbergin prinsessa) sekä hänen veljensä Konstantin ja Mikael: he kaikki olivat elossa vuonna 1820. Tsaari ei sen sijaan hyväksynyt oman nimensä käyttöä, vaan nimi *Alexandersgatan* otettiin käyttöön vasta hänen kuolemansa jälkeen vuonna 1833. Turvautuminen ruotsalaisiin monarkkisiin nimiin olisi myös ollut virheliike eikä Suomella ollut omaa aatelia tai sotalaitosta. *Kaserngatan* ja *Manègegatan* viittasivat olemassa oleviin sotilailisiin instansseihin.

Suomeen soveltumattomia, erityisesti Wienin kongressin jälkeisenä aikana, olivat tietysti myös tasavaltalaiset tai vallankumoukselliset käsitteet, eivätkä nimet, jotka ylistivät Venäjää ja sen imperiumia myöskään tuntuneet sopivilta. *Unionsgatan* kaupungin keskustassa, mitä tsaari itse esitti – oman nimensä tilalle – kuitenkin viittaa vuoden 1809 'unioniin' Suomen ja Venäjän välillä, samoin *Fredsgatan* vuoden 1809 Haminan rauhaan. Niihin voidaan liittää *Senatsgatan* (1820), joka vuonna 1836 muutettiin *Nikolaigataniksi*, joka kulki pohjoisesta *Senattorgetille* (nimi vuodelta 1836) sekä molemmista suunnista torille tuleva *Regeringsgatan*. Nimillä ja ennen muuta katujen keskeisellä sijainnilla osoitettiin kotimaisen byrokratian lojaalisuutta tsaarinvallalle.

Tämä jätti kuitenkin vielä runsaasti tilaa uusille nimille. Erikoisena mutta taitavana politikointina voi pitää sitä tapaa, jolla nimikomitea siirsi suuriruhtinaskunnan ja kaupungin johtavien byrokraattien etunimet pääkaupungin kaduille. Se oli legitimoiva toimi, joilla muistettiin maan ja kaupungin hyväksi toimineiden ja useimmiten edelleen toimivien henkilöiden tekoja. Tämä muistaminen tehtiin niin vaitonaisesti, usein vain toista etunimeä käyttäen, että nimet näyttivät samalla 'normaaleilta etunimiltä' ulkopuolisille, mutta se sisälsi subtiilin

muistutuksen asiasta perillä oleville. Tämä vastaakin hyvin byrokraatista politikoinnin tyyliä, joka ei tarvinnut laajan yleisön tukea ja joka samalla sai nimet näyttämään harmittomilta venäläisille viranomaisille, jotka eivät tavallisesti olleet kovin hyvin perillä Suomen asioista. Ehkä kadunnimet toimivat myös jonkinlaisena korvikkeena erityisen suomalaisen aateliston puutteelle.

Vain muutama niistä henkilöistä, jotka 'saivat oman kadun' Helsingistä vuonna 1820 tai 1836, oli jo kuolleita. *Mauritzgatan* nimettiin postuumisti ensimmäisen ministerivaltiosihteerin Gustaf Mauritz Armfeltin (1759-1814) mukaan, mutta hänen seuraajalleen Robert Henrik Rehlanderille (1777-1841) nimettiin *Stora* ja *Lilla Robertsgatan* (1820) ja myös *Henriksgatan* (1836). Nimikomitean jäsenet Fabian Steinheil (1762-1831) ja Johan Albrecht Ehrenström (1762-1847) saivat myös omat nimensä kaupunkitekstiin (*Fabiansgatan* 1820, *Albertsgatan* 1836), samoin Carl Ludwig Engel, jonka mukaan *Ludwigsgatan* nimettiin vuonna 1820. Muita katuja, jotka nimettiin 1820, 1836 tai 1842 valtiollisten tai kaupungin virkamiesten mukaan useimmiten jo heidän eläessään, ovat *Abrahamsgatan*, *Bernhardsgatan*, *Eriksgatan*, *Fredriksgatan*, *Kristiansgatan*, *Rikhardsgatan*, *Simonsgatan* ja *Vilhelmsgatan*. Myös yksi naisenimikin saatiin Helsinkiin: *Kajسانیemiparken* nimettiin (1842) paikalla ravintolaa pitäneen Kajsa Wahllundin (k. 1843) mukaan. Nimen omistamista näille henkilöille voi pitää paitsi merkkinä kiitollisuudesta myös tunnustuksena siitä, että he olivat 'joku' arendtilaisessa (1958/1960) mielessä.

Valtaosa näistä nimistä on edelleen käytössä Helsingin keskustassa. Mutta 1900-luvun alussa tapahtui katujen nimeämisessä siirtyminen etunimiparadigmasta sukunimiparadigmaan, mikä myös näkyy nykyisessä kaupunkitekstissä. Etunimiä käytettiin edelleen katuja nimettäessä, mutta niitä otettiin kaupunkitekstiin nyt pikemminkin 'pelkkinä etuniminä', joiden lähteitä olivat *Raamattu* (naisten nimet lähinnä Pasilassa) ja *Kalevala*. Joissakin tapauksissa vanhemmaa käytäntöä jatkettiin (uusissa kaupunginosissa käytettiin aikaisempien maanomistajien ja heidän sukulaistensa etunimiä). Historioitsija Zachris Topelius (1818-1898) kuvastaa kuitenkin paradigmanvaihdoista. Hänen mukaansa nimettiin sekä *Zachrisgatan-Sakarinkatu* vuonna 1901 että *Topeliuksenkatu* vuonna 1906.

Paradigmanvaihdos voidaan yhdistää muun muassa politikointi-tyylin vaihtumiseen. Byrokraattinen kabinettipolitiikka väistyi 1800-luvun jälkipuoliskolla suomalaisen nationalismin sankarien kanonisoinnin tieltä, mikä vaati kansanjoukkojen tukea. Sen osoittamiseksi, että myös suomalaiset saattoivat luoda henkilöitä, jotka olivat 'joku' (em. arendtilaisessa mielessä), kanonisoiitiin 'suurmieskolmikko' (vrt. Klinge 1982): Elias Lönnrot (1802-1884), J.L. Runeberg (1804-1877) ja J.V. Snellman (1806-1881). Topelius liittyi neljäntenä läheisesti samaan sarjaan. Tämä kanonisointi välittyi kadunnimiinkin: myös *Runeberginkatu* ja *Lönnrotinkatu* saivat nimensä vuonna 1906, kun taas Snellmanille, suurmiehistä 'poliittisimmalle', esitettiin turhaan katua keskusten ulkopuolelta: tsaari Nikolai väistyi kaupunkitekstistä *Snellmaninkadun* tieltä vasta vuonna 1928. Näiden suurmiesten kanonisointia osoittavat lisäksi heille omistetut pienet puistot sekä Kalevalaan ja Väinö Ståhlin tarinoihin liittyvät kadunnimet, samoin kuin Topeliuksen kertomuksiin viittaava *Välskärinkatu*.

Edellisten lisäksi koko joukko pienempiä 'kansallisen herätyksen' sankareita 1800-luvulta sai oman katunsa 1900-luvun alkuvuosina: Aleksis Kivi (1906) ja hänen kriitikkonsa August Ahlqvist-Oskanen (1906), M.A. Castrén (1901), Uno Cygnaeus (1906), Albert Edelfelt (1906), J.J. Nervander (1906), A.E. Nordenskiöld (1906), G.A. Wallin (1901) ja J.J. Wecksell (1908). Kadunnimien paradigmanmuutos ilmenee havainnollisimmillaan siinä, että vuonna 1908 Armfelt, Engel ja Reh binder saivat myös sukunimensä Helsingin kadunnimistöön! Siirtyminen kabinettipolitiikoinnista julkisuutta vaativaan tyyliin edellytti kätkeyn muistamisen sijasta sankarien tarkempaa yksilöintiä.

Merkittävää vuosisadan vaihteen jälkeisessä kadunnimipolitiikassa oli myös ruotsinvallanaikaisten sankarinimien käyttöönotto. Tähän sisältyi myös kuninkaita ja kuningattaria (Carl, Gustaf, Kristina, Adolf – *Adolfinkatua* ei suinkaan poistettu vuonna 1945! – Vasa, Ulrika oli läsnä jo vuonna 1842, mutta viitaten Ullanlinnan kylpylään. Näihin on rinnastettavissa myös 1400-1500-luvun vaihteessa valtionhoitajina toimineen Sture-suvun muistaminen. Agricola, Brahe, Fleming, Chydenius, Ehrens v ä r d , Franzén ja Porthan olivat aikakauden suurmiehiä, joita muistettiin myös kadunnimillä. Tämä merkitsi sen nationalistisen historian kirjoituksen siirtämistä kaupunkitekstiin,

jossa puhuttiin Ruotsi-Suomesta ja joka erotti suomalaiset muista Ruotsin kuningaskunnan alamaisista, samalla kun 'Suomelle' luotiin oma vuoden 1809 yli ulottuva historiallinen jatkuvuus ja annektoitiin Ruotsin kuninkaat Suomelle.

Nimiparadigman vaihdos sekä ruotsinvallan ajan sankareiden rehabilitointi nimillä on merkittävää erityisesti suhteessa Venäjän tiukentuneeseen Suomen-politiikkaan. Kadunnimillä politikointi voidaan nähdä tässä suhteessa sellaiseksi tavaksi muistaa menneiden aikojen 'suuria suomalaisia', mitä ei ollut helppo tehdä tyhjäksi yksinkertaisin hallinnollisin toimenpitein. Vuosisadan alussa nimensä Helsingin kaduille sai kuitenkin myös joitakin venäläisiä, mutta he – kuten Galizin ja Speranski – olivat leimallisesti suomalaismielisiä, samoin Aleksanteri III:n leski, jota muistettiin Tanskan prinsessana *Dagmarinkadulla*. Bobrikovin murhaaja Eugen Schaumankin sai itselleen puiston, tosin vasta vuonna 1958 (ilman että tuona 'yöpakkasten' vuonna suomalaisia olisi nimenomaan tästä moitittu julkisesti).

Vuoden 1905 Venäjän vallankumouksen jälkeisessä tilanteessa, jossa Suomessa siirryttiin yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella valittuun yksikamariseen eduskuntaan, 'kansallisten' kadunnimien introduointi ei tuottanut venäläisten vastarintaa, eikä linjan tiukentuminen vuonna 1908 myöskään merkinnyt venäläisten sekaantumista pääkaupungin sisäisiin asioihin. Kuitenkaan suomalaisen politiikan demokratisointi ja parlamentarisointi ei merkinnyt vallankumouksellisten tai tasavaltalaisten käsitteiden käyttöönottoa Helsingissä. Tosin jo vuonna 1900 esitettiin *Frihetsgatania*, mutta sitä ei hyväksytty.

1920-luvulla Helsingissä käytiin väittelyä katujen uudelleennimeämisestä asiantuntijakomitean ehdotuksen pohjalta, mutta tulokset jäivät varsin niukoiksi. Venäläisten nimien purku toteutettiin suhteellisen maltillisesti, poistamalla Nikolai, muttei Aleksanteria sekä jättämällä pois värykseltään aivan liian venäläisiksi koetut nimet, kuten Konstantin ja Vladimir sekä sukunimistä Kulneff, Galizin ja Speranski. Myös ehdotus *Unioninkadun* muuttamisesta Yliopistonkaduksi¹⁰ tuli hylätyksi, vaikka Suomen itsenäistyminen purki vuoden 1809 unionin. Snellman pääsi siis kadunnimistöön, Lönnrot ja Aleksis Kivi saivat nimelleen 'parempia' katuja kuin aikaisemmin, venäläisten epäilyttäväksi kokema Leo Mechelin sai itselleen kadun

jo vuonna 1917 ja muutenkin nationalistinen muistelu jatkui kadunnimissä.

Itsenäisen Suomen tasavallan perustaminen ei kuitenkaan tuonut republikanistista nimistöä Helsingin kaduille. Vapaus, tasa-arvo, veljeys, tasavalta, demokratia ja kansanvalta ja jopa itsenäisyyskin puuttuvat edelleen pääkaupungin kaduilta. Kaupungin rannoille ehdotetut viittaukset Eurooppaan, Englantiin ja Amerikkaan jäivät myös toteutumatta. Tämä kaikki voi olla yhteydessä proseduraaliseen muutokseen: kadunnimi muuttui kunnallispoliittiseksi kysymykseksi, jossa nimiekspertit tulivat poliitikkoja tärkeämmiksi. Ainoa puolueidenvälinen kiista koski *Jägaregatanin* suomennoksen muutosta, jossa sisällissodan sanasto aktualisoitui: nimikomitean sosialidemokraattinen jäsen vastusti suomennoksen muutosta *Metsästäjänkadusta Jääkärinkaduksi*.

Sodan jälkeen Helsingin pinta-ala laajeni huomattavasti ja uusia kaupunginosia rakennettiin sen rajojen sisälle. Kun samaa nimeä ei sallittu usealle kadulle, tarvittiin monia uusia nimiä. Nimeäminen jätettiin asiantuntijakomiteoille tai erillisille virkamiehille, ts. se latistui kielitieteelliseksi ja paikallishistorialliseksi kysymykseksi. Tämä merkitsi sitä, että nimillä muistuttaminen on vähentynyt paikallisten tai luontoon viittaavien nimien hyväksi, samalla kun muistamisen kohteiksi on tullut pikemminkin runoilijoita, näyttelijöitä tai muusikkoja, nyttemmin myös liikemiehiä ja kaupunginosien nokkamiehiä, kun taas poliitikot – potentiaalisten kiistojen lähteinä – ovat jääneet syrjään. Poikkeuksen muodostaa Kulosaari, jossa 1950-luvulla annettiin omat kadut siihenastisille tasavallan presidenteille (Ståhlberg, Relander, Svinhufvud, Kallio, Ryti).

Postuumiudesta on Helsingissä sodan jälkeen poikettu kolmessa tapauksessa, joissa kaikissa 'oma katu' annettiin 'syntymäpäivälahjaksi'. Rehbinerinin monista nimistä Helsingin kartalla *Heikinkatu + Läntinen viertotie* muutettiin marsalkan 75-vuotispäivänä *Mannerheimintieksi*. *Sibeliuspuiisto* ilmestyi kaupunkitekstiin säveltäjän 80-vuotispäivänä vuonna 1946, mutta hänen entinen kotikatunsa muutettiin *Sibeliuksenkaduksi* vasta postuumisti vuonna 1966¹¹. Samaa paradigmaa asuinkadun nimenmuutoksesta käytettiin vuonna 1980, kun *Kampinkatu* muutettiin *Urho Kekkosen kaduksi*, kun sen sijaan *Paasikivenkadulle* tämä tehtiin vasta postuumisti vuon-

na 1959. Kolme sodanjälkeistä presidenttiä sai siis katunsa keskustaan eikä Kulosaareen, ja Paasikivi sai myöhemmin myös oman aukion vastapäätä Mannerheimin patsasta.

Kun kadunnimien historia on ollut voittajien historiaa, tämä on merkinnyt myös Helsingissä – kuten muuallakin (Länsi-Berliinistä ks. *Sackgassen*, mt., 56-57, 83-88) – miesten historiaa. Kuten mainittu, kadunnimistä löytyy kuitenkin kuningattaria ja prinsessoja, raamatullisia naisten nimiä ja alueen entisten omistajien tyttäriä¹². Sen sijaan naisia, joita olisi muistettu heidän omien ansioittensa vuoksi, löytyy nimistöstä vähän. Ennen II maailmansotaa Kajsa Wahllundin lisäksi vain 'hyväntekeväisyysnaiset' Aurora Karamzin (joka sai sekä *Aurorankadun* vuonna 1906 että *Karamzininkadun* vuonna 1967) ja Alli Trygg (jolle omistettiin puisto) sekä Minna Canth, joka sai oman kadun jo vuonna 1917, olivat ainoat naiset, joiden ansioita muistettiin kadunnimillä. Esimerkiksi naisten äänioikeuden puolesta toimineet varhaiset feministit puuttuvat kadunnimistöstä vielä tänäänkin.

Helsingin kaupunginvaltuustolla on perinteisesti ollut 'porvarillinen' enemmistö ja maltillisillakin vasemmistolaisilla on ollut vaikea saada nimensä kaupungin kaduille. Sosialidemokraattisen puolue toimiston sijaintikatu Siltasaaressa muutettiin vuonna 1938, ensimmäisen punamultahallituksen hallitessa valtakuntaa, *Paasivuorenkaduksi* edellisenä vuonna kuolleen ammattiyhdistysjohtaja Matti Paasivuoren mukaan. Katri Valaa muistettiin puistolla vuonna 1953 ja myös yksi vuoden 1918 kansanvaltuuskunnan jäsenistä, nimittäin Oskari Tokoi, joka kuitenkin pian katkaisi välinsä bolshevikkeihin ja 'auttoi Suomea' Yhdysvalloista, on saanut vuonna 1968 Siltasaaresta *Tokoirannan*.

Ulkomaalaisten poissulkeminen Helsingin kaupunkitekstistä on ollut osa virallista politiikkaa, mitä on perusteltu nimien kirjoittamisen ja ääntämisen vaikeudella (vrt. Terho 1979, 18; Närhi 1979, 28). Silti ehdotuksia katujen nimeämisestä ulkomaalaisille on tehty ja polycystä on poikettu muutamissa tapauksissa. Henry Ford sai tehtaan perusteella kadun vuonna 1945, Dag Hammarskjöldin surmaa muistettiin YK:n suosituksen perusteella vuonna 1963 – kun taas ehdotus Olof Palmén muistamisesta jäi toteutumatta. *Lenininpuisto* (Skp:n silloisen puolue toimiston Kulttuuritalon takana) nimenanto kuului osana vuoden 1970 Lenin-juhlallisuuksiin: vuonna 1992 lautakunta esitti yh-

den äänen enemmistöllä Leninin nimen poistamista, mutta ehdotus näyttää jääneen toteutumatta. Tavallaan samaan sarjaan kuuluu *Kopernikuksenkatu* vuodelta 1973 astronomin 500-vuotisjuhlan kunniaksi. Nimi *Lutherinkatu* on sen sijaan peräisin jo vuodelta 1906 – ikään kuin ei olisi muistettu sitä, että Martin Luther oli ulkomaalainen.

Politisoiwa idea henkilöiden muistamisesta kadunnimillä on mennyt merkitystään Helsingin kaupunkitekstissä itsenäisyyden aikana. Etunimet ovat latistuneet pelkiksi etunimiksi ja myös sukunimille on käymässä niin silloin kun uusien nimien käyttöönotto tai nimien muuttaminen on harvinaista. Kiistanalaiset henkilöt tai 'republikaaniset' käsitteet eivät ole kuuluneet repertuaariin, jota käytetään uusien katujen nimissä. Helsingin kadunnimi-polity on siten lähestynyt provinssi-kaupunkien polityä ja eurooppalaisten pääkaupunkien kaupunkitekstiä historiallistava ja politisoiva tyyli on saanut väistyä.

Tämä muutos on yhteydessä asiantuntijain ja virkailijain kasva-neeseen valtaan nimipolitiikassa: heidän paikallishistorioitsijan ja kieli-tieteilijän taustansa ei yleensä luo valmiuksia politikointiin nimistä kiis-telemällä¹³. Ehrenströmin komitean työskentelystä alkunsa saanut Helsingin kadunnimi-polityn profiili merkitsi kadunnimien edustavuuden vaatimusta, jossa nimet valitaan pikemminkin vierailijain kuin asukkaiden perspektiivistä. Moderni eksperttiperusteinen nimi-policy on sidoksissa kotien, autojen ja postitoimistojen intressiperspektiiviin, jolle kaduilla flaneeraus on epäilyttävää, suorastaan luterilaisen työ-etiikan vastaista.

Kysymys EU:n jäsenyydestä on merkinnyt poliittisten konfliktien uutta konstellaatiota myös Suomessa. Vedenjakaja isolationistien ja eurooppalaisten välille on monessa suhteessa tullut tärkeämmäksi kuin perinteiset puoluerajat tai sovinnainen jako oikeistoon ja vasem-mistoon. Kadunnimipolitiikka itsenäisyyden ajalla Helsingissä on, retrospektiivisesti arvioiden, seurannut isolationistista linjaa, nimi-eksperttien johtamaa epäpolitisoivaa politikointia.

Vuoden 1975 ETYK:in jälkeen Helsingin nimestä on tullut Jaltan tai nyttemmin Maastrichtin kaltainen poliittinen metonymia, johon vedoten eri maiden *Helsinki Watch* -komiteat puolustavat ihmisoi-keuksia. Nykyisin Helsingissä on odotuksia kohota eurooppalaiseksi metropoliksi, joka toimii idän ja lännen linkkinä. Yksi edellytys näi-

den toteutumiselle on katkaista trendi katujen nimeämisen epäpolitisointiin. Tämä ei merkitsisi välttämättä vain tai ensisijaisesti kotimaisen historian häviäjien rehabilitointia kadunnimillä tai vanhan 'ulkomaalaispykälän' kumoamista vaan pikemminkin kielellisen mielikuvituksen 'vapaaksipäästöä' erilaisiin sanaleikkeihin. Politisoiva ote kadunnimiin opettaisi myös kysymään nykyisten kadunnimien alkuperää ja legitimiyyttä kiinteänä osana sekä kaupunkipolitiikkaa että jokapäiväisen elämän politiikkaa.

Kadunnimien retoriikka

Aristoteleen Retoriikan tunnettua erottelua menneisyysorientoituneen forensisen, tulevaisuusorientoituneen deliberatiivisen ja nykyisyysorientoituneen epideiktisen retoriikan välillä (*Rhetorik*, 1358b-1359a) voi heuristisesti käyttää katujen nimeämispolitiikan arviointiin. Tulevaisuuteen suuntautuneena toimintana katujen nimeäminen on aina deliberatiivista, mutta samalla nykyisessä tapahtuvana epideiktistä ja menneeseen suhteutettuna forensista. Tämä voidaan suhteuttaa tulkintaani politiikan aikasuhteista (Palonen 1993) siten, että politikointi ja sen rajatapaus policy ovat deliberatiivis-epideiktisiä, politisointi ja sen rajatapaus polity taas deliberatiivis-forensisia operaatioita.

Uuden kadunnimen ehdottaminen sisältää siis aina deliberatiivisen ulottuvuuden. Kun tarkastellaan kadunnimillä politikointia performatiivisena tekona, se vaatii yksittäisen nimeämisteon autonomiaa, vastakohtana sen funktionalisoinnille nimi-policyjen ja -polityjen vaatimusten alaisiksi. Performatiivisena tekona se ilmaisee nykyisen autonomiaa sekä mennyttä että tulevaa 'järjestyneisyyttä' vastaan. Mutta myös policyllä voi nähdä nykyisyysorientoituneen ulottuvuuden, mikä ilmenee mm. 'kauniiden' tai 'miellyttävien' nimien vaatimuksissa, minkä suhteen esteettiset kriteerit ovat aina samalla poliittisia ja yhteydessä poliittisiin muutoksiin.

Nimi-polityssä epideiktinen nimien retoriikka pyritään minimoimaan osaksi forensisen, osaksi deliberatiivisen retoriikan hyväksi. Olemassa oleva forensinen retoriikka, joka edellyttää nimi-polityltä vakiintuneita paradigmoja, on nimeämisen lähtökohta, mutta muiden regimien tavoin myös kadunnimi-polity on avoin muutoksille, jotka toteu-

tuvat yksittäisiä nimiä koskevien ratkaisujen välityksellä, joita policy-linjaukset pyrkivät normalisoimaan. Politisoiva kadunnimiretoriikka on tässä tilanteessa ensisijaisesti forensista, suuntautunut menneen kanonisoinnin purkamisen mahdollisuuksiin. Samalla se on kuitenkin myös deliberatiivista, kun se suuntautuu avaamaan uutta pelivaraa kadunnimipolitiikalle, mutta myös yleisemminkin tekemään nimeämisen radikaalin kontingenssin entistä paremmin näkyväksi.

Paradigmanvaihdokset ja hitaat muutosprosessit Helsingin kadunnimipolitiikassa ovatkin hyvin tulkittavissa tällä retorisella apparaatilla. Politisoiva teko, jolla vuonna 1820 alkaen luotiin pääkaupungille profiloitunut nimi-polity käytti spesifistä forensista retoriikkaa, jonka viiteaika oli läheisessä, ts. vuoden 1809 jälkeisessä, menneisyydessä. Tämä yhdistettiin epideiktiseen etunimiretoriikkaan: etunimet koettiin miellyttäväksi kadunnimiksi. Vuosisadan alun paradigmanvaihdos sukunimien muistamisen regiimiin käytti lähes yksinomaan forensista retoriikkaa, joka suuntautui sekä läheiseen että kaukaisempaan, siis ruotsinvallan aikaiseen, menneisyyteen. Vähittäinen siirtyminen eksperttivaltaiseen kadunnimi-policyyn yhdistää puolestaan siirtymisen miellyttäviä, mutta harmittomia nimiä korostavaan epideiktiseen retoriikkaan, provinsiaaliseen käänteiseen menneestä muistuttamisesta.

Tämän depolitisoivan trendin katkaiseminen on mahdollista tiettyyn rajaan asti käyttämällä häviäjien historiaan suuntautunutta forensista retoriikkaa, joka muistaa myös naiset, ulkomaalaiset jne. Mutta lupaavampi politisointitapa näyttäisi nykyisessä eurooppalaisessa kontekstissa olevan epideiktisen retoriikan käyttö tavalla, joka korvaa nimieksperttien sovinnaisen ja konstruktiivisen retoriikan ironialla pelaavalla retoriikalla. Helsingissäkin olisi korkea aika purkaa politiikan yhteys vakavamielisyyteen.

Viitteet

- ¹ Yhteys 'katupolitiikan' ja 'nimipolitiikan' välillä näkyy siinä vastaavuudessa, joka vallitsee niiden välillä katujen sijainnin, pituuden, laajuuden ym. merkittävyyden kriteerien suhteen. Kaupunkikeskuksissa eivät luontoon tai maatalouteen viittaavat nimet tule kysymykseen, kun taas 'ensiluokan' muistutettavat henkilöt tai ideologiset iskusanat eivät kuulu esikaupunkeihin tai slummialueille (vrt. Milo 1986).
- ² Tästä voidaan ottaa seuraava esimerkki Prahasta: "Der 'Rotarmistenplatz' vor der Philosophischen Fakultät wurde über Nacht in 'Jan-Palach-Platz' umbenannt, das Schild am UMPRUM, der Kunsthochschule, wurde ausgewechselt, die Straßenbahnschaffner riefen den Namen aus, nach ein Paar Wochen hat es wieder aufgehört. Aber der schönste Platz Luxemburgs heißt heute noch Jan-Palach-Platz." (Monfková 1987, 184-185). Vuoden 1989 'samettivallankumouksen' jälkeen aukio on virallisesti nimetty Jan Palachin mukaan, joka poltti itsensä protestiksi neuvostojoukkojen miehitystä vastaan vuonna 1969.
- ³ Daniel Milo (1986, 306-307) on päättellyt Ranskan kadunnimikäytännöistä, ketkä henkilöt eivät ole kiistanalaisia (Vergingétorix, Saint Louis, Jeanne d'Arc, Victor Hugo, Louis Pasteur, Jean Jaurès, Clemenceau, Léon Blum), ketkä ovat erittäin kiistanalaisia (Napoléon I, Louis XIV, Richelieu), ja kenellä taas on suorastaan huono maine (e.g. Danton, Marat, Robespierre, Talleyrand, Napoléon III, Thiers).
- ⁴ *Ausführungsvorschriften zu § 5 des Berliner Straßengesetzes – Benennung* vuodelta 1985 asettaa nämä kriteerit: "Umbenennungen mit einem neuen oder dem vorherigen Straßennamen sind zulässig, um aus der Zeit von 1933 bis 1945 stammende Straßennamen nach aktiven Gegnern der Demokratie und geistig-politischen Wegbereitern der nationalsozialistischen Gewaltherrschaft zu beseitigen. Das gilt auch für Straßen, die in der Zeit von 1933 bis 1945 aus politischen Gründen anderweitig benannt oder umbenannt worden sind (nach Orten, Sachen, Ereignissen)." (*Sackgassen*, 82). Senaatin esitys vuodelta 1991 taas sisältää DDR-kauden suhteen seuraavan esityksen: "aus der Zeit von 1945 bis 1989 stammende Straßennamen nach Verfechtern der stalinistischen Gewaltherrschaft" (sit. Flierl 1991, 13).
- ⁵ Besançonista on kadunnimihistoriikki, jossa tapahtumasta kirjoitetaan näin:
"La rue qui porte le nom de Proudhon est en réalité dédiée à deux personnages distincts: Jean-Baptiste-Victor, jurisconsulte (1758-1838), Pierre-Joseph, sociologue (1809-1865).

- A l'origine existait seulement la partie allant de la rue Bersot à la rue de la République, et qui portait le nom de Jean-Baptiste-Victor Proudhon. En 1928, pour honorer aussi le sociologue, on décida d'attribuer la rue à la fois à Jean-Baptiste-Victor et à Pierre-Joseph; cette décision provoqua les réclamations des descendants du jurisconsulte qui soulignèrent que les idées opposées des deux Proudhons ne permettaient pas d'associer leurs noms sur une même plaque indicatrice. Pour tout concilier, cette voie venant d'être prolongée jusqu'à la rue Gambetta, on décida de donner le nom de Pierre-Joseph au nouveau tronçon créé" (Toillon 1984, 143).
- ⁶ "Wir sind in einer Kneipe an der Straße der Belagerung von Stalingrad, aber kein Mensch nennt sie so: ihr alter patriotischer Name, Straße des 11. November, hat alle Umtaufen überstanden; er erinnert an die Zweite Republik der Vorkriegszeit" (Enzensberger, *Ach Europa*, 372 Lodzista).
- ⁷ Marraskuun 9. päivää ei ole kanonisoitu Saksassa, vaikka Berliinin muurin avautumisen (1989) lisäksi sillä voitaisiin muistuttaa myös Wilhelm II:n kruunusta luopumisesta (1918) ja *Hitler-Putschin* (1923) kukistamisesta, koska 9.11. 1938 oli *Reichskristallnacht*, josta systemaattinen juutalaisvaino alkoi.
- ⁸ Seuraava esitys nojautuu kadunnimiluetteloihin teoksissa *Helsingin kadunnimet* (1971) ja *Helsingin kadunnimet II* (1979) ja näiden sisältämiin kommenttiartikkeleihin (Aminoff & Pesonen 1971, Pesonen 1971, Närhi 1979, Terho 1979).
- ⁹ Käytän tässä yksinkertaisuuden vuoksi kaupungista koko ajan suomenkielistä nimeä. Kadut kuitenkin nimettiin aluksi ruotsiksi, suomenkieliset nimet tulivat epävirallisesti käyttöön 1860-luvulla, virallisesti vasta vuoden 1900 jälkeen. Anakronismien välttämiseksi käytän tätä edeltävinä aikoina nimetyistä kaduista ruotsinkielistä nimitystä, sen jälkeen nimeytyistä suomenkielistä.
- ¹⁰ Vuonna 1995 *Hallituskadun* läntinen puolisko muutettiin *Yliopistonkaduksi*.
- ¹¹ Paavo Nurmi (1897-1973) sai myös kadun Olympiastadionin läheltä mutta vasta vuonna 1977. Muita urheilijoita ei, kumma kyllä, näytetä muistutakaan kadunnimillä.
- ¹² *Hertankatu* Pasilassa ei tietysti viittaa Hertta Kuusiseen vaan Pasilan entisen omistajan tyttäreeseen Hertha Kronqvistiin.
- ¹³ Myös Yhdysvalloissa "... new names are decorative. They are chosen for their pleasant associations and hence for the commercial value." (cf. Algeo 1978, 93)

Kirjallisuus

- Agulhon, Maurice (1984): Le mythe de Garibaldi en France de 1882 à nos jours. Teoksessa *Histoire vagabonde* II, 85-131. Paris: Gallimard 1988.
- Algeo, John (1978): From Classic to Classy: Changing Fashions in Street Names. *Names* 26., 80-95.
- Aminoff, Berndt & Pesonen, Leo A. (1971): Helsingin kadunnimistön synty ja kehitys vuoteen 1946 mennessä. Teoksessa *Helsingin kadunnimet*, 31-64. Helsingin kaupungin julkaisuja 24.
- Arendt, Hannah (1958/1960): *Vita activa*. München : Piper 1981.
- Aristoteles: *Rhetorik*, toim. Franz G. Sieveke. München: Fink 1980.
- Austin, J.L (1962): *How to Do Things with Words*, toim. J.O. Urmson ja Marina Sbisà. Oxford. UP 1990.
- Azaryahu, Maoz (1986): Street Names and Political Identity: The Case of East Berlin. *Journal of Contemporary History* 21, 581-604.
- Azaryahu, Maoz (1990): Renaming the Past: Changes in 'City Text' in Germany and Austria, 1945-1947. *History and Memory* 2, 32-53.
- Azaryahu, Maoz (1991): *Von Wilhelmplatz zu Thälmannplatz. Politische Symbole im öffentlichen Leben der DDR*. Gerlingen: Bleicher.
- Baldwin, Lawrence M. & Grimaud, Michel (1989): Washington, Montana, the Dakotas and Massachusetts: A Comparative Approach to Street Naming. *Names* 37, 115-138.
- Benjamin, Walter: *Das Passagen-Werk*, ed. R. Tiedemann. Frankfurt/M.: Suhrkamp 1983.
- Enzensberger, Hans Magnus (1987): *Ach Europa!* Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Ferguson, Priscilla Parkhurst (1988): Reading City Streets. *The French Review* 61, 386-397.
- Flierl, Thomas (1991): Mit der Geschichte leben. Teoksessa *Berlin: Plenzlauer Berg. Straßen und Plätze*, 6-13. Berlin: Hentrich.
- Flierl, Thomas (1992): Die Straßennamenumbenennungen in Prenzlauer Berg – der Diskussions- und Entscheidungsprozeß. *Aktives Museum Faschismus und Widerstand* (mimeo).
- Helsingin kadunnimet* (1971). Helsingin kaupungin julkaisuja 24.
- Helsingin kadunnimet* II (1979). Helsingin kaupungin julkaisuja 32.
- Klinge, Matti (1982): *Kaksi Suomea*. Porvoo: WSOY.
- Klinge, Matti (1989): *Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808-1917*. Keuruu: Otava.
- Kripke, Saul (1972): *Naming and Necessity*. Boston: Dordrecht.
- Milo, Daniel (1986): Le nom des rues I. Pierre Nora (toim): *Les lieux de la mémoire* II, 284-315. Paris: Gallimard.

- Moníková, Libuse (1987): *Die Fassade*. München: Hanser.
- Nicolaisen, W.I. (1990): Placenames and Politics. *Names* 38, 193-207.
- Närhi, Eeva Maija (1979): Kaavanimistö kielen osana. Teoksessa *Helsingin kadunnimet* II, 22-28. Helsinki: Helsingin kaupungin julkaisuja 32.
- Palonen, Kari (1993): Introduction: From Policy and Polity to Politicking and Politicization. Teoksessa Kari Palonen & Tuija Parvikko (toim): *Reading the Political*, 6-16. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.
- Pesonen, Leo A. (1971): Kadunnimistön tarkistus v. 1946 alueliitoksen johdosta ja nimistön laatiminen uusiin kaupunginosiin. Teoksessa *Helsingin kadunnimet*, 69-86. Helsingin kaupungin julkaisuja 24.
- Pusch, Luise F. (1990): *Alle Menschen werden Schwestern*. Frankfurt/M. Suhrkamp.
- Sackgassen. Keine Wendemöglichkeit für Berliner Straßennamen* (1988). Berlin: Dirk Nishen.
- Stewart, George R. (1975): *Names on the Globe*. New York: Oxford University Press.
- Stockhoms gatunamn* (1982) Toim. Nils-Gustaf Stråle et al. Stockholms kommun.
- Terho, Olavi (1971): Nimistö kaavan osana. Teoksessa *Helsingin kadunnimet* II, 15-21. Helsinki: Helsingin kaupungin julkaisuja 32.
- Touillon, Evelyne (1984): *Les rues de Besançon*. Besançon: Cêtre.
- Weber, Max (1917): Wahlrecht und Demokratie in Deutschland. *Gesammelte politische Schriften*, 245-291. Tübingen: Mohr 1971.
- Weber, Max (1918): Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland: *Gesammelte politische Schriften*, 306-443. Tübingen: Mohr 1971.

Kirjoitusten alkuperäiset julkaisupaikat

- Ovelointia vai untamointia? Voidaanko politiikka suomentaa. *Politiikka* 37, 1995, 71-75.
- Puolueohjelmien retorisesta luennasta. *Politiikka* 24, 1992, 370-374.
- Polittiset kielet ja käsitteet ohjelmateksteissä. Teoksessa Eeva Aarnio & Jukka Kanerva (toim): *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*, 36-58. Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos, Julkaisuja 69, 1995.
- Gradunteon ja -ohjauksen retoriikasta. Teoksessa Juha Hakala (toim): *Pro gradu, sen ohjaus ja sen vaihtoehdot*. Opetusministeriö: Koulutus- ja tiedepolitiikan linjan julkaisusarja, 29-38. Helsinki 1995.
- Argumentin politiikka. Chaïm Perelmanin retoriikan implisiittisestä politiikkakäsityksestä. *Kosmopolis* 25:2, 1995, 5-18.
- Vaalitutkija Sartre. Moraalifilosofiasta eetoksen retoriikkaan. Julkaistu englanniksi nimellä Sartre as Election Researcher. The Rhetoric of Ethos in Kennedy and West Virginia kokoelmassa Kari Palonen, *Politics, Rhetoric and Conceptual History*. *Studia Politica* Jyväskyläänsä 6-1994, 71-83.
- Henkilökohtaisen poliittisuus, Protagoras ja EY. *Politiikan tutkimus ja yhteiskunta* 33, 13-19.
- Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Quentin Skinner, käsitehistoria ja retoriikka. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim): *Pelkkää retoriikkaa*, 137-159. Tampere: Vastapaino 1996.
- Taistolaisuus – militanttia sosialidemokratiaa. Arvio teoksesta Matti Hyvärinen, *Viimeiset taistot*. *Politiikka* 35, 1994, 289-291.
- Sofistiikka filosofian vaihtoehtona. Arvio teoksesta Barbara Cassin, *L'effet sophistique*. *Niin & näin*, 1/1997.
- ”Kielellisen toiminnan” perspektiivi poliittiseen ajatteluun. Quentin Skinnerin retorinen Hobbes-revisio, *Politiikka* 38, 1996, 182-188.
- Nimillä politikointi yliopistossa. *Tiede & edistys*, 17, 34-47.
- Puoluenimet edustavana anekdoottina. Teoksessa Heino Nyyssönen (toim): *Nimet poliittisessa retoriikassa*. Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos, Julkaisuja, 66-1993, 19-36. Saksaksi nimellä *Parteiname as Synekdoche*. Teoksessa Ruth Reiher (toim): *Sprache im Konflikt*, 447-460. Berlin: de Gruyter.
- Kafka, Arendt ja junailupolitiikka. Lyhempi versio ainejärjestö Puolueen *Puolueohjelma*-lehdessä v. 1993.
- Politiikan aspektit kadunnimien luennassa. Englanniksi nimellä Reading Street Names Politically. Teoksessa Kari Palonen & Tuija Parvikko (toim): *Reading the Political*, 103-121. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.

SoPhin valintoja

Tuija Parvikko ja Jukka Kanerva (toim): Exploring the Chronospace of Images

Nykykulttuurissa korostuva visuaalisuus rikkoo rajaa yksityisen ja julkisen välillä, mikä on ollut ensimmäisiä länsimaisen poliittisen filosofian jaotteluja. Monen muun hierarkkisen ja vallankäyttöön liittyvän vastakohtaparin ohella ne jäsentyvät nykymaailmassa uudelleen. Tämä ei viittaa niinkään fyysiseen tilaan kuin kuva-tilaan, joka usein luodaan television ja internetin kaltaisissa sähköisissä maailmoissa. Tässä kirjassa yksityisen ja julkisen välisen suhteen ilmentymiä paikannetaan aina karttojen välittämistä maailmankuvista Benettonin mainosstrategioihin saakka.

"Exploring the Chronospace of Images on jälleen uusi osoitus retoriikkaa hyväksi käytävän tutkimuksen tarpeellisuudesta."

Mika Hannula, Helsingin Sanomat

SoPhi 4, 180 s., ISBN 951-34-0744-6

Tuija Parvikko: The Responsibility of the Pariah

Tuija Parvikon väitöskirja analysoi Hannah Arendtin paarian käsitteen tekstuaalista arkeologiaa ja historiaa. Parvikko osoittaa, että Arendtin vaikutus poliittiseen teoriaan ei rajoitu poliittisen toiminnan teoretisointiin julkisen alueella "normaaliolosuhteissa", vaan hänen pohdintansa paariasta muodostaa keskeisen lähtökohdan poliittisen teoretisoinnille ääritilanteissa.

"Parvikko tuo merkittävän lisän (usein ristiriitaiseen) ymmärrykseen Hannah Arendtista... kirja on jännittävä matka läpi monien kysymysten, jotka liittyvät sekä historiaan että nykypoliittikkaan ja poliittisen käsitteeseen."

Klaus Sondermann, Tampereen yliopisto

SoPhi 7, 232 s., ISBN 951-34-0795-0

SoPhin myynti ja tilaukset

Kampus Kirja, Kauppakatu 9, 40100 Jyväskylä,
p. 014 - 603 157, fax 014 - 611 143, e-mail kkirja@bibelot.jyu.fi
sekä tasokkaat kirjakaupat

Finnish Yearbook of Political Thought

Finnish Yearbook of Political Thought on uusi poliittisen ajattelun vuosikirja, jonka tarkoitus on yhtäältä välittää tuoreita intellektuaalisia virtauksia ja keskusteluja ”periferiaamme” ja toisaalta levittää Suomen ja naapurimaiden poliitikantutkijoiden ajatuksia politologisen tutkimuksen ”keskuksiin”. Vuosikirja koostuu artikkeleista ja kirja-arvioista. Ensimmäisen numeron teemana on Reinhart Koselleckin ajattelu. Vuosikirja julkaistaan yhteistyössä Suomen valtiotieteellisen yhdistyksen ja Suomen historiallisen seuran kanssa.

SoPhi 10, 170 s., ISBN 951-34-0926-0

Jussi Kotkavirta (toim): Right, Morality, Ethical Life

Hegelin vuonna 1821 julkaistu *Oikeusfilosofia* (suom. 1994) on hänen viimeinen merkittävä teoksensa, jossa Hegel esittää paitsi oikeusteorian, myös etiikkansa sekä yhteiskunta- ja poliittisen filosofiansa keskeiset periaatteet.

Right, Morality, Ethical Life on kokoelma, jossa keskeiset suomalaiset tutkijat ja yksi tunnettu saksalainen Hegel-tutkija tarkastelevat Hegelin teoksen eri puolia. Kirjoittajat lähestyvät filosofiaa sekä historiallisesti että systemaattisesti ottaen kantaa vilkkaisiin keskusteluihin Hegelin nykymerkityksestä.

SoPhi 12, ISBN 951-34-0930-9, maaliskuu 1997

Ari Pöyhtäri: Keräilystä kokoelmaan

Keräily on meille arjesta tuttua. Tuon tuttuuden pinnan alta paljastuu kuitenkin hyvin monitahoinen ja kiehtova, viime aikoihin asti tieteellisesti neitseellinen tutkimusalue. Ari Pöyhtäri erittelee keräilyä laajan teoreettisen – sosiologisen, antropologisen, historiallisen ja psykologisen – aineiston pohjalta, mutta elävöittää tarkastelua myös fiktiivisellä aineistolla Charles Dickensin saiturista Tove Janssonin muumimaailman keräilijään hemuliin.

Kirjan liitteenä julkaistaan ensimmäistä kertaa suomen kielellä Walter Benjaminin klassinen artikkeli *Keräilijä* (Der Sammler).

”... Pöyhtärin kirja on riemastuttava kokemus ja oivallinen keskustelun jatkamisen alustus.”

Kari Rahiala, Keräilyn maailma

SoPhi 8, 172 s., ISBN 951-34-0867-1

Jyväskylän yliopiston valtio-opin professori Kari Palonen on politiikan tutkimuksen valtavirran omaperäinen haastaja. Tähän kirjaan on koottu Palosen retoriikkaa käsittelevät artikkelit, mukana on myös ennen suomeksi julkaisemattomia kirjoituksia.

Paloselle retoriikka merkitsee kielen toiminnallisuuden palauttamista kunniaan. "Ajatuskokeissaan" hän ymmärtää retoriikan, "retorisen luennan", lukutavaksi, jonka avulla on mahdollista ymmärtää, kuinka ilmiöiden politisoituminen oikeastaan tapahtuu, ja millä tavoin ja missä mielessä politikointi on politiikkaa. Kirjoituksia yhdistävä teema on tutkia politiikan ymmärtämistapoja tilanteessa, jossa "normaalipolitiikka" on menettänyt merkitystään. Tämä ei tarkoita "uuden politiikan" tai "uuden politiikkakäsityksen" julistamista vaan pikemminkin poliittisuuden esiin lukemista.

Tässä kirjassa Palonen mm. kirjoittaa gradunteon ja -ohjauksen retoriikasta, pohtii Sartrea vaalitutkijana, tulkitsee taistolaisuutta militanttina sosialidemokratiana ja suunnittelee Max-Weber-SuperExpress -junan matkareittiä.

Karni Palomeren Koostu retoriikkaat

SOOPHI